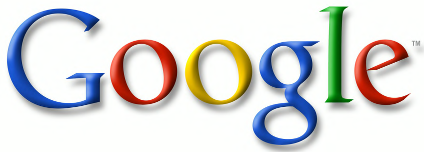




NEDERDUITSCHE

SYNONYMEN,

TAALKUNDIG EN

ETYMOLOGISCH.

NEDERDUITSCHE

SYNONYMEN,

OF

WOORDEN, DIE ELKANDEREN SOMWIJ-
LEN [redacted] KUNNEN, DOCH
[redacted] NIET,

half lederen band. 2

DIG,

)K

SCH,

)R

G.erbrana BRUINING,

MEDESCHRIJVER VAN HET NEDERDUITSCH TAALKUNDIG WOORDENBOEK.

EERSTE DEEL.

TWEEDE DRUK.

TE AMSTERDAM, BIJ
H. MOOLENIJZER.
1836.



VOORREDE;

WAARIN DE GRONDEN VAN HET NEDERDUITSCH, EN DESZELFS UITSPRAAK, OPZETTELIJK WORDEN TOEGELICHT.

Is Nederland ver af van het grootſte Koningrijk des aardbodems te wezen; het behoort echter geenszins tot de kleinſte. Het is tevens allerſchoonst, allerdigtst bevolkt, allervolst van edele nijverheid, en in beſtaanmiddelen boven het bereik van jaloerſche naburen zoo allerrijkst, dat het, met onderlinge welwillendheid in het hart der ingezetenen, en overal even warme zucht voor het algemeene welzijn, eerlang gewis hoogstgelukkig worden kan.

Verdwijnen moge er ſlechts alle onmatige zelfzucht, ten aanzien van perſoonlijk of plaatſelijk belang; tegelijk met allen ſchroom voor eene gewaande vernedering, bij het opofferen van eenig aloud gebruik, of bijzonder begrip, aan 's Lands gemeenſchappelijk heil; alswanneer ook niemand meer daarop zal blijven aandringen, dat zijne bijzondere taal, of Provinciale tongval, te-

gen alle krenking beveiligd worde, en volstrekt in geenerlei opzigt onderdoe!

Ontbreekt er daarentegen hieromtrent de noodige inschikkelijkheid, dan zal Nederland bezwaarlijk zoo welvarend, zoo regt onafhankelijk en ontzaggelijk, worden, als het anders worden kan. Want door hoevele bijzondere talen en tongvallen onderscheiden zich niet 's Lands ingezetenen van elkanderen; en hoe vele hinderpalen voor de noodige eendragt zouden al die talen en tongvallen niet kunnen opleveren, zoo een iegelijk de eer van zijn spraak- en schrijfgebruik ten volste wilde hebben gehandhaafd.

Aan het eene einde des Rijks heeft het aloude Vriesch, of althans dat hedendaagsche, dat de Vriesche burgerstand spreekt en dikwijls ook schrijft, dezelfde regten, als aan Neerlands ander einde het Hoogduitsch, welks Luxemburgsche voorstanders hunnen Landsheer in 1340 noodzaakten, om voor de Duitsche en Walsche gedeelten van hun land twee verschillende Gouverneurs aan te stellen; terwijl zij voorts in 1443 juist door hunne vrees, dat PHILIPS DE GOEDE zijn Burgundisch Fransch onder hen invoeren mogt, zoo afkeerig van hem werden gemaakt, dat zij zich allerhardnekkigst aan de Saksen hielden; en terwijl hunne onveranderde gehechtheid aan hun Duitsch, zelfs nog in de laatste jaren, veel toebragt, om hunnen billijken haat jegens alle Fransch bewind zoo levendig te houden, als dezelve zich in 1814 en 1815 betoonde.

Geene minder schijnbare eischen, dan dat Hoogduitsch en het Vriesch, zouden voorts de tongvallen van Groningen, Drenthe, Overijssel en Gelderland, kunnen vormen; en de Utrechtsche,

ſche, en naburige Hollandſche en Zeeuwſche, zouden zich, met al hunne bijzonderheden, voorts niet minder kunnen doen gelden; de Noord-Brabandſche en Limburgſche, de Antwerpſche, Zuidbrabandſche, Oost- en Westvlaamſche, en die van Henegouwen, Namen, Luik, enz. zouden elk van zijnen kant het hoofd evenzeer kunnen opſteken.

Wat zou er toch van Nederland worden, zoo al die verſchillende tongvallen, ja de vier afzonderlijke talen, tot welke zij zich laten te huis brengen, elkanderen onophoudelijk aangrimden, en de eene in geenerlei opzigt voor de andere het onderſpit begeerde te delven; zoo de Geleerden dit elk voor zijne taal onoverkomelijk achtten, en de ongeleerden, door elken ſchijn van inbreuk op hun ſpraakgebruik en deszelfs eer, vooral niet minder in het harnas werden gejaagd? Weg dan immermeer met zulk een onzinnig drijven van ieders tongval of taal! Er moet ook ten dezen opzigte onderlinge toegeeflijkheid heerſchen; en, daar het belang des Rijks dringend vorderde, dat er uit al de Nederlandſche ſpraakgebruiken door het Hooge bewind, voor deszelfs wetten, bevelen, enz. één uitgekozen werd, behoort men zich de gedane keus algemeen goedwillig te laten welgevallen.

Vooral daar het voorgetrokkene ſpraakgebruik juist datgene is, waarnaar verre weg de meeste Nederlanders zich het ligtste kunnen ſchikken. Want dus is het immers met 's Lands wijzelijk gekozene hoofdtaal. Zij verſchilt van het Luxemburgſche Hoogduitsch vooral niet ſterker, dan van het Vriesch. Nog veel ligter plooijen al de overige opgenoemde tongvallen zich naar haar; uit-

gezonderd alleen de Walſche, voor welke het gewis een wezenlijk bezwaar is, dat men hen, bij het kiezen der algemeene taal voor het gezamentlijke Rijk heeft voorbijgegaan, maar in welker gebied men dat bezwaar te minder onoverkomelijk behoeft te achten, daar hun onderling verſchil de gene, door wie zij geſproken werden, ſteeds tot een vereenigingspunt dreef.

Men voerde in de Walſche provincien zijne tongvallen, zoo veel ieders omſtandigheden zulks toelieten, naar een gemeenſchappelijk middelpunt, het Franſch, welks taalregelen men er veelal aanleerde. Legt men er nu dezelfde moeite aan 's Rijks hoofdtaal te koste, dan zal men het met dezer kennis weldra ver genoeg brengen, om ligtelijk in de gedane keus te berusten; hetgene men, om der eendrachts wil, des te meer behoort te doen, daar de Walſche tongvallen zich ſlechts over vier (*) der achttien provincien uitſtrekken, en het bezwaar, dat haar thans drukt, voor de veertien overige haast even knellend zou zijn geweest, had de gedane keus aan haar verlangen, en niet aan dat der veertien, beantwoord.

Hoe betamelijk is het niet daarentegen ook van den kant der veertien provincien, dat deze haar voorregt zoo veel mogelijk van al, wat daarin voor anderen bezwaarlijk en drukkend is, ontdoen, het aanleeren van hare taal, bijzonderlijk

(*) Zij heerſchen immers eigenlijk ſlechts in Henegouwen, Namen, Luik en een deel van het Luxemburgſche, dat na genoeg aan het geheele Groothertogdom beantwoordt, als men er, in plaats van het Hoogduitſche deel, Walsch Braband bijvoegt.

lijk voor de vier overige gewesten, ſteeds gemakkelijker trachten te maken, en zich daarbij van alles onthouden, wat een volkstrots ademt, waardoor een wederkeerige volkstrots zich beleedigd achten kan! Hoe wenſchelijk is het niet, dat men zich voortaan van een onmatig verheffen van den rijkdom, enz. van Neerlands hoofdtaal wachte! Vooral daar men den kenner van het Fransch toch nimmer overtuigen zal, dat hetzelve geene genoegzame middelen ter uitdrukking van even veel welke denkbeelden aanbiedt. Schoon men zich immers meermalen in het Nederduitsch korter, ondubbelzinniger en krachtiger, kan uitdrukken; hoe dikwijls heeft er niet intusſchen juist het omgekeerde plaats!

In allen gevalle, hebben onze Walſche landgenooten het met hun, zoo men wil, hoogstarmoedig Fransch tot dus ver nog ſteeds genoegzaam weten te ſtellen; en de gezonde Wijsgeerte leert inmiddels, dat men zich met elke taal vergenoegen kan, in welke men anderen al, wat men hun wenscht mede te deelen, krachtig en juist genoeg vermag aan te duiden; al laat dit zich inmiddels in de eene taal dikwijls met meer verſcheidenheid doen, dan in de andere, Zulks vermindert de waarde der laatſte in het oog van onpartijdigen geenszins altijd grootelijks. Ja, het is ſomwijlen verre van de eerſte boven haar verkieslijk te maken.

Het verſchaft zelfs doorgaans meer ſtof tot ijdelen roem, dan wezenlijk voordeel, als eene taal in den rijkdom van die gene deelt, welke hun, door wie zij geſproken wordt, ter aanduiding van een leeuw, eenige honderden van verſchillende namen aanbiedt, ja, volgens CHARDIN,

DIN, door hen gezegd wordt, ſtof voor een woordenboek te kunnen opleveren, tot welks vervoering de krachten van zestig kemels te kort zouden ſchieten. Door zulk een overvloed ontheft, wel is waar, eene taal hare dichters en andere verzenmakers van veel moeite; maar zij is ver van de grenzen van haar gebied door de vermenigvuldiging van hare taaldeelen uit te breiden. Zij wordt des te moeijelijker, hoe woordenrijker zij wordt; en hare poëten vinden de waarde van het vermelde gemak door de geringheid van het aantal hunner lezers opgewogen; aangezien weinige vreemdelingen de moeite zullen nemen van zulk eene taal te leeren; vooral wanneer men zich in meer andere opzigten over haar te beklagen heeft, en hare Spraakkunſtenaars en Woordenboekſchrijvers ten haren opzigte nog merkelijk in gebreke zijn gebleven; onder welk bezwaar onze woordenrijke, in vatbaarheid voor zamenſtellingen uitmuntende, en veelal zeer vloeibare en krachtige, maar nog door geene daartoe opzettelijk vereenigde en beſoldigde Akademisten bearbeide taal, helaas! al mede zwoegt.

Wat immers dit laatſte aangaat, onze Walſche landgenooten, en anderen, die met het Nederduitsch even onbekend zijn, blijven tot dus ver zelfs van de onontbeerlijkſte hulpmiddelen tot de regte uitſpraak van onze klinkletters verſtoken (*), en moeten zich, bij ontſtentenis

van

(*) Voorziening hierin rekenden zij, die in 1804 het Nederduitsch regelden, nog evenzeer buiten de grenzen van hunne beſtemming, als vorige Taalgeleerden zich daarvan afkeerig hadden betoond; hetgene de Hoog-

leer-

van een genoegzaam uitvoerig Fransch en Nederduitsch en Nederduitsch en Fransch Woordenboek, dat de noodige voorbeelden van elk verschillend gebruik der woorden bevat, met een louter Nederduitsch werk van dien aard behelpen; bij welks menigvuldige andere gebreken er toevalliglijk dit voorname komt, dat er aldaar noch in spelling, noch in ontwerp en aanleg, eenheid heerscht.

Reeds vroegtijdig inziende, hoe gebrekkig onze eigene en de andere arbeid aan dat, tevens in te vele boekdeelen gesplitste, werk inderdaad was, verheugden wij ons bij de mare, dat het Koninklijke Instituut, kort na deszelfs oprigting, gelast was, om een *Algemeen Woordenboek* te vervaardigen, dat in menig opzigt beter aan het oogmerk scheen te zullen beantwoorden. Wij verzuimden geen oogenblik, om hun, die daaraan begonnen te werken, alles onder het oog te brengen, wat eene langdurige ondervinding ons daarbij noodig deed schijnen; hoe onvolledig onze bedenkingen dienaangaande toen ook nog waren. Na dat men de onderneming vervolgens had gestaakt, deelden wij onze meer volledige en gezuiverde waarnemingen aan den voornaamsten Taalkenner van onze woonplaats mede, en hadden het genoegen van zijn Hooggel. daarmede veelal te zien instemmen.

Dit bemoedigt ons, om het opgemerkte, zoo als hetzelve zich gedurende het lange tijdsverloop

leeraar SIEGENBEEK, in deszelfs *Verhandeling over de Spelling*, *bladz.* 109 en 110, niet ontveinst.

loop al meer en meer ontwikkeld heeft, eindelijk onder het oog van alle gezamentlijke kenners van het Nederduitsch, en ijverige medevoorstanders van deszelfs noodzakelijke uitbreiding over het gansche Rijk, te brengen; ten einde alles te zamen op het volkomenste getoetst, nog al meer gelouterd, en tot de hoogstmogelijke mate van juistheid gebragt, bij het wenschelijke zamenstel van een woordenboek als het eerst omschrevene, zoo veel doenlijk in aanmerking moge worden genomen.

Dat alles vindt men ten deele in de volgende beschouwing van een aantal Nederduitsche Synonymen; van welker regt en verkeerd gebruik het aanwijzen allerklaarblijkelijkst en ontegensprekelijkst even nuttig is, als soortgelijk een arbeid ten aanzien der Synonymen van zoo vele andere talen reeds door een ieder geacht pleegt te worden. Ten deele onderwerpen wij onze tot dus ver gedane waarnemingen, voor zoo veel dezelve niet reeds in het *Nederduitsch Taalkundig Woordenboek* begrepen zijn, op de volgende bladzijden van deze *Voorrede* aan het goedgunstig oordeel van deskundigen; voor wie er niets stuitends in den toon zal zijn, op welken wij in onze tegenwoordige, maar voor gegronde teregtwijzing oogenblikkelijk wijkende, overtuiging rondborstig en stellig blijven voortspreken.

De

De mensch bezigt, ter mededeeling van zijne denkbeelden, inzonderheid teekenen, die men onder den naam van *schrift* bevat, als het *letterschrift* van zoo vele verschillende volken, het *lettergrepen-* of *woordenschrift* der Chinezen, en het *beeldschrift* der Mexicanen van CORTEZ tijd en der oude wijzen van Egypte. (*)

Voorts gebruikt men, tot aanduiding van zijne gedachten en gewaarwordingen, nog menigerlei andere middelen, welke alle gelijkelijk met den naam van *taal* bestempeld worden; zoo als *de taal der oogen*, *de taal der vingeren*, enz. Maar de naam van *taal* past intustusschen bijzonderlijk op een aantal gelijksoortige, en bij elkanderen voegende, hoorbare teekenen, van welke een kleiner of grooter aantal van menschen zich ten gezegden einde onderling en wederkeeriglijk bedient.

Er zijn talen, die slechts een klein aantal van zulke teekenen bevatten, en nogtans voor de behoeften van hen, die ze gebruiken, toereikende zijn; om dat die lieden elkanderen slechts een klein aantal van denkbeelden hebben mede te deelen. Dus was het vooral oudtijds met oneindig vele volken en derzelver talen gelegen.

Wat de talen, waarvan het menschdom zich be-

(*) Waar men tevens het *gewone* schrift des lands, en nog een derde, *gewijd*, aan het Sanscrit der denkelijk uit Egypte herkomstige Bramijnen gelijkstaand. en van van het *Hieroglyphische* onderscheiden, bezigde; zie onze *Geschiedenis der oude Godsdienstleer*, *bladz* 103 *en volg.*, in welk werkje het tijdstip van den waarschijnlijken overtogt der Bramijnen naar Indie tevens wordt aangetoond.

bediend heeft, en nog bedient, verder aangaat, dezelve zijn in menigte gansch ontelbaar. Zij ontstaan en vergaan, even als de volken, die haar bezigen. Haar lot is aan voor- en nadeelige omwentelingen onderhevig. Die gene, welker gebruik voor den gewonen omgang verloren gegaan is, dragen den naam van *doode talen*. Andere *leven* nog, maar in een staat van vernedering, en zijn van de Tempels, de Hoven en de Regtbanken, verbannen. In zulk eene droeve vernedering deelt sints lang het oude Vriesch. Het Hoog- en Nederduitsch zou, waren de Franschen Belgie blijven beheerschen, aldaar welhaast zelfs niet meer, zoo als tot dus ver, bij den eeredienst gebruikt zijn geworden, maar heeft thans aldaar en alom zijne vorige regten hernomen.

De drie opgenoemde talen zijn, even als de Gothische, Zweedsche, Deensche, Nedersaksische, Anglosaksische, Cymrische van Wallis en Bretagne, en meer andere takken, van de Celtische, met welke, onder anderen, ook de Latijnsche, Griekschc en Perzische, zoo veel gemeens hebben, dat zij grootendeels mede uit dezelve moeten zijn voortgesproten.

Nadat de onderscheidene takken van het Celtisch zich gevormd hadden, begon de Vriesche tak zich eindelijk, met het gebied der Vriezen, tot aan dat Zwin uit te strekken, waardoor Sluis in Vlaanderen wordt bespoeld (*). Alleen-

(*) Dat het gebied der Vriezen eenen geruimen tijd lang tot aan dat Zwin reikte, is door den Heer Archivarius VAN WIJN, *Aanmerk. op* WAGENAAR, I. *deel*, *bladz.* 83 *en volg.* uitnemend aangetoond, maar, hoe gewigtig ook,

leenlijk onderging hij, op verre weg de meeste plaatſen van zijn grondgebied, geene mindere veranderingen, dan het Latijn in Gallie, en het daaronder begrepene, en eveneens, ja nog ſterker, met Romeinsch krijgsvolk bezette, eiland der Batavieren had ondergaan.

Grootelijks verbasterde het Vriesch in Oostvriesland, Groningen, Drenthe en het Overijsſelſche land van Vollenhove, dat, nevens het verdere Overijsſel, Drenthe en Groningen, onder het onmiddellijke gebied des Bisſchops van Utrecht geraakte; ja metter tijd ook in de provincie, die den naam van *Vriesland* nog ſteeds behoudt; en reeds heel vroeg, zelfs op een deel van haar platte land, dat ten Oosten van de Kuinre ligt, aan welker mond een Vasſal des Bisſchops toen een ſlot had (*).

Ten Zuiden van het water, dat van deszelfs Noordelijke *naburen* den naam van *Zuderzee* ontving, nam het Vriesch veel aan van het Nederduitsch der Sakſen en Franken, waaruit de bevolking aldaar grootendeels beſtond, en waaraan

ook, zelfs voor de geſchiedenis der talen, aan den ſchrijver der *Verkorte Geſchiedenis van Nederland*, die thans uitkomt, onbekend gebleven. Deze betrekt zelfs Walcheren niet tot het Zuidelijke Vriesland.

(*) Hij beheerschte van hier de gezegde landſtreek, en ſtroopte in het verdere Vriesland; voor zoo veel dit hem niet gedurende eenigen tijd door dien WILLEM werd belet, die voor zich te Oosterzee een ſlot ſtichtte, en Vriesland van daar beſchermde; tot dat hij den Gemaal zijner ongelukkige broeders dochter ADA, welken de bovengemelde Bisſchop, als *toenmalige leenheer van Holland*, met dit gewest had beleend, uit hetzelve dreef, en er eene heerſchappij aanving, die aanvankelijk enkel op het regt des ſterkſten rustte.

aan dat gedeelte van Belgie, welks landtaal een van Walsch, Burgundisch en Spaansch, doormengd, en daarnaar vervormd, Nederduitsch is, de eerste kennis van deze taal te danken heeft (*).

Tusschen het gezegde water en het Zwin wijzigde het Vriesch zich metter tijd al verder, zoo naar het Walsch van de Henegouwsche beheerschers des lands, als anderzins. Het meergemelde water bekwam er den naam van *Zuiderzee*, Amuda ontving dien van *Muiden*; de U van *Dunkerke* werd er even week, als die van *Autun*, oulings *Augustodunum*, bij de Franschen; en, even als de U van die woorden en duizend anderen, werd de I er metter tijd in menig geval ook verweekt, gaf men er de klank van het Fr. *vin* ook aan het woord, waarmede men denzelfden drank aanduidde, en sprak men de I in ontelbaar vele andere gevallen derwijze uit, als men haar thans door den klank der IJ uitdrukt (†); dat men aanvankelijk nimmer deed.

Oud-

(*) De Franken voerden het Nederduitsch in verre weg het grootste gedeelte van Braband en Vlaanderen het eerste in; en de Saksen, die KAREL DE GROOTE derwaarts verhuizen deed, vestigden hetzelve aldaar ten volle.

(†) Denzelfden week-langen klank had de Latijnsche I, blijkens het *Ironia*, waardoor men het woord uitdrukte, dat de Grieken *ειρωνια* begonnen te schrijven, nadat zij *ει* en *ου* voor die klanken hadden aangevangen te bezigen, die zij te voren aan hunne I en O gaven, maar nog vroeger aan hunne I en Υ, en de Phoeniciers aan hunne *Jod* en *Vau*, nopens welke wij in de *Acta literaria Societatis Trajectinae*, *Tom.* III, *pag.* 387 *seqq.* hebben aangemerkt, dat zij oulings evenzeer de eenige klinkletters der Phoeniciërs waren, als de daarvan ontleende I en Υ die der Grieken.

Oudtijds fchreef men, namelijk, niet *mijne*, maar *mine*, en dit fprak men zekerlijk eveneens uit, als *mijne* nog hedendaags in Vriesland uitgefproken wordt. Ja men fchijnt de fchrijfwijze van *mine* eerst, met aanneming van de Y der Franfchen (*), in *myne*, en naderhand, om dat ingevoerde klankteeken te verfraaijen, zelfs in *mijne*, veranderd te hebben gehad, eer men aan de IJ in dit woord den gezegden week-langen klank begon te geven; offchoon men het op Walcheren en te Rotterdam, even als in Vriesland, nog fteeds gebruikelijke *fuker*, Eng. *fugar*, Fr. *fucre*, zekerlijk niet *fuiker* fchreef, voor dat men de U in dat woord eveneens had begonnen te verweeken, als velen dit zelfs in *Lukas*, enz. plegen te doen.

In het oude *fpiker* verweekt men de I te Middelburg, Rotterdam, enz. nog even min, als de gezegde *U*; ja men bijt haar even kort af, als de middelfte I van *wijziging*. Eene I, welke de Heer VAN DER PIJL, in deszelfs *Grammaire pratique*, ons met even weinig regt, als de U in *huwelyk*, onder de lange klinkers fchijnt te hebben gerangfchikt; offchoon hij anders ten aanzien der uitfpraak van onze klinkletters meermalen den voet op het regte fpoor heeft beginnen te zetten, en met name opgemerkt, dat de Walfche Belgen mondelingsch onderwijs noodig hebben, om den klank der I, die op een medeklinker ftuit, behoorlijk aan te leeren,

(*) Voorbeelden van het bezigen dezer letter in navolging van de Franfchen heeft de Hoogleeraar SIEGENBEEK, *Verhandeling over de Spelling*, *pag.* 70 *en volg.* in menigte aangevoerd.

ren, en geen *dyt* in plaats van *dit* te zeggen (*).

Wat nu de middelste I van *wijziging* verder aangaat, zij schijnt ons ook in *muzikaal* en *muzikant* te moeten worden gebezigd; nopens welke woorden de HH. SIEGENBEEK en WEILAND beide niets bepaald hebben. Maar hoe nu met het woord gehandeld, waarvan *muzikant* en *muzikaal* afstammen? Zal men, met de gemelde Taalregelaars, *muzijk* schrijven, en voorts ook *fabrijk*, *trafijk*, *publijk*, *rubrijk*, *statistijk*, *elastijk*, *elektrijk*, *cholerijk*, *phlegmatijk*, *melancholijk*, *catholijk*, *politijk*, *enz.* Men pleegt wel eens *polletijk*, *kattelijk*, *mankelijk*, *mezijk*, enz. te zeggen; doch dit verweeken der I schijnt ons van denzelfden aard, als dat der U van *Lukas*, enz. Of zal men *muziek*, enz. schrijven? Dit invoeren van een tweeklank in plaats van een klinker, die het geluid, dat hij in *muzikant* heeft, behouden moet, schijnt ons haast even ongepast, als dat der IJ. Maar nu de Y? Ja, deze zou den klank genoegzaam uitdrukken; doch men zou daarbij den regel verliezen, volgens welken men haar enkel bij de overneming van vreemde woorden, die haar hebben, bezigt. Het raadzaamste is, onzes erachtens, dat men *muzik*, enz. schrijve, en een klankmerk invoere; dat ons geen grooter bezwaar schijnt mede te brengen, dan de G, welke men in *lig-*

(*) De Walen, die zich onder het Henegouwsche huis in het Hollandsch oefenden, in het onderscheiden der I van *dit*, en het toen *min-e* gespelde *mine*, zoo veel doenlijk voort te helpen; dit kan de beweegreden van het invoeren der Y in het laatstgenoemde woord en dergelijke zijn geweest.

ligchaam, *rigchel*, enz. bezigt, om de I aldaar op een medeklinker te doen stuiten.

Deze G bezigt men insgelijks in *lagchen*, *kagchel*, enz. om de A aldaar denzelfden klank te doen hebben, dien zij in *lach* en overal heeft, waar zij op een anderen medeklinker, dan de D, L, N, S en T, stuit. Een klank, welken men haar in Vriesland nog steeds laat behouden, als men het meervoud van *ik brak* uitspreekt. Dit doet men, als of het *wij brak-en* moest worden gespeld; en men onderscheidt dat *braken* ook in Holland nog steeds eenigermate van het meervoud van *ik braak*. Men verstoot in deze provincie voorts nog niet zoo algemeen, als de Heer BILDERDIJK wel vermoedt, de oorspronkelijke uitspraak der meervouden van *ik bad*, *las*, *zat*, enz., die in Vriesland luiden, als of zij nog steeds *wij bad-en*, *las-en*, *zat-en* werden gespeld; het gene, voor de invoering eener thans niet meer uit te roeijene Fransche spelwijze hier te lande, ten aanzien van alle dergelijke woorden gebruikelijk was. Men moet intusschen van de oorspronkelijke uitspraak dier meervouden reeds merkelijk afgeweken zijn, toen men ze *ba-den*, enz. begon te spellen; en deze spelling zal metter tijd zekerlijk, zoo als de Heer BILDERDIJK met weedom voorziet, het meervoud van *ik bad* ganschelijk aan dat van *ik baad* doen gelijken; ten ware men dit onheil derwijze verhoede, als straks zal worden voorgeslagen.

De schrijfwijze van *lagchen*, *ligchaam*, enz. zal tevens deze woorden evenzeer van de oorspronkelijke uitspraak *lach en*, *lich-aam*, enz. doen afwijken, als de invulling van eene tweede, en verscheidenheidshalve van onderen ge-

krulde I (*) in *boei-en*, *bui-en*, enz. maakt, dat men deze laatste woorden *boei-jen*, *bui-jen*, enz. uitspreekt; offchoon de schrijfwijze van *boeijen*, *buijen*, enz. eigenlijk slechts eveneens uit die van *boeyen*, *buyen*, enz. en de oorspronkelijke *boeien*, *buien*, enz. gesproten is, als die van *mijne* uit die van *myne* en *mine*, toen men hieraan de oude Viesche uitspraak nog steeds gaf, welke na de invoering der IJ van *mijne*, enz. uit Holland verdwenen is.

Om nu de eigenlijke uitspraak der A in de vermelde woorden niet geheel te doen verloren gaan, behoorde men, onzes eraehtens, even als aan den eenen kant *wij lagchen*, aan den anderen wij *bráken*, *báden*, *lázen*, *záten*, enz. te schrijven. Eene schrijfwijze, welker verdere invoering in de meervouden der zelfstandige naamwoorden *bad*, *dag*, *pad*, *vat*, *gráf*, *staf*, enz. dienen kan, om aan te duiden, dat men derzelver enkelvoud in geen *baad*, *daag*, *paad*, *vaat*, *graaf*, *staaf*, enz. te zoeken heeft. Een en ander zou voor onze Walsche landgenooten eene ware weldaad wezen, al werd het slechts in hunne leerboeken ingevoerd; waar het onderscheid tusschen de A, die op eene D, L, N, S en T, sluit, en de verdere op medeklinkers sluitende A, voorts behoorde te worden opgemerkt, om voor te komen, dat de arme leerlingen de A van ons *mal* niet als die van hun *mal* uitspraken, en deswegens uitgelagchen

(*) Dit toch was de J oorspronkelijk; en zij is eigenlijk evenmin een medeklinker, als de V, over welker vorming van de U wij in het *Nederduitsch Taalkundig Woordenboek*, *Art.* U, opzettelijk gehandeld hebben.

chen werden, zoo haast zij het Nederduitsch spreken eens beproefden.

Ten behoeve van dezelfde ongelukkigen (die, in de overzetting der *Verkorte Grammatica* van den Heer WEILAND, door den Brusselschen VAN LENNEP, ten opzigte der inachtneming van een onderscheidenlijk schrijven van de verschillende eerste E in *beven* en *heelen*, naar het Hoogduitsch verzonden worden) behoorden de eerste en laatste der drie verschillende klanken van de E in *beversvel*, enz. althans in de leerboeken der Walsche Belgen, gemerkt, en de laatste soort van klank door *è*, de eerste door *é*, uitgedrukt, en dit teeken in *ik beef*, evenzeer als in *wij beven*, gebezigd te worden. Anders blijven de leerlingen ten aanzien der E voor duizend verwarringen blootgesteld, zullen zij, bij voorbeeld, de eerste klinkers van het zelfstandige *beken* en *beving* dikwijls als die van het andere *beken* en *beving* uitspreken, en *deze* als *de zee*, enz. enz. Nu diende voorts *bleeten*, *heer* (leger) *peerle* (*) *wereld*, enz. *blêten*, *hêr*, *pêrle*, *wêreld*, enz. te

(*) Deze spelling verkoos de Heer WEILAND, in zijne *Inleiding* tot het *Woordenboek*, en hij plaatste vervolgens nevens *bepaarlen* nog *bepeerlen* en *beperlen*. Nu heeft ook de *Statenbijbel peerle*, of *perel*, en strookt dit met het *paarl* der Engelschen, het *perla* van het middeleeuw. Lat. Ital. en Zweed. het *perle* van het Fr. Hoogd. Slavon. en Boh. het *berel* der Bremers, en het *berille* van een Oud-Duitsch fragment. Dit laatste leert ons voorts *peerle* van het Oudd. *beere* afleiden, dat aan de *Indi conchea bacca maris* van VIRGILIUS beantwoordt, en *parel*, *paarle*, van waar *beparelen*, *bepaarlen*, uit eene ligtvaardige onderstelling, dat *peerle* deszelfs scherpe E aan het menigvuldige verdringen der A door zulk eene E verschuldigd was.

te worden geschreven. Deze *è* zou men eindelijk ook in *air*, *chais*, en dergelijke basterdwoorden kunnen gebruiken, zoo het niet verkieslijker was, daarin de letters AI te behouden, maar ten aanzien van deze in de leerboeken op te merken, dat zij in zulke uit het Fransch ontleende woorden even als in die taal klinken, en enkel in het van *ei!* verschillende, en weedom aanduidende, *ai!* zamt eenige min en meer vreemde benamingen, als *Aiso*, *kaiman*, enz. een tweeklank vormen.

Onze onverdubbelde O heeft driederlei klank. Dit is door den Heer VAN DER PIJL eenigzins bemerkt; maar hij heeft daarover niet genoegzaam doorgedacht. De enkele O in *boven*, in het meervoud van *kbol* (charbon) enz. verschilt van de O van het zelfstandig naamwoord *bol*; en tusschen deze en die van het bijvoegl. *bol* is er wederom een even groot onderscheid, als tusschen die van het zelfst. *bot*, in *bot vieren* en *bot vangen*. Die van het laatste *bot* en het bijvoegl. *bol* grijpt in *bogchel*, enz. ook plaats; waar de ingevulde G onvoldoende is (*), daar zij niet aanduidt, hoe de O voor haar moet worden uitgesproken, aangezien deze in *kogge*, *rogge*, enz. gansch anders dan in *bogchel* klinkt. De on-

(*) *Bogchel* is toch geen woord van den vorm van *fakkel*, waar de K van *fak*, Lat. *fac*, (in *facis*, *fax* en *facula*) verdubbeld wordt, maar van dien van *ezel*, door den Heer WEILAND min naauwkeurig aan het Lat. *asellus* gelijk gesteld, en, even als het Hoogd. *esel*, van *es*, *as*, Eng. *ass*, afkomstig; dat hier EL, maar in het Lat. *asinus*, Deen. *asen*, Zweed. *asna*, IJsl. *esna*, eene N aanneemt; terwijl er in het Goth. Oudd. en Anglos. daarachter eene bloote L werd geplaatst.

onverdubbelde O heeft alleenlijk voor de M en N bestendig den klank van het bijvoegl. *bol*, maar zij verschilt in *dobbelen* en *hobbelen*, *koddig* en *voddig*, *stoffen* en *stoffen*, enz. Ja, wij vinden, om de Walsche Nederlanders haren driederlei klank te doen onderscheiden, geen toereikend middel, dan dat men haar in het zelfst. *bol* door *ò* uitdrukke (zoo als de E van *bel* door *è*) en dat men haar voorts in *boven*, *kolen*, het enkelvoud van dit woord, en dergelijke, daarentegen *ó* schrijve.

In de U is geene zwarigheid, zoo men onder het oog houdt, dat zij, op geenen medeklinker, of slechts op de W, stuitende, gansch anders klinkt, dan als zij op evenveel welken anderen medeklinker, dan de W, nederkomt. Dat men haar in het eerste geval steeds *lang* mag noemen, rekenen wij wel min zeker, dan de Heer VAN DER PIJL en anderen; de laatste U van *uwe en uws vaders goedheid*, *vooral de uwe*, verschilt, onzes oordeels, wel evenzeer van de beide eerste, als de O in *le nôtre* van dien in *notre père*; de U in *muzikant* schijnt ons ook wel niet lang; maar, of men haar aldaar wat langer of korter uitspreke, men zal zich ten haren opzigte in geen geval belagchelijk maken, als men het boven aangeduide onderscheid in haren klank slechts genoegzaam voor oogen houdt, en zich wacht van *dut* als *duut* uit te spreken.

Nopens de Nederduitsche twee- en drieklanken vindt men bij VAN DER PIJL reeds al het noodige; en hij merkt aan, dat onze Walsche landgenooten, en velerlei buitenlanders, ook daaromtrent somwijlen mondelingsch onderrigt noodig hebben.

Dit is met eenige medeklinkers almede het geval; nopens welker gebruik, bij het overschrijven van vreemde namen, of, zoo men wil, bij de uitspraak van het overgeschrevene, de Nederlanders zich, even als andere natien, voor de grootste dwalingen blootgesteld vinden, als zij niet voor oogen houden, uit welke taal zij die namen overschrijven, of overgeschreven vinden. Het opperhoofd van een Arabisch dorp heet, bij voorbeeld, *sjek*, een naam dien de Franschen door *chek*, of *cheik*, en de Hoogduitschers door *schaich*, of *schak*, uitdrukken. Nu gaf eene averegtsche uitspraak der laatste schrijfwijze van den Arabischen naam hier te lande aanleiding, om bij het edelste van alle spelen, in plaats van het oorspronkelijke, *sjek mat* (de sjek dood), *schaak mat* te zeggen, en aan dat spel zelf den naam van *schaakspel* en *schaken* te geven, als of er daarin iemand werd geschaakt.

Veel verwarring kunnen dergelijke dwalingen in iemands Aardrijkskundige kennis baren, daar de naam van eene en dezelfde plaats meermalen door het eene volk merkelijk anders wordt uitgedrukt, dan wederom door het andere. Hoogstmoeijelijk wordt uit dien hoofde het zamenstel van een goed *Aardrijkskundig woordenboek*. Voorbeelden ten bewijze hiervan loopen intusschen buiten ons tegenwoordig bestek. Daartoe behoort integendeel eene voortgezette ontwikkeling van de wijzigingen, welke de Nederduitsche taal, sints hare eerste jeugd, van lieverlede in menig voornaam opzigt heeft ondergaan.

Het

Het hield, als men den algemeenen gang van het menſchelijke vernuft, bij het bewerktuigen der gezamenlijke talen, Analogisch gadeſlaat, zeer waarſchijnlijk lang aan, eer de Nederduitſche werkwoorden, in het meervoud der verſchillende tijden, en in de onbepaalde wijze, op EN begonnen uit te gaan. Derzelver oorſpronkelijke vorm was zekerlijk niet minder eenvoudig, dan die der Engelſchen nog heden ten dage; en werkelijke ſporen van de oude eenvoudigheid vindt men in *te huur*, *te koop*, *te werk*, *te zoek*, en misſchien ook in *te geef*, waar *geef* intusſchen ook zelfſtandig, en aan *huur*, in *zoo veel van huur*, en *koop*, en *loop*, in *op den koop toe* en *op den loop*, gelijkſoortig zijn kan; als wanneer de ſpreekwijze van *te geef* aan dat *te zaam* gelijkſtaat, dat van het zelfſtandig *zaam* komt, welks wortel *zaam* vervolgens in *zamen* verkeerde, en *zamt* en *gezamt* (*) heeft voortgebragt. Voorts is

(*) Deze woorden ſtaan onderling volkomen gelijk. Het eenvoudigſte is het oorſpronkelijke, en verkeerde metter tijd in het andere, toen het een voorzetſel voor zich kreeg, dat de deelwoorden van onſcheidbaar zamengeſtelde werkwoorden niet hebben, omdat het oulings evenmin tot de taal behoorde, als het in Vriesland gebruikelijk is, waar *ite* (eten) *iten* (gegeten) tot deelwoord heeft. Voorts heeft *zamenen*, bij OTTFRID *ſamanon*, Angelſ. *ſamnian*, Oudd. *ſammnen*, het Opperd. *ſammentlich*, Nederd. *ſamentlik*, bij KIL. *ſaementlick*, ons *gezamentlijk*, dat men ten onregte *gezamenlijk* ſchrijft, en *gezamenderhand*, van den vorm van *ſtormenderhand*, voortgebragt. Heden bezigt men, in plaats van *zamenen*, *zamelen*, of *te zaam*, *te zamen*, *brengen*, en *zamenbrengen*, met weglating van *te*, dat *zaam*, of *zamen*, intusſchen, blijkens het Hoogd. *beyſammen*, *zuſammen*, en *ziſamane*, *ciſamine* bij OTTFRID. ſteeds voor zich behoorde te hebben, en bij de beste ſchrijvers voor zich heeft.

is de gezegde eenvoudigheid in Vriesland genoegzaam ongeschonden gebleven. Daar is, bij voorbeeld, *zij hebben já habbe*, en *hebben*, in de onbepaalde wijze, *habbe*, dat ten aanzien der A met het Engelsche *have*, Fr. *avoir*, Hoogd. *haben* en Lat. *habere*, overeenkomt.

Evenmin als bij de werkwoorden, was het vermelde EN oulings bij de naamwoorden gebruikelijk, om het meervoud aan te duiden; en het is met die tegenwoordige onderscheiding van enkelv. en meerv. op de volgende wijze gelegen.

Menig Nederduitsch naamwoord dient onveranderd, om eene verzameling van vele dingen van eene en dezelfde soort aan te duiden; zoo als *heer*, *vloot*, *volk*, *wild*, enz. Vele andere erlangen, van het dusgenoemde mannelijk geslacht tot het vrouwelijke overgaande, eene verzamelbare beteekenis; zoo als *visch*, *voet*, *been*, *hoef*, *hiel*, *wal*, *kant*, *trap*, in VONDELS *ik ga de trap op naar de koningin*, en *man* in *alle man*; waar dit woord denzelfden meervoudigen zin heeft, als *men*; welks tweede naamval *mens* het bijvoegel. *mensch* heeft voortgebragt, dat in deszelfs onzijdig geslacht een menschelijk wezen aanduidt.

Soortgelijken meervoudigen zin, als *men*, en het gezegde vrouwelijke *man*, hebben het Fr. *on* of *l'on* (eene verkorting van *hom* of *l'hom*, hedendaags *l'homme*, Lat. *homo*) het Fr. *homme*, in *tout homme*, het Fr. *mouton*, in *tout mouton*, enz. Ook bezigen de Oosterlingen vele woorden verzamelbaar; en oorspronkelijk hebben alle naamwoorden, zoo in de Oostersche als in de Westersche talen, zulk eene verzamelbare beteekenis, als vele woorden

in

in het Eng. en Vriesch nog heden ten dage In de laatstgemelde taal noemt men kinderen *ben*, schapen *schiep*; en, om een enkel kind of schaap aan te duiden, plaatst men voor *ben* en *schiep* het lidwoord *en*, dat van het telwoord *ien* (één) evenzeer verschilt als het Eng. lidwoord *a* van het telwoord *one*. In het Eng. noemt men schapen *sheep*, en een schaap *a sheep*, zwijnen *swine*, en een zwijn *a swine*, paarden *horse*, en een paard *a horse*, herten *deer* en een hert *a deer*. Ja men zal er oulings ook mannen, of menschen, *man*, en een mensch *a man*, genoemd, en men zal in het Fr. en Nederd. evenzeer het enkelv. en meerv. van *homme* en *man* oorspronkelijk niet anders onderscheiden hebben, dan door de lidwoorden *un* en *een* voor het enkelv. te plaatsen. Ja zulke lidwoorden zal men, aan dezen kant van den 44 graad N. Br. algemeen daarvoor hebben geplaatst; en men bleef zulks doen, na dat men *homme*, *man*, enz. aan het enkelv. verbonden, en ten bijzonderen eigendom van hetzelve gemaakt had.

Dit deed men in het Fr. en Nederd. door die woorden, wanneer men ze in het meerv. bezigde, met eene S of met EN te verlengen, welke bijvoegsels men in het Nederd. ten aanzien van vele woorden genoegzaam onverschillig door elkanderen gebruikt, *mans* en *mannen*, *vaders* en *vaderen*, *broeders* en *broederen*, enz. schrijvende. In het Eng. bedient men zich bij vele woorden tenzelfden einde van eene S, en soms ook van EN. Men verbuigt er *brother* zoo wel in *brothren* als in *brothers*, doch *man*, als het eene meervoudige beteekenis

 heeft,

heeft, in *men*, *goose* in *geese*, *cow* niet slechts in *cows*, maar ook in *kine*; zoo als men in Vriesland koeijen *ky*, maar eene *koe* en *kou*, pleegt te noemen.

De twee gezegde bijvoegsels dienen in het Nederd. voorts nog tot eene andere verbuiging der naamwoorden, waarin de voornaamwoorden en lidwoorden deelen. Deze ondergaan die taaldeelen, wanneer zij, zoo als men het uitdrukt, geregeerd worden. Dit wordt in het Hebr. Arab. en Perzisch door zekere verbuiging van het regerende woord aangeduid, of door zeker aan dat woord gehecht bijvoegsel. In het Chald. Syr. en Samar. hecht men daarenboven een tweede teeken van den staat van regering aan het woord, dat geregeerd wordt. In het Nederd. bedient men zich, even als in het Hoogd. Eng. enz. van eene verbuiging van het geregeerde woord, dat de Abysfiniers, Grieken en Latijnen ook verbuigen. De laatsten doen zulks intusschen met zoo veel meer verscheidenheid, dat er tusschen hun declineren en dat der Nederlanders zeer weinig overeenkomst is, en dezer Spraakkunstenaars in hunne opstellen vrij ongepastelijk van *Declinatien* gewagen.

In het Nederduitsch bepaalt zich alles daarbij, dat men aan een naamwoord, enz. als het door een ander woord geregeerd wordt, een knikje geeft; van welks eerste eenvoudigheid de sporen zich nog heden ten dage hier en daar ten platten lande van Holland vertoonen. Daar is het, namelijk, nog dikwijls: *het is Krijn-n huis. Zijn dat Trijn n kinderen?* of, met de N voor het woord, en eene E daarachter, als er geen ander volgt, waarvan het geknikte

woord

woord afhangt: *het is n-Jooste, n-Ante. Geef et n-Neele*, of *n Gerrit. Hij heit n-Aart bedrogen. Ik heb n-Piet er om evraagd*. Ja in den eersten naamval (*): *Zel n-Klaas et doen?* Daarentegen laat men in den tweeden de N wel eens weg, en vergenoegt men zich met eene enkele verlenging van het woord door middel van eene E, of wordt zelfs die E ook weggelaten, zoo als in: *Anne Jaap-e, Kees Jan-e*, of *Kees Jan*; hetgene tot verdediging van het zoo zeer veroordeelde *staels wapen* van JAN VOS en *stael wapen* van HOOGSTRATEN dienen kan.

Zoo vaak men nu woorden, die op eene E uitgingen, dat oulings de algemeene uitgang der naamwoorden was, — zoo vaak men zulke woorden met eene N knikte, verkeerde derzelver uitgang in EN; en deze uitgang beantwoordde oulings niet slechts in het meervoud aan al de naamvallen der Latijnen, maar ook in het enkelv. aan hunnen tweeden, derden, vierden en zesden naamval. Zulks erkende HUYDECOPER, *Aanmerk. op* M. STOKE, I *boek*, *vs.* 658. reeds ten aanzien van de eigen namen der vrouwen; en men bezigde dien zoo veel vermogenden uitgang voorts bij alle andere soorten van naamwoorden

(*) In welken het gansche publiek zoo vele namen van plaatsen insgelijks van voren knikt, en *de n-Haag*, *de n-Berg*, *de n-Hoek*, *de n-Bosch*, in plaats van *'s Gravenhage*, *Hillegondsberg*, *Bergschenhoek*, *'s Hertogenbosch*, zegt, ja schrijft. Een gebruik, dat men verder ten Zuiden niet slechts tot de zelfstandige naamwoorden, die met een klinker aanvangen, maar ook tot de andere uitstrekt.

den (*). Men leest in de *Rijmkronijk*: *Ouervaren met ere scouden*. *By ere nonnen*. *Aldaer ter steden*. *An Coninc Otten, haren sone*. *De heren Ghyen daer te voren hadden ghehouden over here*, enz. Bij J. VAN HEELU is het: *verlaren si heeren Geraerde*, en: *dat die Bisscop met hen vieren riden soude*; uit welk laatste voorbeeld blijkt, hoe moeijelijk dat algemeene plaatsen van eene N achter geregeerde woorden het onderscheiden van enkelv. en meerv. dikwijls maakte, en in *met hun drieën*; *wij waren onder ons vijven*; enz. nog steeds maakt.

Hier zal, namelijk, *vijven* en *drieën*, en bij HEELU zal *vieren*, ligtelijk voor meervoudig worden gehouden; maar bij denzelfden HEELU is het een weinig lager: *diere en keerde maer viere weder*. Dit is met andere woorden: *daarvan keerde er slechts een viertal weder*. Want het is met *viere*, of *vier*, *drie*, *twee*, *zes*, en al de volgende telwoorden van dit slag, gansch anders gelegen dan met de bijvoegel. *een*, *eenste*, of *eerste*; *tweeste*, of *tweede*, enz. en *twee menschen* is *een tweetal van menschen*; *met hun drieën* beantwoordt dan *met hun drietal*; en *dat Bisscop met hen vieren riden soude*, aan *dat de Bisschop met hen rijden zou*, die *een viertal uitmaakte*. In het meerv. *hen* is er aldaar niets, dat ons het woord *vieren* ook voor meerv. moet doen houden; maar er grijpt aldaar soortgelijk eene zamenvoeging van enkelv. en meerv. plaats. als bij VIRGILIUS, *Aen*. XI, *vs*. 372, in:

Nos,

(*) Met name ook in *ten minsten*, *ten basten*, enz. waarachter men de N thans veelal weglaat.

Nos, animae viles, inhumata infletaque turba.

Intusschen doet men geregeerde woorden, als hunne verbuiging aan den tweeden naamval der Latijnen moet beantwoorden, niet slechts op EN uitgaan; maar geeft men hun ook, ja nog menigvuldiger, zoo als in het meerv. den uitgang S; en men bezigt in dat geval, en als de verbuiging aan den derden naamval der Latijnen beantwoorden moet, ook wel eens den uitgang R. Dezen gebruikt men in den dusgenoemden tweeden en derden naamval van het vrouwelijk enkelv. van *een*, dat geen meerv. heeft, in den tweeden en derden van het vrouwelijk enkelv. en meerv. van *de*, in den tweeden der mannelijke en verdere meerv. van hetzelfde lidwoord en van de voornaamwoorden, en in den tweeden der gezamenlijke meerv. van bijvoegel. naamwoorden; bij voorbeeld in *goeder heeren onderdanen*, *goeder vrouwen dienstboden*. Ja oulings hadden de zelfstandige naamwoorden aldaar evenzeer eene R achter zich, als het lidwoord *de*, dat voor hen stond. Zie het *Nederduitsch Taalkundig Woordenboek*, *Art. R.* Zonder voorafgaand lidwoord vindt men *goeder* en *vroeder* bij M. STOKE, IV *boek*, *vs.* 1307, *en volgg.* in:

Nochtan so nes niement vroeder,
De dat verwijt iement goeder,
Dat syn maech hevet misdaen.

De bijvoegel. naamwoorden hadden in den derden naamval van het enkelv. insgelijks eene R achter zich; en, dat men hen in den tweeden mede door middel daarvan verboog, bewijst het

aller van *allerlei*, enz. even als het *goeder* van *goedertieren*, dat de voorgemelde N even zeer als *gouden*, *ſtalen*, enz. achter zich heeft, maar, ondanks die overeenkomst met deze woorden, verbogen wordt.

Even onverbogen, als *gouden*, enz. blijft daartegen *ooster*, *wester*, enz. hetwelke de vermelde R achter zich heeft, en een tweede naamval van dat *ooste*, *weste*, enz. is, dat door bijvoeging van eene N in *oosten*, *westen*, enz. vervormd is, zoo als *Amuda*, of *Mude*, in *Muden*, of *Muiden*, *Dunkerke* in *Dunkerken*, of *Duinkerken*, enz. *varke*, Vrieſ. *barg*, in *varken*, *zege* in *zegen*, *rede*, in *reden*, enz. *Burger*, *Amſterdammer*, enz. ſtaan aan *ooster* en *gouden* gelijk; uitgezonderd derzelver, tegen het bijvoegelijk gebruik van *goedertieren* overſtaand, zelfſtandig gebruik, dat zelfs dan plaats grijpt, als men die woorden bij andere zelfſt. naamwoorden voegt, en *een burger meisje*, *een Amſterdammer ſchipper*, enz. zegt; zamenvoegingen, waarin men, zoo als in *ſchout bij nacht*, *kruidje roer mij niet*, wanneer zij aan een tweeden naamval van het Latijn moeten beantwoorden, enkel het laatſte woord verbuigt, en *burger*, *Amſterdammer*, enz. ten onregte voor bijvoegelijk houdt.

Hiermede gaan wij van de dusgenoemde *Declinatie* der naamwoorden tot derzelver geſlachten over. Ter algemeene (*) ontwikkeling van dezer oorſprong merken wij in de eerſte plaats aan, dat de *kromte* evenveel als *het kromme* beteekent,

(*) Wilden wij hier in bijzonderheden treden, wij zouden, zoo als de Heer BILDERDIJK, een gansch boek over de geſlachten hebben te ſchrijven; hetwelk alsdan inmiddels geenszins zoo vernuftvol, als dat van Nederlands tegenwoordigen Puikdichter, wezen zou.

kent, en *in de kromte van den weg* hetzelfde als *in het kromme van den weg* aanduidt; maar oulings *in de kromme van den weg* geschreven werd. Dit zoo zijnde, verving *de kromme* toen de plaats van *het kromme.* Hieruit laat het zich reeds vermoeden, dat er toen nog geen *het kromme* bestond; en dit schijnt ons voorts nog van elders te blijken. Het schijnt met de Nederduitsche taal oulings eveneens gelegen te zijn geweest als met de Fransche.

Deze laatstgenoemde wijkt in eenvoudigheid voor de Perzische, die den *ezel* en de *ezelin* enkel daardoor van elkanderen onderscheidt, dat zij bij *ghar*, gemeenschappelijke naam van ezels en ezelinnen, *nar*, of *mada*, Hoogd. *madgen*, Nederd. *meid*, voegt. De Engelschen noemen den *ghar-nar* en *ghar-mada* der Perzen *he-ass* en *she-ass.* Doch vele zelfst. naamwoorden der Eng. hebben echter dusgenoemde geslachten, uit hoofde van welke er wel geene verbuiging in hunne bijvoegel. naamwoorden plaats grijpt, maar hunne voornaamwoorden echter gedeeltelijk verschillen. Voorts zijn de geslachten der Eng. naamwoorden drie in getale. De Engelsche taal is dus ten dien aanzien zoo eenvoudig niet, als de Fransche, welker geslachten aan de natuurlijke behoeften van elke taal beantwoorden, maar die behoeften niet te boven gaan.

Te weten, even als de voorouders der Hebreeuwen, en hunner naburen, het onderscheid tusschen de mans en vrouwen opmerkende, zich genoodzaakt vonden, om van den naam der mans, *isj*, door een bijvoegsel eenen afzonderlijken naam, *isjah*, voor de vrouwen te vormen, zoo maakten de Franschen *maitresse* van

maîtres, enz. Eveneens deed het bemerkte onderscheid tusschen de mannetjes en wijfjes van verschillende soorten van dieren hen van *chat*, *chien*, *lion*, enz., *chate*, *chienne*, *lionne*, enz. afleiden.

In het Nederduitsch vormde men insgelijks *meesteres* van *meester*, *leeuwin* van *leeuw*, enz. doch in vele gevallen behield het Nederd. en Fr. de oude eenvoudigheid, die er ten aanzien van het Eng. *ass* en het Perz. *ghær* plaats grijpt; en sommige der namen van dieren, waarmede het dus gelegen is, worden, zoo als *olifant* en *elephant*, steeds onder de mannelijke zelfst. naamwoorden gerekend; doch sommige andere, zoo als *muis* en *souris*, daarentegen steeds onder de vrouwelijke, om dat men het welluidendst vond, daarvoor zulke lidwoordjes te plaatsen, als mettertijd bijzonderlijk aan het vrouwelijke geslacht werden afgestaan.

Om dezelfde reden werden andere woorden, die tot geene in mannetjes en wijfjes verdeelde wezens betrekkelijk waren, vrouwelijk gerekend; en men rangschikte wederom andere woorden, van dat slag, evenzeer als *olifant* en *elephant*, onder de mannelijke; omdat de lidwoorden, die mettertijd bijzonderlijk aan het mannelijke geslacht verbonden werden, daarvoor het beste schenen te passen. Doch nu vindt men in het Nederd. nog verscheidene namen van dieren, waarvoor geene van beide soorten van lidwoorden staat, maar eene derde soort, welke men in de eerste plaats voor die zelfst. naamwoorden bezigde, die men van werkwoorden vormde, waarbij men toen reeds zulke lidwoorden plagt te voegen.

Ge-

Gelijk als de Eng. voor hunne zelfst. naamwoorden het lidwoordje *the*, maar voor hunne werkwoorden daarentegen *to*, gebruiken; zoo plaatste men in het Nederd. voor de zelfst. naamwoorden oulings enkel *de*, en de verbuigingen hiervan, maar voor de werkwoorden dat *te*, dat er nog in vele gevallen voor staat; en dit *te* veranderde men in *et*, of *het*, wanneer men een werkwoord in een zelfst. naamwoord vervormde. Van *te werken* maakte men *het werken*; ja reeds te voren *het werk* van het oudere *te werk*, Eng. *to work*, dat aan *te werken* beantwoordde.

Nu vond men het gezegde *het* voor vele der zelfst. naamwoorden, die men van andere deelen der rede vormde, ook welluidender, dan *de*, en plaatste men dat *het* ook daarvoor. In *het kromme* verving het de plaats van *de*; schoon men dit bij het bijzondere gebruik, waarin *kromme* thans door *kromte* vervangen wordt, voor deze woorden liet. Voor *paarde*, of *paard*, enz. moest *de* zijne plaats ook aan *het* inruimen; uitgezonderd in de dusgenoemde tweede en derde naamvallen, waar men nog steeds *van den paarde*, *aan den paarde*, of *den paarde*, enz. blijft zeggen en schrijven. Gelijk als nu dat *quoi*, hetwelke de Franschen van het Lat. *quid* en *quod* ontleenden, aan velen hunner spraakkunstenaars een onzijdig geslacht scheen op te leveren, dat geen ander Fr. woord hun verschafte; zoo verheugde menig een zich hier te lande over de gelijkheid aan het Lat. onzijdig geslacht, welke er in de woorden heerschte, die het gezegde *het* voor zich hadden.

Dat hetzelfde *het* oulings voor *er* gebruikt werd, is evenzeer reeds voor lang aangetoond, als dat *hem* oulings aan *hen* beantwoordde, en in zijne tegenwoordige beteekenis door *ne* vervangen werd. Nopens dit *hem* is er door HUYDECOPER, in zijne breede aanmerking op vs. 309 van het II *boek* der *Rijmkronijk*, aangestipt, dat hetzelve, even als het Fr. *lui*, oulings ook in den eersten naamval van het enkelv. voorkwam; en daarin schijnen voorts *dij*, Friesche verbuiging van *du*, en *mij*, verbuiging van *ik*, aan het Fr. *toi* en *moi* te hebben gelijk gestaan. Wat hiervan zij, dat *dij*, en *mij* en *ik*, sproot gezamenlijk uit de I, waaromtrent niet slechts in die allervroegste kindschheid, tot in welke wij het ontluiken onzer tale hebben gezocht na te sporen, maar ook nog lang daarna, even hetzelfde plaats greep, als nopens de Grieksche klinkers, die, volgens den uitmuntenden SLOTHOUWER, *de origine et causis casuum*, *pag.* 58, zoo den tweeden en derden, als den eersten, persoon plagten aan te duiden.

In de *Rijmkronijk* en elders beantwoordt I meermalen, zoo als nog heden ten dage in het Engelsch, aan *ik*, maar voorts ook aan *hij*. In WALEWEIN'S *haddi gewesen van Parys here* is *haddi* evenveel, als *had hij*; maar in deszelfs *ô wach! wat haddi bina daer gedaen!* bekleedt het de plaats van *hadt gij*; en *wildi* werd, volgens HUYDECOPERS aanmerking op vs. 785 van het II *boek* der *Rijmkronijk*, oulings evenzeer voor *wilt gij*, als voor *wilde hij*, gebezigd. Van die I maakte men, door bijvoeging van eene H, CH, of K, *ik*, en door die van eene M, *mij*, in welks tweeden naamval *mijns* twee der vermelde uit-

uitgangen van dien naamval, N en S, vereenigd worden gevonden.

Met slechts een van die uitgangen schijnt de tweede naamval van *mij* voor te komen in *Oec seghet' mi de segger myn; Rijmkr.* X *boek*, vs. 528. en in het als bijvoegelijk verbogene *mijn*. In de zamenvoeging der beide uitgangen staat hij gelijk aan *wiens* en *diens*, 'tweede naamvallen van *wie* en *nie;* in welker plaats M. STOKE, volgens HUYDECOPERS aanteekening op *boek* I, vs. 1138, *wies* en *dies* bezigde, waartoe de tong der menigte nog veelal overhelt. *Mijs* is daarentegen gansch ongebruikelijk, en *mijns* komt voorts in vorm overeen met *ons;* waaruit blijkt, dat het ook van I gevormde *wij*, oudtijds hieromstreeks O luidde; terwijl het aan *ons* beantwoordende Vriesche *us* van eene U, die de gezegde O verving, afkomstig is.

I, O en U hebben voorts *du*, het daarmede overeenkomende Vriesche en Engelsche *you*, en het Hollandsche *jij* en *gij*, voortgebragt; als ook *hij* en *zij*, welke woorden, blijkens de kracht van het uit *zij* gesprotene *zijn*, oulings onderling verwisseld moeten zijn geworden; eene kracht, waartoe behoort, dat men in de platte landtaal *zijn* nog steeds voor *hem* gebruikt, en zegt: *ik heb et zijn egeven. Waarom heb je zijn eslagen?* Behalve dat *zijn*, kwam van het voor *hij* gebruikte *zij*, of *si*, oudtijds door middel van eene bijgevoegde R *sier*, of *sire*, van den vorm van *eenre*, of *ere*, *geenre*, of *gere*, *Amstelre*, in *Amstelredam*, enz. Van *hij*, dat ook *hij*, *he*, *heu*, *ho* en *ha*, uitgesproken werd, sproot daarentegen het volgende:

Van *hu* en *he* vormde men, door middel van

 het

het voorgemelde knikje, *hen* en *hun*, en door verwisſeling van N en M *hum*, dat nog wel eens voor *hem* gebruikt wordt, en dit *hem*, welks tegenwoordig gebruik en dat van *hen* J. VAN HEELU het eerſte regelde. *Heu* en *ho* gaven, eene R aannemende, *heur* en *hoër*; en *ha* gaf *haër*, of *hare*, dat even als *mijn* en *zijn* bijvoegelijk werd, maar tevens de buigingen des enkelvouds van het vrouwelijk voornaamwoord des derden perſoons *zij*, Vriesch *já*, bleef aanduiden, en in den *Statenbijbel*, even als *har* in het Vriesch, alle buigingen des meervouds, waarin dat voornaamwoord ook *zij* en *já* luidt, en geen onderſcheid van geſlacht kent.

Over andere voornaamwoorden, en verdere deelen der rede, volgt er voor en na het eenèn ander, bij de behandeling van een aantal Synonymen, waarvan de eigendommelijke beteekenis en het regte gebruik zich vaak niet genoegzaam laten ontwikkelen, zonder dat men evenzeer tot den bodem der zaak doordringe, als wij zulks ten aanzien van het tot dus ver behandelde hebben getracht te doen. Met hier ter plaatſe op dezelfde wijze voort te gaan, zouden wij den Lezer gewisſelijk te zeer afmatten. Thans vervatten wij het overige in een werkje, dat zich van zelf in menigvuldige verſcheidenheidsvolle kleine artikelen ſplitst, waaruit men, naar volkomen welgevallen, wat men wil,

nemen, en het overige, bij het minste gevoel van vermoeijenis, tot eene volgende gelegenheid ter zijde ftellen kan. Zoo weinig zal er doorgaans het eene artikel aan het andere hangen, ja men zal alles te zamen als een *Woordenboek* vermogen te gebruiken; waartoe een achter het tweede deel geplaatfte bladwijzer van het verhandelde een voldoend hulpmiddel verfchaffen zal.

Het hier voorloopig afgedane heeft daarentegen meer van den aanvang eener *Nederduitfche Spraakkunst*, en vordert eene meer aaneengefchakelde lezing en overdenking; alwaarom het deze *Voorrede* misfchien in het lot van zoo vele andere zal doen deelen, en dezelve veel minder algemeen, dan het werk zelf, zal gelezen worden. Geen nood intusfchen, wordt zij het flechts door mannen, wier uitgeftrekte taalkunde hun den weg heeft gebaand, om over eene bijzondere taal afgetrokken genoeg te denken, en haar geene eigenfchappen toe te fchrijven, welke eene of twee andere talen inderdaad bezitten, maar van welke zij, met een veel grooter aantal andere, weinig of niets aan zich heeft.

Van zulke mannen verhopen wij een grondig, en gewis, hoe het ook uitvalle, in de gevolgen nuttig, oordeel over het tot dus ver ontwikkelde, en al, wat anderen in het volgende voor zich misfchien ook te hoog zullen achten, maar de beminnaar van hetgene er voorlang aan het Grieksch en Oostersch verrigt is gaarne al mede in oogenfchouw zal nemen. Die anderen, vleijen wij ons, zullen inmiddels uit het overige met geringe moeite nuts genoeg kunnen trekken, om dit werkje in meer dan een ledig tusfchenuurtje

in handen te willen nemen, nu het eene dan het andere artikel min of meer vlugtig door te loopen, en zich, door zulk een herhaald gebruik van hetzelve, met deszelfs algemeen verstaanbaarsten inhoud genoegzaam bekend te maken, om denzelven, als zij de pen voeren, voor oogen te houden, en tegen een dikwijls allerhinderlijkst gebrek aan juistheid van uitdrukking op hunne hoede te wezen.

Mogt dat gebrek nu slechts door ons zelven genoegzaam vermeden kunnen worden; hetgene in een werk van dezen aard gewisselijk een onmisbaar vereischte is. Om hieraan te voldoen, dwingen wij ons, bij elke uitdrukking van aanbelang, tot soortgelijk eene inspanning, als er bij een Wiskundig opstel noodig is; maar juist dit maakt ons voor iets vatbaar, waardoor zelfs een HOMERUS, volgens HORATIUS, wel eens werd over staag gezet. Overvalt hetzelve nu en dan ook ons, dan bidden wij om dergelijk eene toegevendheid, als die van den laatstgenoemden.

NE-

NEDERDUITSCHE

SYNONYMEN.

ANDERMAAL, WEDER, of WEDEROM.

Het Griekfche *αντι*, Goth. *anda*, Angelf. en Eng. *and*, Nederd. *ende*, dienen eigenlijk om een aanhangfel, eenen ftaart, van iets, aan te duiden. Als het uiterfte van iets, waaraan het hangt, beteekent *ende* oorfpronkelijk hetgene men thans *einde* noemt. Van iets afgefneden, of anderzins gefcheiden, heet het veelal *eindje*, of *endje*: *Iemand een eindje weegs verzellen. Het eindje kaars was verbrand. Ik brak een eindje van mijne pijp af. De kwartiermeester gaf hem braaf met het eindje*, of *endje*, onder welken naam het geduchte werktuig bij de zeelieden best bekend is. Het thans in *en* verkorte *ende*, tusfchen de namen van twee voorwerpen geplaatst, koppelt het tweede als een aanhangfel aan het eerfte: *vader ende zoon*. Het tweede nu dus naast het eerfte geplaatst wordende, beteekenden *αντι*, *anda* en *and*, oulings *nevens*, of *tegenover*; zoo als in *Antaradus*, dat nevens of tegenover Aradus lag, *Antichristus*, ook *Ifochristus*, die zich als nevens den Christus en aan hem gelijk ftelde; ja *tegen*, in *antidotum*, enz.

Ander, foortgelijk eene verbuiging van *and*, als *ooster* van *oost*, *gouden* van *goud* (zie de *Voorrede*, *bladz.* xxx) werd op zich zelf oulings evenmin verbogen, en men deed zulks flechts ten aanzien van het bijvoegelijk naamw. *anderde* (zie het *Taalkundig Woordenboek*, *Art. ANDER*). Thans bezigt men het woord zelf als bijvoegel. naamw. of voornaamw. Nevens iemand nog eenen tweeden plaatsende, zegt men: *hij en de ander*, of *andere*, en, van de aanduiding van zulken tweeden, gaat *ander* over tot de beteekenis van *tegenovergefteld* en *verfchillend*: *Het waren toen andere tijden. Zij moghten reckt anders luidende zijn, dan der gemeente diedsch gemaekt werd.* HOOFT. Doch in *anderwerf* en *andermaal* heerfchen die beteekenisfen niet, en ten onregte ftellen fommigen die woorden aan *weder* of *wederom* gelijk, om dat, bij voorbeeld, *ik zeide andermaal* door *ik zeide wederom* vervangen worden kan. Dit heeft omgekeerd geene plaats, dan als *wederom* aan *voor de tweede maal* gelijk ftaat, en deze laatfte zin is de eenige, waarin *andermaal* zich laat bezigen. Van deszelfs misbruik in gebrekkige vertalingen, enz. fchijnt het Hoogd. *abermahl* de bron te wezen.

WEDER, of WEDEROM, TERUG, OVER.

In *etgroen*, *etmaal*, *ettelijk*, heerscht hetzelfde denkbeeld van herhaling, als in het Lat. *item*, *itidem*, *iterum* en *iterare*, in *itporan werdan* (wedergeboren werden) bij WILLERAM, in het Angelf. *edgyldan* (wedervergelden) in het Zweed. *idisla* (herkaauwen) en in het Eng. *yet*, Vries. *jit*, *jitte* (nog). Al deze woorden zijn verwant aan het Hoogd. *wiederum*, *wieder* en *wider*, bij NOTK. *widar*, bij ULPHIL. *vithra*, Zweed. *veder*, Nederf. *wedder*. Vrief. *wer*, en dat *weêr*, *weder*, of *wederom*, dat zich foms, inzonderheid bij HOOFT, met het door dezen min geliefde *andermaal* laat verwisfelen, maar foms ook niet.

Dat

Dat *wederom* (*) laat zich ook wel eens door *terug* vervangen, als in: *Ik ging wederom, naar de plaats, van waar ik gekomen was; wedergeven*, enz. Van die verwisseling bedient men zich intusschen dan alleen te regt, als er van eene rugwaartsche beweging van iets of iemand gesproken wordt. Anderzins kan *wederom*, zoo als in *wederom zingen*, en dergelijke spreekwijzen, behalven door *andermaal*, en *eene derde reis*, *eene vierde*, *vijfde*, enz. slechts door *integendeel*, *op nieuw*, *nogmaals* omschreven worden, en in *terug deinzen*, *terug brengen*, enz. laat *terug* zich geenszins zoo als in *terug keeren*, *terug geven*, enz. door *weder* vervangen.

Dit laatste wordt voorts meermalen door het plaatsen van

(*) Nog al meer over *wederom*! denkt hierbij ligt, een of ander lezer; maar de bijwoorden, voorzetsels, voegwoorden, enz. zijn immers, hoe gering ook op zich zelve schijnende, in evenveel welke taal, juist hetgene de ligaturen en pezen in het menschelijke ligchaam zijn. Dezelve verbinden alles onderling, en hunne kracht is van zoo veel invloed op het overige, dat men daaromtrent niet zorgvuldig genoeg kan zijn. Hierom meenen wij al, wat wij daartoe kunnen bijdragen, in deze *Synonymen*, en wel vooraan, te moeten plaatsen; ofschoon het inmiddels, dit erkennen wij gaarne, bijkans niets is, in vergelijking met het gene door een HOOGEVEEN over de voorzetsels, enz. der Grieksche tale, en door een KLUIT over derzelver lidwoordjes, geschreven is. Ons geschrijf over de Nederd. kleinigheden van dien aard kan wel slechts ter verhelping van eenige gapingen, enz. in het *Taalkundig Woordenboek* verstrekken, maar schijnt ons inmiddels, daar men die kleinigheden zoo gestadig bij de hand moet hebben, juist op den voorgrond te moeten staan.

van een ſcheidbaar *over* bij werkwoorden uitgedrukt. Dus wordt er door *overpleisteren*, en *overwitten*, een pleisteren en witten aangeduid, dat het gewrocht eener vorige verrigting van dien aard bedekt, en eene herhaling van dezelve is. Beide denkbeelden van herhaling van eene vorige verrigting (*), en bedekking van derzelver gewrocht, heerſchen ook vereenigd in *overlijmen*, *overpekken*, *overſchilderen*, *oververwen*, *overzalven*, enz. maar *overmalen*, *overmeten*, *overploegen*, *overrekenen*, enz. is enkel *wederom malen*, enz. *overpakken* vereent met den zin van *wederom pakken* dien van *uit een pak in een ander ſteken*. In *overzilveren*, enz. is *over* onſcheidbaar, en ſtrekt het niet tot aanduiding van eene herhaling der verrigting van met zilver, enz. bedekken. (Zie het *Taalkundig Woordenboek*, *Art.* *OVERGOUDEN*, *OVERLOODEN*, enz.) Aan *weder*, enz. ſtaat *over* dus niet gelijk, dan wanneer het als een ſcheidbaar bijvoegſel bij eenig werkwoord komt.

OVER, OVERSTROOMEN, *bedr.* INUNDEREN, OVERSTROOMEN, *onz. waar* OVER *ſcheidbaar is, en niet gekoppeld worden moest.*

Aan *over* beantwoorden Hebreeuwſche, Gr. Lat. Hoogd. en menigerlei andere voorzetſels van bijkans denzelfden klank; en *boven* ſchijnt wel even zeer uit

(*) Hier ſchreven wij, om het menigvuldige *van* te vermijden, aanvankelijk *herhaling eener vorige verrigting*. Thans ſchijnt deze eenvoudige Genitivus ons hier min bruikbaar, dan in het voorafgaande *gewrocht eener vorige verrigting;* aangezien *herhaling*, gansch anders dan *gewrocht*, iets bedrijvends aan zich heeft, ja hierin *het witten*, waarachter *eens muurs* gewis niet voegt, genoegzaam evenaart.

uit *be*, *op* en den uitgang *en*, te bestaan, als die uitgang, met *be* en *in*, *binnen*, en, en, met *be* en *uit*, *buiten* heeft voortgebragt; ook verschilt wel die uitgang (volgens de *Voorrede*, *bladz.* XXXI) niet wezenlijk van dien van *r*; maar echter schijnt er ons geene verwantschap tusschen *op* en *over* te bestaan. Het laatstgenoemde woordje duidt eene bedekking van iets door iets anders aan: *spreid er eenen sluijer over.* Daar nu hetgene iets bedekt van deszelfs eene einde tot het andere reikt, zegt men voorts dat iets *over* iets gaat, als het zich van deszelfs eene einde naar het andere begeeft;

Fortuin trock over zee, en ging naer oosten bruizen.
VONDEL.

Over eene rivier zwemmen. Al, wie zulks gedaan heeft, is *er over*; en het aldaar gelegene wordt ook gezegd *er over* te zijn: *Van Calais af gerekend ligt Dover over het Kanaal.* Inmiddels is *over* iets gelegen zijn tevens buiten deszelfs omvang, of randen, liggen. Hierom wordt iets, dat zich niet binnen de randen van een vat houdt, gezegd *er over* te loopen; en men zegt in een zulk een geval wegens het vat zelf, dat het *over* vloeit. Eene rivier stroomt *over*, als zij buiten hare oevers treedt. Hetgene, in eene maat gestort, zich niet binnen haren omtrek houdt, maar haar *over* doet loopen, zet aan *over* den zin bij van *buiten de maat*, *boven mate*, in *overmatig*, *ooverkloek van lyf en leeden.* HOOFT. *overmoedig*, *overschoon*, *overheerlijk*, enz. of dien van *boven het vereischte*, of *begeerde*, in: *Er was veel broods over. Wij zijn hier over en te veel. Zich overarbeiden* is *zich door bovenmatig arbeiden benadeelen.*

Als *over* in den laatstgemelden zin bij *arbeiden* komt, is het onscheidbaar. Zulks is het insgelijks in *overwerken*, *overeten*, *overbrassen*, enz. in het voorgemelde *overzilveren*, enz. als ook in *overstroomen*, wanneer dit woord de bedrijvende kracht heeft

heeft van buiten de oevers vloeijende eene ſtreek lands bedekken (*), of een vloed over eene ſtreek lands doen ſtroomen: *De aarde werd door God met den zondvloed overſtroomd. Egypte verheugt zich daarin, dat de Nijl het jaarlijks overſtroomt.* De Veſuvius wordt voorts gezegd zijne omſtreken met lava te *overſtroomen.* Een heervoerder doet zulks ten aanzien van een land met zijn krijgsvolk; maar, wordt eene landſtreek door menſchelijk beleid met water bedekt, dan zegt men, dat hetzelve *onder water* wordt *gezet*, of *geinundeerd;* tot vermijding van welk laatſte reeds genoegzaam in onze taal opgenomene woord N. G. VAN KAMPENS doorgaans zoo wel verſnedene pen intusſchen zelfs niet eens nopens de omſtreken van Axel had behooren te ſchrijven, hetgene zij inmiddels nopens de plaats zelve ter neder ſtelde, dat zij kan worden *overſtroomd* (†).

Scheid-

(*) Hier hadden wij haast gezet *te bedekken*, en ſtraks *te doen ſtroomen;* alswanneer het voorafgaande WOORD de kracht van een VLOED zou hebben ontvangen. Zoo geweldig veel verandering maakt zulk eene kleinigheid, als *te*, in zulke gevallen.

(†) Even Puristisch maakte zekere Vertaler van de *Provinces*, waarin Frankrijk verdeeld plagt te wezen, *wingewesten*, en veranderde eens iemand in een gezegde van ons, *dat ſommige lieden zonder voorafgaand examen het leeraarambt oefenden*, het woord *examen* in *onderzoek*, dat den zin grootelijks ten nadeele van de gezegde lieden veranderde, en ons voor een proces van injurie blootſtelde. Wat inmiddels den bovengenoemden verduitſcher van *inunderen* verder aangaat, die overmatige vlugheid, waarmede hij de torens, enz. der Bruſſelſche Kerk van St. Gudule bij de Kerk van Kaudenberg heeft

ge-

Scheidbaar is *over* bij het onzijdige *ſtroomen*, waaraan men het inmiddels ook verbindt, als het voor

geplaatst, doet hem verſcheidene Synonymen ook daar verwisſelen, waar zulks tegen het taaleigen aandruischt. *Bekwaam* en *geſchikt* zijn meermalen haast even goed; en *vervallen* laat zich wegens gebouwen, vestingwerken, enz. bezigen, als zij van den vernielenden tijd geleden hebben; doch V. K. had niet moeten ſchrijven: *Hoe zeer niet aan zee liggende, heeft Middelburg met dezelve gemeenſchap door eene haven van een half uur lang, die tot in de ſtad loopt, voor de grootſte ſchepen bekwaam is, doch, geheel vervallen zijnde thans — herſteld wordt;* maar *voor de zwaarſte Koopvaarders geſchikt, bruikbaar, bevaarbaar, plagt te zijn, doch, geheel verſlijkt, verzand, zijnde, thans in eene andere rigting door eene nieuw gegravene vervangen wordt. Bekwaam* laat zich minder algemeen bezigen, dan het Hoogd. *bequem*, waarmeê de ſchrijver van het bovenſtaande natuurlijk zeer bekend is; en *gemeenſchap door eene haven* is eene te letterlijke vertaling van ons geſchrijf in een werkje, waaruit V. K. zoo als wij reeds elders opmerkten, eene wezenlijke dwaling van ons nopens Middelburgs deel aan de O. I. Compagnie, nog na dat wij dezelve in het *Tableau de Rotterdam* reeds verholpen hadden, even letterlijk overnam, als eene andere nopens het Antwerpſche Oosterlinckhuis uit ons *Belgie.* In ons *Middelbourg communique avec la mer par un canal*, beantwoordt *par* aan *langs*, of *door middel van*, zoo achter wederom andere onz. woorden aan *uit hoofde van*, enz. in plaats van ſimpellijk aan *door*, welks gebruik in dezen door zeer velen te ver wordt uitgeſtrekt. Bij V. K. had voorts *van een half uur lang* moeten zijn *van een half uur lengte*, of *ter lengte van een half uur*; ja hierbij had, om der waarheids wil, nog *en meer* dienen

voor dat woord en deszelfs verbuigingen komt; bij voorbeeld in: *toen de Waal overſtroomde.* Zegt men inmiddels: *ook in dit jaar ſtroomde de Waal, ondanks alle tot dus ver beraamde maatregelen, om zijn vreesſelijk geweld te beteugelen, op nieuw allerijsſelijkst over*; dan moet elke vreemdeling in zijn woordenboek het vooraan geplaatſte *ſtroomde* natuurlijk bij *ſtroomen* zoeken, en zou het een groot gemak voor hem zijn, dat hij een Nederd. woordenboek had, waarin men, zoo als in de Eng. en Fr. woordenboeken, onmiddellijk bij zulke werkwoorden de ſcheidbare woordjes vermeld vond, die, tot wijziging van hunne beteekenis, evenzeer achter als voor hen, en vaak op zulken grooten afſtand van hen, worden geplaatst. Zulk een Nederd. woordenboek is voorts het eenige, waarin de wijziging van elk bijzonder werkwoord door ſcheidbare bijvoegſels genoegzaam kan worden aangeduid. Had men dit laatſte in de gebruikelijke woordenboeken derwijze, als het aldaar ten aanzien van vele werkwoorden geſchiedt, ook in al de overige gevallen willen doen, om zich zelven gelijk te blijven, men zou die woordenboeken eindeloos groot, en hierdoor genoegzaam onbruikbaar, hebben gemaakt.

Zulks welhaast bevroedende, handelde de Heer WEILAND, in zijn *tweede deel*, ten aanzien van *bijeen*, *binnen*, *buiten*, *boven*, *beneden*, enz. gansch an-

nen te worden gevoegd; zoo als *eene duif door een Fransch' ſoldaat gelezen* onderaan op *bladz.* 461 van deszelfden Schrijvers *Verkorte Geſchiedenis van Nederland*, 1 *deel*, ook onvolledig is, en hij hier, onderaan op *bladz.* 482, bij *de genoemde ſtad te belegeren*, den naam der ſtad, *Maastricht*, had moeten plaatſen, welke noch op die *bladz.* noch zelfs op eenige naastvoorgaande, te vinden is.

anders, dan in het *eerste deel* ten opzigte van *aan*, *aaneen*, *achter* en *af*. *Bij* is het eenige scheidbare bijvoegsel ter wijziging van de beteekenis van werkwoorden, dat deze in het *tweede deel* des *Taalkundigen woordenboeks*, even als *af*, *achter*, *aaneen* en *aan*, in het *eerste deel*, voor zich hebben; en de plaatsing der laatstgenoemde beneemt nu aan het werk eene van voren tot achteren doorgaande gelijkmatigheid, welke een wezenlijk vereischte in elk woordenboek is. Ja die gelijkmatigheid ontbreekt er, helaas! nog te meer, daar er een eindeloos aantal spreekwijzen, waarin het bijvoegsel niet eens scheidbaar tot het werkwoord behoort, tusschen die gene ingeslopen zijn, waaromtrent zulks plaats grijpt. Tot *aanbehooren* brengt bij voorbeeld het woordenboek: *dit boek behoort aan mij;* offchoon *aan* hier klaarblijkelijk enkel tot *mij* betrekkelijk is. Tot *aanbinden: iets aan eenen boom binden;* tot *aanblijven: niets bleef er aan den wand;* tot *aanbonzen: aan de deur bonzen;* tot *aanbotsen: zij botsten tegen elkanderen aan;* tot *aanbouwen: eenen vleugel aan het huis bouwen;* tot *aanbrengen: iets aan den man brengen;* enz. enz.

Onder *overstroomen* vindt men er wel geen: *de Donau stroomt over de velden;* maar onder *overtrekken: eenen jas over den rok trekken;* onder *oversmijten: de rivier was te wijd; ik kon er den steen niet oversmijten;* onder *overschuiven: zij stortte de saus over het tafelkleed; maar ik schoof er een schotel over;* in welke beide laatste gevallen *over* evenzeer tot *er* behoort, als *uit* en *in* tot *daar*, in VONDELS *daer Keizer Adolf — den eersten toogh uit dronck;* en *jonge rooze knop*, *daer zon een ziel in weekt*. Zoo als *dronck* en *weekt* hier tot *daaruitdrinken* en *daarinweeken* betrokken zou moeten worden, bijaldien men die woorden niet tot het enkele *drinken* en *weeken* betrok; zoo zou *er*, in de twee naastvoorgaande gezegden,

tegelijk met *over*, aan *ſchuiven* en *ſmijten* verbonden moeten worden, als men zulk eene zamenknooping ten aanzien van *over* wilde volhouden. Dan zou men *Eroverſchuiven* en *Eroverſmijten* in het woordenboek moeten plaatſen.

Men zou aldaar voorts, boven en behalve de naamwoorden, die *tusſchen* voor zich hebben, en eenige als naamwoorden gebruikte onbepaalde wijzen van werkwoorden, een *Ertusſchenkomen*, *Ertusſchenzetten* enz. moeten opnemen; bijaldien men, met HALMA, SIEGENBEEK, enz. *tusſchen* aan *komen*, *zetten*, enz. vastknoopte; hetwelke daarom door ons vermeden, en door den Heer WEILAND, bij de overneming van onzen arbeid, evenmin gedaan is. Zulks bij het zamenſtel van een nieuw woordenboek ook niet doende, en aldaar aan de werkwoorden geenerlei ander ſcheidbaar bijvoegſel verbindende, zal men er voor een zeer groot aantal onwraakbare, doch door den Heer WEILAND en ons ganſchelijk over het hoofd geziene, zamenſtellingen plaats genoeg kunnen vinden, zonder dat de boekdeelen verzwaard of vermenigvuldigd worden.

OVER, NOPENS, OVERSTE, OPPERSTE, *oorſprong der vergrootingstrappen.*

Uit de eigenlijke beteekenis, van bedekking van iets door iets anders, ſpruit in *over* die gene, welke in *over iets handelen* heerscht. Hier is het door *over* geregeerde woord het onderwerp der handeling, en wel een onderwerp, dat, het zij oppervlakkig, het zij meer grondig, in zijnen ganſchen omvang behandeld, en niet ſlechts op bijzondere punten aangeroerd of uitgepluisd, wordt. In het laatſte geval vervangen *nopens*, *aangaande*, *betreffende*, enz. de plaats van *over*. *Nopens de Godgeleerdheid ſchreef hij*, is geheel iets anders, dan: *hij ſchreef over de Godgeleerdheid.*

Over

Over iets staan, is iets in deszelfs ganschen omvang besturen, of beheeren, als *overste* daarover, van welk laatste woord de vorm ten volle gelijk staat aan dien van *onderste*, *bovenste*, *benedenste*, *binnenste*, *buitenste*, *achterste*, *voorste*, *eenste*, thans *eerste*, *tweeste* en *twaalfste*, dat heden ten dage door *tweede* en *twaalfde*, van den vorm van *anderde*, vervangen wordt, *achtste*, *twintigste*, *honderdste*, *duizendste*, enz. Van denzelfden vorm is ook *opperste*, welk laatste anderzins van *overste* verschilt; offchoon dit laatste woord in meer dan eene *Bijbelvert.* voor *opperste* gebezigd wordt; dat de *Statenbijbel* in *overste leidsman* doet, om dat er in het Gr. αρχηγος stond, en men αρχων door *overste* plagt te vertalen (*). Des niet tegenstaande is dit woord slechts de gene, wiens gebied alles omvat, waarvan hij de overste is; en *opperste* is daarentegen de *hoogste*.

Het wortelwoord is *op*, dat eene verheffing en plaatsing boven iets aanduidt. Van hier, door middel van het knikje *r*, *opper*, iets, dat door zulk eene werking aangedaan is, als op het veld in kleine hoopen te zamen geharkt hooi; *opperen*, zich als een *opperman* met zulk eene werking onledig houden, of dezelve ten opzigte van iets aanwenden; *oppert*, oud deelwoord, zonder het voorzetsel *ge*, ten *opper* gemaakt; en te Rotterdam bijzonderlijk een dijk, die van de oude sluis bij Krooswijk, toen de Hooge en Schiedamsche dijken nog niet aangelegd waren, langs het buitenwater der Rotte, en door het voor elken vloed blootliggende land henen, ten behoeve van de visscherij, enz. op het eigenlijke bed der Maas aan liep, en bij den

(*) In eene oudere *Bijbelvert.* is *overste top* even zeer naar het Duitsche gebogen, als *over-Betuwe*; en *over* beantwoordt aldaar aan *boven*, in: *groot over alle*, enz.

den aanleg der ſtad gedeeltelijk binnen haren omvang begrepen werd.

Opperſte, even eenvoudig van vorm, als *overſte*, komt van *opper*, dat in zamenſtellingen evenzeer een bijwoord is, als *over*; en *overſte* en *opperſte* beide hebben niets aan zich van een wezenlijken derden vergrootingstrap, welks kracht men mettertijd aan zoo vele andere woorden gaf, die men door middel van den uitgang *ſte* van bijvoegel. naamwoorden vormde; om dat men de kracht van zulken vergrootingstrap in dat *meeste* of *meest* vond, waarvan men zich oulings, ter bijzetting van de gezegde kracht aan bijvoegel. naamwoorden, in gelijker voegen bediende, als de Eng. van hun *most*, en als hun *more* en ons *meer* oulings algemeen, en thans nog dikwijls, gebruikt wordt, om aan dezelfde naamwoorden de kracht van een tweeden vergrootingstrap te geven, welke aan die woordjes natuurlijk eigen is.

Meeste is, namelijk, in den grond der zake, evenveel als het oude *meede*. Beide kwamen gelijkelijk van *mee*, dat bij M. STOKE aan *meer* gelijk ſtaat, daar hij in zijn *VIII boek* wel ſchreef: *quam er vyf duſent ofte meer*, maar tevens: *lude, mee dan si te voren hadden*, en *min no mee*. Uit dat *mee* ſproot *menig*, *menigte*, enz. met en benevens het bij den zelfden STOKE voorkomende *menigher conne*, *menigher ſlachte* en *menigher tieren*, van den vorm van *goedertieren*, als ook het nog ſteeds gebruikelijke *menigerhande* en *menigerlei*, *tweederhande* en *tweederlei*; *velerhande* en *velerlei*; *allerhande* en *allerlei*; gelijkelijk dubbele tweede naamvallen, en hierom evenmin voor verbuiging vatbaar, als de bijvoegelijk gebruikte, enkele tweede naamvallen *gouden*, *ooster*, *Amſterdammer*, enz. (Zie de *Voorrede*, bladz. xxx). Van *mee* vormde men voorts het daarmede verwisſelde *meer*, zoo als *eer* van het evenveel bete-

teekenende *ee* (*), *vroeger* en *netter*, die *vroegertje* en *nettertje* hebben voortgebragt, van *vroeg*, *zatter*, in *ik heb boeken zatter*, van *zat*, *zaliger*, in *mijn vader zaliger*, van *zat*, *vrijwilliger* van *vrijwillig*, enz.

Zoo als nu de Franſchen, op eenige kleinigheden na, niets van den Latijnſchen Comparativus hebbende, hun *plus* genoegzaam ſteeds gebruiken, om bijvoegel. naamwoorden op den tweeden vergrootingstrap te plaatſen, bediende men zich daartoe hier te lande oulings algemeen van *mee*, of *meer*. Doch mettertijd waren de Geestelijken de eenigen die ſchrijven konden, en kregen zij inmiddels kennis aan Latijnſche Grammaticas, en enkel aan deze. Dit veroorzaakte een buigen van het Nederduitsch naar dezelve, niet alleen ten opzigte der Geſlachten (Zie de *Voorrede*, *bladz.* XXXIII) maar ook ten aanzien der vergrootingstrappen. Tot vorming van derzelver tweeden gaf men aan de bijvoegel. naamwoorden der uitgang van het alvorens daarbij geplaatſte *meer*; en men verboog ze naar dien van *meest* (dat aan *plusième* beantwoorden zou, bijaldien de Fr. dit woord hadden) als men ze op den trap begeerde te plaatſen, welken men te voren door bijvoeging van het woordje zelf bij die woorden had gevormd.

OP,

(*) Hoogd. *ehe*, en bij ons als zelfſt. naamw. ook *eeuw*; zoo als *zeeuw*, dat oulings evenveel als *zee* was, van dit woord komt, en *zenuw* van *zeen*, *ſaluw* van *ſale*, *geluw* van *gele*, of *geel*, *nieuw* van *nie*, of *ny*. Het aan *ee* gelijkſtaande *eer* gaf voorts *eerder*, zoo als *meer meerder*; en, zoo als *meest* van *mee* ſproot, vormde men van *eer eerst*, dat enkel in klank met het telwoord *eerst* ſchijnt overeen te komen.

OP, *in verschillende beteekenissen, en verwisseling met* OPEN.

Op, op mijn ziel! verheerlijk, enz. L. D. S. P.

is zoo veel, als wederom elders: *om hoog, mijn ziel!* en getuigt met:

Op op, mijn Zanggodin! VOND. enz. enz.

van de verheffing, welke *op* eigenlijk aanduidt. Daaruit nu spruiten al de overige beteekenissen van dat woordje. Als eene tulp *opluikt*, ontsluit zij zich door verheffing van hare bladeren, welke in die spreekwijze aan luiken schijnen te worden gelijk gesteld, en baart de eigenlijkste beteekenis van *op* die gene, welke ook in *open* heerscht, dat, even als *opper*, door een toegebragt knikje van *op* gevormd wordt, en hetzelve in *open luiken* vervangt. Dezelfde verwisseling grijpt, onder anderen, ook plaats in *de deur opdoen* en *de deur open doen;* maar *opdoen* en *opluiken* hebben intusschen ook beteekenissen, waarin zij zich door geen *open doen* en *open luiken* laten vervangen (*).

Men

(*) Dit zouden zij zich zelfs in de aangevoerde woorden niet eens laten doen, als men EBERHARDS aanmerkingen nopens *auf* en *offen*, in deszelfs bekend *Synonymische Handwörterbuch*, *Art.* 147, op het Nederduitsch wilde toepassen. Dan zou *de tulp luikt op* enkel zulk een verheffen der bladeren aanduiden, als waaromtrent VONDEL zong:

—— *Elke rooze bloze, als 't bladt,*
Dat op haer minnelijcke wangen
Nu opluickt om den kus t' ontfangen.

daarentegen zou een ontsluiten van de bloem zelve, bij

Men bezigt *opluiken* wegens al, wat zich groeijende verheft: *welig look het plantsoen op.*

Luick op, o Hollantsch hart, geteelt van Hollantsch bloet. VOND.

bij

bij wege van zulk een opluiken, steeds door *de tulp luikt open* moeten worden uitgedrukt. *De deur opdoen* zou eigenlijk slechts tot het beweegbare plankwerk ter aanvulling van de opening der deur betrekkelijk zijn, en aanduiden, dat men hetzelve van die opening verwijderde; maar *de deur opendoen*, dat men hare opening van dat plankwerk ontdeed. Nu is er wezenlijk een hieraan beantwoordend onderscheid tusschen *de deur is toe* en *de deur is digt.* Dit laatste duidt aan, dat hare opening met het plankwerk aangevuld is; en het andere daarentegen, dat het plankwerk aan de opening aansluit; alswanneer de deur verder door middel van slot of grendel *gesloten* worden kan; maar *digt* en *toe* zijn inmiddels ook, zoo als nader blijken zal, van zeer verschillenden oorsprong; terwijl *open* en *offen* aan *op* en *auf* naauw verwant zijn; welk laatste Duitschlands groote Synonymenschifter en scheider ons niet genoegzaam onder het oog schijnt te hebben gehouden; hoe bekend hij ook met het groote werk van zijnen vriend ADELUNG was, en zelf in de zes boekdeelen van zijn *Versuch einer allgemeinen deutschen Synonymik* meermalen doet blijken, dat eene Analogische Etymologie ook in zijne oogen een der voornaamste middelen is, om de wezenlijke overeenkomst en het verschil der Synonymen genoegzaam Critisch te ontwikkelen, en dienaangaande geene ligtvaardig verzonnene hersenschimmen, maar wel gegronde waarheden, ter neder te stellen; terwijl zij voorts den mensch ook over onderwerpen, dat niet

bij wien men zelfs vindt;

En 't root, dat door het vocht van hare kaecken gloeit,
Luickt op (*),

Opdoen, gebruikt men wegens iets, dat zich aan de kimmen verheft, en bijzonderlijk van verre aan den zeevarenden vertoont, ja over het algemeen iemands gezigt treft en aantrekt. Deswegens schreef VONDEL: *Daar doet zich 't landschap op;* maar elders verwisselde hij om het rijm dat *opdoen* met *opendoen* (zie het *Taalkundig woordenboek*, *Art.* OPEN). Dat *opdoen* schijnt oulings ook, zoo als *voldoend* wel eens *voldoenend* wordt gespeld, en *zamen zamenen* heeft voortgebragt, *opdoenen* te hebben geluid, en *opdoemen*, van waar *opdoeming* (zie het *Taalkundig woordenboek*, *Art.* OPDOENING). Voorts is *opdoen* het gene zich derwijze, als gezegd is, opdoet (†) bespeuren, en soms ook hetzelve bemagtigen; zoo als dit door een kaper ten aanzien van op zee bespeurde schepen veelal wordt gedaan, en ten aanzien van opgedaan wild ook meestal plaats grijpt.

Ten aanzien van voorraad, is *opdoen* zoo veel als *opgaderen*, door ophalen en wegnemen, van waar het ook zij, voor zich bijeen zamelen; of, wil men dit *opdoen* liever aan *opleggen*, *opeenstapelen*, gelijk stellen? dan nog heerscht het denkbeeld van wegneming, (waarvan verheffing de grond is; maar het onmiddellijk de hare zijn, al meer en meer Analogisch kan doen denken.

(*) Van *ontluiken* vormt dezelfde Dichter:

Een ontloke bloem in Nederlant te plukken.

(†) Of verschijnt, welke onzijdige beteekenis van *zich opdoen* uit de boven vermelde bedrijvende allernatuurlijkst voortspruit.

C 2

Taalkundig Woordenboek niet gewaagt), zeer dikwijls in *op*. Men vindt immers dat denkbeeld klaarblijkelijk in: *de ham is op. Alles was op en weg. Zijn geld en goed opmaken, opbrasſen, opteren, opeten, opdrinken, opdroogen, opſteken* van een degen, enz. In *opofferen* bemerkt men de opheffing van het offer; en *opbakeren, opbakken, opbraden, opſchikken, optooijen*, enz. is misſchien iets door bakeren, enz. tot eenen beteren ſtaat verheffen.

Naar den hemel, en *tegen iets, opzien*, is met opgehevene oogen zien. *Men zal er van opzien*, en *het zal opzien baren*, ſchijnen minder verheffing van oogen, dan ſoortgelijk een voor omſchrijving genoegzaam onvatbaar gebruik van *op*, als in *opbulderen, opdeunen*, enz. te bevatten. Daartoe behoort *opzigtelijk*, en niet tot *opzigt*, dan voor zoo veel het eene beteekenis heeft, welke van *ergens op zien*, of *ſlaan*, tot iets betrekkelijk zijn, afgeleid is; zoo als in: *opzigtelijk het gebeurde*. In den zin, welken *opzigt* behalve den genen heeft, waarvan de laatſte beteekenis van *opzigtelijk* afkomſtig is, ſchijnt die kracht van *op* door te ſtralen, waarmede hetzelve, zoo als duizendwerf anders, in overeenkomst met het Gr. *ἐπι* en Hebr. *be*, aanduidt, dat iets boven iets anders verkeert, en zijne werkende kracht van daar nederwaarts rigt; doch de rigting naar iets, welke *op* aan eene werking geeft, is in: *de kat ziet op den keizer*, en duizend andere gevallen, niet zoo bepaald regtſtandig, maar heeft daarentegen vaak evenveel van het waterpas, als die van VONDELS:

Op Spanjaerts rennen aen, met lans, pistoolen zwaert:

en de bepaling der rigting verliest zich vaak in *op* en *neder* beide, als men deze woordjes bijeen voegt. *Op en neder wandelen* is dikwijls ſlechts in die of die rigting, en in de tegenovergeſtelde, of heen en weder, wandelen.

ONT, ONTFERMEN, ERBARMEN, BARMHARTIG, ARMHARTIG, ARMZALIG.

In *opbakeren* en *ontbakeren*, *opsieren* en *ontsieren*, kan *ont*, in den eersten opslag juist het tegenovergestelde van *op* schijnen; maar bij nadere overweging dunkt ons, dat er door *ont*, in zulke zamenstellingen evenzeer eene wegneming van het gebezigde bij een voorafgaand bakeren, enz. wordt aangeduid, als eene wegneming van dekfel, enz. in *ontblooten*, enz. waar *ont* in het *Taalkundig woordenboek* slechts gezegd wordt de beteekenis des werkwoords te versterken. Hoe hetzelve aldaar gezegd kan worden, in *ontgunnen* eene zachtere strekking of lokking naar eene plaats aan te duiden, begrijpen wij niet. In *ontvangen*, *ontbieden*, enz. schijnt het blootelijk te kennen te geven, dat hij, wien de bedrijvende persoon ontvangt, enz. van plaats verandert; en in *ontbijten*, *ontwaken*, enz. eene toestandsverandering in den persoon zelven; even als voorts in *zich ontstellen* en *zich ontfermen*; nopens het voorname bestanddeel van welk laatste werkwoord wij aanmerken, dat hetzelve in het *Taalkundig woordenboek* teregt aan *barmen* gelijk gesteld, maar dit in *barmhartig*, waarheen men verzonden wordt, minder wel van *armen* afgeleid schijnt te worden.

Armen heeft bij ons de beteekenis van kreunen, klagen, welke in *kermen* versterkt, en bij ULPHILAS, in *armai unsis*, naar die van het Lat. *misereri* gewrongen wordt. Zoo moet die van het Oudduitsche *armherze*, en Angelf. *earmhart*, naar het Lat. *misericors* verwrongen zijn geworden; maar ons *armhartig* laat zich in zulken zin niet gebruiken, en behoudt, even als het daaraan gelijkstaande *armzalig*, deszelfs eigenlijke beteekenis, welke met die der gezegde Lat. woorden niets gemeens heeft. Ja deze schijnen op ons *barmhartig*, het oulings wel

eens gebruikte *ontfermhartig*, en onze werkwoorden *ontfermen* en *erbarmen*, ook geenen invloed te hebben gehad, dan voor zoo veel men bij die werkw. wel eens in navolging van *miserere mei* eenen tweeden naamval heeft gebruikt.

Zich erbarmen schijnt ons evenveel, als eene hellende houding aannemen. Want *barm* is hellende, en zelfstandig, zoo als *barmte*, bij HOOFT, de helling van een wal of dijk. In dien zin gebruikt men het in de droogmakerijen nog dagelijks, en *barmsloot* is aldaar een sloot, die de helling der dijken van de lage vlakte binnen dezelve afscheidt. In overeenkomst hiermede moet het Eng. *farm* en Fr. *ferme* oorspronkelijk een gedeelte der helling van een heuvel hebben aangeduid, die men, door het op den top en elders min gemoeide hout te vellen, tot veld (*) maakte; en mettertijd bepaaldelijk zulk een gedeelte als gevoegelijk door éénen der pachters, waaronder men zijnen grond verdeelde, kon worden gebruikt en bebouwd.

Farm en *ferme*, langs dezen weg de beteekenis van eene pachthoeve verkregen hebbende, gaven aan verwante woorden wederom andere, met welke wij ons hier niet hebben in te laten. Ons raakt enkel hetgene die woorden helpen bewijzen, dat de wezenlijke bestanddeelen van *ontfermen* en *erbarmen* dezelfde, en aan het eerste lid van *barmhartig* naauw vermaagschapt zijn; en wij vinden nu in hen, die zich over anderen *erbarmen* en *ontfermen*, de hellende houding, welke de teekenkunst aan den vader geeft, die zich naar zijnen boetvaardig knielenden

(*) Wij meenen *veld*, deelw. van *vellen*, dat het bedrijvende van het onzijdige *vallen* is, hier voor ontgind land in het algemeen te mogen gebruiken.

den zoon genegen (*) uitstrekt. Er is immers hier zinnelijkheid, dat in de Etymologie waarheid is. Of er inmiddels in het tweede lid van *barmhartig* meer krachts ligge, dan in dat van *armhartig* en *armzalig*, en in vele onscheidbare Nederd. en andere voorzetsels (†), en wat men met een *barmhartigen schrijver*, enz. eigenlijk aanduide; dit ontwikkele, wien zulks gelusten mag.

ONDER, TUSSCHEN, BENEDEN, OMLAAG.

Evenmin als *op* het tegenovergestelde van *ont* is, schijnt dit laatste aan *onder* verwant, dat, bij voorbeeld, in *op* en *onder het dak*, klaarblijkelijk regtstreeks tegenover *op* staat, en voorts ook in tegenoverstelling van *over* wordt gebruikt; daar *onder iets* vaak even veel is, als in zijnen ganschen omvang door iets, dat er over ligt, bedekt. Want zulk eene ganschelijke bedekking heerscht er immers in: *zij wonen onder één dak.* Uit zoodanig iets sproot voorts de kracht van *onder*, in: *Hij sprong van het schavot, en verschool zich onder de toekijkers.* Daar vormen dezen als eene stolp, welke den ontsnapten boef overdekt. Tot zoodanig iets worden ook de ruiters vereenigd geacht, *onder* welke iemand gezegd wordt te dienen; terwijl daarentegen de overste, *onder* wien de ruiterbende staat, deze als het ware bedekt, en er in het laatste *onder* geene zoodanige nadering aan *tusschen* plaats grijpt, als in de beide naastvoorgaande,

(*) Ook in dit woord, in *toegenegen*, *mijn hart hangt over hem*, enz. is eene zigtbare neiging en helling.

(†) Dat de Grieksche in zamenstellingen dikwijls genoegzaam krachteloos zijn, weten alle kenners van eene taal, die het Nederd. in zamenstellingen evenaart.

de, die zich echter niet ten volle door *tusschen* laten vervangen.

Hiermede is het, namelijk, dus gelegen. Dat *onder* en *tusschen* elkanderen in beteekenis naderen, blijkt uit derzelver zamenvoeging in *ondertusschen*, uit de overeenkomst der beteekenis van *intusschen* met *onderdes* en *onderwijl*, en uit de gelijkheid der wezenlijke bestanddeelen van *onder*, en het Hoogd. *unter*, aan die van het Fr. *entre* en het Lat. *inter*; maar nogtans verschillen, bij voorbeeld; *onder de bedrijven* en *tusschen de bedrijven*. *Onder* dezelve is, terwijl zij werkelijk gespeeld worden, maar *tusschen* dezelve, in een tijdvak, waarop het eene bedrijf voleindigd, en er nog geen nieuw aangevangen is geworden. Het gene ik *onder* mijne boeken zoek, wordt door dezelve bedekt, of is ook een boek, als de andere; maar het gene ik *tusschen* dezelve zoek, is een papier, of iets anders, dat in het mindere of meerdere ledig tusschen hen kan steken. Hij, die *onder* het paardevolk strijdt, zit ook te paarde; maar *tusschen* de ruiterij der oude Germanen streed met haar vermengd voetvolk, dat, ten gevolge van oefening in het loopen, even snel van beweging was.

Veel overeenkomst heeft *onder* voorts met *beneden*, dat door het voorzetsel *be*, en het knikje achteraan, van *nee*, of *nede*, wortelwoord van *neer*, of *neder*, *nederig*, *vernederen*, enz. gevormd is, en iets, waaromtrent het gebezigd wordt, in de laagte doet zijn of werken. Daar is of werkt ook meermalen dat gene, waaromtrent men *onder* gebruikt. Dit woordje laat zich in; *de stad ligt onder aan den berg*, als bijwoord, door *beneden* vervangen; en *omlaag* kan aldaar ook dienen. In; *de stad ligt onder, het kasteel op den top*, kan die verwisseling ook plaats grijpen. Maar, neemt men het scheidteeken weg, wordt *onder* dus een voorzetsel, dat *het kasteel* regeert, dan verschilt het gezegde van:

de

de ſtad ligt beneden het kasteel-op den top. Dit laatſte duidt ſlechts eene lagere ligplaats van de ſtad aan, maar het andere, dat het kasteel als over de ſtad henen hangt; en tot aanduiding hiervan kan: *de ſtad ligt omlaag, en het kasteel omhoog*, ook niet dienen. Voorts is: *in rang beneden den overſte*, iets anders, dan *in rang onder den overſte*. Dit laatſte plaatst den overſte niet ſlechts *boven*, maar ook *over* hem, nopens wien men het zegt Hieruit volgt, dat *over*, niet min dan *op*, een tegenovergeſtelde van *onder* is; zoo als *boven* van *beneden* en *omhoog* van *omlaag*.

ON, NEEN, GEEN, NIET, NOCH, NA, NAAR.

Aan het ontelbaar dikwijls voor andere woorden geplaatſte, en met het Hoogd. *ohne*, Lat. *ſine*, Fr. *ſans* en Nederd. *zonder* vermaagſchapte, *on* beantwoordt het Eng. *un*, Fr. en Lat. *in* en Gr. *αν*. Het komt voorts overeen met het op zich zelf geplaatſte *en* en *ne*, dat bij M. STOKE, in: *en ne hebt en ghenen vaer* (ende en hebt geene vrees) aan het Fr. *ne pas* gelijk ſtaat, en van een ander *en* en *ne*, dat dezelfde STOKE voor *hem* gebruikt, wel onderſcheiden behoort te worden. Van het eerſte *ne* komt het Vrieſche *nee*, dat zoo als het Eng. *no* aan het minder eenvoudige Holl. *neen*, Hoogd. *nein*, Fr. en Lat. *non*, beantwoordt. De Grieken hadden in plaats daarvan *ου*, dat de Spartanen met eene enkele *o* ſchreven, die bij de Zweden, zoo als *u* bij de Denen, en *a* in vele gevallen oulings hier te lande en bij de Grieken, de plaats van ons *on* bekleedt.

Voor ons *niet* gebruikten de Grieken *ουκ*, welks *κ* de Hoogd. voor hun *ein* hebben geplaatst, om *niet een* aan te duiden. In Holland plaatſte men ten dien einde reeds ten tijde van M. STOKE eene *gh*, of ſcherpe *g*, voor het lidwoord *een*. Dit laatſte luidt

in

in Vriesland *en* (zie de *Voorrede*, *bladz.* xxv). Het Hollandsche *geen* wordt aldaar door *nen*, zamenstelling van *ne en*, vervangen; en in het Eng. wordt het zulks door het allereenvoudigste *no*. Dit *no* dient aldaar tevens voor ons *noch*, oulings en ook bij VONDEL *nochte*, in het Fr. blootelijk *ni*; en *not* voor ons *niet*, dat in Vriesland *net* luidt, en van het oude *ne* komt. Deze onderlinge verwisseling van *net* en *niet* staat gelijk aan die van het oude *we* (vanwaar *weshalve*, enz.) *de* (vanwaar *deswegens*, enz.) *dre*, enz. met ons *wie*, *die*, *drie*, enz. alsmede aan die van het Hoogd. *etwas* met ons *ietwat*, *ietwes*, *iets*.

Gelijk als nu ons *niet* en *niets* in het Hoogd. *nicht* en *nichts* luiden, maakt hetzelfde Hoogd. meestal *nach* van *nahe*, Holl. *na*, Vries. *nei*, dat oulings evenzeer aan *naer*, of *naar*, als *mee* aan *meer*, *ee* aan *eer*, gelijkstond, en zijne onderscheidene beteekenissen langs den volgenden weg bekwam. Men verbeeldde zich een voorwerp, en daarna nog een tweede, 1) op het eerste volgende, 2) digt aan, en 3) met eene strekking naar hetzelve. Die drie denkbeelden heerschten oulings alle in *na*, zoo als nog steeds in het Vries. *nei* en Hoogd. *nahe* en *nach*; ja van het eerste kreeg *na* de kracht van volgens, of van het Latijnsche *secundum*; maar, zoo als de Fr. bij hun *près* en *à près*, of *après*, een *vers* en *à* hebben gevoegd, om eene strekking naar iets aan te duiden, pleegt men deze beteekenis, en die van volgens, welke *après* behoudt, aan *na* te benemen, en het dus beroofde woordje slechts die van achter en digt aan te laten behouden. In plaats van het laatste *na* in: *De Castor zeilde op de roovers toe, en* na *hem, en* na *aan hem, de Pollux, die meer zeil maakte, en* na *hem spoedde*, verkiest men thans *naar*; ja dit gebruikt men ook voor volgens, *secundum*. Men schrijft niet meer met VONDEL, in de *Verovering van Grol*:

De

De Veltheer ziet men rucken
In ernst na Errensts oort met acht metale ftucken.

Ja ook hij had in hetzelfde dichtftuk (nopens dien Veldheer) reeds gefchreven:

Hij grijpt naer 's vaders fchim;

en dat *naar* bezigde hij in zijne laatfte *Zegezangen* fteeds in dien zin, en in de beteekenis van volgens; als of dezelve aan die van eene ftrekking tot iets naauwer verwant was, dan aan de twee andere. Hij fchreef, bij voorbeeld:

Deez Zeehelt gaf de maet en wetten
Aen zoo veel ftemmen van trompetten,
Kortouwe en donderbusfe, ineen,
Als naer de zangkunst, hecht geflooten.

NA, ACHTER, VOOR, OVER.

Als hij, die iemand volgt, *na* denzelven gezegd wordt te voorfchijn te komen, beteekent zulks enkel, dat hij zulks op een later tijdftip doet. De plaats, welke hij daarbij beflaat, wordt daarentegen door *achter* aangeduid. Even als tijd en plaats, verfchillen ook *na* en *achter* (*); een voortzetfel, dat in het Vriesch en Eng. *after* luidt, uit het wegblazende *af*, dat, even als *of* met *oft* en *ofte*, met *aft* verwisfeld wordt, voortfpruit, en aan het Eng. *of*, Lat. *ab*, Gr. *απο*, ons uit *va* en het knikje *n* gevormde *van* (†), enz. verwant is; ten ge-

(*) *Dat wij dit nietig lijf na 't vlugten van het leven.*
HIGT.
Nu lijt het achter last, nu voor, en nu ter zij.
VONDEL.

(†) In welks plaats men oulings *af* gebruikte, als men *daaraf* voor *daarvan* fchreef.

gevolge waarvan hetgene *achter* iets gezegd wordt te verkeeren eigenlijk van hetzelve slechts eenigzins in plaats verwijderd wordt gezegd te wezen.

Een tegenovergestelde van *na* met betrekking tot den tijd, en van *achter* met betrekking tot de plaats, is *voor*, Vries. *for*, Eng. *before*, nevens hetwelke de Eng. hun *for* ten aanzien van eene strekking naar iets gebruiken, die soms aan het Fr. *vers* en *à* beantwoordt, en zich soms, even als dit laatste, door den derden naamval der Latijnen laat uitdrukken. Dezen zin van in betrekking tot, en ten behoeve ten beste van, iets heeft *voor* bij ons ook, even als de twee voorgemelde beteekenissen. De laatste en de eerste vindt men bijeen in:

Een schild is hij voor elk, die tot hem vlugt.
MUNTINGHE.

Alle drie de gezegde beteekenissen van *voor* verschijnen in: *Voor haar op het tooneel getreden, stond hij daar voor haar, en strekte voor haar ten beschermer, tegen den woedenden* N. *die aan den anderen kant opkwam.*

Den bijzonderen zin van in betrekking tot heeft *voor* in: *voor die waarheid doof;* en in: *het is goed voor tandpijn;* maar dit laatste kan inmiddels opgevat worden als: *het kan ter bevordering van tandpijn dienen;* alwaarom *tegen* ons aldaar, en *van* in: *hij beveiligde haar voor de aanvallen,* enz. verkieslijker schijnt. *Voor* spruit in dergelijke spreekwijzen uit eene plaatsing van het middel tegen eene kwaal, hem, die beveiligt, enz. tegen over de kwaal, de aanvallen, enz. Want tegenover iets staat immers al, wat voor hetzelve staat; en de beteekenis van tegenover kan als de vierde hoofdbeteekenis van ons voorzetsel worden aangemerkt, en vertoont zich zeer dikwijls genoegzaam regtstreeks zoo, als in:

Een

Een regte ceder mag op Libans toppen staan;
Hij bukt voorover voor een hollenden orkaan.
HIGT.

'K ben afgesneên van voor uw oogen. MUNTINGHE.

De zin van plaatsvervanging, die als de vijfde beteekenis van *voor* kan worden aangemerkt, werd ten tijde van M. STOKE ook door *over* uitgedrukt; om dat al, wie de plaats van iemand vervangt, derwijze voor hem geacht wordt te staan, dat hij hem als bedekt, en de oogen, in plaats van op hem, op zich zelven vestigt: *Men nam hem voor mij. k' Zag ze rust voor oorlog kiezen*, (*) VOND. In *iemand voor eerlijk houden* laat het denkbeeld van bedekking van het eene door het andere zich min regtstreeks bemerken; maar het ligt er echter ten grondslage, en vertoont zich ten volle, als men het gezegde omschrijft door: *iemand voor een eerlijk man houden.*

Eindelijk verwisselt men *voor* en *over*, als men een jaar geleden door *voor een jaar* en *over een jaar* uitdrukt, waar het laatste even goed is, als het andere; offschoon sommigen *over een jaar* enkel tot den zin van na een jaar, dat nog toekomstig is, bepaald willen hebben, en *voor een jaar*, dat zich aldaar niet laat gebruiken, tot dien van een jaar geleden. *Over een jaar* is zelfs in dezen laatsten zin beter, om dat *voor een jaar*, in *ik huurde het voor een jaar*, wederom eene andere beteekenis heeft, welke met de voorgemelde verward zou kunnen worden.

Over

(*) Dit zou ook kunnen aanduiden: *rust eer dan oorlog kiezen; liever rust dan oorlog verkiezen; aan rust de voorkeus boven oorlog geven;* maar bij VONDEL is het *vervanging van oorlog door rust kiezen.*

Over een jaar is zoo veel, als aan den anderen kant van een verleden of nog toekomstig jaar; zoo als *over het kanaal* aan den anderen kant van hetzelve (zie *bladz.* 5); en *voor* komt eveneens van *vo*, als *van* uit *va* gesproten is. Of *voor* inmiddels ook zoo als *achter* aan *van* verwant is, dit laten wij onbeslist. Wij besluiten dit artikel met nog op te merken, dat *voorste* blootelijk zoo van *voor* komt, als *eerste* van *eer*, en *meeste* van *mee* (zie *bladz.* 13). Een wezenlijke vergrootingstrap is *voorder*, zoo als *eerder* en *meerder*; van daar *voorderen*, of *vorderen*, voorwaarts gaan, en voorwaarts doen gaan, bevorderen, of voorwaarts doen komen, afvorderen.

WAT, DAT, DIT, WIE, DIE, DEZE.

Even mannelijk, vrouwelijk en onzijdig, als het Eng. *what*, en Vriesſ. *het*, pleegt men *wat* in beide gevallen te bezigen. Voorbeelden hiervan verschaft het *Taalkundig woordenboek*. Inmiddels heeft *wat* reeds vroegtijdig hetzelfde, dat *wat ding* en *wat dingen* aanduiden, met weglating van *ding* en *dingen*, begonnen te beteekenen; en zulks in eenen betrekkelijken zin niet minder, dan in eenen vragenden; zoo dat het deels aan het Lat. *quod*, en deels aan *quid*, beantwoordde. Hierom heeft men het voor het onzijdig geslacht van *wie* begonnen te houden; en men heeft van *dat* en *dit*, Eng. *that* en *this*, insgelijks een onzijdig geslacht van *die* en *deze* gemaakt; doch eigenlijk staan al die woordjes op zich zelve.

Wie wordt achter naamwoorden als betrekkelijk voornaamwoord gebezigd; doch *wat* enkel achter *al* en *zoo*, in *al wat* en *zoo wat*, en niet *ook*, in *wat ook*. *Wat* komt wel niet met ons *wie*, maar echter met het daaraan volkomen gelijke Hoogd. *wer*, en Vriesſ. *wa*, hierin overeen, dat deze woorden

iemand beteekenen, en *wat* aan *iets* beantwoordt (zie het *Taalkundig woordenboek*). Daarentegen ondergaat *wie*, zoo als *die* en *deze*, dusgenoemde naamvalsverbuigingen; maar *wat*, *dat* en *dit*, zijn daarvoor onvatbaar. Geslachtsverbuigingen ondergaat *wie* daarin, dat men in het meerv. wel eens *watte*, Vrief. *hette*, *dingen*, en in het enkelv. des vrouwelijken geslachts *watte gekheid*, zegt. Overigens drukt men den tweeden en derden naamval van *wat ding*, of *dingen*, wel uit door *van wat ding*, of *dingen*, *aan wat ding*, of *dingen*; maar, wanneer *ding*, of *dingen*, weggelaten worden, is het in die naamvallen *waarvan*, *waaraan*, *waarmede*, *waardoor*, en niet *van wat*, *aan wat*, *met wat*, *door wat*.

Insgelijks zegt men voorts: *ik weet niet*, *wat het is*, *waarvan gij spreekt*, of: *ik weet niet*, *waarvan gij spreekt*; doch (*) als het gesprek, dat men niet verstaat, een persoon, of meer, betreft, is het *van wien*, of *van wie*, *gij spreekt*; en *waarvan* wordt voorts enkel, nevens *daarvan*, voor *van dat* gebruikt, in den tweeden naamval van *het kruid*, *dat*, of *de kruiden*, *die*, en in dien des enkelv. en des meerv. van het mannelijke *de boom*, *die*, en het vrouwelijke *de plant*, *die*, om dat *plant* en *boom* evenmin persoonlijk zijn, als *kruid*. In de dusgenoemde tweede en derde naamvallen van ons op zich zelf staand *dit* wordt *van dit*, *aan dit*, door *hiervan*, *hieraan*, vervangen, en in dezelfde naamvallen van ons op zich zelf staand *dat* door

(*) Oudtijds sloeg *waarvan* ook op personen, om dat het met *wat* zoo gelegen is, als de aanvang van dit artikel vermeldt. Hetzelfde geldt nopens *daarvan*, enz. ja men bezigde ook *daaraf*; en men zegt nog steeds: *de man*, *daarvan ik sprak*, of: *de man*, *daar ik van sprak*; maar tot den schrijfstijl behoort dit niet.

door het reeds vermelde *daarvan* en door *daaraan*.

Zoo als *deze* of *die* wel eens voor *deze* of *die persoon*, en *ieder* of *elk* voor *iedere* of *elke persoon*, gebruikt worden, is het vragende *wie* evenveel als *welke persoon?* In dezen zin heeft het geen vrouwelijk geslacht, dan als het bij uitsluiting tot vrouwelijke wezens betrokken wordt; en men zegt, als dit geene plaats grijpt, enkel: *wiens boek is dat?* enz. offchoon men inmiddels zegt, of althans behoorde te zeggen: *wier ridicule is dat?* of *van wie is die ridicule? Aan wie*, of *wie, heeft hij ooit wederliefde vermogt in te boezemen?* Insgelijks ondergaat het betrekkelijke *wie* geene geslachtsverbuiging, als men het in vereeniging met *zoo*, *al* en *ook*, gebruikt, of deze woordjes stilzwijgend bij hetzelve onderstelt; ten zij alleen wanneer men zegt: *aan zoo wie*, of *aan al wie*, *van haar ik het geve;* of tot vrouwen sprekende: *met wie uwer ik ook dansen moge*, enz.

Met voorafgaande naamwoorden bezigt men de tweede, derde en vierde, naamvallen van het betrekkelijke *wie* en *die*, door de beide getallen en geslachten henen; in zulker voegen als de volgende tafel van verbuigingen wel het beste zal kunnen doen blijken:

ONPERSOONL. MANNEL.

Enkelvoud.

De boom, die.

De boom, diens, daarvan, of *waarvan.*

De boom, dien, daaraan, of *waaraan.*

De boom, dien.

Meervoud.

De boomen, die.

De boomen, dier, daarvan, of *waarvan.*

De boomen, die, daaraan, of *waaraan.*

De boomen, die.

PERSOONL. MANNELIJK.

Enkelvoud.

De vorst, die.

De vorst, diens, wiens, of *van wien.*

De vorst, dien, wien, of *aan wien.*

De vorst, dien, of *wien.*

Meervoud.

De vorsten, die.

De vorsten, dier, wier, of *van wie.*

De vorsten, die, wie, of *aan wie.*

De vorsten, die.

ONPERSOONL. VROUWEL.

Hier komt achter *de plant*, zoo in het enkelvoud, als in het meervoud, hetzelfde, als achter het meervoud de *boomen*

PERSOONL. VROUWEL.

Hier komt achter *de vorstin*, zoo in het enkelvoud, als in het meervoud, hetzelfde, als achter het meervoud *de vorsten.*

Van

Van *dat* achter *het kruid* is het noodige reeds gezegd, even als ook van ons op zich zelf ſtaand *dat* en *dit*. Ons op zich zelf ſtaand *deze* neemt, gansch anders dan *die* en *wie*, in het meerv. eene *n* aan, welke (even als achter *dezelve*, *dezelfde*, *andere*, *ſommige*, *welke*, *dewelke*, en meer voornaamwoorden, en een groot aantal bijvoegelijke naamwoorden) aanduidt, dat het woord zelfſtandiglijk voor *deze perſonen* gebruikt wordt. Zegt men: *dus viel hij in de handen van zijne vervolgers. Dezen knevelden hem;* dan beantwoordt *dezen* aan *deze perſonen*, dat dezelfde *vervolgers* zijn, wier naam, als men de *n* achter *deze* wegliet, herhaald, of onder dit woord verſtaan, zou moeten worden. Eene handelwijze, die wel de beste is, als er voor *deze*, of iets desgelijks, van vrouwen geſproken wordt; terwijl de *n* achter *deze* in het geheel niet voegzaam is, als er in het naastvoorgaande van geenerlei perſonen, maar van dieren of andere dingen wordt gewaagd.

Te regt ſchreef hierom HOOFT: *Een beknopt bundel van bladen. Deeze, uit zich zelve te laf van lucht, doch riekende naar 't loof der Nasſawſche lauweren, en doorſtooft met geuren van Oranjebloemen*, enz. In denzelfden HOOFTS: *twee vendels Spanjaarden —— Deeze booden in 't eerst het hooft*, kan *Spanjaarden* voegelijk onder *deze* worden verſtaan. Veel bezwaarlijker ſchijnt ons zoodanig iets in VONDELS

De timmerman en kok, die voedſel ſchaft om leven.
Bij deze komt matroos;

en deszelfs: *d'outſten tegen de jonger werken opgewogen, vielen de laeſten te licht, en d'outſten behielden den verdienden prijs*, behoort evenmin nagevolgd te worden, als dergelijk een misbruik van de *n*, bij vele latere ſchrijvers van name.

ELK, ELKEEN, IEDEREEN, EEN IEDER, EEN IEGELIJK, SOORTGELIJK, GELIJKSOORTIG, GELIJK, IEMAND, IETS, NIETS.

Elk heeft, als het *elke persoon* vervangt, geen vrouwelijk noch onzijdig geslacht, en gaat voorts evenzeer in *elkeen* over, als men *iedereen* van *ieder* vormt. Dit laatste is ook zoo, als *elk*, op zich zelf bijvoegelijk, maar wordt, even als hetzelfde *elk*, door het achter zich ontvangene *een*, zelfstandig gemaakt. Het erlangt dat *een* ook voor zich, en laat zich dan mede als zelfstandig gebruiken: *Het gelt, dat in eens yders herte komt.* STATENBIJBEL. Dit grijpt voorts ten aanzien van *iegelijk* dikwijls plaats, als het *een* voor zich krijgt. *Eenen ygelijke de eigendom van hals en haave in twijfel getrokken.* HOOFT. *Een ygelijck versmaen.* WESTERB. Doch het *een* voor *iegelijk* en *ieder* verhindert niet, dat men deze woorden ook bijvoegelijk gebruike; zoo als men dit ten aanzien van *zulk*, *zoodanig*, *soortgelijk*, enz. niet slechts in hetzelfde geval doet, maar ook als de woorden *een* achter zich hebben: *soortgelijk eene vrouw*, en *eene soortgelijke*.

Het laatste woord behoort niet met *gelijksoortig* verward te worden, zoo als men dit wel eens doet. Achter *gelijksoortig* voegt het gezegde *een* niet, en *gelijksoortige* dingen zijn dezulke, als gezamentlijk tot eene en dezelfde soort behooren, maar *soortgelijke* dezulke, als in soort aan evenveel welke andere voorgemelde dingen gelijk staan: *Welk een verschil van ras er ook tusschen de gezamentlijke honden is, het zijn echter gelijksoortige dieren. Honden, katten en soortgelijke dieren;* waarvoor *dergelijke dieren*, en *meer zoodanige*, of *zulke dieren* zich haast even goed laat bezigen. *Gelijke dieren* zijn wederom, die onderling in gedaan-

daante overeenkomen, zoo als twee of meer windhonden.

Deze Synonymen tusschen beide onderscheiden hebbende, belijden wij onze onkunde nopens den oorsprong van *iegelijk*. *Ieder* gelijkt aan het Hoogd. *jede*, dat meermalen *ein* voor zich heeft, tevens in *jeder* overgaat, en, in *jedermann* verkeerd, evenzeer aan *iedereen*, of *een ieder* beantwoordt, als *iederman* in: *legt yedermans gelt in den mont van synen sack*. STATENBIJBEL. Voorts beantwoordt *iemand* aan het Hoogd. *jemand*; en *iets* is geene zoodanige zamentrekking uit *ietwat*, oulings *ietwes*, Hoogd. *etwas*, als waarvoor wij dat woord in het vorige zouden kunnen schijnen te hebben gehouden, zoo wij dit vermoeden hier niet afweerden. Neen, maar *iets*, anders *iet*, komt met het Hoogd. *icht*, *ichts*, overeen, dat het eerste gedeelte van *ichtwas* vormt, welks verschillende uitspraak *etwas*, oudtijds *etheswas*, *eddeswas*, wij reeds ten bewijze voor de onderlinge overeenkomst van het Vriesche *net* en ons *niet* hebben aangevoerd.

Nopens deze overeenkomst merken wij hier nader op, dat het Vriesche *hei* niet slechts aan het vragende *wat* beantwoordt, maar ook aan dat *wat*, welks gelijkheid aan *iet*, of *iets*, reeds vermeld geworden is. Nu kan het Vriesche *net* uit *ne* en *het*, of *et* gevormd zijn, en *niet* uit hetzelfde *ne* en *iet*, als men slechts in acht neemt, dat de Lat. bij hun *ne*, en de Gr. bij hun *μη*, dikwijls *quid* en *τως* voegen. Zoo als deze woordjes alsdan *eenigzins* aanduiden, en *τως* in den *Statenbijbel* dus vertaald wordt, kan *iet* en *et*, of *het*, in *net* en *niet*, zulks ook doen, en kunnen deze woordjes dus eigenlijk *geenszins* aanduiden; offchoon zij gemeenlijk slechts zoo, als het Gr. *ουκ*, Lat. *non*, Fr. *ne pas*, Eng. *not*, zonder dat de kracht van *eenigzins* daarbij in aanmerking kome, eene werking, hoedanigheid, of hoedanigheids-wijziging,

 die

die in een volgend(*) woord opgesloten ligt, weg nemen, en alsdan met het Eng *nothing*, Fr. *ne rien*, Lat. *nihil* en Gr. *οὐδεν* (zelfs geen enkel ding, geen aasje) zoo weinig overeenkomst hebben

(*) Ook wel eens in een voorafgaand, blijkens:

Mest u zelven niet op 't vette van den roof. VONDEL.

die *niet* in; *dat hij* (TYCHO BRAHE) *niet ledigs laet*, voor *niets* gebruikt; ten zij de *s* van *ledigs* aldaar misschien van achter *niet* verzeld is; zoo als er, in plaats van de *t* van *schijnt*, in: *het rijmwoort schijnt niet gevanden, om het rijm te vinden, maar zij zoo gestelt — Het vaers schijnt ook*, enz. uit VONDELS pen, even als in het laatste dier woorden, eene *e* kan zijn gevloeid. Hij is inmiddels ver van zelf juist alle onnaauwkeurigheid te hebben vermeden, ja kan in:

'k ben WELHEM, *wiens gebeente*
En asch noch waakt om u en over mijn gemeente,

en een weinig hooger in:

het hof na'et woelen overrompelt
Van vaeck gerust lag in vergetelheid gedompelt,

zelfs tegen zijnen zoo even aangehaalden regel schijnen te hebben gezondigd. Wenschelijk ware eene nieuwe uitgave van zijne beste gedichten, met soortgelijke Taalkundige en Aesthetische aanteekeningen, als die van BURMAN en den Deventerschen Hoogleeraar BOSSCHA op een ander sieraad van Nederland, JANUS SECUNDUS, van wien de laatstgenoemde eene nieuwe uitgave bezorgt; en die, waarmede wij den alleruitmuntendsten HOOFT welhaast door drie Hoogleeraren uitgegeven hopen te zullen zien.

ben, dat men wanen kan, in hen en het Hoogd. *nicht* geen fpoor van dat *het*, *iet* en *icht* te vinden; waarvan *niets* en *nichts* inmiddels buiten alle bedenking evenzeer gevormd zijn, als *niemand* van *iemand*, *nimmer* van *immer* en *nooit* van *ooit*.

NAAM, VERNEMEN, NOEMEN, HOEGENOEMD, ZOOGENOEMD, DUSGENOEMDE, ZICH NOEMENDE, VOORGEWENDE, VERMEENDE, GEWAANDE, VALSCHE, ONDERSTELDE, VERMOEDELIJKE, DENKELIJKE, enz.

Bijkans geen Nederduitsch woord heeft meer magen in andere talen, dan *naam*, welks tallooze verwantfchap buiten 's Lands het *Taalkundig Woordenboek* vermeldt. Dat intusfchen *vernemen* aldaar van *naam* afgeleid en door *hooren* verklaard wordt, dit fchijnt ons eene te naauwgezette navolging van ADELUNG, in wiens landtaal dit werkwoord eenen zeer bepaalden zin heeft, en door EBERHARD flechts als onderfcheidenlijk hooren van het Synonyme *hören* gezegd wordt te verfchillen. Op *vernemen* komt nu het *Taalkundig Woordenboek* zelf ook reeds daarvan terug, wordt dit woord van *nemen* afgeleid, en worden er aan hetzelve de beteekenisfen van het Fr. *appercevoir* en *apprendre*, en daaraan verwante Lat. woorden, toegekend.

Van *naam* komt *namen*, voor hetwelke en welks deelwoorden men *noemen*, *noemende* en *genoemd*, pleegt te bezigen. *Genoemd* met *hoe* gebruikt men op driederlei wijze voor het Fr. *quelconque*; bij voorbeeld in: *alle middelen, hoe ook genoemd, waren vruchteloos*. *Ik gaf hun geenen drank hoegenoemd*, of *hoegenoemd geenen drank*. Met *zoo* vormt hetzelfde deelwoord een bijvoegelijk naamwoord, dat men op tweederlei wijze bezigt, als in: *het is, zoo genoemd, een leezetter*, of *een zooge-*

noemde leezetter. Dikwijls heeft *zoogenoemd* den zin van valschelijk gewaand, zijnen naam ten onregte voerende, Fr. *prétendu;* en het verschilt veelal van *dusgenoemde*, dat aan *dus geheeten* beantwoordt, en geen kwaad vermoeden gaande maakt. *Men raadpleegde de scherpregters en dusgenoemde leezetters.*

Geeft iemand zich zelven voor iets uit, dat hij inderdaad niet is, dan bezigt men wegens hem *zich noemende*, om het Fr. *soidisant* uit te drukken. *Hij werd door zijnen zich noemenden beschermer deerlijk om den tuin geleid.* Laat men het onbepaald, of iemand zich zelven, dan of een ander hem, eene betwijfelde hoedanigheid toeschrijve, dan bedient men zich van *voorgewende* (*) Fr. *prétendu* en *soidisant* tevens: *Die voorgewende volksvriend.* Houdt de groote menigte hem ter goeder trouw voor eenen volksvriend, men gebruikt het woord *vermeende* in plaats van *voorgewende;* of men volgt den STATENBIJBEL in: *zijnde (also men meynde) de sone Josephs.* Acht men de valschheid der aanmatiging van den man zelven, of der meening van anderen nopens hem, genoegzaam bewezen; dan voegt men bij zijnen aangenomenen of ontvangenen titel het woord *gewaand;* dat men ook te baat neemt, als men het aanwezen van iemand uit de geschiedenis, of de hoedanigheid, in welke hij aldaar verschijnt, voor valsch wil doen doorgaan.

Men zegt, bij voorbeeld: *Na den gewaanden* ROMULUS *zou Rome eenigen tijd lang geenen Koning hebben gehad. Ook dit bevestigt, dat* NUMA *er het eerste heerschte. Gansch Arabie en vele omlig-*

(*) Ook wel eens *gepretendeerd*, van een basterdwoord, nevens hetwelke men *pretendent* in verschillende zinnen bezigt. Over *voorwenden*, van waar *voorgewende*, in het vervolg.

liggende landen, *omhelsden de leer van den gewaanden profeet*; dien men een *valschen* profeet noemt, als men zijn eigen gevoelen, zonder achtgeven op dat van MOHAMMEDS aanhangers, gansch onbewimpeld uit. Laat men eene zaak in het midden, dan bezigt men het woord *ondersteld*, nevens het voorgemelde *vermeend*: *Haarlem prijkt met een standbeeld van den vermeenden*, *of onderstelden*, *eersten uitvinder der kunst van met beweegbare letters te drukken*. Helt men zelf tot de onderstelling over, dan betitelt men den vermaarden Haarlemmer, als den *vermoedelijken*, *denkelijken*, of *waarschijnlijken* uitvinder, enz. Den *klaarblijkelijken* uitvinder, enz. noemt men hem, als men denkt, dat de waarheid der onderstelling zich door iedereen ligtelijk laat bemerken; en begeert men eene volkomene overtuiging nopens de waarheid der onderstelling aan den dag te leggen, dan noemt men LAURENS KOSTER den *gewissen*, *ontwijfelbaren*, *ontegensprekelijk bewezenen*, uitvinder van zijne onderscheidende boekdrukkunst.

MEER, MOERAS, POEL, PLAS, ZEE.

Meer, Vries. *mar*, waarvan men te Leyden, misschien reeds lang voor M. STOKE, om eenen aan den Rijn uitkomenden arm van het Leydsche meer te beteekenen, door middel van een knikje, *mare*, *maren* en *maerne* vormde, is wel niet zoo ver uitgebreid, als *naam*, doch heerscht echter ook wijd en zijd. In Duitschland, Frankrijk, en verder ten Zuiden, beteekenden de verwante woorden reeds zeer vroeg, het gene de Eng. *sea* en wij *zee* noemen; en *see* strekt daarentegen in Duitschland ter aanduiding van het gene bij ons *meer* heet. In Engeland, Frankrijk en Italie, heet dit laatste *lake*, *lac* en *laguna*; aan welke van het Lat. *lacus* afkomstige woorden het Eng. *lagoon* gelijk staat, dat bij uitsluiting wegens eenen genoegzaam gansche-

ſchelijk door land ingeſlotenen poel van zeewater gebruikt wordt.

Desniettegenſtaande ſchijnt ons de oorſprong van *lagoon*, en de daaraan verwante Fr. Ital. en Lat. woorden, in het gat gelegen, dat de gezegde zilte plasſen evenzeer in de kust boren, als de zeearmen met wijdere monden, aan welker eigen namen men op de Britſche eilanden een *loch* hecht, dat met het Hoogd. *loch* en ons *lok* overeenkomt. Ja gewisſelijk zijn *lac*, enz. van de beteekenis van zulke gaten en ſcheuren in de kust tot die van gansch binnenlandſche, en met de zee hoegenoemd geene gemeenſchap hebbende, wateren overgaan, welke in Duitschland daarentegen *ſee*, en bij ons *meer*, heeten; zoo als het *Meer van Conſtanz*, Hoogd. *Bodenſee*; het *Meer van Geneve*, Fr. *Lac Leman*, Hoogd. *Genferſee*, enz.

Ons gebruik van *meer* ſteunt, behalve deszelfs hooge oudheid, op het aan dat woord verwante *meersch*, *moeras*, Fr. *marais*, Eng. *marsh*; waaraan het met ons *poel* ſtrokende Lat. *palus* beantwoordt. Het Lat. *mare*, met welks later gebruik dat van het Spaanſche *mar*. Fr. *mer*, Hoogd. *meer*, Rusſ. *more* overeenkomt, ſchijnt dus oorſpronkelijk ook een binnenlandsch en van rondom ingeſloten water te hebben aangeduid; offchoon men het naderhand bij uitſluiting aan *pontus* en *pelagus* heeft beginnen gelijk te ſtellen.

Het verſchillende gebruik van *meer* bij ons en de Duitſchers doet nu den Nederlander in het vertolken van der laatſten geſchriften wel eens dwalen. Een zonderling voorbeeld hiervan verſchaffen zekere, onlangs, en doorgaans uitnemend, uit het Hoogd. overgezette *Bijbelſche Tafereelen*, waar men bij de vermelding van den zondvloed vindt: *ook het zuidelijke meer liep buiten deszelfs oevers, en voleindde de overſtrooming.* Dit had gewis de *Zuidelijke*, of groo-

groote Indische, bij dien vloed over Azie uitgestorte, *zee* geluid; had geene overeenkomst van klank den goeder vertaler evenzeer weggesleept, als nog later ons, toen wij, in een vadzig oogenblik, het Eng. *drawbridge* door *draaibrug* uitdrukten.

Die overeenkomst van klank is inzonderheid voor vertolkers van Hoogd. geschrijf zeer gevaarlijk. Meermalen worden, om nog eenige voorbeelden aan te voeren, ons *gruwzaam* en *wurgen*, en het Hoogd: *grausam* en *erwürgen*, door onoplettende overzetters zeer averegts met elkanderen verwisseld, als of zij steeds evenveel beteekenden; en ons *schoon* bekleedt zelfs op den titel der door VAN ALPHEN bewerkte *Theorie* van RIEDEL, in *schoone kunsten*, de plaats van het *schön* der Duitschers, die geen *fraai* hebben.

Voorts vindt men in het boven andere *deelen* ongelukkige *V deel* van REINHARDS *zedeleer*, om deswegens dit weinige te vermelden, *geschiktheid*, *omstandigheden*, *onverdragelijkheid*, *aangelegenheden*, *uitblijven*, in plaats van *bekwaamheid*, *bijzonderheden*, *onbestaanbaarheid*, *zaken van aangelegenheid*, *wegblijven*. Men leest aldaar voorts; *Het moet aan elk vrijgelaten zijn*, voór *vrijgelaten worden*, of *vrijstaan*; en: *de gebeden der Christenen moeten dus niet pogchende zijn, maar eene nuttige kortheid hebben*, voor *niet tjankende zijn, zoo als die van dwingende kinderen*, of, daar dit in het gezegde werk slecht voegen zou, *niet te breedvoerig en dringend zijn*. Onze taal wordt er tevens met *gemeennuttig*, *uitoefenen*, enz. verrijkt, zoo als door andere overzetters uit het Hoogd. met *rigtig*, *daarstellen*, enz.

Den oorsprong van *meer*, *mer*, *mar*, *mare*, *more* en *moer*, meenen wij in het Oostersch te mogen zoeken, waar *jam* oulings wegens *zee* en *meer* beide gebruikt werd, en Westersche schrijvers vervoerd

heeft,

ZOUT MEER, LANDZEE, BINNENZEE, ZEE, ZEEVRIJBUITER, ZEESCHUIMER, KAPER.

Voor hetgene de Engelschen door hun *lagoon* aanduiden, schijnt er ons een woord te ontbreken; en *zout meer* drukt het niet juist genoeg uit. De *lagoons* der Eng. hebben slechts langs zeer enge monden gemeenschap met de buitenzee. De benaming van *zout meer* kan daarentegen alle denkbeeld van zoodanige gemeenschap wegnemen. Zoo men ophield van bij *landzee* aan zulk een water, als de Bodensee, enz. te denken, was dit woord misschien het voegelijkste; want *binnenzee.* wordt genoegzaam onmisbaar tot aanduiding van een deel der volle zee vereischt, dat door eilanden eenigermate van het overige afgescheiden wordt; zie den aanvang der Nederd. uitgave van TUCKEY's *Aardrijkskunde voor Zeevaart en Koophandel*, waar men nog een aantal andere bewoordingen, welker zinsbepaling tot het regte verstand van dat werk noodig is, opgehelderd vinden kan.

Wat *zeearm* aangaat, dit woord voert het denkbeeld van een mond mede, welke voor het verder binnenwaarts gelegene in wijdte weinig onderdoet. Het past dus, onder anderen, op het IJ; welks naam in de oude Vriesche manier uitgesproken aan dien der Dokkumer Ie, of Ee, gelijk staat, en met dien van *Aa* overeenkomt, die, oulings door de Stichtsche Vecht gevoerd, het eerste bestanddeel van Muidens ouden naam was, en dien het riviertje, aan welks mond Grevelingen ligt, en nog ongeveer twaalf andere Nederlandsche wateren voeren; terwijl het naburige Duitschland, Pruissen, Semigallie en Zwitserland, er te zamen nog negen van dien naam bevatten, en de Bodensee en dergelijke wateren oorspronkelijk den naam van *Ee* schijnen te hebben gevoerd, voor welke men mettertijd eene blaasletter plaat-

plaatste, en welken men met die bijvoeging ook aan de Sond gaf.

Dit laatste schijnt, namelijk, het naar de Sond genoemde Zeeland te bewijzen; en van dat water kan *zee* overgegaan zijn, om ook in Vriesland en Engeland al, wat wij dus noemen, aan te duiden. Dat het woord oulings ook zoo, als *ee* in *eeuw* overging, in *zeeuw* (*) verkeerde, is (*bladz.* 13) reeds vermeld; en de zamenstellingen, welker eerste bestanddeel het uitmaakt, zijn ontelbaar. Alleen in VONDELS jongste *Zegezangen*, en deszelfs gelijktijdige dichtstukken van grooteren omvang, wordt het reeds aan een verbazend groot aantal woorden gehecht. Onder anderen is het in deszelfs *Zegezang van* 1666:

Wordt Gods gezalfde een zeevrijbuiter?

met zinspeling op de dusgenoemde *Freebooters*, die, bij de Eng. ook *Buccaneers* en hier te lande Boekaniers (†) geheeten, uit een gespuis van verschillen-

(*) Hiervan schijnt inmiddels de volksnaam der Zeeuwen, naar welken hunne gezamenlijke eilanden *Zeeuwland* en *Zeeland* genoemd werden, in oorsprong en beteekenis grootelijks te verschillen. Want hoe kunnen zij toch met eenige mogelijkheid een naam hebben gevoerd, die de beteekenis van *zee* had. Neen, maar het *Zeeuw*, dat zij als volksnaam gebruikten, sproot uit dien der Zweven, die zich gedeeltelijk op hunne eilanden, en gedeeltelijk te Zwevesele en Zwevechem bij Kortrijk, en daaromstreeks, nederzetteden. Zie onzen *Commentarius perpetuus in* J. CAESARIS, *etc. tradita de rebus Belgicis, Batavicis, Frisicis etc. pag.* 196.

(†) Den oorsprong van dezen naam en den waarschijnlij-

lende naren bestond, dat de Westindische zee, en menige andere, tegelijk met de Spaansche Kolonien, onveilig maakte. Zeeroovers, op welke, behalve den naam van *Zeevrijbuiters*, voorts ook die van *Zeeschuimers* past. Op dezen naam had de dichter in denzelfden *zegezang* het oog, daar hij schreef:

Om 't schuim der Brittenlantsche plaegen
Te veegen uit de vrije zee.

en elders, ook met een letterspel, dat zich bij hem zoo onophoudelijk herhaalt:

Als een wolck van roof de vaert verduistert,
Opdat hij 't water schuim' van dit baldadigh schuim.

Hier moet nu een ieder gereedelijk in de oogen stralen, dat het laatste gedeelte van *zeeschuimer*, even als dat van *tafelschuimer*, iemand aanduidt, die al, wat de oppervlakte van eenig ding op zich heeft, daarvan even algemeen wegneemt, als men zulks ten aanzien van het schuim van eenen zieden-den vleeschketel, enz. pleegt te doen; en zulk een algemeen wegschuimen, van het gene men op zee aantreft, verschilt klaarblijkelijk van een *kapen*, dat slechts een uitkippen en wegnemen van eenig ding uit het midden van andere is; terwijl een *kaper* zich voorts daarin van een *zeeschuimer* onderscheidt, dat hij door de Overheid van zijn land tot het buit maken der schepen van eenig uitdrukkelijk bepaald ander land wettiglijk gemagtigd is. Want, dat zulk eene magtiging door de wezenlijke overheid van iemands eigen land nog steeds onwettig wezen zou, dit is immers een nieuwerwetsch staatkundig gevoelen, dat vooral bij geenen Nederlander huis-

lijken van het Fr. *Flibustiers*, vindt men in de voorgemelde *Aardrijkskunde voor Koophandel en Scheepvaart.*

huivesten kan, welke de magtiging der dusgenoemde Watergeuzen tot hunne kaapvaart niet even onwettig acht, als die van het fchuim, dat een BRION, ARTIGAS, enz. thans van rondom bijeen lokken.

SMOKKELAAR, SLUIKER, FRAUDEERDER, CONTRABANDIER, LORRENDRAAIJER, enz.

Het was kip ik heb je; zegt men wegens een behendig uitkippen en vatten van eenig voorwerp uit het midden van andere dergelijke. Is het uitgekipte iets, dat men naar zich neemt, en voor zich behoudt, dan wordt men wel eens gezegd hetzelve te hebben *gekaapt;* en, van eenige appelen fteelswijze en ter fmuik een voor zich nemende, *fmokkelt* men denzelven. Dit laatfte woord is aan *fmuigen* en *fmuik* verwant, en dient gemeenlijkst ter aanduiding van heimelijke winstbehaling met een vervoer van goederen, waaromtrent zulks verboden is, of waarvan men de vastgeftelde regten niet of flechts ten deele betaalt, en dus gedeeltelijk of gansch en al voor zich verkrijgt; daar men toch die goederen, in den gewonen loop der dingen, tegen geenen merkelijk minderen prijs geeft, dan tot welken de regten ze doen klimmen (*).

Zie

(*) Hierom verhindert geen fmokkelen, hoe ook genoemd, dat vastgeftelde regten op buitenlandfche voortbrengfelen of nijverheidsgewrochten dezer prijs doen ftijgen, en met dien van het binnenlandfche op zulk eene gelijke hoogte brengen, dat geen ingezeten door eene meerdere goedkoopheid van het buitenlandfche kan worden verlokt, om, door deszelfs aankoop en gebruik, de nijverheid van zijne eigene landgenooten met voeten te treden, en gelden, die in het land konden en moesten blijven, onzinniglijk naar elders te doen wegftroomen.

Zie daar den gebruikelijkften zin van het onzijdige *fmokkelen*. Gebruikt men inmiddels dit woord, zoo als hier boven, in eenen bedrijvenden zin, dan is het gene er gefmokkeld wordt niet altijd het gene de fmokkelaar voor zich verkrijgt. Hij wordt wel eens gezegd, op de vervoerde goederen *zoo of zoo veel gefmokkeld* te hebben; maar zeer dikwijls zegt men daarentegen, dat hij juist *die goederen fmokkelt*, ja *ze in* of *uit fmokkelt*. Hierbij erlangt *fmokkelen* de beteekenis van tegen eenig verbod, of met benadeeling van eene of andere fchatkist, ter fmuik vervoeren; en, uit hoofde van deze beteekenis en de naastvoorgaande, kunnen de Koopvaarders, die, bij voorbeeld, met Cumana, La Guaira, enz. ter fmuik eenen handel drijven, welken Spanje aan buitenlanders verboden heeft, en bij welken dezen aan dat rijk geene regten betalen, met den naam van *fmokkelaars* beftempeld worden.

Zulk een *fmokkelhandel* heet tevens *fluikhandel*, van *fluiken*, dat evenzeer een ter fluik handelen aanduidt, als *fmokkelen* een ter fmuik verrigt bedrijf; zoodat de onderfcheidende kracht van beide bijvoegfels tot het woord *handel* gelijkelijk in een heimelijk en fteelswijze gedreven vervoeren, en daarmede gepaard overtreden van eenig verbod, of benadeelen van eene of andere fchatkist, gelegen is. Ook ftaan de werkwoorden zelve, onzijdig gebruikt, aan elkanderen ten volle gelijk; maar van de dubbele bedrijvende kracht van *fmokkelen* heeft *fluiken* flechts die van goederen vervoeren: *Hij heeft wederom zoo veel*, of *voor zoo of zoo veel*, *wijn gefloken*. Daarentegen is, op niet of te laag aangegevene goederen *zoo of zoo veel fluiken*, even ongebruikelijk, als *een appeltje fluiken*.

Men zegt enkel, op het een of ander, *zoo of zoo veel fmokkelen*; of men bezigt hier, voor dit laatfte werkwoord, een genationalifeerd *frauderen*, dat

dat in de voorgemelde gevallen onbruikbaar, maar daarentegen nopens verkorting van eene schatkist, waarbij er geen heimelijke vervoer van goederen plaats grijpt, onmisbaar is. Daaromtrent, en ten aanzien der voorgemelde benadeeling van de schatkist, is *frauderen*, bedrijvend, het te weinig betaalde voor zich verkrijgen: *Hij heeft op dien wijn zoo of zoo veel gefraudeerd. Om genoegzaam de helft der verponding te frauderen, bragt men valsche huurcontracten te voorschijn.* Onzijdig bezigt men hetzelfde woord in: *Reeds op den vijf en twintigsten penning werd er grootelijks gefraudeerd*, enz.

Van een *fraudeerder*, *sluiker* en *smokkelaar*, verschilt een *contrabandier* daarin, dat deze gansch verbodene goederen ten lande invoert, of zich aan eenen verbodenen uitvoer schuldig maakt. Een bedrijf, dat tot de gezamenlijke handelingen, welke onder het algemeene *smokkelen* en *sluiken* begrepen zijn, wel behoort, doch door deze werkwoorden niet onderscheidenlijk wordt aangeduid; alwaarom eene voorname klasse dergene, die, bij voorbeeld, op Grootbrittanje sluik- of smokkelhandel drijven, slechts langs omwegen zou kunnen worden gebijzonderd, bijaldien men het woord *contrabandier* in den voornoemden zin weigerde te gebruiken. In de verdere oneigenlijke beteekenissen, die de Franschen aan dat woord plegen te hechten, is hetzelve voor ons gansch onnoodig, daar wij voor dezelve, boven en behalve *sluiker* en *smokkelaar*, ook nog *lorrendraaijer* ten onzen dienste hebben.

Van dit laatste woord is de eigenlijke beduidenis algemeen, zoo het schijnt, nog onbekend. In deszelfs eerste gedeelte zijn *lorren* lappen van weinige waarde. Juist deze draait nu een *lorrendraaijer*; en hierin verschilt hij grootelijks van een *draaijer* over het algemeen. Hij behoort, onzes erachtens, eigenlijk tot het geslacht der *schalken*, dat oorspronkelijk

knechten waren, maar veelal bijzonderlijk zulke knechten, die hunne landheeren in den krijg dienden, en in Hollands oudere geschiedboeken den naam van *knechten* als bij uitsluiting voeren. Of de *schobbejakken*, *schobberts* en *schoften*, ook tot dat oudtijds zeer moedwillige geslacht behooren, en deze beide laatste woorden, even als het derde, *geschubden*, met een jak vol ijzeren schubben gewapenden, aanduiden, dit laten wij thans in het midden; maar dat geslacht werd natuurlijk boven anderen op schalkerij afgerigt.

Aan een smaldeel van hetzelve, dat te paarde diende, gaf men denkelijk den naam van *lorrendraaijers*; daar zij de paarden hunner tegenstanders, in de manier der Uhlanen, door het zwaaijen van lappen aan het boveneinde van hunne lansen, poogden te ontstellen, om met eene daarbij ontstaande verwarring hun voordeel te doen. Zoo trachten nu ook de *lorrendraaijers* de Tolhuis-vaartuigen en verdere schepen, die op hen passen, door hunne bewegingen te verbijsteren, en, zoo als men zegt, een rad voor de oogen te draaijen, om hunnen toeleg ongestraft te kunnen volvoeren.

SLUIK, SLUW, SLIM, LEEP, LOOS, LISTIG, ARGLISTIG, OOLIJK, ONDEUGEND, DOORKNEED, DOORTRAPT.

Sluik is naar den grond hellende; eene beteekenis, welke voor die van het Vriesche *sluug*, dat van vadzigheid ineen gezakt aanduidt, ten grondslage kan liggen. Denzelfden klank heeft het Zweed. *slug*, dat aan het Hoogd. *schlau*, Nederd. *sluw*, beantwoordt; en deze woorden drukken een denkbeeld uit, hetwelke uit die van zich nederwaarts buigen, om iemand te bekruipen, Hoogd. *schleichen*, kan zijn voortgesproten. Want er heerscht in de loosheid, welke door *sluw* wordt aangeduid, eene neiging tot

tot bedekte trekken, om anderen te benadeelen: *Menige Spanjaard viel onder de handen der sluwe kruipers van het belegerde Leyden.*

Slim, ook *slom*, is daarentegen krom en gekronkeld. Vanhier *beslommerd*, vol slommers, eigenlijk: vol kronkels en verwarring, welke iets moeijelijk maken, en veroorzaken dat *slim* evenveel als *moeijelijk* is, en *verslimmeren* aan *moeijelijker worden*, *verergeren* beantwoordt. Aan den anderen kant heeft het denkbeeld van kronkelvol *slim*, in den zin van gevatheid op het vermijden van lagen, aan het Hoogd. *schlau* gelijk gesteld, en hetzelve tevens eene loosheid doen beteekenen, welke zich in alle bogten wringt, om haar oogmerk te bereiken: *Hadde de slimheit den baatzucht, daaronder speelende, dezen heilzamen toelegh niet ten deele vruchteloos, en t'eenemaal haatelijk gemaakt.* HOOFT.

Leep duidt daarentegen een gebrek der oogen aan, uit hoofde van hetwelke deze zich ten halve sluiten, en den mensch een uitzigt geven, als of hij iets met inspanning beloerde. Dit laatste tegen overgestelde van eenen ronden oogopslag, buiten oogziekte, schijnt wel eens met een *loensch* aankijken van iets of iemand verward te zijn geworden; maar algemeen moet het iemand hebben geschenen te kenmerken, die veel doorzigt bezat, daarbij tot sluwheid en slimheid overhelde, en veel op zijne luimen lag. Van hier de kracht van *leep* in: *Wij hadden met leepe knapen en slimme vogels te doen.*

Loos is los, ongebonden, Hoogd. *lose*; dus wispelturig, ongestadig, waaromtrent men geene berekening, en waarop men geenen genoegzamen staat maken kan: *Gemerckt ook de zwak- en loosheid der wacht.* HOOFT. Voorts ook zoo vlug en ligt gevat op allerlei uitvindingen, om zich te bevoordeelen, dat men er geen oog op kan houden: *welk een looze vos! Hun loos geylei. Looselijk uitgestrooit,*

ſtrooit, lichtvaardiglijk gelooft. HOOFT. In dezen zin beantwoordt *loos* genoegzaam aan het Hoogd. *verſchlagen;* en doorgaans wordt de looze geacht zich door zedelijkheid, regt noch billijkheid, te laten binden; offchoon hij zijne bedrijven, volgens EBERHARD, ſomwijlen door moed en dapperheid merkelijk veredelt (*).

Listig is vol van list, en daartoe overhellende. Dit waren ULYSSES, HANNIBAL en CIVILIS. Daar inmiddels *list* een middel is, om zijn oogmerk door misleiding van anderen te bereiken, is een listig mensch voor allen, wiens belangen van de zijne verſchillen, hoogstgevaarlijk; bijaldien geene zedelijkheid hem toomt en bindt, om geene ontwerpen tot misleiding in het werk te ſtellen, dan wanneer zulks geoorloofd is. Dit acht men nu zulks jegens hen, waarmede men in openbaren oorlog is, om dat zij op hunne tegenpartij toch geen vertrouwen ſtellen. Zoo deelde eens een Veldheer aan dien van het vijandelijke leger het ontwerp mede, dat hij volgen wilde en dadelijk volgde. Dit verijdelde al de maatregelen van den anderen, die nu juist tegen het medegedeelde ontwerp het allerminſte op zijne hoede was, en dacht, dat zijn tegenſtander hetzelve niet zou hebben medegedeeld, zoo hij het had willen bewerkſtelligen. Door zulke *krijgslisten* hebben de grootſte mannen zich vermaard gemaakt.

In hoe verre voorts in de gezellige zamenleving list, en leugens om best wil, ja noodleugens, geoorloofd zijn, dit behoort tot de Zedekunde. Wordt de indruk van *list* en *listig* door geene bijvoegſelen vergoelijkt, dan is hij den hoorder en lezer ſteeds even onaangenaam, als in het volgende:

De

(*) Dat *loos* en *list* en *lor* door den grooten TEN KATE te regt uit eene en dezelfde bron zijn afgeleid, zal bij de behandeling van *tekurſtelling* worden aangetoond.

De Graaf is hem hierin te wille en bedrooghen geweest, maar 's Kardinaals kloekheit van huis, gemerkt het voordeel dezer list den haat niet opweeghen mocht. HOOFT.

De Nydigheid werckt loos en listigh, en bespiet
Het heck van uwen tuin, of zy een open ziet,
Om in te booren, enz. VOND.

Grootelijks verergert inmiddels het eerste gedeelte van *arglist* den indruk van het laatste gedeelte; en men denkt bij dit woord steeds aan soortgelijk eene booze en strafbare list, als de sluwe loosheid der Phariseeuwen gestaag verzon, om den Heiland in het verderf te storten. Hetzelfde bijvoegsel beneemt ook aan *listig* en *listigheid* allen zweem van onschuld; welken die woorden, offschoon sterker, dan *loosheid* en *list*, echter niet geheel wegnemen:

Ten schimp van zoo veel nijts, erglistigheên en laegen,
Verzekert en gelijck op zijne hand gedraegen. VOND.

Myn vyand, vol bedekt' arglistigheid,
Had in myn spoor een heimlijk net gespreid,
Een diepen kuil gegraaven voor myn gangen. L. D. S. P.

Hiertoe behoort voorts *oolijk*, welks oorsprong en beteekenisſen de Heer WEILAND uitnemend ontwikkeld heeft. Wij merken daarbij slechts op, dat men hier lande tot lof van menig klein kind zegt, dat het er *oolijk* uitziet. Deze uitdrukking houdt genoegzaam het midden tusschen de benaming van een *snugger* kindje, en die van *guitje*, *diefje*, *schelmpje*, welker averegtsch, en in de gevolgen schadelijk, gebruik nopens kinderen zoo algemeen is. Intusschen hebben wij midden in Holland plaatsen aangetroffen, waar het gezegde gebruik van *oolijk* zoo onbekend was, dat men een daarmede begroet kind hierdoor voor ondeugend uitgekreten achtte en verdedigde. Dit scheen ons te zonder-

 lin-

linger, daar dezelfde lieden het woord *ondeugend* allezins in goeden ernst voor welgevat en doorkneed gebruikten; terwijl de beste zin, waarin men het algemeen bezigt, slechts deze is, dat een plaagzieke jongen door lagchende meisjes wel eens *ondeugend* wordt genoemd.

Doorkneed en *doortrapt* komen evenzeer overeen, als het Hoogd. *verschlagen* en *verschmitst* (versmeten), welk laatste, zoo als ons *doortrapt*, steeds in eenen kwaden zin wordt gebruikt. *Doorkneed* komt in dien zin ook voor: *in listige treken doorkneed* (*). *Welk een doorkneede booswicht!* Ook laat *doorkneed* zich wegens een kwaad ontwerp bezigen: *Het was een doorkneed schelmstuk.* Doch men zegt ook: *In wetenschap doorkneed. Een doorkneede staatsman;* en de benaming van *doorkneed* past tevens op zoodanig iemands duchtige ontwerpen, en de grondig bewerkte en doorwrochte opstellen, waaraan die gene zich (naar WESTERBAENS vertaling van ERASMUS *lof der sotheyd*) *leep en blind geschreven hebben,*

Die haer altyds in 't tou van besigheden spannen,
Staegh ernstigh, staegh versuft, verouden voor den tyd,
'En eer sy jonghmans syn haer jonckheyt raecken quyt,
Door arbeyt afgereen, door sorgen en gedachten, enz.

in plaats van den beter beradenen beuzelaar en allemans schrijver te volgen:

Die, sonder dat hy syn gesicht met waecken breeckt,
En sonder dat hy sich in groote moeyte steeckt,
So als't hem maer gevalt, wat hem te voor magh komen,
Wat hem schiet in de pen, syn dichtselen en droomen,
Terstont stelt op het wit, enz. enz.

RASCH,

(*) Hieraan beantwoordt het inmiddels van ernst en deftigheid ontbloote: *die ingezultene gaauwdief is in allerlei guitenstreken gekonfijt.*

RASCH, RAD, RAP, KNAP, KNAPHANDIG, BEHENDIG, GAAUW, SNEL, VLUG, FLUKSCH, SNEDIG.

Rasch, *rad* en *rap*, zijn, zoo als *reppen*, uit hoofde van hunnen klank geschikt, om eene snelle beweging aan te duiden, nopens welke men voorts den uitroep: *rips*, *raps! dat gaat er door!* bezigt. Voor *rap* plagt men ook *rapsch* te bezigen; doch misschien om dat men wilde dat *rasch* hieruit gesproten was. Want men wrong zijne taal wel eens naar zijne Etymologische begrippen; ja VONDEL deed zulks zeer dikwijls. Bij dezen vindt men intusschen het eenvoudige *rap*, even als in het: *Al*, *wie rap en knap ter oorloghe is*, dat men bij het oproepen zijner knechten plagt te bezigen.

Rap is steeds bijvoegelijk; maar *rasch* en *rad* komen vaak als bijwoorden voor; zoo als insgelijks *knap*, goed van aanzien en voorkomen: *Hij begint er knapper uit te zien*. *Knap van lijf en leden*. *Knaap*, eigenlijk (*) een flukfche jongen, is misschien aan *knap* verwant. Dit laatste woord heeft in zijne gezegde beteekenis *verknappen*, *opknappen*, en andere daarvan afgeleide, voortgebragt. In *knapjes* heerscht die beteekenis ook, en voorts die van geschikt tot eenig bedrijf, en handig in hetzelve: *Zij werkt knapjes*. *Knap door arbeiden* is met vaardigheid en voortvarendheid. *Zich knap houden* is onbedremmeld, onbeteuterd, enz.

Een knap stuk vleesch heeft bij een goed aanzien eenen merkelijken omvang; en dat gezegde wordt ook wel eens wegens een meisje gebezigd, dat frisch

(*) Even als het Oostersche woord, waaraan *jongen* in den *Statenbijbel* pleegt te beantwoorden, doch waarvoor *knaap* veel geschikter is.

frisch uit de kluiten gewasſen is. *Een knap ſtuk* duidt ironisch een bedrijf aan, waarbij er met nadenkenlooze overijling averegts gehandeld is; en dezelfde ironie heerscht in: *Knaphandig overſtortte hij zijn geſchrijf met den inktkoker, in plaats van met het zand.* Hier is *knaphandig* in der daad lomp; maar elders dient het ſtelliglijk, doorgaans ook als bijwoord, voor vlug, vaardig en behendig, met name in handenwerk.

Behendig is eigenlijk zoo veel als *handig*, of *bij de hand;* maar, zoo als men dit laatſte overdragtelijk voor wel gevat op al, wat er voorkomt, bezigt, is *behendig* ook ver van zich bij handenwerk te bepalen. Het duidt eene geſchiktheid aan, om in alle handeling en bedrijf op eene vaardige en gemakkelijke wijze, zonder veel omſlag, juist en wel het doel te treffen: *Wij hadden geenen behendigen voerman. Hoe behendig ontdeed niet* CICERO *den verbitterden* CAESAR *van zijn halſtarrig opzet tegen* LIGARIUS. *Behendig ontweek* JEZUS *geſtaag de Joden, die hem vatten wilden. Zich daaraf behendelijk te dienen.* HOOFT. *Die listighe ſchalcke en behendige opſetten.* KOORNH. *Gij moet het wat behendigjes laten afloopen*, is een bevel, om evenveel welk bedrijf vaardiglijk, en zonder veel omſtandigheids, ten einde te brengen. *Eene behendige wending aan een geſprek geven*, is hetzelve bijkans ongemerkt van het eene onderwerp tot het andere leiden (*).

Behendig heeft, als bijwoord, eene kwade zijde, die van het onderwerp afhangt, waarop men dat woord toepast: *Allerbehendigst ontfutſelde hij den an-*

(*) Hier gaat het woord geheellijk van den mensch tot deszelfs bedrijf over; en in het Hoogd. zijn de ſlanke en lenige ledematen van een kind, ſtandbeeld, enz. *behende*.

ander deszelfs zakuurwerk. Nog menigvuldiger helt intusschen *gaauw*, vlug, snel, als bijvoegel. naamwoord, naar den kwaden kant over. *Gaauw van handen* is veelal tot kwade grepen geneigd. *Ik heb ongaarne met dien man te doen; hij is mij te gaauw*, beteekent, ik durf hem niet betrouwen; en eene *gaauwigheid* is meermalen ook niet veel goeds, en verschilt dikwijls daarin van *gaauwheid*; dat dit laatste de hoedanigheid van *gaauw* te zijn aanduidt, maar *gaauwigheid* eene slechte kunstgreep:

So vol syn sy van nieu gevonde gaeuwigheden.
WESTERBAEN.

of een bedrijf, dat met gaauwheid verrigt wordt, en veel van gaauwdieverij aan zich heeft.

Voorts bezigt men *niet gaauw*, of niet *regt gaauw*, in den lagen volksstijl voor onpasselijk; en over het geheel klimt *gaauw* niet boven het gemeenzame. In de hoogere taal wordt *gaauw* in den goeden zin door *vlug* en *snel* vervangen. Het eene is aan *vliegen* verwant, en het andere aan *snellen*. De beteekenis van alles te zamen schijnt uit den klank gesproten. Duidelijk hoort men althans iets schichtigs in:

Het brieschend paard moet eindlyk sneeven,
Hoe snel het draafd' in 't oorlogsveld. L. D. S. P.

Inmiddels heeft *snel* meer van eene regt vooruitgaande beweging, dan deszelfs gezegde Synonyme.

De voorgemelde verwantschap van *vlug* bemerkt men in VONDELS *vluggh schuttrenschaer*, aan welke hij *wiecken wit van pluim* geeft. *Vlug* en *snel* gaan beide evenzeer tot het bovenzinnelijke over: *Vlug van begrip; snel van bevatting;* maar *fluksch* bepaalt zich bij het zinnelijke, en er komt daarin bij

het

het denkbeeld van vlugheid veelal ook dat van genoegzame krachten, om met de vlugge beweging, waartoe de *flukfche* in ftaat is, iets wezenlijks te verrigten of uit den weg te zetten.

Snedig kan ook wel iets vlugs fchijnen aan te duiden; als in: *een fnedig wijf.*

Een hont, die bijt en niet en bast:
Heeft ook de fneeghfte wel verrast. CATS.

maar op den grond der denkbeelden, die het aan de hand geeft, ligt er iets, dat fcherp van fnede is. Hierom fchreef VONDEL: *De ftijl zij znedigh en geen ftomp mes gelijk.* Uit hoofde van zulk eene fcherpte gaat al, wat fnedig is, overal vlug door, zonder dat men de fnede behoeve te herhalen; welk laatfte men, het niet juist op de vorige plaats doende, niet *juist ter fnede doet.* Overigens raadplege men nopens *fnedig* het *Taalkundig Woordenboek.*

SCHRANDERHEID, INZIEN, INZIGT, DOORZIGT, KLOEKHEID, VERSTAND, KENNIS, WETENSCHAP, KUNDE, KUNST.

Zoo als *ander* van *and*, komt *fchrander* van *fchrand*, dat oulings evenveel als het thans gebruikelijke woord beteekende, en als grondwoord opzettelijk voor die beteekenis gevormd fchijnt te zijn geworden. *Schrander* wordt, zoo als *fnedig* en vele andere woorden, niet flechts wegens perfonen gebruikt, die iets met het aangeduide vermogen doen, maar ook wegens hunne herfenen, enz. zoo wel als wegens hetgene door hen uitgedacht wordt, *Het fchrandere brein des Veldheers beraamde uitnemende ontwerpen. Zijne ontwerpen waren fchrander en wel doordacht;* en men kent aan den *fchranderen* het vermogen toe, van wel te doorgronden, wat er telkens best gedaan, en hoe het met vóór han-

handen zijnde zaken eigenlijk gelegen is: *In syfers geschreeven, welks begrip uitkeur van schrandre geesten, enz. vereyscht.* HOOFT.

Gelijck d'ervarentheid beschrijft den Russen beer,
Die, ziende te gemoet het strenge winterweer,
Niet sloft, maer, van den noot een schrander overweger,
Bij tijde voorraet sleept van honigh in zijn leger.
VOND.

Het gezegde vermogen, en hebbelijkheid van deszelfs gebruik, noemt men *schranderheid: Welk eene gadelooze schranderheid heerschte er niet in al zijn doen! O brein vol schranderheid!*

Wier schranderheid weet op natuur te zegepralen.
D'HULSTER.

Hetzelfde vermogen laat zich als een goed helder en grondig *inzien* van zaken omschrijven. Ja *inzigt* laat zich hier ook bezigen; maar verschilt anders derwijze van *inzien*, als het *Taalkundig Woordenboek* vermeldt. Betoont men bijzonderlijk omtrent ingewikkelde zaken schranderheid; dan kan men gezegd worden een goed en grondig *doorzigt* aan den dag te leggen. Een en ander kan doen vermoeden, dat het wortelwoord *schrand* eigenlijk tot het gezigt betrekkelijk is.

Dit laatste beweert men reeds uitdrukkelijk ten opzigte van *kloek*, Nederf. *klook*, Zweed. *klok*, Deen. *kloh*, Hoogd. *klug*; dat aan het Angelf. *gloaw* verwant zou zijn. Wat hiervan wezen moge, *kloek* versterkt meermalen, even als *zeer*, of *sterk* en *dapper*, de beteekenis der woorden, die het als bijwoord verzelt. Zoo als *die dapper sich verblyen*, bij WESTERB. aan *die zich zeer*, of *sterk verblijden* gelijk staat, en *dapper* bij VOND. in: *de legers geraecken dapper aan elckandere*, ook zulk eene beteekenis heeft; is *kloek verstandig*, in den

den *Statenbijbel*, *zeer verstandig*; en zoo als *met dappere aandacht letten*, bij HOOFT, niets anders is dan *met sterke*, beantwoordt *kloekst* aan *sterkst*, *doordringendst*, in:

Zyn grootheid streeft het kloekst begrip te boven.
L. D. S. P.

Nu gaat het denkbeeld van sterkte in *kloek* voorts meermalen tot hetzelfde over, als in *dapper;* bijzonderlijk in de zamenstell. *kloekmoedig*, en *de kloeckhartigste borsten.* VONDEL; maar tevens wordt *kloek* genoegzaam even als *fluksch*, tot het uiterlijke voorkomen betrokken, en voorts ook tot het inzien van zaken:

Let beter op uw sluck.
Men wordt by wylen kloeck alleen door ongeluck.
CATS.

Door uw moed gevest, uw kloek verstand beschreven.
SIEGENBEEK.

Kloek is vaak genoegzaam hetzelfde als *schrander*, met name in *kloekzinnig;* en des Kardinaals *kloekheid*, bij HOOFT, is deszelfs *doorzigt*, of *verstand.* Denzelfden zin heeft dit woord, in: *De Heere geve u kloeckheyt ende verstant.* STATENBIJBEL; waar *handelt kloecklick in Ephrata* meer tot een kloekzinnig gedrag betrekkelijk schijnt, dan tot een kloekmoedig.

Verstand komt van *ver* en *stand*, oud werkw. in het Eng. onverminkt overig, in Vriesl. van deszelfs *d* beroofd, ja in Holland ook van de *n*; uitgezonderd het Imperf. *stond*, welks plaats het gemeen inmiddels dikwijls door *sting* vervangt. Dat werkw. moet, nadat het het *ver*, dat oudtijds vaak aan *be* gelijk stond, voor zich kreeg, met bevatten, begrijpen, hebben beginnen over een te komen, en doet zulks nog heden:

Ja

Ja gy kost dat hart doordringen. Gy verstond het.
BILDERDIJK.

Nu was *verstand* oorspronkelijk de daad van verstaan in dien zin; zoo als nog steeds in: *tot beter verstand hiervan.* Voorts werd en wordt ons bevattings- of redelijk denkvermogen door het woord uitgedrukt:

Uit is 't met myn gansch verstand. BILDERD.

Der Gaulen huichelklank, zoo streelend voor 't gehoor,
Zoo walglijk voor 't verstand. LOOTS.

Het woord omvat voorts ook de kennis en kunde, welke er tot een regt begrijpen en verrigten van voorkomende zaken vereischt wordt: *Zij wordt om haar verstand van dichten geroemd.*

By wien veel stoutheyd zy, en maer een kleyn verstandt.
WESTERBAEN.

Wie wil handlen met verstand,
Legg' zijn wenschen aan den band. TOLLENS.

Uit dezen zin putten *verstandelijk* en *verstandig* den hunnen. *Onverstandig* is hiervan het tegendeel, en *onverstand* dat van *verstand* in den laatsten zin, in welken het *kennis* van zaken en *kunde* veronderstelt, maar nogtans van deze grootelijks verschilt, door bij dezelve eene schrandere vatbaarheid voor regte aanwending van het gene men weet te voegen.

Kennis is daarentegen slechts eene aangeleerde bekendheid met de voorwerpen, tot welke men het woord bepaalt, als men *kennis van die of die zaken* zegt; uitgezonderd dat het op zich zelf, behalve eenige, hier niet in aanmerking komende, beteekenissen, de daad van kennen, het vermogen daartoe,

en het gekende, aanduidt. *Hierom moeten wij deze tongen matigen en mengen en met kennisse besnoeien.* VONDEL.

Nooit ben ik op een weg gegaan,
Waarvoor myn kennis stil moest staan. L. D. S. P.

In den voorgemelden zin komt het genoegzaam overeen met *wetenschap*, als men hierbij in den lagen volksstijl *van die of die zaken* voegt: *Ik heb er nog geene wetenschap van.* Doch in den hedendaagschen schrijfstijl wordt POOTS *wetenschap in 't schildren* niet meer gevolgd, en gebruikt men *wetenschap* (*) slechts op zich zelf voor het gezamentlijke dat iemand weet, of dat er geweten wordt: *Door wetenschap gekweekt.* SIEGENBEEK.

Zwygt, vermeten redetwisteren,
Met uw wetenschap van gisteren. BILDERD.

Gods *wetenschap* omvat al het verledene, tegenwoordige en toekomstige, maar verschilt intusschen van Gods *wijsheid;* zoo als iedereen weet, dat *wijsheid* over het algemeen iets anders pleegt aan te duiden, dan *wetenschap*; offchoon beide woorden uit een en denzelfden wortel voortgesproten zijn. *Wijsheid* is immers in den schrijfstijl geschiktheid tot en hebbelijkheid van een regt gebruik maken van eene daarbij onderstelde wetenschap en kennis van zaken: *Zet my te deezer tyd uwe goede gheneegenheit, wysheit en zorgvuldigheit, by in 't opspeuren van middelen, enz.* HOOFT.

Die

(*) Ook hieromtrent volgen wij, zoo als onmiddellijk te voren, den regel van meestal enkel die beteekenissen te vermelden, welke tot de behandelde artikelen behooren; en steeds vermijden wij een ongeoorloofd afschrijven van het *Taalkundig Woordenboek.*

Die de stadt, gelijck vier hooftpylaeren,
Met raet en wijsheit stut. VOND.

Wij hebben zijnen raad, zijn wijsheid niet van doen.
WILLEMS.

Reeds zeer oud is het gebruik van de wijsheid bij persoonsverbeelding voor te stellen; en meesterlijk deed een TOLLENS zulks, daar hij nopens den verlichten mensch zong:

Hij zetelt op den troon in 't rijk der wetenschappen.
't Vernuft volgt, op zijn wenk, de Wijsheid op hare (stappen.

en

De Wijsheid laat zijn' lust aan de open borst hem boe- (ten.
De Kunsten neigen 't hoofd eerbiedig aan zijn voeten.

Alleen had het weglaten der lidwoorden bij *Vernuft* en *Wijsheid*, in overeenkomst met:

Ontferming zy daar Waarheid bly ontmoet!
Geregtigheid zie uit den hemel neer, enz. L. D. S. P.

alles misschien nog dichterlijker kunnen maken. Voor *Kunsten* kan het lidwoord niet gemist worden, zonder hetzelve zou er slechts van eenige Kunsten gerept zijn geworden, maar thans vermeldt het dichtstuk *de* gezamenlijke *Kunsten.*

Wat nu deze zijn, en waarin *kunst* en *kunde* verschillen, is nog zeer kort geleden, in den aanvan het *eerste deeltje* der algemeen gelezene *Mnemosyne*, derwijze ontwikkeld geworden, dat wij daarover niet behoeven uit te weiden.

BEKWAAM, VATBAAR, BEVATTELIJK, GEVAT, TUK, GEOEFEND, DOORSLEPEN, GESPITST, AFGERIGT, ERVAREN, BEDREVEN.

Het onderscheid tusschen Praesens en Imperf., dat een gebruik van verschillende klinkers, zoo als die van *stand* en *stond*, in latere tijden aanduidde, reikt zeker niet tot den oorsprong der taal. Toen gebruikte men het Hoogd. Vries. en Eng. Praesens *kom* en *come*, en het imperf. *kam* en *came*, nog steeds door elkanderen. Van hier dat de Nederf. in het Praesens en Imperf. beide *kam* gebruiken, en het Imperf. niet van het Praesens onderscheiden, dan door *quam* te schrijven, dat naar de Sicambrische uitspraak der *qu* in de Fr. spelling van *Dunkerke*, evenveel is als *kam*.

Van dat *kam*, of *quam*, vormde men het Hoogd. *bequem* en ons *bequaem*, zoo als *bekwaam* oudtijds algemeen geschreven werd, en het had de beteekenis van te pas komend, Fr. *convenable*; ten gevolge waarvan het in Duitschl. nog steeds aan ons *geschikt* beantwoordt. Dat het oulings ook hier te lande meermalen in dien zin gebruikt werd, bewijst HOOFTS *t'eener bequame stonde*, en het nog hedendaags gebruikelijke *ter bekwamer tijd en plaatse*, welks oudheid uit de verwisseling van het mannelijke lidw. met het vrouwelijke blijkt, waaromtrent men zich oulings enkel naar de welluidendheid gedroeg. Voorts vindt men bij POOT:

Het eenzaam buitenleven
Is best tot rust bequaem;

en bij CATS:

Een wijf, dat eeuwigh geeft, en niet ontseggen kan;
Die acht ik onbequaem tot woonen bij den man;

in plaats van *ongeschikt*.

Daar-

Daarentegen is *onbekwaam* zoo veel als *buiten ſtaat*, in WESTERBAENS *krom*, *ſwack en onbequaem tot het werpen der teerlinghen*; en *bekwaam* is bij HOOFT in ſtaat, uit hoofde van aanleg en oefening geſchikt; in *de bequaamſte tot den last* der landvoogdij. Dus vervangt nu *bekwaam* bij ons doorgaans de plaats van het Hoogd. *geſchicklich*; welk laatſte, en het tegenoverſtaande beantwoorden van ons *geſchikt* aan het Hoogd. *bequem*, ter voorkoming van menige verwarring, zorgvuldig dient te worden onder het oog gehouden.

Vatbaar laat zich na genoeg door het Hoogd. *fähig* uitdrukken, en *fähigkeit*, ſtaat dikwijls gelijk aan ons *vatbaarheid*:

En zelfs die vatbaarheid voor 't geen hem werd beſtemd
Wordt tot een geesſelroe, wierzweepſlag pynlykst klemt.

BILDERD.

Ons *gevat* zweemt aan den eenen kant naar *vatbaar*, en aan den anderen naar *bevattelijk*, als men dit niet van dingen, die ligt gevat kunnen worden, bevattelijke redenen, enz. maar van lieden bezigt, die ligtelijk iets vatten en begrijpen. Want dat woord heeft zulken dubbelen zin, en is bedrijvend en lijdelijk tevens; terwijl de meeste andere woorden van dien uitgang ſlechts of lijdelijk of bedrijvend zijn, en het met de meeste woorden, die op *baar* uitgaan, ook zoo gelegen is, doch *vatbaar* inmiddels, even als *bevattelijk*, bedrijvend en lijdelijk tevens is, gelijk als wij reeds opgemerkt hebben, dat de meeste werkwoorden oulings bedrijvend en onzijdig beide waren (*).

Het

(*) Dat er in het Lat. *olere* iets desgelijks moet hebben plaats gehad, is door ons in de nieuwe *Nederd. Uitgave* van SCHELLERS *Aanleiding tot eene Taal- en Oordeelkundige verklaring van de ſchriften der Ouden*, pag. 91, opgemerkt.

Het vermelde *gevat* zou daarvan ook kunnen schijnen te getuigen, was deszelfs beteekenis door ons, in het *Taalkundig woordenboek*, *Art.* *VATTEN*, niet reeds daaruit afgeleid, dat men oulings *zich vatten*, in den zin van het Hoogd. *sich fassen* kan hebben gezegd; als wanneer *ergens op gevat* niet aan *ergens op vattende*, maar aan *zich ergens op gevat hebbende*, zou beantwoorden; gelijk als *ervaren* en *bedreven* aan *ervaren* en *bedreven hebbende*.

Aan *gevat* kan *tuk* schijnen gelijk te staan, dat in Vriesland *toek* luidt, en aldaar inzonderheid nopens eene looze afgerigtheid op evenveel welk spel gebezigd wordt. Het is aan het oude *tuck* verwant, dat een listigen trek aanduidt, maar ook aan *tucht*, en het is hiermede afkomstig van *togen*, *tugen*, trekken, Hoogd. *ziehen*, en bijzonderlijk optrekken, opleiden, tot kennis van zaken, bedrevenheid, enz. Hoogd. *erziehen*; alwaarom *tuk*, ondanks het daaraan verbondene denkbeeld van loosheid, eigenlijk voor hem, nopens wien men het bezigt, niets beleedigends medevoert:

De noot maeckt d'onbeslepe tuk,
De vrijgevochte will'ge slaven. VONDEL.

Hij, altijd tuk op roof,
Bleef voor de stem van regt, van deugd en waarheid doof.
SCHARP.

Geoefend ziet op eene kennis van zaken en bedrevenheid, welke men door eigene werkzaamheid verkregen heeft, zoo als hij die *door lange oeffening in landtzaaken ervaren was*. HOOFT. Zulk eene kennis bezit een *geoefend verstand*. Het woord komt van *oefenen*, dat met *zich evenveel* is, als zich bewerken, zoo als men *het land* gezegd werd te *oefenen*, zich door werkzaamheid vormen. Want *oefenen* is eigenlijk werkzaam zijn, werk, Lat. *opus*, ver-

verrigten, ja verrigten over het algemeen. Dezen laatsten zin heeft het woord in VONDELS

Men predickt er het woord, men oeffent er gebeden.

Nu werd vervolgens *oefening* bijzonderlijk verrigting van eeredienst: *Hunne andre* (kerken) *gesloten, en d'openbaare oeffening elders gestaakt blijven*, HOOFT. Hedendaags bepaalt deze bijzondere beteekenis van het woord zich enkel tot Godsdienstige bijeenkomsten buiten den openbaren eeredienst.

Iemand oefenen wordt intusschen gebruikt voor hem eenige werkzaamheden doen verrigten, in welke men hem door eene gestadige herhaling al meer en meer bedreven wil maken; en *geoefend krijgsvolk* is hetgene door deszelfs bevelhebberen wel is gedrild. In *liefdadigheid oefenen*, enz. erlangt het woord iets van de kracht van betoonen, aan den dag leggen, welke de Duitschers aan hun *üben* uitdrukkelijk bijzetten, door hun *aus* voor hetzelve te plaatsen, maar welke ons *oefenen* derwijze in zich bevat, dat wij geen naar het Hoogd. gevormd *uitoefenen* schijnen te behoeven.

Geslepen zou, bijaldien men het slijpen aan dat van een diamant gelijk stelde, en over het gansche voorwerp uitstrekte, zoo als in het Hoogd. aan *beschaafd*, *poliet*, kunnen beantwoorden. Maar de *geslepen gasten* van CATS geven nog een ander denkbeeld aan de hand; en, zoo als HIOT schreeft

't Gezigtpunt van ons ooge word geslepen,

bepalen wij iemands *geslepenheid* bij zijn verstand, dat door slijpen gescherpt wordt; offchoon BRANDT nopens hetzelve zong:

Dat werdt al ſlijpende (*) *geſleeten,*
En 't voelt ſijn ſnedigheit vergaen;

en offchoon VONDEL het ſlijpen, dat aan iemand den naam van *geſlepen* geeft, aan het afſlijpen van een ſteen ſchijnt gelijk te ſtellen, in: *op den toetsſteen van een beſlepen oordeel proef houden.* Zulk een ſlijpen, als dat van HIGTS *gezigtpunt van ons ooge,* maakt daarentegen iemand *doorſlepen*, waarin het onſcheidbare *door* niet met het ſcheidbare van *doorgeſlepen* verward moet worden, en *door en door*, of *zeer*, aanduidt.

De *doorſlepene* wordt door het gezegde ſlijpen niet rondom beſlepen, maar zeer ſnedig, of ter dege geſpitst, als de *ſpitsboef*, de *ſpitsvindige*, de *ſpitszinnige*, en hij, wien TOLLENS *op wis vernielen geſpitst* zeide te wezen. Men kan intusſchen ook in eenen goeden zin *doorſlepen* en *geſpitst* zijn. Men wordt gezegd zijn verſtand te *ſpitſen*, als men hetzelve tot doorgronding van evenveel welke zaak zoo veel doenlijk ſcherpt, en puntig zoekt te maken. Zich zelven *ſpitst* men voorts op iets, als men zich, in deszelfs vooruitzigt, bereidt, om daaruit het meest mogelijke voordeel of genoegen voor zich te trekken: *Men ſpitſte zich op de plundering der ſtad, en rukte blijmoedig ten ſtorm aan. Spits u op geen nageregt!*

Op iets *afgeregt* wordt hetgene, in eene regte ſtrekking naar hetzelve gerigt wordt, als een ſchietgeweer naar het doel. Zulk eene ſtrekking wordt men aan honden geacht te geven, die men tot de jagt afregt, of afrigt, en voorts aan paarden, kinde-

(*) Dit is hier *geſlepen wordende;* zoo als bij VONDEL *het kint, dat noch te baeren ſtaet,* aan *dat nog geboren ſtaet te worden* beantwoordt.

deren, enz. als men ze tot het eene of andere vlug en behendig poogt te maken. Hierom wordt *afrigten* door onderrigting evenveel waarop gespitst maken; zoo als bij VOND. op het paardrijden en wigchelen. in: *Mesſanus te paarde afgerecht*; en *Nautes, een out ervaren man, van Pallas onderwezen, en afgericht op wichelery*. Bij denzelfden VOND. is voorts *afregten* ook in eene regte ſtrekking van zich af doen gaan, wegzenden, afſchepen; en men zegt nog ſteeds evenzeer: *ik laat mij zoo niet afregten*, als *afzetten*, *afwijzen*, enz.

Ervaren, geheel iets anders dan *bevaren*, is hij, die veel ervaren (*) heeft: *Hoewel een ervaren-ackerman alle deze dingen weet*. VOND.

Zoo is ook *bedreven*, al wie veel bedreven heeft:

Als uw bedreeven hand het Leydſche ſpeeltuig drukt. HIGT.

iemand van ondervinding in een veel geoefend bedrijf: *een bedreven heelmeester*. *Een bedreven Arts* is intusſchen min gebruikelijk, om dat een Arts minder met dadelijk bedrijf werkzaam is, dan met voorſchrift van leefwijze en geneesmiddelen, naar hetgene hij bij den lijder waarneemt, en ten aanzien van andere dergelijke kranken ondervonden heeft. Deze ondervinding maakt den Arts, bij wien zij plaats grijpt, *ervaren*; terwijl hij zonder dien, met de beste vorderingen in zijne wetenſchap, ſlechts *bekwaam* is; en men een jager en ſpeler vol kennis, maar zonder ondervinding, ſlechts wel *afgerigt* en *tuk* noemen kan.

GE-

(*) Wat dit werkwoord aanduidt, zal in het vervolg, bij de behandeling van het thans zoo gebruikelijke *ervaring*, worden ontvouwd.

GESCHIKT, HANDELBAAR, BESCHEIDEN, ZEDIG, BESCHAAFD, BELEEFD.

Tot iets geschikt is zoo geschikt (*), dat het daartoe wel past, voegt en dienstig is; en *geschikt* is over het algemeen wel voegend en pasfend, Hoogd. *bequem: Eene geschikte artsenij*, of *handelwijze. Hij gedraagt zich zeer geschikt. Ick zal u eerst geschicktelijk uw gebedt leeren instellen.* VOND. Het woord erlangt voorts de beteekenis van ordelijk, ingetogen, bezadigd, zedig: *Het is een zeer geschikt jong mensch;* en die van zich schikkend, schikkelijk: *Het zijn geschikte menschen, om er mee te handelen.* Een *ongeschikte* karel is daarentegen een balsturige en *onhandelbare*, die uit hebbelijkheid niet handelbaar is.

Niet handelbaar, op zich zelf, is in het bijzondere geval, waarvan men spreekt, niet inschikkelijk, niet te verzetten, te bewegen en over te halen: *Ik zocht het bij te leggen; maar hij was niet handelbaar. Niet zeer handelbaar* is zelden te bewegen, en *handelbaar* daar en tegen zoo ligt te bewegen, dat het woord wel eens van eene min gunstige zijde genomen wordt, en gedwee, laf, toegevend, enz. aanduidt: *Hij meende op te stuiven, maar ik wist hem wel handelbaar te maken Zij betoonde zich zeer handelbaar.* In den eigenlijksten zin is *handelbaar*, dat zich ligt genoeg laat verzetten: *Men maakt het zilverwerk thans niet langer zoo lomp en zwaar, maar handelbaarder*, of *handzamer.*

Bescheiden is onderscheidenlijk bepalen: *Men bescheidde ons dag en uur, en wij gedroegen ons naar dat*

(*) Dit tweede *geschikt* is een deelw. dat in het *Taalkundig woordenboek* met het eerste niet had moeten worden vermengd.

dat bescheid. Voorts met onderscheidenlijke bepaling van tijd en plaats ontbieden: *Bescheid mij waar en wanneer gij wilt.* Met regterlijke uitspraak schiften en scheiden; alwaarom het vermogen daartoe, of doorzigt in regtzaken, bij POOT den naam voert van *bescheidenheid*, in:

Wij weten al te mael, hoe groot en menigvuldigh
Een dankbaerheit de Maes uw achtbaerheid haer schuldigh
Erkent, en hoe de stadt, by dezen vloet gesticht,
Door uw bescheidenheit gebaet wordt en verplicht.

Eindelijk beduidt het werkw. onderscheidenlijk vaststellen: *Niemand weet, wat God over hem bescheiden heeft.*

Het deelw. *bescheiden* is onderscheidenlijk vastgesteld: *Wees met uw bescheiden deel te vreden*, of blootelijk onderscheiden: *Na haer bescheyden aert.* CATS. *Bescheidentlick spreken* is in den *Statenbijbel* het tegenovergestelde van *stamelen. Bescheid* heeft, bij deszelfs andere beteekenissen, ook die van onderscheidenlijke behandeling van anderen, naar de betrekking waarin men tot hen staat:

Wie mijn grillen viert, of handelt met bescheyt. CATS.

Onbescheid is het tegendeel daarvan, en wel eene ruwe behandeling, ja beleediging: *Dat het naar byster onbescheidt smaaken zou.* HOOFT.

'k Zal niets vreezen.
Wat zou eens menschen onbescheid
My doen? God zal myn redder wezen. L. D. S. P.

Bescheiden is daarentegen hij, die anderen met de gezegde onderscheiding behandelt.

Zyn heusch gemoet en kuische reên,
Bescheiden dienst en frisse leên. POOT.

Bescheyden zyn, alle sachtmoedigheyt bewyzende, tegen alle menschen. STATENBIJBEL.

De *bescheidene* denkt over zich zelven zedig, en zijne aanmatiging bij anderen blijft steeds beneden het gene hem wezenlijk toekomen zou. Hij verlangt geene eerbiedsbetuigingen, en is met een gering maar gul onthaal te vreden. In den handel overeischt hij niet; maar de *onbescheidene* vordert daarentegen steeds meer, dan waartoe hij geregtigd is. Hij overloopt den genen, die hem wil voorthelpen, als of dezelve zich enkel met hem had bezig te houden; en tracht men hem nu af te schepen, dan gaat de *onbescheidenheid* vaak in het grofste *onbescheid* over. Hiervoor staat men bloot, als men te veel van een vriend vordert, en, door een A. LAFONTAINE misleid, in hem een JONATHAN waant te hebben gevonden, dien men uiterst zelden vindt.

Zeden zijn plooijen van het karakter, welke zich in het gedrag vertoonen: tot welks bijzondere wijziging het woord oudtijds behoorde, toen het manieren, gebruiken, gewoonten, beteekende; uit welke men aan den *gesitteten* der Hoogd. dien wij *welgemanierd* en *beschaafd* noemen, het beste gedeelte toeschrijft, en welke SPANDAW bedoelt, in:

Haar invloed stoofde uw' aard, en maakte uw zeden
zacht.

In de eerstgemelde beteekenis bezigt BRANDT het woordt, in:

Sij cier sich meest met innerlijke seden,
Met eerbre schaemt', eerwaerde nedrigheit.

en het heeft bij hem eenen kwaden zin, in:

Sij

Sij vorstelt hier met d'allerbooste seden,
De hooge moedt, de snoode gierigheit, enz.

Van den goeden zin ontleent *zedelijk*, Hoogd. *sittlich*, deszelfs beteekenis; en ons *zedig*, Hoogd. *sittsam*, put zijne kracht uit dezelfde bron, als het Hoogd. *gesittet*. De beschaving, welke dit laatste aanduidt, wordt gerekend eene zedigheid mede te voeren, zonder welke elk vrouwelijk wezen een wanschepsel is, en welke een sieraad van bejaarde mans, maar vooral van de jongelingschap is.

Gebrek van haar in IKARUS bezong POOT aldus:

Dedael vloog langs de witte wolken,
In 't midden van de lucht, met zwier en zedigheit,
Maar Ikarus vernoemt de kolken
Der tuimelende zee door windigh wanbeleit.

Drieste onstuimigheid en *windmakerij* kan als het tegenovergestelde van *zedigheid* worden aangemerkt, en deze laatste bestaat eigenlijk in een uiterlijk betoon van bescheidenheid, ingetogenheid en nedrigheid. Zij onthoudt zich van overdrevenheid in opschik, baart geen opzien bij haar doen, maakt geen gedruisch in haren gang, geene sterke bewegingen en gebaren, en onderscheidt zich door inbinding van blikken, stem, tegenspraak, beslissende vonnisvelling; en alle spreken, waartoe zij anderen de gelegenheid niet beneemt. In *bloodigheid* ontaart zij inmiddels niet, en van *stemmigheid* verschilt zij almede.

Beschaafd, Hoogd. *gesittet*, en, als men van volken spreekt, ook *gebildet*, Fr. *civilisé*, is al, wat niet in den ruwen natuurstaat des menschdoms verkeert, maar door den invloed van wetten, Godsdienst en wetenschap, gevormd is: *De Hottentotten zijn wel niet wild en woest, als de Boschjesmannen, maar echter nog geene beschaafde menschen.* Volken,

ken, waaronder er de vermelde middelen tot beschaving stand grijpen, noemt men *beschaafde*; maar het grimmelt daaronder, vooral in de groote steden, nog steeds van onbeschaafde lieden, op welken de beschavingsmiddelen haren heilzamen invloed weinig of niet oefenen; en midden in beschaafder kringen bezit de eene vaak veel meer beschaafdheids dan de andere. Zeer ongelijk grijpt ook aldaar plaats, hetgene de Latijnen met hun:

Emollit mores, nec sinit esse feros,

zoo meesterlijk omschreven hebben.

Beleefd schijnt ons een woord van denzelfden vorm, als *bedreven*, *ervaren*, enz. Eigenlijk kan het iemand hebben aangeduid, die eenen geruimen tijd lang had geleefd, en gedurende denzelven afgeslepen en gepolijst was. In het gebruik is het iemand, die de welvoegelijkheid in acht neemt, en, zoo als de *bescheidene*, zich niets aanmatigt, en niemand onthoudt hetgene hem van eerbewijs, enz. toekomt: *Welk een beleefd kind!*

Zy was beleefd, gedwee, teerhartig en bescheiden.
BILDERD.

Hoe dikwyls lustte 't u myn yver aen te stoken
Met een beleefde drift. POOT. (*)

Men kan *beleefd* zijn, zonder tevens wellevend of welgemanierd te zijn. Eene boerin is beleefd, als

(*) *Met even groote beleeftheit werden ze ontfangen.* HOOFT; bij wien in: *badstooven en zinlijkheit der maaltijden. Ende dit werdt bii d'onervaarenen beleeftheit genoemd, daar 't een deel der slavernye was* — beleefdheid, beschaving, Lat. *humanitas* is.

als zij iemand van hoogeren staat niet eene stijve nijging vereert, en nedriger, dan haars gelijken, toespreekt en behandelt; en *burgerlijke beleefdheid*, welke men elkanderen wederkeerig bewijst, kan buiten *hoofsche politesse* zeer wel bestaan.

WELLEVEND, WELGEMANIERD, HOFFELIJK, HOOFSCH, HEUSCH, HUPSCH.

Het eerste dezer woorden duidt niet aan, dat men zedelijk wel leeft, maar dat men zijne wereld verstaat, en de regelen volgt, naar welke men zich in de fraaije kringen boven den burgerstand te gedragen heeft, om aldaar met genoegen voor zich en anderen te verkeeren. Hiertoe behoort ook *welgemanierdheid*, ter verkrijging van welke men op te letten heeft, welke manieren er in de fraaije wereld in zwang zijn, en wel in die bijzondere kringen van dezelve, in welke men zich bevindt; hoe men aldaar buigt en nijgt, in hoe verre voormaals gebruikelijke pligtplegingen er thans reeds belagchelijk geworden zijn, op welken afstand men zich er al of niet van elkanderen pleegt te houden, enz. enz. *Wellevendheid* vordert daarenboven, dat men bij voorkomende gelegenheden een aantal kleine gebruiken in acht neme, in al zijn doen en spreken den regten toon vatte en houde, en nimmer beteuterd sta.

Zich zulk eene navolging van anderen eenmaal tot eene hebbelijkheid gemaakt hebbende, schikt men zich ligtelijk naar alle onderscheid in manieren en verkeeringstoon, dat er tusschen de fraaije wereld van verschillende landen heerscht. Een wellevende Oosterling wordt welhaast een wellevend man in Westersche gezelschappen, en omgekeerd. Is voorts de kring, waarin men verkeert, hoog genoeg boven het burgerlijke verheven, dan leert men ligtelijk ook het *hoffelijke* aan, wordt men op *hof-*

fe-

felijke pligtplegingen afgerigt, en gansch en al *hoofsch*.

Dit woord komt van *hof*, dat oorſpronkelijk, even als het Fr. *cour*, een afgeperkt en omtuind ſtuk gronds aanduidt, van hoedanig een de aanleg oudtijds bij uitſluiting het werk van voorname lieden was, wier onderhoorigen en lijfeigenen den overigen ontginden grond van hun gebied beweidden of bezaaiden, zonder inmiddels ook afgeperkte ſtukken gronds voor zich te bezitten. De hoven der grooten werden deels met boomgaarden bezet, deels tot moesteelt gebruikt; en zij hadden daarop tevens voor zich, en een min of meer talrijk hofgezin, aanvankelijk zeer eenvoudige woningen; zoo als eenige vrijen mettertijd op hunne erven, over welke laatſte ons nader ſtaat te handelen.

Intusſchen verkeerden de woningen der grooten voor en na in ſloten en kasteelen, welke toen ook den naam van *hof* erlangden (bijaldien het geene dadelijke burgten werden) en van welke die naam tot andere, ſteeds ook van boomgaarden en moestuinen voorziene, adellijke ſloten overging; hoe hoog ook de rang van derzelver bouwers en bezitters boven dien van den gewonen adel uitſtak. Ten gevolge hiervan hadden de edellieden van het Hollandſche Westland hunne hoven, zoo als de Graven het hunne, ten Zuiden van den Leydſchen burg, en vervolgens te 's Gravenhage (*); alswanneer hun

(*) Waar zij voor hun Leydſche hof, en dus lang voor het nog aanwezige Haagſche, eene *Haag* bezeten hadden, dat op zich zelf een zeer eenvoudig gebouw was, maar echter, zoo als het Leydſche hof, een 's Gravenſteen en Kryt hof nevens zich had. Zie onze *Description de la Haye*, *pag.* 210, 211.

hun Leydsch hof het *Huis van Lockhorst* (*) werd, en *heeft* inmiddels hier te lande, even als ook in Duitsch-

(*) Na dat het eigendommelijke bezit daarvan aan een tak van het geslacht der LOCKHORSTEN was overgedragen, die den naam van een slot voerden, dat door een hunner voorzaten bij Leusden aan de Eem gebouwd was, en in de tiende eeuw eenen ADAM VAN LOCKHORST ten bezitter had. Want van deszelfs nageslacht vestigde er zich een tak in Holland, waaruit PHILIPS VAN LOCKHORST Baljuw van Amstelland werd, en deszelfs nazaat, B. VAN LOCKHORST VAN TOL EN VEENHUIZEN, Ridder der orde van den Nederlandschen leeuw, in de Hollandsche Ridderschap van heden beschreven is, maar de nazaten des koopers van het Grafelijke hof, die in 1511 tevens bezitters van Oud Teilingen bij Warmond geworden waren, op eene erfdochter na uitstierven. Toen ging het Leydsche Huis van Lockhorst met deszelfs aanhoorigheden in vollen eigendom over aan Mr. SIMON VAN VEEN, wiens voorzaat, Mr. CORNELIS VAN VEEN, eerst Delftsche afgevaardigde ter Statenvergadering, en in en na 1560 Leydsche, dat gebouw reeds eenigen tijd lang bewoond had gehad; offchoon hetzelve in 1572 zekeren Notaris OUDEVLIET ten bewoner had; blijkens voorhanden zijnde berigten, dat de Delftsche Pater CORNELIS MUSIUS, wien de wreede LUMBY VAN DER MARCK naar het Huis van Lockhorst, als gewezen Grafelijk hof, voeren deed, ondanks de tegenkanting van OUDEVLIETS echtgenoote, in hare woning gepijnigd werd; hetgene sommigen met andere berigten, dat men MUSIUS op het Huis van Lockhorst pijnigde, zoo slecht hebben te vereffenen, dat zij zeer averegts schreven, dat MUSIUS *van* OUDEVLIETS *woning naar het Huis van Lockhorst werd gesleept*, eer men hem ten laatste naar den blaauwen steen voerde.

Duitschland, nevens een ſlot van lageren en hoogeren adel, zoodanig een vorſtelijk paleis, als het Haagſche, ja evenveel welk ander, nog aanzienlijker, aanduidde.

Des niet tegenſtaande bleef men eene afgeperkte, en tot boomgaard en moesţuin gebruikte, plek gronds ook nog ſteeds *hof* noemen; doch, als er daarop eene boerderij werd gebouwd, zoo als voormaals een edelmans verblijf van gelijk allooi, ontving de plek met het gebouw te zamen nu den naam van *hoef;* eene bloote uitſpraaksverſcheidenheid van *hof;* en de plek in het afgetrokkene bekwam dien van *hoefſlag*, of grond, welke door eene hoef beſlagen werd. Zoo veel gronds, als men tot een hoefſlag noodig had, afperken, was toen *hoeven;* een woord, dat van hier de kracht van noodig hebben verkreeg, en thans veelal *be* voor zich heeft, en *behoeven* luidt.

Hoe nu het Zweed. *hof*, waarvan men, in navolging der met het vermelde onbekende Duitſchers, *behoeven*, en wat niet al, pleegt af te leiden, aan zijne beteekenis gekomen zij, raakt ons hier niet; maar van *hof*, vorſtelijk paleis, komen *hoffelijk* en *hoofsch;* ware Synonymen, van welker laatſte het uitſpruitſel *hoofschheid* bij HOOFT eene hebbelijkheid van hoofſche leefwijze aanduidt, in: *en ergherden zich quanſuis aan de hoofsheit der Bisſchoppen;* terwijl het woord zelf bij CATS in:

Wat een boer of ackerman
Een hoofſche vrijſter leeren kan,

het tegenovergeſtelde van *boersch* is, en bij VOND. in:

Ick ken uw aerdt, zoo heusch, zoo hoofsch, zoo edel,

de beteekenisſen der twee andere, tusſchen welke het begrepen is, in zich ſchijnt te vereenigen.

Nu

Nu luidt *hoofsch* in het Nederf. *hövisch*, of na genoeg *hevisch*, en daarvan, wil men, komt ons *heusch*; iets, hetgene VONDEL kan hebben schijnen te willen aanduiden; terwijl *heusch* bij POOT ook iets van het hoofsche kan gerekend worden te hebben, daar hij zegt:

'k Zou dat aanbodt lâten dryven,
En afbidden, heusch van tong;

en CATS kan onder hetzelfde woord iets desgelijks schijnen te hebben begrepen, daar hij schreef:

Die met heusschen mont sijn dingen heelen kan;

maar *heusch* is bij denzelfden POOT genoegzaam het tegenovergestelde van hoofsch, in:

Zoo zy der oudren deugt en zeden, aart en zwier,
Opvolgen, heusch van hart, en nooit dien glans vermommen.

De Sotheyd acht het bij WESTERBAEN veel *heuscher* zich zelve te prijzen, dan daartoe poëten te huren; bij HIGT is *gulheid*, *heusch van aard*: en hoe menigmalen gebruiken wij ook niet *heusch* in den zin van onbewimpeld, gansch opregt; dat de onderscheidende beteekenis van *hoofsch* niet is. Als men vraagt: *Meent gij dat waarlijk?* is immers het antwoord: *Ja, heusch!* en nergens straalt inmiddels de oorspronkelijke kracht der woorden sterker door, dan in dergelijke dusgenoemde uitroepingen.

Wij laten den oorsprong van *heusch* even onbepaald, als dien van *hupsch*, Hoogd. *hübsch*, dat zich vast niet gemakkelijker van het Zweed. *hof* laat afleiden, dan van *hupsasa!* eene uitroeping, die een gehuppel aanduidt; terwijl er in *hupsch* soortgelijk een denkbeeld van vlugge geschiktheid tot huppelen op den grond kan liggen, als in *fluksch* eene tot

vlugtige bewegingen. Men herinnere zich slechts DE DECKERS *held, zoo frisch en hupsch van leên*, WESTERBAENS *hups jong gesel*, en de *hupse, rappe, flucxe, meyt*, met en benevens het befaamde *hups en rustigh wijf, uyt Nederlandt het lijf, enz.* van den niet minder eigenaardig schrijvenden CATS; van wiens *rustig* ter laatster plaatse deszelfs

Het is een rustigh man,
Die op een engen hoeck syn wagen draeyen kan,

VONDELS *lustigh en rustigh*, enz. de beteekenis allerklaarblijkelijkst maken. Dat inmiddels *hupsch* ook evenveel als *knap* heeft beginnen aan te duiden, leert ons dezelfde CATS, in:

Ghy, die wilt wesen hups en net,
Draeght staegh u naelt en garen met.

ONVATBAAR, DOM, DOOF, DOF, LOMP, PLOMP, BOT, STOMP, SUF, SUFFEN.

Onvatbaar is het tegenovergestelde van *vatbaar*, en niet min, dan dit laatste, meestal lijdelijk, zoo als wanneer men iemand voor het eene of het andere *vatbaar*, of *onvatbaar*, noemt; waarmede men zeggen wil, dat hij daardoor al of niet gevat, of aangedaan, kan worden; maar, gebruikt men *onvatbaar* op zich zelf, dan staat het woord gelijk aan het bedrijvende *onbevattelijk*; en wil het zeggen, dat hij, nopens wien men het bezigt, niet ligt iets vat, slecht van aannemen, en, op hetgene hij te leeren heeft, niet gevat is: *De jongen is vreesselijk onvatbaar. Zijne onvatbaarheid maakt hem tot alle studie ongeschikt.*

Zulk een voorwerp noemt men voorts ook *dom*, dat zoo veel is, als voor besef van het gene er gedaan moet worden onvatbaar, van doorzigt en ge-

gevoel daaromtrent ontbloot: *Dom liepen zij den dood in den mond. Welk eene domme eend! Zoo dom als het achtereinde van een varken.*

O ydle Jeugt, o domme zinnen,
O redenloos verstant. POOT.

Dat hier ons domme jeught noyt recht te voren siet.
CATS.

Volgens TEN KATE is *dom* aan *bedompt* verwant, en duidt het iemand aan, die door dommelijkheid niet slechts in het hooren, maar ook in het spreken, belemmerd wordt, ja stom is. Bij WESTERBAEN wordt het genoegzaam aan *blind* gelijkgesteld, in:

Die de Theologen, de kloeckste die men vindt,
Thans d'oogen steecken uyt en maecken dom en blind.

Volgens KILIAEN zou *dom en blind* zoo veel zijn geweest, als *doof en blind*, en *dom* luidde in het Oudduitsch *tumb.* De gevoelloosheid van een zwak hart werd in die taal *zwaches herzes tumbe* genoemd. Nu plegen wij een lid van ons ligchaam, dat gevoelloos is, *doof* te noemen; en, dat *doof* tegen *gevoelig* over staat, kan voorts daaruit schijnen te blijken, dat *verdooving* van alle soort van gevoel hetzelve wegneemt.

Dit geeft aanleiding, om het oude *tumb* en *dumm*, *dom*, veeleer aan *taub* en *doof* verwant te achten, dan aan *dof*, dat door zijnen klank zekere soort van geluid aanduidt, waaraan helderheid en doordringendheid ontbreekt; vanwaar dit woord tot eene kleur, waarmede het eveneens gelegen is, tot dingen, welker glans een vochtige walm weggenomen heeft, en in Vriesland tot linnen, enz. dat van zulken walm bevangen of klam is, overgaat. *Dom*

noemt men daarentegen voorts al, wat zich door gebrek aan kundig overleg onderscheidt;

En brengt ook met een dom beslagh
Veel nutte dingen aan den dagh. CATS.

Een *domoor* en *domkop* is een weetniet; en TOLLENS had zekerlijk het oog op domme onkunde, toen hij zong:

De domheid ligt verzengd aan middellijn en polen,

waar *polen* ontwijfelbaar maakt, dat *middellijn* er uit *middaglijn* voortgesproten is.

Van *dom* verschillen *lomp* en *plomp*, dat eigenlijk dezelfde woorden zijn; gelijk als *lomperd*, uitspruitsel van *lomp*, in zin ganschelijk overeenkomt met een dergelijk uitspruitsel van *plomp*, bij CATS in:

Soo dat men 't voor een klots (*) *of voor een plompaert schreef.*
Die noch omtrent de ploegh, of in de velden bleef.

Hierom schijnt *lomp* ons ten onregte met *klomp* van *leem* afgeleid te worden. *Klomp* kan daarentegen even als *lomp* en *plomp* van het geluid worden afgeleid, dat een lompe en plompe klomp houts, *plompt hij in zee*, zoo als VONDEL (†) het uit-

(*) Hedendaags *klos*, of *kosseklos*, eigenlijk zulk een stuk houts, als waarmede men, hetzelve tegen iets anders aan slaande, het geluid van *klos* voortbrengt, of klost, klotst en klutst, welk laatste VONDEL in: *kerven, klutsen, slaen*, aan het andere gelijk stelt.

(†) Bij dezen vindt men ook: *Door 't plompen van een lossen steen*, enz.

uitdrukt, en in zoo menig ander geval maakt; en alles te zamen schijnt eigenlijk iets zwaars en onbehouwens aan te duiden, en voorts al, wat door geene opvoeding en onderwijs beschaafd en geslepen is; zoo als het *plomp begrip der jongkheit* bij POOT, en de hond, waaromtrent het bij CATS is:

Want ook een lompigh beest
Wordt door de jaren kloeck en krijgt een snegen geest.

Lomp en *plomp* kan men zijn, zonder tevens *onvatbaar* te wezen. Dit waren zij niet, wier *twist en strijd*, volgens WESTERBAEN,

Geweest is plomp, en grof en boersch, in Paulus tijd;

ja vele geleerden van den eersten rang waren, voor dat GELLERT eenen wellevenden omgang met de sekse en anderzins aan de studerende jeugd aanbeval, in den omgang even lomp en onbesnoeid, als de lomperd in FUNKES fraaije *Karakterschetsen*, waaruit deze Synonymen grootelijks zouden kunnen worden opgeschikt, zoo wij ze aan die van EBERHARD en anderen begeerden te doen gelijken. *Lomp* van maaksel is al hetgene, waaraan smaakvolle sierlijkheid ontbreekt, of wat behoudens deszelfs bestemming minder grof en lijvig had kunnen zijn: *welke lompe lepels*, *kandelaars*, enz. *Lomp* van leest is een mensch van grove ledematen; en, weet hij deze niet voegelijk te dragen en te bewegen, dan is hij *lomp* van houding, gang, enz. Zonderling is bij CATS *onbelompen beest*, zoo als hij een ezel noemt. Zie het *Taalkundig woordenboek.*

Tegen over *snedig* staat *bot*, dat eigenlijk afgerond schijnt te wezen, zoo als de botte snede van een mes. Dat men althans aan zekere soort van platvisch, en aan de knoppen van boomen, den naam van *bot* geeft, schijnt een gevolg van derzelver rond-

 heid

heid te wezen. Deze zou insgelijks in HOOFTS *zoo men hun bot gaf*, en in het *bot* van een gevierd touw, kunnen schijnen te heerschen, daar zulk een touw het tegenovergestelde van een strak en regtuit loopend touw is, maar het daaromtrent gebezigde *bot* klinkt gansch anders, dan de naam der gezegde visch (zie de *Voorrede*, *bladz.* xx) en deszelfs *o* staat aan die van *bod* gelijk; alwaarom het met dit woord van *bieden* schijnt af te stammen, dat in *de hand bieden* aan *toereiken*, *vieren*, gelijk staat. Wat hiervan zij, het gebrek aan *snedigheid*, dat door *bot* wordt aangeduid, heeft dit woord ook ten aanzien van verstand, en het is hierom het tegenovergestelde van *snedig*, *scherpziende*, enz.

En syne vlagh voor dees scherpzinnigheden strycken;
Ten waer' hy was so bot dat hy se niet verstond.
WESTERBAEN.

Soortgelijk eene beteekenis heeft *bot* in WESTERBAENS *botten bock*. Van dezelve komt die van *botterik*, waarin het denkbeeld van onkunde zich met dat van gebrek aan snedigheid vereenigt. Dit laatste heerscht nu tevens in *stomp*, dat, even als *bot*, nopens de snede van een mes kan worden gebezigd, maar dit boven het andere woord vooruit heeft, dat het zich ook nopens de punt laat gebruiken. Een degen, die van voren afgerond is, noemt men *stomp*, maar *bot* past op hem niet. Dit baart reeds het vermoeden, dat *stomp* eigenlijk afgeknot zal zijn; en zulks wordt door de beteekenis van het Nedersf. *stumpen*, verminken, bevestigd. Hieraan is niet alleen *stumper* verwant, maar ook het zelfstandige *stomp*, en zekerlijk ook het bijvoegelijke, dat van deszelfs gebruik in *stompe punt* tot een ander in *stomp mensch* overgaat. Hier staat het aan *bot* gelijk; doch het verschilt van dit laatste daarin, dat iemand, die zijn denkvermogen te veel vergt, gezegd wordt zich stomp te denken.

Besluiteloos en stomp wordt me alles duisternis.

is het bij FEITH, even fraai op zich zelf, als zonderling van constructie.

Nopens zoodanig iemand bezigt men voorts het bijvoegelijke *suf*, dat reeds in het *Taalkundig woordenboek* door bedwelmd en zwak van hersenen wordt omschreven: *Met eenen onverwerpelijken schrik de harten zijner onderdaanen suf en verbaast maaken.* HOOFT; en hij, wiens hersenen zich in zulken staat bevinden, wordt gezegd te *suffen:*

Wat suft en treurt ge in doodsgevaren? TOLLENS.

Het schijnt Euclides staat en suft. HIGT.

Helaas, ook ik, ik suf, de haatlyke ouderdom, enz.
BILDERDIJK.

Voorts gewaagt VONDEL van *ijdle sufferij op zacht gepluimde bedden* De *suffende bliksem* is bij hem de vertragende, sloffende; en *suf* staat bij HOOFT, in: *toen verkomt ook 't suffe graauw*, gelijk aan *slof*, bij VONDEL, in:

Een deel der sloffe knechten,
Van vaeck beschoten en door waken afgesloost, enz.

SLOF, SLEEPDEKEN, SLEEPLENDEN, SLAPLENDEN, WAARLOOS, AAMECHTIG, LOOM, LOG, TRAAG, LUI,

Dat slofheid, in den zin van sufheid, uit afslooven spruiten kan, bewijst het laatstaangehaalde van VONDEL; maar hierom behoeft men *slof* niet van *slooven* af te leiden. Het beteekent eigenlijk zorgeloos, nalatig: *Silvanus, die slof op het oorlogh en de daaghen van doen met woorden was slytende.*

 HOOFT;

HOOFT; in wiens *laf*, bedaart uit ontwoezel van *flaffigheid*, dit laatste woord aan het *socordia* van TACITUS beantwoordt.

Denzelfden zin heeft het woord bij WESTERBAEN, daar hij zegt:

> *Indien het doen der wyven*
> *Niet ontbetamt en blaaf, door flaffheyt van den man,*
> *Of domheyd, die hem maeckt, dat hy niet sien en kan.*

Het schijnt van *flossen* afkomstig, dat eigenlijk *sleepvoeten* schijnt aan te duiden. Daarentegen schijnt *flaawen* een uitspruitsel van *flaaf*; zie het *Taalkundig woordenboek*.

Zoo als het werkw. *sleffen* zijne beteekenis aan zijnen klank te danken heeft, schijnt dit insgelijks het geval met *slepen* te zijn, van waar men *sleepdeken* en *sleeplenden* heeft. Dezen naam geeft men aan vrouwlieden, welke zoo vlug van beweging zijn, *als eene slek, die te post loopt*, zoo als TUINMAN het uitdrukt. Men noemt ze ook *sloer*, en *sloerie*, of *sloor*. Daar nu derzulken zaken doorgaans verwaarloosd worden, ontvangen dezelfde voorwerpen den naam van *slons*, welke dit laatste aanduidt. Dien van *slaplenden* geeft men daarentegen aan mans van een zwakkelijk gestel, die hierom de lendenen tragelijk roeren, en de beenen langzaam naar zich nemen.

Aan *sleeplenden*, *sleepdeken*, enz. beantwoordt *waarloos* slechts daarin, dat er door alles te zamen eene verwaarloozing van huishouden, enz. kan worden aangeduid; maar deze spruit bij vrouwlieden, waaraan men de eerstgemelde namen geeft, uit hare traagheid, en bij den *waarloos* uit wufte ligtzinnigheid. De vlugste kinderen zijn veelal de grootste *waarloozen*, wanneer zij door geene gepaste strengheid verpligt worden, om zich tot orde te begeven,

en

en op het hunne toe te zien. Het woord komt van *loos* en *ware*, dat even zeer uit *waren* moet zijn voortgesproten, als *hoede* uit *hoeden*, en dat de daad van *waren* moet hebben beteekend (*). Zonderling is de overeenkomst tusschen *waarloos* en het Hoogd. *fahrlässig*, dat nogtans in oorsprong ganschelijk van hetzelve verschilt.

Slooven kan iemand, behalve *flof*, en *suf*, ook *aamechtig* maken, dat is ademloos, *bek af*; welk laatste, nopens paarden gebezigd, van deszelfs eigenlijke beteekenis van om hals, dood, tot die van magteloos overgaat. Deze geeft nu LOOTS klaarblijkelijk aan *aamechtig*, daar hij zingt:

't Zal magteloos spartelen en brieschen, blazen,
(snuiven,
En doen het lillend schuim ver om zich henen stuiven,
Tot dat het nêrgestort, aamechtig uitgewoed, enz.

Voorts gebruikt men het in den zin van smachtend, in welken het zich overdragtelijk nopens menschen laat gebruiken, welker uitgeputte levens-sap-

(*) *Waren* is eigenlijk geen gezien worden, verschijnen, spoken, maar om iets henen zweven, als de schimmen om de graven geacht werden te doen, en voorts gestadige rondes om iets henen doen, tot deszelfs bewaring, of iets ten dien einde omsluiten, als wild met eene warande, warmoes met een tuin, enz. Vervolgens gadeslaan, toezien, zien, enz. Uit hoofde van welk een en ander *waar*, Hoogd. *wahr*, Vrief. *wier*, Lat. *verus*, niet geacht kan worden eigenlijk te zijn, hetgene door ons gezien wordt, en dus aanwezig moet zijn. Ja misschien staat dit woord geheel op zich zelf, en heeft het niets gemeens met *waren*, dat daarentegen aan *weren* verwant schijnt te zijn.

ſappen en krachten hen onderneming- en weerloos maken: *Verwijfde weelde ſtoot een aamechtig volk uit den rang der onafhankelijke natien uit.* Letterlijk beantwoordt het aan *ſmachtend* in:

Als 't land van gloënde droogte amechtig ligt bezweken
LOOTS.

Het ſchijnt met *aamborſtig* van *âmen*, *ademen*, in den zin van *hijgen*, af te ſtammen.

Hoe! 't hart, dat my alleen behoort,
Zal dat in 't woest aâmechtig hygen
Een ander aan den boezem zygen? BILDERD.

Tot de tallooze menigte van woorden, die in elke genoegzaam oorſpronkelijke taal hunne beteekenis aan hunnen klank verſchuldigd zijn, behooren *loom* en *log*, welke beide evenzeer met *traag* vereenigd plegen te worden, maar toch daarvan en onderling verſchillen. Van dezelve ſchijnt het eerſte met *lam* niets gemeens te hebben; offſchoon de Duitſchers hun *lahm* wel eens nopens loome, logge en trage dieren, als eenden, enz. plegen te bezigen. Men noemt zichzelven loom, als men zich uit hoofde van volbloedigheid, gevatte koude, of anderzins, lusteloos en tot vele en vlugge beweging ongeneigd en ongeſchikt vindt: *Ik ben zoo loom door al mijn leden;* en, evenmin als *log* zich hier laat gebruiken, kan dat woord de plaats van *loom* ook vervangen, in HIGTS:

De maagdlijke Aganip, voorheenen traag en loom,
Bewaterde van toen het woud met vlugger ſtroom.

Log is een ſchip, dat men een *loggat* noemt, en een ſtuk houts, dat men aan eene *loglijn* achter uit de ſchepen werpt, om te berekenen, hoe vele knoopen dezelve zeilen. Hier is het gronddenkbeeld lijvigheid en zwaarte, welke de bewegingen vertraagt.

Den

Den mensch, bij wien zij zulks doen, noemt men een *log ligchaam*, maar geen *loom ligchaam*. De schilderende dichter stoffeert zijne welbewaterde en grazige valleijen met *logge koeijen*, en zelden met *loome*. VONDEL had inmiddels *loom* kunnen bezigen, toen hij schreef:

Wat leghtge logh en traegh, verflenst en slap van moedt,
En druckt de pluimen, Zoon?

Bij HOOFT is *logh*, bot, Lat. *hebes*. D'HULSTER doet Toneelkunst *het log gordijn der domheid* wegrukken.

Traag is in werkelijke beweging langzaam:

De paarden merken't op, en sukklen traag daar henen.
IMMERZEEL.

Voor het lijdende ongeduld is de heilzon steeds traag in het rijzen. Traag in het besluiten, snel in de uitvoering van het beslotene. Voorts duidt het woord iemand aan, die niet ligt tot beweging en en werkzaamheid overgaat:

Hoe blust de traege ledigheid
Den ijver, die ten hemel leidt! BRANDT.

bij wien *de traegheit voor arbeidt vlucht*, en Gods genade *den traegen aen het werk voert*. In de Natuurkunde is de *traagheid* der ligchamen het uitwerksel van de zwaartekracht, die ze nederwaarts drukt, en in den voorwaartschen loop vertraagt, waarin zij vaak door aanraking en wrijving wordt bijgestaan: *Meerdere traagheid maakt meer kracht ter voortdrijving noodig*. In Duitschland verbeeldt men zich den tragen, als of een last, dien hij te trekken had, hem vertraagde. Liever zagen wij hem door een last, dien hij te dragen had, vertraagd, en *traag* van *tragen*, *dragen* afgeleid, dan van het Ne-

Nederf. en Nederd. *trecken* en *trekken.* Nog voegzamer fchijnt ons inmiddels fteeds de afleiding in het *Taalkundig woordenboek.*

Lui wordt men van fterk loopen of andere beweging: *Wat ben ik lui van de wandeling!* Het luidt in Vriesl. *loi*, Eng. *lazy*, komt ook met het Fr. *las*, Lat. *lasfus* overeen, en gaat van het denkbeeld van vermoeijing, en hieruit fpruitende ongeneigdheid tot beweging en werkzaamheid, over tot dat van eene hebbelijke ongeneigdheid daartoe:

Sij werpt met vlijt de luye laeuwheit uit. BRANDT.

Schoon God yder beest fyn beest eygen voetfel biet,
Voedt hy evenwel de leuye buyken niet;

is het bij den zinrijken CATS. Met *luiheit* vertolkt HOOFT *defidia* en *inertia; fegnis* is bij hem *lui.* In *ik daarop, niet lui*, beantwoordt dit laatfte aan het Lat. *nec mora.* Eindelijk noemen kooplieden eene markt, of koopwaar, *lui*, waarop, of waarin, er weinig aftrek is. Aan een dier, dat zich door traagheid van loop onderfcheidt, geeft men denzelfden naam, als aan den eigenwillig tragen, loomen en loggen, nopens wiens het bij BRANDT is:

De tijdt, die nutst is om te leeren,
Verflaept de luiaerd in de veeren.

RAAUW, RUIG, RUW, ONBEHOUWEN, ONBESCHOFT, VLEGELACHTIG, GROEN, ONGEBOLSTERD, ONGEMANIERD, BOKACHTIG, BUFFELACHTIG, BRUTAAL, BARBAARSCH, WOEST, WILD.

Ruw was oulings even eenvoudig van vorm, als het Vrief. *rij*, dat voor *ruu*, in het gebruik van benoodigdheden tot iets, in dat van boter, bij voorbeeld,

beeld, gebezigd wordt. Het luidde *ru*, waarvan men een ſpoor vindt, in hetwelke onbewerkte, ja nog niet van haar ontbloote, kalfsvellen *ru* worden genoemd. Daar nu de *g* en *w* zoo menigmalen onderling verwisſeld worden, ſchijnt van dat *ru* niet ſlechts *ruw*, Hoogd. *roh*, te komen, maar ook *rug*, Vrieſ. *roeg*, thans *ruig*. Gelijk als voorts *mee*, Vrieſ. *mey*, en *mede*, of *med*, bij CATS *met*, Hgd. *mit* (*) onderling overeenkomen, heeft *ru rud* voortgebragt, waarvan het Holl. *ruidig*, *ruid* en *ruit*, ſchurft, het aan *ruidig* beantwoordende Vrieſ. *rudig*, en het wederom iets anders beteekenende Lat. *rudis* en *crudus*, met al, wat hiervan afſtamt, uitſpruitſels zijn.

Daar nu *crudus* aan ons *raauw* gelijk ſtaat, moet dit laatſte almede uit *ru* voortgeſproten zijn; en nu beteekent hetzelve ook onbewerkt, onveranderd, daar het wegens ongekookte of ongefruite vruchten enz. gebezigd wordt: *Raauwe appels en peren zijn winderig. Men eet in Abysſinie, en meer andere gedeelten van Afrika, nog ſteeds raauw vleesch.* Het wordt voorts nopens vleesch, in tegenoverſtelling van vel, gebruikt: *Hij ſneed, door de opperhuid en den vetrok henen, diep in het raauwe vleesch.* Men noemt eene ontvelde keel *raauw*, en dit woord past op eene met zulk eene keel aangehevene kreet, en op alle andere eveneens klinkende:

De raauwe moederkreet dwingt hem geen zuigling af.
FEITH.

Men

(*) En het Vrieſche *oore*, ander, en het Eng. *other*; ten ware men dit laatſte, met het Fr. *aultre*, thans *autre*, en in de uitſpraak *ootre*, van het Lat. *alter* wil afleiden. Het Vrieſche *te gjerre* is het Eng. *together*, en Nederd. *te gader*.

Men zeide eindelijk niet flechts oudtijds *rauw en wilt;* maar CATS gewaagt van *rauwe gasten*, zoo wel als van *rouwe*, en men noemt nog fteeds onbewerkte fuiker, zijde, enz. zoo wel *raauw* als *ruw;* en een *raauw* antwoord is nagenoeg een *ruw*.

Nopens de verwisfeling van *ruw* en *ruig* raadplege men het *Taalkundig woordenboek* (*). Daar voorts al, wat, zoo als de gezegde kalfsvellen, onbewerkt is, bij het aantasten een onaangenaam gevoel verwekt, bezigt men *ruw* wegens al, wat zulk een gevoel voortbrengt: *Eene ruwe behandeling*, *ruw weder*. Nader aan den oorfprong komt de figuurlijke beteekenis van *ruw*, in:

Toen nooit de ruwe borst werd door haar gloed bewogen.

SPANDAW.

en allernaast de eigenlijke, in: *Zy gebruiken tot alles ruwe ftof, en zonder ooghgezienheid oft vermaak.* HOOFT. *Ruw* is een weg, die niet, of flecht, gebaand is. Een *ruwe karel* is een onbefchaafde, en tevens hardvochtige, ja min of meer wreedaardige.

Minder ten nadeele van een mensch bedient men zich nopens hetzelve van *onbehouwen*, dat eigenlijk op een ftuk fteen of een ftuk houts past, waarvan de ruwheid nog door geene bewerking weggenomen is. Een *onbehouwen ftuk vleesch* noemt men eene vrouw, welker grofheid van ledematen en lijvigheid haar een lomp voorkomen geeft. Een *onbehouwene karel* is iemand, die eene onbefchaafde ziel in een

(*) Waar *onguur* niet van *guur* afgeleid en gelegenheid open gelaten wordt, om *guur*, als eene omzetting van *ruig*, oulings *rug*, of *ruug*, te befchouwen.

een grof en zwaar ligchaam omdraagt. *Onbehouwen* komt iets voor den dag, dat plompelijk wordt uitgedrukt. Is hetzelve in geschrifte vervat, dan past op hetzelve ook, en bij voorkeus, *onbesnoeid*, *onbeschaafd*, of *ongepolijst*.

Al is *schoft* misschien geschubd (zie *bladz*. 48) echter kan *beschoft* niets anders zijn dan beschaafd; en *onbeschoft* duidt zekerlijk in den grond slechts een gebrek van beschaving aan, maar wordt voorts gebruikt, om eenen zeer onbescheidenen en ruwen inborst aan den dag te leggen. Het beantwoordt genoegzaam aan *vlegelachtig*, van *vlegel*, zoo als men niet slechts eenen lompen, en aan het hof van Jan Vlegel opgevoeden, mensch noemt; maar ook eenen ruwen en schaamteloos onbescheidenen: *Welk een onbeschofte vlegel!* Daarentegen komen *groen* en *ongebolsterd* overeen: *Zoo groen als een Hooge hagenaar, daar de bolster nog niet af is.*

En in syn alvery en sotte minnepraet
De groensten jongelingh al ver te boven gaet.
WESTERBAEN.

Ongemanierd is het tegenoverstaande van *welgemanierd*, *hoffelijk* en *heusch*; maar het beduidt ook een buiten de palen gaan in het algemeen: *Ongemanierd wierp men met voetzoekers.* In beide beteekenisfen gebruikt men voorts *onmanierig* en *onmanierlijk*; ja men bedient zich hiervan in de laatste beteekenis genoegzaam bij voorkeur. *Wat onmanierlijk schieten is dat!* zegt men bij een geweldig schieten. In de eerste beteekenis hebben *ongemanierd*, enz. eenige overeenkomst met *buffel-* en *bokachtig*; maar dit laatste verslechtert intusschen het karakter van hem, nopens wien men het bezigt: *Het is niet slechts een ongemanierd mensch, maar een regte bok!* zegt men; en WESTERBAEN schreef:

Siet wie daer deur mee gaet,
Een buffel, of een bock;

bij wien een volslagen gebrek aan heuschheid zelfs van een euvelmoedig stooten met de horens verzeld gaat, als men hem nadert.

De *brutale* laat het hierbij nog niet, en nadert uit eigene beweging anderen, om hen te plagen of te sarren. Het woord is, even als het wederom iets anders aanduidende *brusk*, van Franschen oorsprong, komt van *brut*, Lat. *brutus*, redeloos, onverstandig, en is zeer geschikt, om de verstandeloosheid van een *brûteur* aan te duiden, die, terwijl hij moed wil betoonen, slechts verstandeloozen moedwil aan den dag legt, in plaats van eer schande behaalt, en zich een ieder ten vijand maakt. Daar zulk een gedrag nu voornamelijk in Frankrijk te huis hoort, en de jeugd aldaar bovenal euvelmoedig is, bestempelt men hem, die ze navolgt, teregt met het Fr. *brutaal*(*); en de overeenkomst van zulk een gedrag met de blaf- en bijtzucht van ongetemde honden maakt, dat men hem, die zich daardoor onderscheidt, *een brutalen hond*, of *rekel*, *van een jongen*, *kerel*, enz. noemt.

Barbaren noemden de Grieken al, wat niet aan hen verwant, en in hunne spraak onbedreven was. In Italie nam men dat woord, met zoo oneindig vele andere, van hen over; en, zoo als men door hen, uit hoofde van die overeenkomst in taal, niet als *barbaren* begroet werd, begroette men hen wederkeerig ook niet zoo, maar alle andere volken buiten het zijne: *Als de barbaren de beeste sagen aen*

(*) Zoo als genoegzaam al, wat tot het krijgswezen behoort, uit hoofde van deszelfs oorsprong, door gansch Europa henen Fransche namen draagt.

aan fijne hant hangen. STATENBIJBEL. OVIDIUS keert de zaak om, als of de gene, die hem niet verstonden, hem *barbaar* noemden.

Barbarus his ego sum, quia non intelligor ulli;

zong hij, toen hij in ballingschap verkeerde.

Nu waren vele naburen van de oude Grieken en Latijnen onkundiger, minder beschaafd en meer lafhartig, wreed en onmenschelijk, dan zij. Van hier de beteekenis van onkunde, woestheid, wreedheid, enz. welke de naam van *barbaren* mettertijd ontving, en ook bij ons heeft; bij wie *barbaarsch*, naar gelang van den zamenhang, in de eene of de andere van die beteekenissen voorkomt: *Barbaarsche onwetendheid*, enz. *De barbaarsche Herodes besloot tot den eeuwig gevloekten kindermoord. Gij mijnen zuigeling slagten? Barbaren!*

Vergift noch schicht nog lagen van barbaren. VOND.

Geveiligd voor den storm van woestheid en barbaren,
Nu reeds met onbescheid haar (de wijsheid) *in de*
kroon gevaren. ANTONIDES.

Barbaarschheid brult alom. SPANDAW.

Om het Lat. *barbarismus* uit te drukken, bezigt men liever *onduitsche spreekwijzen*, dan *barbaarsche*; en de naam van *Barbarije* voert, als van de *Berbers*, of Saraceensche herders, ontleend, bij deskundigen eigenlijk geen denkbeeld van *barbaarschheid* mede.

Woest duidt als het Lat. *vastus* een groot ruim aan, dat van al, wat de mensch tot zijn onderhoud noodig heeft, ontbloot is. In het Hoogd. bezigt men het woord zelfs wegens een groot vertrek, dat

ijdel en ledig is, en waar men slechts de vier wanden ziet. VONDEL schreef:

De woeste wildernis en ackers, overgroeit
Van klisse en onkruit.

De tegenwoordige herziener van den *Statenbijbel* zegt nopens den chaos: *De aarde nu was nog woest en ongevormd, een zee met duisternis bedekt.* Eene genoegzaam van alle benoodigdheden voor den mensch ontbloote plek gronds van genoegzame uitgestrektheid noemen wij eene *woestijn*, of *woestenij.*

Herschept een woestenij in een betoovrend Eden.
SPANDAW.

't Heelal te aanschouwen als een barre woestenij.
FEITH.

Overdragtelijk is *woest* van het noodige bedwang ontbloot, en gevolgelijk onstuimig, geweldig opbruischend: *Van de woeste baren geslingerd.*

Toen zaagt gij 't van omhoog zijn woeste driften lesschen. TOLLENS.

Wiens woeste toorn bezweek voor eene moedertraan.
SPANDAW.

Men ziet den woesten troep, die weggerukt van zin
De hoofden schudt en schokt. BILDERDIJK.

Deze kent, met anderen, ook *woestheid* aan het gelaat toe, waarop onstuimige driften heerschen:

Zy schemert hem voor 't woest gezicht,
Ook als hy op de sponde ligt, enz.

Woest noemt men eindelijk volken, als de menscheneters van Brazilie; waaromtrent het bij VONDEL is:

De

De wilde woestheit, langs de kust, uitschrickgeweecken,
Geschoolen in haer bosch en ruighten uit ontzagh,
Begon op zyn vertreck haer hooft weer op te steecken;

en POOT zong nopens Rotterdam:

Die 't kopren staetsiebeelt van een' doortrapten herder
Op haere marktplaets toont, om dat zyn levenszon
Hier rees, en zijne fluit de woestheit overwon.

Wild is ook onstuimig, doch minder geweldig, dan *woest: Wilde baren der zee haer eygen schande opschuymende.* STATENBIJBEL. In *wilde woeste baren* vindt men het intusschen meermalen met *woest* vereenigd. Voorts zijn vele *wilde* volken niet *woest*. *Wilde blikken* verschillen van *woeste*, en verraden geene woeste driften, maar meer of min wanhopige verbijstering, en verwildering, gebrek aan bestendigheid en ingetogenheid. Een *wilde* jongen is niet altijd een *woeste*, en eene *wildernis* niet altijd *woest*, maar slechts eene plek gronds, waar alles in het wild groeit, zonder menschelijk toedoen en opzigt: *Dat strax alle wildernisssen en wouden van dit helsch getoet dreunden en daverden.* VONDEL. Ongetemd gedierte over het algemeen noemt men *wild*; maar hetzelve is dikwijls ver van *woest* te zijn. Bij POOT, in:

'k Hoor velen wilt op magt en schatten roemen,
Doch dat 's in mijn lant gekkentael;

laat *wilt* zich niet door *woestelijk* vervangen. Een *wildeman* hebben wij in het *Taalkundig woordenboek* min juist door *woesteling* omschreven. Uit welke bron *wild* voortgekomen is, zal in het vervolg blijken.

HARD, STRENG, HARDVOCHTIG, BLOEDDORSTIG, WREED, GRUWZAAM, MOORDDADIG, BEULACHTIG, ONMENSCHELIJK.

Uit de bron van voor indrukken onvatbaar te wezen, vloeijen al de beteekenisfen van *hard*. Een *hard* man wordt van een geharde, of een, die tegen alles beſtand is, natuurlijk ook een ſterke. Van hier dat *hard* zoo dikwijls ſterk beteekent. Iets, dat *hard* is, veroorzaakt, als het ons treft, of knelt, een pijnlijker gevoel, dan iets anders. Van hier hetgene er, in *het valt mij hard*, door dit laatſte woord beteekend wordt. En allerzigtbaarst heerscht de oorſpronkelijke beteekenis van *hard* in *hardnekkig*; als ook in: *Heere! ick kende u, dat gy een hart menſche zijt, maeijende, daer gy niet gezaeyt en hebt.* STATENBIJBEL; en in: *Een harde vader voor zijn kind.*

Hier kan *hard* aan *ſtreng* ſchijnen te beantwoorden, maar er is tusſchen die beide een groot verſchil. Een *ſtrenge* vader handelt naar de inſpraken van verſtand en hart, die bedwang en tucht, bij de opvoeding van het eene kind min, bij die van het andere meer, aanbevelen. Wordt hij door die inſpraken niet meer gedreven, maar door onmatige eigenliefde, of grillige luimen, tot dwang en kastijding gevoerd, dan houdt hij op *ſtreng* te zijn, en wordt hij even hard, als de norſche vlegel, die zijne kinderen behandelt, als of het zijne honden waren, ja nog erger, hun geen genoegen gunnende, en voor hun aanzoek daarom ſteeds even doof en ongevoelig.

Hetzelfde zij nopens den heer en vorst gezegd; en hij die anderen, dan onderhoorigen, hardelijk behandelt, hunne verzoeken gevoelloos afwijst, enz. kan den naam van eenen *ongevoeligen* ſchijnen te ver-

verdienen; doch deze past echter niet allezins op hem. Dezelve duidt iemand aan, die door lief noch leed wordt aangedaan; en dit is hij niet altijd, die jegens zijns gelijken *hard* is. Voorts kan hij dan alleen, wanneer zij lijden, en hij zich hetzelve niet aantrekt, *onmedelijdend*, *onmededoogend* of *meedogenloos*, genoemd worden, maar anders laat zijne hardigheid zich door die woorden niet aanduiden, en zij verſchilt ook van *hardvochtigheid*.

Hardvochtig is een woord, welks laatſte gedeelte nog onbekend ſchijnt te wezen. In den eerſten opſlag zou men het van *vocht* afleiden; maar is dan de hardvochtige iemand, wiens vochten bevrozen zijn? Welk een denkbeeld! Gewisſelijk moet zulk eene Etymologie ſtraks onaannemelijk ſchijnen; en nu geeft *vechten ik vocht* (*), *heb gevochten*, en *vochtel* (ſabel). Het zal dus oorſpronkelijk ook *vochten* hebben geluid; en *hardvochtig* kan evenveel zijn, als tegen ſtrijd gehard; een zin, dien het bij VONDEL dadelijk kan ſchijnen te hebben, in: *Een hardvochtig wilt en woest volk ſtaet u in Latium te beoorlogen.* In het hedendaagſche gebruik duidt het iemand aan, die bloed, wonden, lijden, enz. kan zien, zonder te zwijmen of weg te krimpen; hoedanig iemand, in tegenoverſtelling der hedendaagſche ſentimentelen, de regte man is, om lijdenden krachtdadig bij te ſpringen, zoo het harde, waardoor hij zich onderſcheidt, met beginſelen van eer, deugd en godsdienst, gepaard gaat.

Dan

(*) Dit Imperfectum en het Praeſens *ik vecht* zal men, volgens het opgemerkte op *bladz.* 62, aanvankelijk door elkanderen hebben gebruikt. Eerst na verloop van tijd erlangde elk woord deszelfs bijzondere beſtemming van heden; zoo als dit welhaast ten aanzien van meer andere woorden blijken zal. Zie met name het volgende nopens GETOOID.

Dan is zulk een *bloedziener* ver van tevens *bloedgierig* of *bloeddorstig* te wezen; benamingen, welke integendeel op dus genoemde *bloedhonden* of *mannen des bloeds*, passen:

Bevrijd mij van de bloeddorstigen!
Want zie, zij loeren op mijn leven.
MUNTINGHE.

Die niet dan slinkse gangen gaan,
Bloeddorstig mij naar 't leven staan. L. D. S. P.

Moord en helsche gruweldaden
Van bloeddorst, door geen bloed, hoe 't stroomde,
(te verzaden. SPANDAW.

Evenmin is de *hardvochtige*, als boven, een *bloedzuiger*, die zijne evenmenschen of onderhoorigen goed en bloed afperst, zoo uit eigenbaat, als ook uit vermaak in 's anders leed, dat in het Hoogd. *schadenfreude* heet, en zich niet krachtiger beschrijven laat, dan door LOOTS, in:

Hij weent als de aarde juicht. Hij lacht met duivlen
(woede,
Als hij haar krimpen ziet voor 't snerpen van zijn
(roede.
Zijn wellust is de traan, die 't oog der moeder stort,
Wanneer haar dierbaarst kind haar woest ont-
(weldigd wordt.

Min sprekend, maar toch ook treffend, is het evenbeeld van LUCIFER, dat hij oplevert, die enkel den naam van *wreed* verdient. Dit woord kan, zoo als het Lat. *crudelis* aan *crudus*, aan *ruid* vermaagschapt schijnen, over welks overeenkomst met *ruw* en *raauw* het vorige artikel handelt. Vooral daar men zegt, dat iets in het aantasten *hard* en *wreed* is, waar *wreed* aan *ruw* kan schijnen

nen gelijk te ſtaan. Wat daarvan zij, de klank van *wreed* (*) heeft veel deels aan deszelfs beteekenis; en hij, wien men *wreed* noemt, aanſchouwt het lijden van anderen niet ſlechts met zulk een veerkrachtig gebied over zich zelven, als de hardvochtige, maar met een innig welgevallen. Hij vindt er lust in, en ſchept lust uit anderen te doen lijden. Hij gelijkt aan den tijger; aan het ondier, waaromtrent BRANDT zong:

De wreede wolf zal bij het lam verkeeren;

en aan hen, nopens wie het bij HIGT en FEITH is:

De wreede dood, die nooit door bidden, of door klaagen, Bewoogen wordt

Het wreed gedrocht dat rusteloos blijft woeden, De ſnoode Gardiner.

Gruwelijk is zulk een beſtaan; alwaarom *wreed* in het Hoogd. werkelijk door *grauſam* wordt uitgedrukt; maar hierom zijn *gruwzaam* en *wreed* bij ons nog geene Synonymen, zoo als vele Vertalers denken. Gruwzaam is bij ons enkel een gruwel, waarvan men gruwt of gruwelt (oulings waartegen of waarvan het ons gruwelt, in overeenſtemming met VONDELS *mij gruwelt*) iets *gruwelijks*, of *gruwbaars*, gelijk als men heden verkiest te ſchrijven: *'t Gruwzaam moorden ſchuwt*. FEITH.

Zoo

(*) Dien klank zochten wij, in navolging van het *cum Hyrcana tigride* van VIRGILIUS, zoo veel doenlijk te verſterken, toen wij onlangs nopens LYCAONS tijdgenooten ſchreven:

Een ras vol wreedheid wroet in eigene ingewanden.

Vergelijk SCHELLERS voorgemelde *Aanleiding*, en de *Aanteekeningen* daarop, *pag.* 405, 406.

Zoo ftrekt de dood een al te gruwzaem fpook. POOT.

Wort in 't lest een grousaem beest,
Dat ook van mannen is gevreest. CATS.

Men ziet wijdt en breedt een gruwzamen oogst van bloote zwaerden. VOND. die dit elders door *de flagh gaet gruwelyck aen* uitdrukt; terwijl zijn mededinger BILDERDIJK, welk een groot voorftander anders ook van den uitgang *baar*, *bare* en *bre*, nogtans ergens fchrijft:

Zoo ploft de Atheenfche held het gruwlyk monfter neer.

Gruwel vindt men bij TOLLENS in:

Maar Nasfau keert den gruwel af;

en HOOFT vertaalt het Lat. *prodigium* door *gruwteeken*. Dit alles komt van het oude *gru*, Hoogd. *grau*, dat uit hoofde van zijnen klank gefchikt is, om de gewaarwording aan te duiden, welke door *gruwen* wordt uitgedrukt.

Ons *mors*, eensklaps, in: *mors dood blijven*, fchijnt niets gemeens te hebben met het Lat. *mors*, Fr. *mort* en *meurtre*, Eng. *murder*, Nederd. *moord*; van welke woorden de drie laatfte, met andere gelijkluidende in andere talen, niet zoo als het Fr. *mort*, Lat. *mors*, dood over het algemeen beteekenen, dan voor zoo veel wij wel eens zeggen, dat *de moord iemand fteekt*, enz.; zie het *Taalkundig woordenboek*. Dit fchijnt niet anders te zijn, dan dat de dood hem treft; maar gemeenlijk is *moord* de daad van moorden, vermoorden, op eene moorddadige wijze doodflaan, en daarbij veelal martelen, Hoogd. *erwurgen*, dat meermalen niet door *wurgen* vertaald mag worden, ja dikwijls ook geen *moorden*, maar blootelijk *ombrengen*, beteekent.

Want,

Want, om over deze wel niet aanvallige, maar nogtans vaak gebruikte, en daarbij voor veel misbruik vatbare, Synonymen het noodige licht te verspreiden, iemand *ombrengen*, *dooden*, *afmaken*, *om hals*, of *om het leven brengen*, *van het leven berooven*, enz. hebben slechts eene algemeene beteekenis, waarbij de wijze van het ombrengen gansch onbepaald blijft. Deze wordt voor *doodslaan*, *steken*, *schieten*, of *smijten*, *verdrinken*, *ophangen*, *wurgen*, enz. aangeduid. *Zich verwurgen* laat zich wegens zelfsmoord zeggen: *Ende henen gaende verworgde hem selven*. STATENBIJBEL; maar met *zich wurgen* en *zich doodslaan* is het anders gelegen. *Zich vermoorden* wordt ook niet gezegd, dan in den oneigenlijken zin van zijnen dood door eene averegtsche leef- en handelwijze bewerken; en het staat gelijk aan *zich martelen*. *Het is moorden* beduidt oneigenlijk, veel pijn en smart veroorzaken; en nog veel oneigenlijker zoo averegts te werk gaan, dat men niet vordere. In dezen zin komt *martelen* ook voor, en dezelve geeft aan *martelaar* de beteekenis van talmer, dat de eenige is, in welke dit woord van *martelen* afstamt.

In *paarden martelen* komt dit laatste woord eveneens voor, als in:

Vloekt en doemt en bant en pijnt en martelt. HIGT.

En paarden *martelen* verschilt van *ze bek afrijden*, over welk laatste er reeds gehandeld is. *Iemand vermoorden* wordt even oneigenlijk gebruikt, als *zich vermoorden*, en *zich zelven martelen*. Bij POOT is het:

Waartoe dus wreet van harte?
Gy ziet niet naar mij om, enz.
Och, Eerlief! Eerlief! gy vermoort uw trouwen herder!

Gansch eigenlijk wordt daarentegen HERODES door BILDERDIJK van moord beschuldigd, in:

Voor 't moordend Koningsstaal in vreemde lucht geborgen.

Treffend komt *moord* voor in:

Geslepen zwaarden
Zijn op hun lippen! Ieder woord
Is schimp, vervloeking, wraak en moord. L. D. S. P.

Het grof geschut, dat thans tot zegevieren,
En niet tot moord zijn kopren kaken spart,
En 't loeijen van den schorren donder tart. HIGT.

In *zelfsmoord* heeft het woord min dan anders van het moordende, of martelende. *Zich afmartelen* is zich geweldig afwerken, en heet ook *zich afbeulen;* en *beulachtig* te werk gaan is zeer wreedelijk, bijaldien niet zelfs moorddadig. *Beul* noemt men elk, die anderen foltert:

Geen beul schendt meer den band, geklonken door natuur. LOOTS.

Intusschen is de sterkste van alle uitdrukkingen in dezen, tot eer der menschheid, *onmenschelijk.*

Opdat uw foltring niet te onmenschlijk voor de kracht
Eens blooten sterflings ware. BILDERDIJK.

Het moorddadigste beulenrot laat zich niet zwarter afschilderen, dan wanneer men het als *ontmenschten* en *ware onmenschen* voorstelt:

Eer hem d' ontmenschte monsters vatten. POOT.

Ontmenschte! —— O mijne Gade!
Gij, gij aan mij ontrukt! FEITH.

GIE-

GIERIG, VREK, KARIG, DEUN, ZUINIG, SPAARZAAM, HEBZUCHTIG, INHALIG, SCHRAAPZUCHTIG, WINZUCHTIG, SCHROKKIG, EIGENBATIG.

Van den vorm van *bloedgierig* zijn ook *wraakgierig*, *roofgierig*, *eergierig*, enz. waaronder *geldgierig* in den eersten opslag hetzelfde als *gierig* schijnen kan, maar in gebruik daarvan verschilt. De *geldgierige* kan tevens verkwistend zijn. Hij wenscht, evenveel waartoe, geld te hebben, maar de *gierige* wenscht het te hebben en te houden tevens. Ja dit laatste is bij hem haast het voornaamste, en hij schroomt om eenige uitgave te doen, waarbij er, om veel te winnen, iets merkelijks in de waagschaal wordt gesteld. Dit doet daarentegen de *geldgierige*, welke uit dien hoofde ook *winzuchtig* enz. kan worden genoemd: *De menschen sullen sijn liefhebbers van haer selven*, *geltgierigh*, enz. STATENBIJBEL. waar de *geldgierigheid de wortel van alle kwaad* heet, om dat zij den mensch tot de snoodste euveldaden vervoeren kan. Zij voert ook de namen van *geldzucht*, *auri sacra fames*, enz.

Gierig is zoo veel als *geerig*, *begeerig*, oudtijds *begierig*, van *gieren*, *geeren*, of *geren*, het gene ook de bron van *geerne* is, en met *garen* overeenkomt. Dit alles schijnt ons een uitspruitsel van *ga*, voorwerp van begeerte, dat door de aanneming van eene *d*, welke wij in *mede* insgelijks hebben opgemerkt, in *gade* veranderd wordt. Van hier *gaden*, het begeerde bijeen brengen; *gading*, begeerte en voorwerp daarvan: *Het is mijne gading niet*; en *gaderen*, dat eene voortduring van *gaden* aanduidt. Voorts geeft *ga* ook het werkw. *garen*, het bijw. *garen*, of *gaarne*, en misschien *karig*. Wat hiervan zij, *gierig* is eigenlijk zoo veel als *hebzuchtig*, maar beantwoordt in het gebruik ook aan *vasthou-*

dend,

dend, van kleef, zoo als men dikwijls zegt: *Ganschelyk, zoo men de gierigheit uitzonderde, der aalouden Hooftluiden gelyk.* HOOFT.

Geen sorg vol gierigheit scheurt hem sijn ingewanden. BRANDT.

Geen gierigheit moet ooit my overheeren. L. D. S. P.

Zoo ontsluit de boei der schatten,
En versloot uw gierigh hart. POOT.

De gierigheid heeft hare trappen, en neemt met de jaren al meer en meer toe. Hare slaven ontzeggen zich de meeste genoegens des levens, ja meermalen ook de noodigste behoeften, en wanen, dat een bloot bezit van geld en goed tegen dat alles opweegt. Hierdoor onderscheiden zij zich van edeldenkender karakters, door wie zij niet dan veracht kunnen worden; en, daar zij uit het oog verliezen, dat zonder Gods gunst en zegen niets gedijt, kunnen zij hierin ook niet deelen. Bij de gene, die hen omringen, en van hen afhangen, vinden zij geene genegenheid, welke voor anderen het leven verzoet en lijden verzacht. Voorbeelden van een gierig gedrag zijn er sints THEOPHRASTUS in eindelooze menigte geschilderd. EBERHARD voegt bij al de vorige nog een van een' voornamen Ambtenaar, die de broeken van weggejaagde bedienden tot aan het laatste lapje droeg, en eenmaal met een koortsig ligchaam een ganschen nacht voor eene poort in zijn rijtuig doorbragt, om het geringe poortgeld niet te betalen.

De naam van *vrekheid* beantwoordt in den STATENBIJBEL aan heb- en houdzucht, en BRANDT zingt:

Wat houdt men 't goud en silver hoog van waerde?
't Aentreklijk goed dier goedren werdt tot sonden,
En de arme vrek door hunnen schijn bedrogen;

en

en BILDERDIJK:

Nooit is zyn vrekke ziel indachtig aan het woord
Van hem, die waarheid is, enz.

Het woord ſchijnt oorſpronkelijk een bijeenſchrapen van goederen door middel van geweldenarijen aan te duiden; zie het *Taalkundig woordenboek*; waar men verſchillende Etijmologien van *karig* vindt. Welke van deze men nu ook verkiezen moge, het gronddenkbeeld in dit woord is hebzucht, maar in het gebruik hecht men aan hetzelve, en *vrekkig* en *gierig*, voornamelijk den zin van vasthoudendheid:

Of voor een gierigh wijf, of voor een karigh man.
CATS.

Deun nadert in gebruik de drie laatstgenoemde woorden, ten opzigte van het vasthoudende, waartoe het, gansch anders dan die woorden, oorſpronkelijk ook behoort; blijkens het bijwoord *deun*, dat in Vriesl. aan *nabij* beantwoordt: *wij hielden ons deun aan hem.* Kinderen *deun houden* is bij CATS aan den band, buiten uitſpanning. *Al te deun* is *karig*, maar *deun* eigenlijk ſlechts zoo ſpaarzaam, dat men ook de kleintjes bijeen houdt. Het ſtaat tegen *rijkelijk* en *ſchotig* over: *Maar de voorneemlijkſte invoerder van deunder wyſe is Vespaſianus geweest.* HOOFT. bij wien het elders is: *Zich nocht op Italiaanſche raadigheid* (Hoogd. *rathſamkeit*) *nocht op Spaanſe deunheit, verſtaande.* Eene deunheid, nopens welke men weet, dat zij zich zelfs met het allergeringſte voedſel, enz. vergenoegt, en den armen edelman, al is hij zwart van honger, te vrede ſtelt, als hij op ſtraat ſlechts in zijnen gewonen opſchik mag verſchijnen.

Zuinig, zelfs *hoogzuinig*, duidt insgelijks veeleer eene deugd aan, dan het tegenovergeſtelde; of-

offchoon *zuinigheid*, in menigen zamenloop van dingen, zelfs eene verkeerdheid worden kan, als zij in eene bekrompenheid van ziel ontaardt, welke van alle groote uitgaven, hoe noodig ook somwijlen, terug beeft, en, bij voorbeeld, aan een bouwvallig huis, in plaats van het uit den grond te herbouwen, zoo lang lapt, dat zij daaronder verpletterd wordt. De Vriezen worden boertende gezegd *van zuinigheid te sterven*, daar men, er naar een kranken vernemende, bij deszelfs verergering, hoort, dat hij al *zuiniger* en *zuiniger* wordt, tot dat hij eindelijk bezwijkt.

De eigenlijke beteekenis van dit woord kan blijken, uit het gene de Hoogleeraar WASSENBERG, in deszelfs *Idioticon Frisicum*, deswegens heeft opgemerkt (*). Daaruit maken wij op, dat het, van eene zachte en zwakke beweging, tot een zoetjes zachtjes en van lieverlede bijeenbrengen van benoodigdheden zij overgegaan. VONDEL noemt althans de bijen *zuinig*; en bij CATS is het:

Hoe zal een suynig man
Van gantscher harten woelen
Tot voorstant van het huis?

Thans duidt het aan, dat men zijne uitgaven zoo veel doenlijk besnoeit, voornamelijk door de gene, die men nog blijft doen, zoo klein als mogelijk te maken. Deze beteekenis is althans de eenige van dat *bezuinigen*, dat in het Nederlandsche Staatswezen thans zoo zeer aan de orde van den dag is.

Zulk

(*) Misschien laat het zich met *deun* tot eene gemeenschappelijke bron brengen; doch wij willen ons in geene gissingen daaromtrent verdiepen.

Zulk *bezuinigen* wordt tevens *besparen;* voor zoo veel men uitgaven vermijdt, en derzelver bedrag voor zich behoudt. Dit *bespaart* de *spaarzame*, niet zoo als de gierige ook tegen pligt, maar naar denzelven, om te beter tot werken van pligt, deugd en liefde, bestand te blijven, tot welke zelfs de vermogendste, zonder spaarzaam overleg, ligtelijk buiten staat geraakt. Edoch wij schrijven hier geene zedeleer. Men *bespaart* zich of iemand zulken of zulken arbeid, als men een te koste leggen daarvan voorkomt; maar als men voorkomt, dat iemand door zulk of zulk een verdriet, enz. getroffen worde, kan men niet wel gezegd worden, hem zulk een verdriet te *besparen*. Dit zou evenveel zijn, als hem hetzelve te doen behouden, voor te komen dat hij het niet te koste legge, kortom geheel iets anders, dan zoo velen met de gezegde spreekwijze willen te kennen geven. *Spaarzaam* heet GALBA bij HOOFT, die tevens schreef: *Met een hebben nieuw opgekome luiden — uit de Wingewesten, dikwils in den Raadt getooghen zijnde, hunne huisselijke spaarzaamheit ingebragt.* Nopens de vrouw zingt SPANDAW:

Zie, hoe ze, in huishoudkunde en huisbestuur bedreven,
En vlijt en spaarzaamheid en orde steeds vereent.

WESTERBAEN schildert, uit ERASMUS, een dusgenoemden lettervraat, die in plaats van goud wetenschap zoekt, en nu ook

Noyt yet en quam te smaecken
Der dingen, die den mensch verquicken of vermaecken,
Staegh spaersaem, arm, bedroefs, enz.

Nopens eene schijnbaar meer gezegende goudzucht is het bij POOT:

Vrekke heblust zal u quellen,
Al verlaed ge uw zwangre kiel;
En van kommer krimpt uw ziel,
Midlerwyl uw beurzen zwellen.

Zij heet ook *hebzucht*, en, die daarmede behebd is, *hebzuchtig*, of *hebziek*; want *ziek* en *zuchtig* zijn *eene kranke vrouw*, en *een ziek wijf*. *Inhalig* is hij, als hij zich voordeelen toeeigent, waarop hij geen, of anderen meer, regt hadden. Dan haalt hij alles naar zich toe, en in zijn hol. Dit doet de *schraapzuchtige* door middel van misbruikt gezag, of met verdraaijing van wetten, enz. De *winstgierige* bekreunt zich weinig om het gene de goede CATS hem toevoegt:

Sijt ghy van winsucht siek, of om verlies bedroeft;
Leert hier hoe weynig lants het grootste lichaem hoeft.

Zoo lang hij nog niet op sterven ligt, denkt hij meer dan een graf noodig te hebben, neemt al de kunst en wetenschap te baat, welke zijn daarin onuitputtelijke MERKUUR hem kan inboezemen, en wordt somwijlen zulk een *schrokhans*, als die handelaar in wetenschap, wien men voor ruim honderd jaren hier te lande naar het leven afgeschilderd ten tooneele voerde.

Eigenbatig is al, wat dit artikel bevat, ja elk mensch. Het onderscheid tusschen de menschen bestaat hieromtrent enkel in hunne verschillende denkwijze over het gene hun baten kan en zal. Zonder belang, en slechts uit pligt, deugdzaam is alleen de echte Kantiaan, om wien te vinden men intusschen de lantaren van ESOPUS noodig hebben zou. Al de overigen streven bij hun doen en laten, of naar de gunst van den Almagtigen, of naar die van hunne Godin met vooruit zwevende haarlokken, uit welker geschenken zij zich bijzondere Huisgoden vormen; en die Afgodendienaars zijn het, die men bij voorkeus, ja genoegzaam bij uitsluiting, *eigenbelangzoekers*, *eigenbatigen* en *baatzuchtigen* pleegt te noemen; offchoon deze namen, Etymologisch beschouwd, ook wel degelijk op de voorgemelden passen, ja hun bij uitsluiting behoorden te worden gegeven.

BEGEEREN, WILLEN, VERSTAAN, WENSCHEN, VERLANGEN, REIKHALZEN, TREK-, LUST-, ZIN HEBBEN, HAKEN, HIJGEN, SMACHTEN, VLAMMEN, JAGEN, TRACHTEN, ZUCHTEN, ZWOEGEN, SCHREEUWEN, HUNKEREN, JEUKEN, enz.

Begeeren, van *geeren*, dat met *gieren* en *garen* overeenkomt, wordt somwijlen met *willen* en *verstaan* verwisseld: *Ik begeer*, *wil*, of *versta*, *dat gij het doet*; maar doorgaans verschillen die woorden grootelijks van elkanderen. *Begeeren* is een voorwerp, naar welks bezit men tracht, met zijne gedachten omvatten: *Ghy en sult niet begeeren uwes naesten huis*, *enz*. STATENBIJBEL.

Dan zal Hij met zijn zegen u bedouwen,
U schenken, wat uw hart van Hem begeert. L.D.S.P.

Ja, 'k heb een troon begeerd, maar 't was voor u alleen!
FEITH.

Hoe zeer ik thans uwe overkomst begeer. POOT.

Dezen algemeenen zin van *begeeren* heeft *verstaan* nimmer, en *willen* heeft enkel een zweemsel daarvan, in: *God wil zulken eerdienst niet*, enz., waar er intusschen een werkwoord uitgelaten is, dat *willen* anders altijd achter zich heeft; het zij in de onbepaalde wijze: *Wilt gij gehoorzamen of niet?* het zij met *dat*, zoo als in: *Ik wil dat gij gehoorzaamt*.

In dit laatste geval duidt *willen* een besluit aan, dat zich over de gedragingen van anderen uitstrekt; in het eerste worden des menschen gedragingen door zulk een overhellen van zijnen geest bepaald, als

 men

men zijnen *wil* noemt, en voor de drijfveer van al zijn doen en laten te houden heeft; het zij men dien wil veelal wederom van iets buiten hem afhankelijk of ganſchelijk vrij achte. Die wil is intusſchen ſoms meer volſtrekt, zoo als in de aangevoerde voorbeelden. Soms hangt het gene iemand gezegd wordt te willen zoo weinig van hem af, dat hij het eigenlijk ſlechts kan begeeren, wenſchen, verlangen, enz. alwaarom *willen* zich in zulk een geval door *begeeren*, enz. met *te* (*) laat vervangen:

Een, die gelukkig leven wil,
Moet hoop en vrees verbannen. POOT.

Om zulken min volſtrekten wil aan te duiden, bedient men zich van den onvolmaakten tijd: *Ik wilde, dat gij naar mij luisterdet. Ik zou wel,* of *gaarne, willen zingen, zoo ik mij daarop verſtond.* De wil, waarom men ſomwijlen bij anderen aanhoudt, is ook minder een volſtrekte wil, dan wel eene gunſtige inwilliging van het verzochte, dat men dan eens vragende uit, en dan eens wederom in de gebiedende wijze, dat tevens de verzoekende is:

Doe my op 't pad van Uw geboden treên!
Wil my, o God! uw regte wegen leeren. L. D. S. P.

Wilt gij dat of dat eens doen, of *wel eens doen?* Eene vraag, die ſoms, in plaats van verzoekende, dringend gebiedende wordt. Nopens het verdere gebruik van *willen* raadplege men het *Taalkundig woordenboek*, waar onder anderen opgemerkt wordt, dat het woord zich ſomwijlen zoo als in het Hoogd. met *zullen* laat verwisſelen, dat wederom meermalen

(*) *Zoeken* met *te* beantwoordt aan een volſtrekter *willen*, in: *Zoekt gij het te doen, of niet?*

len eene synonyme van *moeten* is: *Ghy en sult niet dootslaen*, enz. STATENBIJBEL.

Wanneer *verstaan*, zoo als *willen* en *begeeren*, in de eerstgemelde spreekwijze gebiedend wordt, staat het gelijk aan *begrijpen*, in: *Ik begrijp*, *dat gij het doen zult*, of *moet*; en heeft het dus eigenlijk niets van *begeeren* en *willen*, waarvan het ook anderzins geheel verschilt. Van *ik versta*, *begeer*, of *wil*, *dat gij het doet*, verschilt *ik wensch*, of *verlang*, *dat gij het doet*, daarin, dat dit laatste niets gebiedends aan zich heeft, maar slechts een verlangen, of wensch, uitdrukt, welken laatsten men op dezelfde wijze, als den wil, min volstrekt maakt, door den onvolmaakten tijd te gebruiken: *Ik wenschte*, *dat ik het niet wist*. *Ik wenschte wel*, *het niet gehoord te hebben*. *Ik wenschte wel eens te zien*, enz. Voorbeelden, waaruit blijkt, dat *wenschen*, als het eene onbepaalde wijze achter zich heeft, daarbij even als *begeeren* een *te* vordert.

Wenschen heeft voorts met *begeeren*, en met *willen* in schijn, maar ook slechts in schijn, dit gemeen, dat het in plaats van een werkw. een naamw. of voornaamw. bij zich kan hebben: *Wat wenscht gij voor u en mij*, of *u en mij*, *nog al meer?*

Kent Benzi zijn geluk,
Hij kan niet schooners (*) *wenschen*. VONDEL.

Bij denzelfden vinden wij: *Hierom wenschte ik liever een deel mijner onrijpe vaerzen onherdrukt*; en bij HOOFT: *Hebben zij verkreegen 't geen allerzwaarst*

(*) Dit staat aan het op *bladz.* 34 vermelde *niet ledigt* zoo gelijk, dat geen van beide voor eene drukfeil mag worden gehouden, maar *niet* in beide de plaats van *niets* moet geacht worden te vervangen.

zwaarst is, dat hun jaa (zelfs) *geen wenſchen van nooden is.* Voorts heeft *wenſchen*, boven al het gene, waarin het met *begeeren* overeenkomt, met *verlangen* nog dit gemeen, dat het naamw. bij beide van *naar* verzeld gaat: *Wensch naar geen hoogen ſtaat!*

Strekt naar Bavius 't verlangen. POOT.

In het laatstaangevoerde, in het *uitgeſtrekt verlangen* van L. D. S. P. en elders, kan er reeds ſchijnen aangeduid te worden, dat *verlangen* eigenlijk eene begeerte is, die zich verlangt, of verlengt, om iets te bereiken. Zoodanig eene begeerte in zich ontwarende, zeide men aanvankelijk: *Mij verlangt naar Bavius*, bij voorbeeld; of: *Ik verlang*, word langer, ſtrek mij uit, *naar hem.* Vervolgens werd het ook bedrijvend: *Wat verlangt gij van mij? Ik verlang kondſchap;* waar men echter ook ſtellen kan, dat het werkw. nog ſteeds onzijdig, en *naar* uitgelaten, is; zoo als *om*, in:

'k Verlang, o Heer! 'k verlang uw heil te hooren!
L. D. S. P.

In allen gevalle blijft het aan *verlangen* vrij gelijk ſtaande *reikhalzen* ſteeds onzijdig, en drukken beide inmiddels meer uit, dan *wenſchen.* Een wensch heeft ſomtijds dingen ten voorwerpe, welke men voor onmogelijk houdt: men kan althans ten aanzien van zulke dingen zeggen, dat men ze wel *wenschte*, of *zou wenſchen*; maar men verlangt en reikhalst enkel naar het gene men mogelijk acht. Men kan voorts iets wenſchen te leeren, zonder nogtans gezind te zijn, om daartoe dadelijke pogingen in het werk te ſtellen; doch naar zoodanig iets kan men niet wel gezegd worden te *verlangen*, of te *reikhalzen*; neen, maar men *heeft daarnaar* ſlechts eenigen *trek.*

Dit

Dit is eene min hevige begeerte van iets; en men gebruikt *trek* inzonderheid nopens de begeerte van eenige spijs, welke men vervolgens *met trek*, of *gretig* (*), gezegd wordt te eten. Begeerte van dien aard heet ook *lust*, nopens welk woord nader blijken zal, dat het eigenlijk eene aangename gewaarwording is, die men uit iets schept, naar welks herhaald genot men gevolgelijk reikhalst. Dit wordt door *lust aan*, of *in*, *iets hebben* uitgedrukt, zoo als men *zin*, of *gading*, *aan* of *in iets* gezegd wordt te hebben. Zwangere vrouwen met een bijzonderen trek naar eenige soort van spijs of drank zijn *met lusten* daarnaar, of daarop *belust*. Over het algemeen *lusten* wij iets van dien aard, als wij het begeeren. In het Nederf. wordt zoodanig iets gezegd *hem*, die het begeert, *te lusten*; maar deze spreekwijze gebruiken wij nopens andere dingen: *Mij lust des helden groote daden in dichtmaat te beschrijven*; en tot zulke onzinnelijke dingen wordt men ook *lust* en *trek* gezegd te voeden:

Wat arbeit blust
Zijn zuivre trek tot vrije kunsten? VONDEL.

Nu wil hy sich alleen de braave heldendaaden
Erinneren; hy kan syn lusten niet versaaden,
Wanneer hy sich verbeeld, hoe 't Sparen, enz.
ANTONIDES.

Hij had lust haer graf deze eer te geven. VOND.

Voorts

(*) In het Hoogd. *mit begierde*, of *begierig*, dat aan EBERHARD aanleiding geeft, om te verzinnen, dat *begeeren* zich tot iets tegenwoordigs bepalen zou, terwijl *verlangen* daarentegen nopens iets verkeert, dat afwezig of in de toekomst is.

Voorts *haakt* en *hijgt* men *naar* evenveel welke dingen; en men *jankt*, *snakt*, *dorst* en *smacht* naar dezelve:

'k Heb vaak naar 't graf gesmacht. FEITH. (*)

De nooit verdroogde stroom, die aansnelt uit den gloed,
Laaft al wat smacht en dorst naar zijn gewassen
(vloed. TOLLENS.

Schoon zij janken naar een aangenamen buit. HIGT.

Men *vlamt* op dezelve:

Wij winnen 't rijk tot niemants scha,
Noch vlammen op vrijbuit. VOND.

Men *jaagt* naar al, wat begeerlijk schijnt:

Al de werelt jaeght naar schatten,
Vlamt op wellust eer en staet. VOND.

Men *tracht naar* iets: *Voorneemlyk tracht men naa schorheit van geluidt, en gebrooke gemor, met de schilden voor den mondt te slaan, op dat de stem, voller en groover, zwelle door den wederslagh.* HOOFT. Men *zucht* en *zwoegt* naar iets:

Ik heb, ô God! den mond wyd opgedaan,
Gezwoegd, gehygd, verlangd met ziel en zinnen
Naar uw geboon. L. D. S. P.

in welke voortreffelijke Psalmberijming *'t hijgend hart naar 't genot der verkwikbre waterstroomen* gezegd wordt *te schreeuwen.*

Ook

(*) *Tot God om redding smachten*, bij denzelfden dichter, schijnt ons zonderling.

Ook *hunkert* men *naar* iets, en, in overeenstemming met VONDELS *jooken uwe ooren naer eenen vleijer*, schreef TOLLENS:

Jookrig naar d'ontwrongen buit.

Zie voorts het *Taalkundig woordenboek*, *Art. JEUKEN.* Wij besluiten deze korte ontwikkeling van de rijkheid onzer taal op het tegenwoordige onderwerp met HOOFTS gezegde: *Faam zelfs, daar ook dikwils de goeden zich toe overgeeven, zocht hij niet door monstren met zyn' deughd, oft door eenige konstenarye.*

GERAKEN, KOMEN, BEKOMEN, ERLANGEN, ONTVANGEN, INNEN, BEHALEN, BEËRVEN, VERWERVEN, VERKRIJGEN, KRIJGEN.

Het Vriesche *reitsje*, reiken, wordt, even als *raken* in Holland. enz. met *aan iets* gebruikt, in den zin van iets bereiken, hetzelve bekomen, enz. *Hoe raak ik best aan papier?* Voorts zet men ten zuiden van den Vliestroom voor *raken* het aldaar gebruikelijke *ge*, zonder dat dit eenige verandering in den zin te wege brengt: *Aan pennen, inkt* en verdere dingen, die men gaarne had, *geraken. Aan de koorts, enz. geraken* is intusschen ongebruikelijk, omdat niemand eenige, door *raken* en *geraken* onderstelde, poging ter bekoming van de koorts, enz. in het werk zal stellen.

Echter erlangen de gezegde werkw. als men er andere voorzetsels bijvoegt, eene beteekenis van verplaatsing uit den eenen toestand in den anderen, welke dan eens beter, maar dan eens erger is: *In eere geraken*, of *in oneer*; *op den troon*, of *op het schavot*; *uit den nood*, of *uit het bezit van zijn goed*; en *op lager wal*, *in de lij*, *in het naauw*, *in de fuik*, *in de mat*; dat hier zekerlijk

eene van biezen, of teenen gevlogtene fuik, of evenveel welk ander net, aanduidt: *In de kinkels geraken*, is eigenlijk in gekronkeld jagtgaren, en beantwoordt genoegzaam aan *in de war.*

Aan iets komen zegt men ook, voor hetzelve magtig worden: *Hoe kom ik aan het noodige schrijf-gereedschap?* Nopens dingen, die te duur of anderzins genoegzaam onverkrijgbaar zijn, hoort men in de gemeene zamenleving dikwijls: *Er is geen aankomen daaraan.* Tot den schrijfstijl behoort evenmin, ja nog minder: *hij komt mettertijd nog aan de galg*, enz. Meer voor den schrijfstijl geschikt, maar intusschen niet zeer dichterlijk (*) is de bedrijvende zin van *komen*, als het *be* voor zich krijgt, in: *Ik heb het niet kunnen bekomen.* Een zin, in welken het woord enkel nopens wenschelijke dingen gebezigd wordt, en *bekomst* heeft voortgebragt, dat eigenlijk evenzeer de daad van bekomen is, als *behoef* die van behoeven, maar dat in het gebruik het voorwerp van die daad, of het gene men heeft willen bekomen, aanduidt.

Iets langen is eigenlijk hetzelve met een arm bewegen, dien men verlangt, verlengt, of uitstrekt. Het kan dus niet alleen aanduiden, dat men iets met zulken arm van zich af beweegt, maar ook dat men het daarmede naar zich toe haalt; en tot dezen zin bepaalt het zich, als het *er* voor zich krijgt, dat aan *her* in *van ouds her* beantwoordt, en de beweging van elders naar hem, die ze verrigt

(*) *Vliet om mijn hut een beek, haar wordt geschonken,*
Met Amstels grooten naam te pronken,

is gewis poëtischer, dan:

De kleine beek, die om mijn hut zal stroomen,
Zal, Amstel, dan uw naam bekomen. HELMERS.

rigt, doet ſtrekken. Dus is *erlangen* met zulk eene beweging verkrijgen, en oneigenlijk evenveel hoe, maar toch ſteeds met eenige aangewende poging, aan iets geraken:

Maar, blijven wij verknogt aan een uitheemſche
(ſpraek,
at is het voordeel, dat we 'er immer door erlangen?
WILLEMS.

Ontvangen, van *ont*, dat eene verplaatſing aanduidt, en *vangen*, in handen nemen, kan ſlechts nopens iemand gezegd worden, die handen heeft, of nopens iets, dat bij perſoonsverbeelding geacht wordt ze te hebben. Het woord beteekent een dadelijk bezit nemen van gelden of goederen:

Om ſegepralende eens myns vaders erf te ontfaên.
OUDAEN.

een aanvaarden van dingen, waarvoor men alsdan verantwoordelijk wordt: *Geef het geld niet aan den knecht, maar vorder iemand die het ontvange*; het in handen krijgen van een brief, het hooren van eene boodſchap, of een bevel, het eenvoudig krijgen van andere dingen, als ſlagen, wonden, enz. uitgezonderd ziekte, daar deze niet van buiten aankomt: *By wege van uwen geeerden ontving ik het voorſchrift. Als hy dit geſegt hadde, blies hy op haer, ende ſeyde tot haer: Ontfangt den Heyligen Geest.* STATENBIJBEL.

Maar, mag hij uit uw mond een vliegend woord ont-
(vangen,
Dan ruischt er hemelval in zijn gewijde zangen.
SPANDAW.

Voorts bezigt men *ontvangen* ook nog in den zin van tot zich toelaten, en er eenig verblijf gunnen; met een basterdwoord *recipieren:*

Het

Het Godshuis, waar en wees en weeuw, met heet verlangen,
In de ongesloten poort zoo gastvrij werd ontvangen.
LOOTS.

Laet den vader met verlangen,
Zyn beminden zoon ontvangen,
En vereeren met den prys. - POOT.

Voor iemand, of iets, ontvangen is daarvoor nemen, of aanzien, in VONDELS

De Goden hadden haer voor een Bellone ontfangen.

Ontvangen op zich zelf is met ontvangen onledig zijn, op de ontvangst zitten, en zwanger worden. Als men zegt, dat de zee, het gene er in haar weg zinkt, *ontvangt*, heerscht er daarbij eene, wel onmerkbare, maar nogtans wezenlijke, persoonsverbeelding. Boomen *krijgen* bladeren, maar *ontvangen* ze niet. Eindelijk sluit dit woord geen zoodanig denkbeeld van aangewende poging in, als er in *erlangen* opgesloten ligt. Bij het ontvangen strekt men de hand niet als het ware uit, om iets naar zich toe te halen, maar men houdt ze enkel op en open.

Het woord *innen*, dat men nopens gelden of goederen, die te ontvangen zijn, wel eens bezigt, onderstelt zorg en moeite tot bevordering van de dadelijke ontvangst. Wat men *geind* heeft, wordt gezegd *binnen te zijn*, of *geincasseerd*, als het gelden zijn, die de inner wel eens *ophaalt*, ja geregtelijk doet *ophalen*. Moeite, krankheid, enz. *haalt* men zich *op den hals*, of *op het lijf*. *Behalen* wordt nopens overwinning, roem, eereprijzen, buit en voordeel over het algemeen gebruikt; maar voordeel, dat men aan anderen betwist, en niet blootelijk bekomt, erlangt, of verwerft.

Be-

Beërven onderstelt den dood van vorige bezitters:
Saligh zyn de sagtmoedige; want sy sullen 't aerdtrijk beërven. STATENBIJBEL.

Soo haast Verone viel beërfden ik haar eer,
En groeiden uit haar as. HUYGENS.

Het woord komt van *erven* en *erf*, oulings erfgoed in het algemeen, thans een stuk gronds, waarop een huis gestaan heeft, of nog staat; hoedanig een stuk gronds ten platten lande van Holland veelal *werf* heet. Is dit woord nu wezenlijk hetzelfde, als *erf*, dan is het wortelwoord *werpen* (*) aarde bijeen brengen, om eene soort van terras te vormen, welke men op oneffene gronden noodig heeft, om een voegelijk huis te bouwen. Zulk een *werf*, of *erf*, was in allen gevalle oudtijds nevens de hoven der Heeren, waarover zie *bladz.* 74. en waarvan de naam aan *have* en *hebben* verwant kan schijnen, het voornaamste vaste goed, dat men erven kon; aangezien de landerijen toen nog als gemeene wei- en zaailanden gebruikt plagten te worden, en in eigendom aan de Heeren toebehoorden.

Met *erven* verwarre men intusschen geen *werven*, Hoogd. *werben;* van waar *gewerbe*, nijverheidsbedrijf of fabriek. Zoo als dat *werben*, had ons *werven* oulings ook de beteekenis van nijvere werkzaamheid over het algemeen, en de daaruit regtstreeks spruitende, van door werkzaamheid verkrijgen, welke hedendaags die van *verwerven* is. Bij HOOFT vindt men, nevens *werven*, *'t weder-*
wer-

(*) Van dit woord vindt men de *p* nog steeds in A*ntwerpen*, oulings *Aan 't werp*, of aan eene opgehoogde plek gronds bij het oude kasteel, welke in de Schelde uitsprong, en haren naam van *werp* zeer lang behouden heeft.

werven, *der vrijheid*. Het hedendaagsche *verwerven* komt voor in:

Men kan de vrijheit niet verwerven,
Die ons tot hemelburgers maekt,
Ten zij men 't quaedt eerst af leer sterven. BRANDT.

Een hooger wezen, dat de gloriekroon verwerft.
SPANDAW.

De beste deugd weegt ligt,
Waar ons de inschiklijkheid een zetel doet verwerven.
FEITH.

Even als in het laatstgenoemde woord, schijnt *ver* ook in *verkrijgen* aan het wortelwoord een bijzonderen nadruk bij te zetten; en *verkrijgen* schijnt eenige moeite ter bekoming van het verkregene te onderstellen:

Het heillot, dat regtvaardigen verkregen,
Vloeid' af van God, hun sterkt', als d'angst hen knelt.
L. D. S. P.

Welk een zegen
Heeft uwe moeder, toen zij u verwierf, verkregen.
FEITH.

waar *heeft niet uw moeder*, onzes erachtens, juister geweest was, doch *verkrijgen* inmiddels meer schijnt aan te duiden, dan het enkele *krijgen*, in: *Daar hy kennis door krygen kon, of 't waar was.* HOOFT; en in:

Hierop heeft zy dit antwoordt ras gekregen. POOT.

In BRANDTS

De krachten wassen aen —
Die krijgtse naer begeeren,

wor-

worden nogtans evenzeer ſmeekingen onderſteld, als denkelijk ook in het laatstaangehaalde van den even uitnemenden FEITH; maar desniettegenſtaande gebruikt men *krijgen* in ontelbare gevallen, waar *verkrijgen* evenmin voegen zou, als *ontvangen*, *erlangen*, *verwerven*, enz.

Bezit zyn hart, en krygt hem aen haer ſnoer. BOOT.

De koorts krijgen, enz. Zie het *Taalkundig woordenboek*.

SCHEPEN, SCHEPPEN, TREKKEN, MAAIJEN, PLUKKEN, OOGSTEN, INZAMELEN, DEELACHTIG-, MAGTIG-, MEESTER WORDEN, VERMEESTEREN, OVERMOGEN, OVERHEEREN, BEMAGTIGEN, WINNEN, NEMEN, VEROVEREN, OVERWELDIGEN, TEN ONDER BRENGEN.

De koorts ergens van krijgen wordt door *ze daarvan* of *daaruit ſchepen* vervangen; en het enkele *er iets uit ſchepen* duidt reeds evenveel aan, als er eenige ongeſteldheid uit halen. Haalt men daarentegen ergens uit iets goeds, als vermaak, enz. dan wordt men gezegd hetzelve *er uit te ſcheppen*, of *er in te ſcheppen;* aan welk laatſte, ofſchoon het min eigenaardig is, het gebruik de voorkeus geeft: *Schep vreugde in 't leven! Schept gij daarin geen behagen?*

De Hemel is vergramd; het noodlot heeft geen ooren,
't Is doof, en ſchept vermaak in ons benaauwde ſmart.
HIGT.

Scheppen op zich zelf is nogtans iets anders, dan *ſchepen*, te ſchepe krijgen, van *ſchip*, dat inmiddels oorſpronkelijk ſlechts iets hols is, waarmede men,

men, zoo als ook met eene schop, scheppen en schaffen kan. Zie het *Taalkundig woordenboek*.

Nut en voordeel wordt men ergens uit evenzeer gezegd te *trekken*, als besluiten, gevolgtrekkingen, of vruchten, die men wint, of oogst:

Door arbeid trekt men graen uit d'aerd. BRANDT.

Het laatste wordt men ook gezegd te *maaijen*:

Vindt zich op 't laetst bedroogen,
Of maeyt slegts kleine winst. WILLEMS.

In overvloedt de schoonste vruchten maeyt. WESTERB.

Andere vruchten *snijdt*, *steekt*, *leest*, *schudt*, of *plukt* men: *Salade snijden*, *aspergies steken*, *rozen lezen*, *appelen schudden*, *kersen plukken*: *Ik vrees, dat gij er weinig van plukken zult. Iemand plukken*, is daarentegen iemand van het zijne berooven, zoo als een vogel, dien men plukt, van deszelfs veren: *Hij liet zich door valsche spelers en ligtekooijen plukken. Valsche vrienden hebben hem gansch kaal geplukt.*

Oogsten behoort eigenlijk tot den wijnoogst en den korenoogst, van welken de Oogstmaand haren naam ontleent. Maar men gebruikt het woord ook anderzins: *Wij vonden hen in den boomgaard aan het oogsten. Dus oogst hij lauwers op lauwers. Wat oogst men anders van zulke staatsomwentelingen?*

Op 't geen syn voordeel raekt verstaet sich yder een.
Elck past op synen oegst. WESTERBAEN.

Dat is zich nyver in den oogst des hemels quyten. POOT.

Dus wordt *oogsten* haast even algemeen van gebruik, als *vruchten* van het een of ander *inzamelen*,

ken, dat is eigenlijk in schuren of elders *bijeen brengen*. Zie de *Voorrede*, *bladz.* XXIII nopens *zamelen*.

Een tegenovergesteld van dit laatste is *deelachtig worden*, deel aan iets verkrijgen, dat inmiddels, als er van dingen gesproken wordt, die men niet bij uitsluiting van anderen verkrijgt, genoegzaam aan *verkrijgen*, of *bekomen*, gelijk staat. Men wordt de zaligheid, en zulk of zulk eene eer, *deelachtig*, maar een eerambt *ontvangt* of *verwerft* men, zoo als eene gade, enz. *Iets magtig*, of *meester*, *worden*, slaat eigenlijk op dingen, die men, om bezit of genot van dezelve te hebben, bedwingen moet: *Ten laatste werd men den visch magtig* of *meester*. *Vruchteloos poogt hij het betwiste erfdeel magtig* of *meester worden*. Doch men wordt ook wel eens ander goed *magtig*, of *meester*.

Het oproer meester worden is in pogingen tot bedwang van hetzelve slagen. *Zich van iets meester maken* is iets *vermeesteren*:

Hier werd de wil vermeestert van het vleesch.

BRANDT.

of *overmeesteren*, onder zijn beheer brengen: *Gansch Egypte, tot aan den waterval van Asfoean, en de woestijn van Nubie, werd door hen vermeesterd, voor dat zy zich ook van Syrie poogden meester te maken.* Daarbij wordt al, wat tegenstand biedt, overmogt:

Dat Uitrecht kunde draagh, wat fors hem overmagh.

OUDAEN.

Geraakt het vermeesterde op den duur onder sterkeren dwang en strenger beheer, dan te voren, dan wordt het *overheerd*: *Toen de Franschen in* 1810 *dit land overheerden.* Een en ander wordt ook oneigenlijk gebruikt: *Geene drift overmeestert den wijzen. Wellust overmag elk goed beginsel.*

Daar 't misdrijf op den troon de deugd kan overheeren.
FEITH.

Van *winnen* is in het *Taalkundig woordenboek* reeds genoegzaam alles gezegd, en opgemerkt, dat het ook onzijdig gebruikt wordt; waarin het aan *overmogen* gelijk ſtaat: *De gouddorst heeft bij hem overmogt:*

'k Heb mannelijk geſtreên,
En meestal winnende, minst wijkende, geſtreên;
Maar evenwel geſtreên. HUYGENS.

Bedrijvend is het in:

Tusſchen mal en tusſchen vroet,
Wint men wel het meeste goed. CATS.

Een krans van kringklend klimop winnen. POOT.

Doch wint hij d' Amersfoortſche veste. VOND.

Bij den laatstgenoemden is het voorts:

De boosheit ſmilt allengs. Geen gout gaat boven eer.
De kunſten winnen velt, enz.

De daad van winnen, met betrekking tot den handel, heet *winst*; en *winst* en *overwinst* zijn ook het gene men wint en over wint.

Ik liet den winkelier en graagen handelaar
Voor winst en overwinst vertuilen hunne waar
Om weer met grooter winst hun pakhuis vol te ſleepen.
HIGT.

De daad van *overwinnen* is *overwinning*, van den vorm van *winning*, dat in *kostwinning*, enz. de daad van winnen over het algemeen is; maar op zich zelf is *winning* het gene men wint, en zegt men niet *de winning van den prijs*, maar *het winnen daarvan*, in overeenſtemming met:

In 't winnen van den grooten ſtrijd. L. D. S. P.

Van

Van *overwinnen* komt voorts *overwonnen:*

Den wrevel treên, den overwonnen sparen. VOND.

Van *verwinnen* vormt dezelfde dichter het deelwoord *verwonnen:*

Leipzich ziet van zijn verwonne muuren;

maar *verwonden* in:

Daer 't geweld voor haere voeten
Leght verwonden slagh op slagh. VOND.

Nopens verwonnene, bemagtigde of vermeesterde, vestingen gebruikt men *innemen* of *wegnemen;* en dit laatste, en het eenvoudige *nemen*, nopens schepen; waaromtrent men bij VONDEL ook *veroverd* vindt:

Een gesprongen, twee gezonken,
Drie verovert voor de vuist (*).

Eindelijk *overweldigt* men, het gene men met geweld bemagtigt en vermeestert:

Overweldigt men in 't lest,
Het verdaedight draeckenest. VONDEL.

en *ten onder brengt* men het gene, waarop men de overhand bekomt, en dat men ten volle aan zich onderwerpt:

Geen vyand zal ooit roemen, dat zijn magt
Hem t' onder heeft gebragt. L. D. S. P.

VER-

(*) In overeenkomst hiermede zegt men, dat een schip zich *overgeeft*, maar niet ook, dat het *overgaat*. Dit laatste behoort bij uitsluiting tot landen, vestingen, enz. welke hij, die ze bemagtigt, uit den eigendom van een ander tot den zijnen *over* brengt; oorlogstuig *strijkt*.

VERSLAGENHEID, ONTZETTING, ONTSTELTENIS, ONTROERING, VERBAZING, BEVREEMDING, VERWONDERING, VERBIJSTERING, enz.

Ten onder brengen ſtaat eigenlijk op een worſtelaar, die zijne partij onder de voet werpt. Een zwaardvechter wordt daarentegen gezegd zijne partij *neer te vellen*, of *ter neder ſlaan*. Hiertoe behoort FEITHS:

Sloeg al mijn hoop met eenen enklen ſlag te grond.

Verſlaan gebruikt men hieromtrent ook, doch voorts nopens een uit het veld ſlaan van gewapende tegenſtanders. Daar nu zulks dezen in verlegenheid brengt, is *uit het veld geſlagen*, of *verſlagen*, zoo veel als in verlegenheid gebragt, ja veelal ook dit uitwendig aan den dag leggende (*): *Ende als ſy dit hoorden, wierden ſy verſlagen in 't herte.* STATENBIJBEL.

Maria's aanhang door de maar in 't hart verſlagen.
FEITH.

De vryer is geſtoort en wonder ſeer verſlagen.
CATS.

De uitwerkſelen van eene ſterke *verſlagenheid* worden door denzelfden CATS dus vermeld.

Wie ſal der kunnen ſchryven
Hoe dat men deze twee te ſamen ſagh verſtyven.
Sy ſtaen gelyck verſteent.

Hem,

(*) Dit een en ander drukt men ook wel eens uit door *in zijne wiek geſlagen*, dat eigenlijk op eenen vogel past, welken men, door een zijner wieken te treffen, tot vliegen buiten ſtaat heeft geſteld.

Hem, wien zulks overkomt, noemt men ook *ontheisterd*, waarover ſtraks nader, *onthutst*, als door hutſen, ſchudden en ſchokken, uit zijnen vorigen ſtaat gebragt; en *ontzet*, uit dien ſtaat als gezet: *Dan ontzet ghy my door droomen.* STATENBIJBEL. *Ik ben er geheel van ontzet en onthutst.*

Met regt ſtort u mijn komst ontzetting in. FEITH.

Ontzetten ſtaat aan *ontſtellen* gelijk, als *zetten* aan *ſtellen*, en het beteekent in wanorde brengen: *Zoo hij met geene bekommeringh ontſtelt wierdt.* HOOFT; bij wien men *ontſteltenis van den maag*, enz. aantreft.

't Is of een droom mijn zinnen heeft ontſteld, FEITH.

Laat liever 't licht der ſonneſtraelen
Nooit over mijn onſteltheit daelen. BRANDT.

waar *ontſteltheit* ſtraks door *toornigheit* vervangen wordt. Soortgelijk eene beteekenis heeft *ontſteltenis* bij HIGT, in:

Haar liefde en de eerſte ontſteltnis van haar bloed;

en *ontſteld* heet ook wel eens *verſteld*, en is van voorkomen veranderd bij KOORNHERT, in:

Doe toonde hem opmerkinghe den aengheſichte ontſtelt
Van ſyn twee pynighers.

Gemeenlijk heerscht er inmiddels op een *ontſteld aangezigt*, hetgene men gewoonlijkst *ontſteltenis* noemt, en tevens met den naam van *ontroering* beſtempelt, terwijl het bij HIGT *ontroernis* heet; het is eene tot ſchrik en vrees neigende verandering in den mensch, bij wien alles daardoor van binnen als om en om geroerd wordt: *Myn ingewant wert ontroert om ſynent wille.* STATENBIJBEL.

Die naam blaast reeds ontroering in. FEITH.

bij wien men in:

Ge ontroert op dit berigt.

een meermalen voorkomend onzijdig gebruik van het werkw. aantreft. De uitdrukking van *zichzelven ontroeren* is echter niet in gebruik; en in den STATENBIJBEL had: *om drie dingen ontroert haer de aerde* door *beroert haer de aerde* moeten worden vervangen.

Verbazen komt van het door KIL. en WASSENBERG, in deszelfs *Idioticon Frisicum*, vermelde *baesen*, of *bazen*, dat aan *beuzelen* verwant schijnt, en het ijlen van koortsige menschen aanduidt. Iemand *verbazen* is dus haast evenveel, als hem buiten zich zelven voeren, of beantwoordt aan hem bedwelmen, hem doen suffen:

Heeft iets dat mij verbaast, bedwelmt, FEITH.

en het onzijdige *verbazen* werd, volgens het *Taalkundig woordenboek*, door SIX VAN CHAND. met *suffen* vereenigd, welk laatste POOT in:

't Opregt geloof, dat nergens suft of dut.

wederom aan *dutten* gelijkstelt; terwijl hij die *verbaast*, of *zich verbaast*, somwijlen werkelijk als in den *dut* staat, of *bedut* is; zoo als VONDEL het uitdrukt:

De redder —— hapte elk oogenblik,
En won op 't lest de wol — Ons dacht wij hadden 't ende;
Maar, neen! de looper lei syn lepels in de lende,
En strook hem uit 't gesicht. De hond stond als verbaast.
TENGNAGEL.

Elders laat *verbaasd* zich door *radeloos* omschrijven: *Alle myne vyanden sullen seer verbaest ende beschaemt worden. Sy sullen te rugge keeren.* STATENBIJBEL.

Robbrechts hulp met nieuwe schepen
Stuitte geen verbaesde vlught. VOND.

Te-

Terug deinst en verbaasd in Tethys armen vlugt.
BILDERDIJK.

Ik zie verbaest en bang
Den naderenden ondergang
Der nieuwe Tiberstad —— POOT.

Wederom elders beantwoordt *verbaasd* genoegzaam aan buitensporig, overmatig, sterk:

Wat voor een verbaest gerucht! VOND.

Wat lust toch drijft u aen.
Om met verbaest getier, met sorgh door alle hoeken
Naer valsche schaduwen dier goederen te staen.
BRANDT.

Inmiddels schijnt *verbaasd* ook wel eens, met die verwisseling van het lijdende en bedrijvende, van welke op *bladz.* 63 gewaagd is, voor *verbazend* gebruikt te worden. *Verbaasdheid* en *verbazing* beantwoorden dikwijls aan *bedwelming*, maar dikwijls duiden zij intusschen weinig meer aan, dan *bevreemding.*

Dit laatste woord komt van *bevreemden*, dat men van dingen gebruikt, die ons uit hoofde van hunne vreemdheid treffen, of die wij vreemd en raadselachtig vinden:

Bevreemdt u dat gedrag? FEITH.

Zulke dingen *verwonderen* ons dikwijls ook, of *wij verwonderen ons* daarover, *wij zijn*, of *staan* er van *verwonderd: Het verwonderde ons, dat wij niemand te voorschijn zagen komen.*

Elck gaept, al t'zamen staenze stom,
Verwonderd wat er naeckt. VOND.

Al het schepsel staet verwonderd,
Als de God der eere dondert. L. D. S. P.

Maar wie verwondert sich die mijne glory siet. BRANDT.

Met regt moogt gij verwonderd wezen. FEITH.

Oudtijds gaf men ook aan *verwonderen* den zin van *bewonderen.* Daartoe brengen wij hier: *Vitellius verhief Nero zelf met verwondering.* HOOFT. en wij zullen daarover nader handelen.

Het in WASSENBERGS *Idioticon* voorkomende *bies*, of *bys*, duidt in Vriesl. een vagabond aan, en *bys-jager* een geregtsdienaar, die bedelende en andere landloopers verjaagt. Van dat *bys* komt het verouderde werkwoord *bysje*, zich als een bys gedragen, en *byserij*, de treken van een bys; dat, zoo men aan het zachtere gebruik, waarin deze woorden, even als *ondeugend* (zie *bladz.* 52) en *schelm*, *guit*, enz. deelen, vasthoudt, slechts de knepen van een spotboef zijn, maar waaronder oorspronkelijk allerlei booverij begrepen moet zijn geweest; terwijl men den oorsprong van *bysje* en *bys* in zoodanig iets, als het *biezen* der slangen bij VONDEL, schijnt te kunnen zoeken. Wat hiervan zij, er moet een deelw. *byst* hebben bestaan, waaruit men, door middel van eene bijgevoegde *r*, *byster* vormde, vanwaar wederom *bijster*, *verbijstering* en *verbijsterd*, dat genoegzaam aan *spoorbijster en uitzinnig* bij POOT beantwoordt;

Werpt hy verbystert en verbaest
Hem naer Eneas toe. WESTERBAEN.

Zoo schemert ook mijn oog — Verbijsterd bij 't aanschouwen
Van 't hart betoovrend schoon. SPANDAW.

De verbijsterde, verbaasde, ontroerde, ontstelde en onthutste, wordt voorts gezegd in het gemoed *ontheisterd* te wezen; nopens welk woord het *Taalkundig woordenboek* en het *Idioticon Frisicum*, op *Heisteren*, onderling dienen te worden vergeleken. Tot de voorbeelden van deszelfs eigenlijkst gebruik behoort;

De dubble maagschap noopt mijn hand,
't Ontheisterd snaartuig weer te heelen,
Om eenen bruiloftstoon te speelen. HIGT.

Ontheistering des gemoeds brengt de menschen *van hun stuk: Ik vond haar geheel van haar stuk.* Ja zij geraken *buiten westen*, en worden, zoo als WESTERBAEN het uitdrukt,

Buyten haer luy self gelyck als weggeruckt;
En, als sy weder by haer selven syn gekoomen,
So weten sy niet, of sy wacker syn, of droomen,
Of waer sy syn geweest, of in of buyten 't lyf, enz.

PALGEZET, VERSTOMD, VERLEGEN, BEDREMMELD, BEDWELMD, WEZENLOOS, BETEUTERD, BETOOVERD.

Van zijn stuk is een redenaar, die in zijne rede blijft steken. Een twistredenaar, die niets meer voor zijne zaak weet aan te voeren, en op het aangevoerde van zijnen tegenstander geen antwoord vindt, wordt *palgezet.* Ook anderen *zet* men somwijlen vast, als een paal, zoo dat zij zich niet meer weten te roeren; of men *stelt* hun *paal en perk;* men belet hen, als door middel van paalwerk, dat, in de manier der omtuining van een perk, met gevlochten rijswerk onderling verbonden is, in hunne ondernemingen voort te gaan; men *beperkt* deze, en men *bepaalt* ze, of men *bepaalt* hen daarin.

Wordt men in het pleiten pal gezet, dan vindt men zich doorgaans evenzeer *tot zwijgen gebragt*, als hij, die in het redevoeren van zijn stuk geraakt. Ja men *verstomt* alsdan veelal; en dit wordt men zelf ook anderzins gezegd te doen; zie het *Taalkundig woordenboek*. Hetzelfde *verstommen* wordt even onzijdig nopens de tong gebruikt:

Hoe nu? uw tong verstomt? FEITH.

en bedrijvend nopens al, wie, of al, wat iemand doet verstommen: *Dat berigt verstomt mij. Het verstomt mij dat ik zulks hoor;* in welke spreekwijze het woord oneigenlijk eene sterke verbazing aanduidt, zonder inmiddels die verlegenheid mede te voeren, welke er in de voorgemelde gevallen doorgaans plaats grijpt, en hem, die verstomt, somwijlen haast even als den verslagenen (*) kan doen verstijven en versteenen.

Verlegen ontvangt veel licht uit het Hoogd. *bestürzt*, dat den toestand van hem aanduidt, op wien er plotselings dingen nederstorten, die hem belemmeren, ja bewegingloos maken. Soortgelijk eene, slechts niet plotselings ontstane, belemmering drukt den *verlegenen*. Er wordt op dezen iets geacht te liggen, waarmede hij verlegen is. Naast aan dezen oorsprong komt het gebruik des woords in: *Verleghen met kleederen.* KIL. *Die jas valt mij te zwaar; ik ben er mede verlegen.* Zoo als dit nu insluit, dat men niet weet, waar men den jas laten zal, duidt *verlegen* ook elders aan, dat men niet weet, hoe men zich redden, of wat men doen of kiezen zal: *Hij was met de zaak geheel verlegen.*

Kom af, kom af, ik zie, gy zyt verlegen.
BILDERDIJK.

Verlegen staan is besluiteloos genoegzaam radeloos zijn, en SPANDAW heeft:

Daar 't oog verlegen dwaalt,
Gelijk de bijen in een' geur'gen lusthof zweven,
Niet wetende, aan wat bloem de voorkeur zij te geven,

Be

(*) Zie *bladz.* 126. Genoegzaam hetzelfde wedervaart hem, die in het Hoogd. gezegd wordt te *staunen*, of *erstaunen*. Zie ADELUNG, op deze woorden.

Belemmerd, zoo als HIGT, in:

En ziet den jongen knaap belemmerd voor zich staan,

het uitdrukt, of liever, zoo als HOOFT in: *Bedremmeld tusschen 't schelmstuk en de vreeze*, het noemt, *bedremmeld*, *dwaalt men* niet, maar *staat men* als van rondom gedrongen, zoo dat men zich niet roeren kan, en als *bedwelmd*, van *bedwelmen*, welks beteekenis het *Taalkundig woordenboek* ons te veel naar die van het Moesogoth. *dwalmon*, dat men voor den oorsprong houdt, schijnt te hebben gewrongen. *Bedwelmen* is toch wel het hoofd doen draaijen, verwarren, enz. *Van schrik bedwelmd en als buiten zich zelve.*

Bedwelmd, verplet, voel ik mijn denkkracht mij ontrooven, FEITH.

maar men gebruikt het woord evenwel ook dagelijks in eenen meer eigenlijken zin, van bevangen door damp van glimmende kolen of anderzins: *De lucht van den sterken drank had hem bedwelmd*, en wij meenen den oorsprong eenvoudiglijk in ons eigen *walm* te vinden, dat eenen bedwelmenden damp aanduidt: *Het vertrekje is vol van een walm, die u bedwelmen zal, zoo gij er blijft voortwerken.*

Al wie nu bedwelmd, bedremmeld, verlegen, verstomd, verstijfd en versteend staat, wordt ook gezegd *wezenloos* te staan of te zitten, dat is zonder zelfstandigheid, zonder dat men zich in eenig opzigt doet gelden, en als suffende en duttende. Men zit en staat voorts *beteuterd*, belold, als zinneloos geteuterd of geteut. Men gaat, in dien toestand: *Aan gelaat, aan gang, beteutert.* HOOFT. ja men kan in dien toestand ook gezegd worden te loopen dwalen, als zij, nopens wie het bij LOOTS is:

Toen wij verdwaald, beroerd van zinnen,
Aanbaden 't Griekjche paard en haalden 't juichend binnen.

Zoo-

Zoodanige dwalenden zijn eindelijk als *betooverd* (Hoogd. *bezaubert*, zonder dat men den oorſprong van dit woord weet) van *betooveren*, Lat. *incantare*, Fr. *enchanter*, welk laatſte, even als *charme*, Lat. *carmen*, tooverlied, en *charmer*, bij de Franſchen tot allerlei kluisterend bekoren, maar inzonderheid tot dat van eenen verliefden, is overgegaan, zoo als *betooveren* thans bij ons ook aan het gene derwijze, vooral door liefde bekoort, pleegt te beantwoorden:

Een boef, betoovert van het wijf. CATS.

Wonder, dat het minnen,
Daar de krijg zo fel rumoert,
Noch betovren kan de zinnen. HIGT.

'k Heb d' aanleg en den aard der eedle vrouw bezongen,
Betooverd door haar ſchoon. SPANDAW.

die voorts aan zijne betooverende ſekſe toevoegt:

Als ge aan de zeevaart uw betoovrend dichtvuur wijdt.

SCHOON, AARDIG, AANGENAAM, WELGEMAAKT, BEVALLIG, LIEFELIJK, AANLOKKELIJK, LEKAAS, AANTREKKELIJK, BEKOORLIJK, VERRUKKEND.

Over het *ſchoone* in de dicht- ſchilder- beeldhouw- en bouwkunst is er veel geſchreven, dat gediend heeft, om de beteekenis van *ſchoon* ten dien opzigte bij dat gene te bepalen, waarin er zich bevalligheid, evenredigheid, waardigheid en edelheid, vereenigen. *Verheven*, *grootsch* en *fraai*, duiden ten zelfden opzigte wederom iets anders aan. Tot het ſchoone in de dichtkunst behoort HIGTS:

Hoe? roem? die 't ſchoon zal merken,
Moet eerst een kenner zijn van Dichterlijke werken.
En die zyn ſchaars. Maar ſtel uw land van prijzers vol
Het prijzen laat den buik des armen zangers hol.

en

en VONDELS:

Een God bezit mijn ziel,
En toont het schoonste, dat een kiesch vernuft beviel.

Tot het *schoone* in de graveerkunst:

Uw naam op 't borstjuweel der teedre poëzij,
Zo schoon, zo grootsch, gemaald, vertoont der Belgen glorie. P. MOENS.

In de natuur is de zon *schoon:*

Maar die
De son op 't schoonste siet, denkt niet, hoe haast het schemert. OUDAEN.

Eene onbeneveldé lucht, zonder guren wind, geeft een *schoonen* morgen en dag; en er is een zedelijk *schoon*, waartoe het volgende van CATS behoort:

Dat schoon dat helder licht, die onbevleckte glans;
De luyster van de jeught, de vreughde van de mans,
De schaemte, lieve vrient, die heb ik eens verloren.

Schoonheid in 's menschen redenen en gezegden grenst aan *verhevenheid*, en verschilt zeer van *geestigheid*, *aardigheid* en *luimigheid*. Schoon was het gezegde van LOUIS XII nopens de gene, die hem, voor dat hij den troon beklom, hadden verongelijkt, dat *het geenen Koning van Frankrijk voegde, het leed van den Hertog van Orleans te wreken*.

Over de *schoonheid* van gelaat, gestalte, kleur, enz. in den mensch denkt men in verschillende landen, en op verschillende tijden, zeer verschillend. Tot vrouwelijke *schoonheid* wordt er in Egypte, Perzie, enz. veel vet gevorderd. De Romeinen plagten aan een meisje, dat wel uitgegroeid was, den naam van *pugil* (vuistvechter) te geven. Hier te lande moest een meisje, nog zeer kort geleden, den middel van een gekorven diertje hebben; en dit schijnt welhaast op nieuw het geval te zullen zijn.

zijn. Hetgene men in een meisje voor *schoon* houdt, vormt van hetzelve eene *schoone*, of *schoonheid*:

Naerdien het d'ongena der Schoone dus behaagt;
Doch moet er over mij een Schoonheit triomfeeren.
VOND.

Nogtans maakt dat *schoone* een vrouwelijk wezen niet altijd beminnelijk; want,

Als geyle vrouwen schoone zyn,
Hiet dat juweelen by een swyn. CATS.

en zelfs bij de eerbaarste schoone wordt er, boven hetgene men *schoonheid* van gelaat en gestalte noemt, nog iets gevorderd, om haar tot dat gene te maken, dat CATS *een aerdigh dier* noemde; ja dit is men dikwijls zonder *schoon* te zijn.

Aardig is eigenlijk iets, dat eenen *aard* heeft, dat zich, zoo als het Ital. *gentile*, Fr. *gentil*, Eng. *genteel*, enz. door afkomst van een goeden tuk onderscheidt. Want zulk eene afkomst duidt *aard* aan. Deze werd nu geacht eene bijzondere geaardheid mede te voeren; en dit maakte, dat men *aard* voor bijzondere geaardheid begon te bezigen. *Hij is uit den aard niet lui.* Men blijft het tevens, zoo hier, als in Duitschl. (*), voor dierensoort of tuk gebruiken: *Al het wild gedierte naar zijnen aard, en al het vee naar zijnen aard, en al het kruipende gedierte, dat op de aarde kruipt, naar zijnen aard, en al het gevogelte naar zijnen aard.* V. D. PALM. De zin van afkomst van een goeden tuk, geeft intusschen aan *aardig* dien van ongemeen, in geest, fraaiheid, bevalligheid, aanlokkelijkheid, enz.

Het is een *aardig dingetje*, zegt men van alle klei-

(*) Hier luidt het *art*, dat met *erde* haast even weinig gemeens heeft, als het Fr. *genre* met *terre*.

kleinigheden, welke iets bijzonder aanlokkelijks in derzelver maakfel hebben, maar een *aardig versje* en een *schoon vers* verschillen, offchoon beide genoegzaam even lang, daarin dat het eene zich wel laat lezen, maar toch niet veel om het lijf heeft, doch het andere regt dichterlijk en verheven is. *Aardige gezegden* staan tegen *schoone* en *verhevene gezegden* over. *Aardig* was, in tegenoverstelling van het gezegde van LOUIS XII., dat van een schilder, die de Geneeskunde begon te oefenen, en tot reden hiervan gaf, dat *de feilen, die hij nu beging, door de aarde bedekt werden.* Eindelijk is *aardig* ook zonderling, als van eenen bijzonderen tuk: *Het is een aardig mensch. Hij is nog al wel, maar zoo aardig. Nuver* zegt men in Vriesl., nopens welk laatste men voorts het *Taalkundig woordenboek* raadplege.

Aardig is, wat het uitwendige voorkomen aangaat, bij CATS ook *aangenaam.* Hij zegt nopens zekere SANDRINE:

De tweede was mismaeckt,
Doch geestigh uytter aert, en wonder net bespraeckt.
Haer aensicht is bezaeyt met duysent graeuwe sproeten;
Maer haer beleefden aert die kondet al versoeten.
Haer een oogh had een schel, enz.

Nu geeft een ander aan die SANDRINE ook wel *verstant en aengename streken;* maar lager is het:

Sandrine wel bewust, hoe dat haer saken stonden,
En dat niet aengenaems in haer en wert gevonden.

waar het woord tot het uiterlijke wordt betrokken, buiten hetwelke men *welgemaakt* in het geheel niet kan uitstrekken, dat doorgaans uitdrukkelijk bij *lijf en leden* bepaald wordt, en de gelaatstrekken ook raken mag, maar kleur, uitzigt, enz. onaangeroerd laat.

Welgemaaktheid behoort tot de *schoonheid*, en is te-

tevens noodig, om een *aerdigh dier* te vormen; maar bij dit laatste is de hoofdzaak veeleer *bevalligheid*, die, evenveel waardoor ook, bevalt, of behaagt. Hierom geeft men aan de Charites der Ouden, dat onontbeerlijke gezelschap van de Godin der schoonheid, den naam van *Bevalligheden* (*). Men vindt voorts niet slechts aardige vrouwen en meisjes *bevallig*, maar ook kinderen;

Wat voor bevalligheden
Bespeurt men in de jeugd, dat yder haer bemint?
WESTERBAEN.

VONDEL noemt voortbrengselen van geest en vernuft *bevallig*, in: *Zonder hetwelk de vaerzen kreupel en verleemt zouden vallen, en zelfs aertige vonden en gedachten hunne bevallijkheit zouden verliezen.* Ook pleegt een landgezigt, landverblijf, gebouw, enz. *bevallig* te worden genoemd, en wordt er aan menschen een *bevallige* zwier, gang, dans, enz. toegekend. Een kleed, kortom al, wat bevalt, is *bevallig*; en bij CATS geeft eene maagd van Murcia den naam van *bevallig jongeling* aan een edelman, die *de jeugd in schoonheid overwon*, en wiens *heusch gelaat, beleefde zeden, oog, hoofsche ziel, en welgemaakte leden, anders in gestel waren*,

Als ooyt een Heyden plagh,
Of alsse daeromtrent een Heer of Ridder sagh.

Liefelijk is al, wat geliefd verdient te worden, daar het elk, door wien het aanschouwd of genoten wordt, bijzonder streelt:

On-

(*) Tusschen bevalligheid en schoonheid maakt intusschen, SPANDAW weinig onderscheid, daar hij schrijft:

Bevallig door het schoon van uw gelaat en leest;
Verheven door den glans van uw vernuft en geest.

Ongemeene geuren,
Die door haer lieflyckheid verquicken lyf en ziel.
WESTERBAEN.

Wie kan die lieffelijke lonken,
Weerstaan met een versteend gemoed. HIGT.

Hoe lieflyk is uw' wooning, Heer! L. D. S. P.

Eene *lieve woning* zegt men ook; maar wederom in eenen anderen zin, van een verblijf, dat niet groot is, en zich inmiddels in menig opzigt aanbeveelt. Een *lief kind* verschilt wederom anderzins van een *liefelijk*, dat zich bijkans niet dan Ironisch laat zeggen; op welke laatste wijze *liefelijk* dikwijls gebruikt wordt: *Eene liefelijke vrouw. Een liefelijk gezang, waarlijk! Het is wat liefelijks* (*).

Een *liefelijk gezigt* laat zich met een *lief* verwisselen; maar een *liefelijk landschap* wederom niet met een *lief*. De afbeelding van een liefelijk landschap kan, zoo zij klein en natuurlijk tevens is, een *lief landschapje* genoemd worden, alswanneer *lief* beide tot de kunst, en tot haar onderwerp, betrekkelijk is; maar, is de afbeelding grooter van bestek, dan past op haar noch *lief*, noch *liefelijk*. Soortgelijke aanmerkingen zouden er zich nopens het gebruik van die Synonymen nog vele anders laten maken, maar wij schromen ons in bijzonderheden, waarbij alles op kieschheid van gehoor aankomt, nog al meer te verdiepen.

Aan-

(*) Veel van het *Ironische* heeft *lieflijkheit* bij BRANDT, in:

Ach, soo hier 's aerdtrijcks lieflijkheit,
Die met haer aes den mensch verleit,
Sich voordoet voor mijn sinnen, enz.

Aanlokkelijk is aan geene zwarigheid onderhevig, en beteekent geschikt om aan te lokken; *Die volksvrijheid heeft weinig aanlokkelijks.* Het uitspruitsel *aanlokkelijkheid* beteekent de hoedanigheid van aanlokkelijk te zijn, en iets, dat aanlokkelijk is:

Dien losſen edlen zwier, die zoete aanloklijkheden,
Die armen kiewit, enz. SPANDAW.

Hy boeide uw argloos oog aen vreemde aenloklykheën.
WILLEMS.

In den laatſten zin beantwoordt *aanlokkelijkheid* genoegzaam aan het kortere *aanlokſel* en *lokaas*; eene zamenſtelling, waarin *aas* over het algemeen iets eetbaars is, met name vleesch, bij welk laatſte het woord op zich zelf thans veelal derwijze bepaald wordt, dat het krengen van dieren aanduidt. Het eerſte gedeelte van *lokaas* komt van *lokken*, Vrieſ. *loeke*, dat trekken beteekent (*), alwaarom *aanlokkelijk* genoegzaam hetzelfde is als *aantrekkelijk*, uitgezonderd dat men dit wel eens nopens lieden bezigt, die zich het onaangename, dat hen omringt, of treft, te ſterk aantrekken, en daarvan te zwaarmoedig worden: *Gij moet zoo aantrekkelijk niet zijn.*

Be-

(*) Van hier *beloken*, in eene dubbele beteekenis; zie het *Taalkundig woordenboek* en WASSENBERGS *Idioticon*. De eene beteekenis, van betrokken, komt onmiddelijk van *loeke*; de tweede eerst door tusſchenkomst van *luik*, plankwerk, dat over de opening, tot ſluiting van welke het beſtemd is, henen getrokken wordt. Dit *luik* zet aan *luiken* de beteekenis van ſluiten bij, in welke *beluiken* deelt, en van welke het tegenovergeſtelde door *ontluiken* wordt aangeduid. Over dit laatſte woord handelt *bladz.* 14, 15.

Bekoorlijk is zoo veel als geschikt, om te bekoren, en het werkw. waaruit het spruit, schijnt uit *be* en een woord gevormd, dat aan *korren* gelijk plagt te staan; alswanneer *bekoren* soortgelijk een vangen, als dat van oesters, aangeduid zou hebben gehad. Wat hiervan zij, het woord heeft zekerlijk de kracht van in het net voeren: *Dat geen hartverstikkend goud uwe ergloze ziel bekore!*

Een zetel? Ach zijn glans kon nooit mijn oog bekoren.
FEITH.

en *bekoorlijk* bezigt men nopens al hetgene, waardoor de vrouwen het andere geslacht aan zich vermogen en vaak pogen te kluisteren:

Uw bekoorelyke lonken. POOT.

't Koestrend licht van uw bekoorlijke oogen.
SPANDAW.

doch ook wegens andere wegslepende schoonheden:

Maar nooit een prys aan die 't bekoorelykst gedicht
Van stelling, styl en taal, en maatklank, gaf in 't licht.
A. PELS.

Bekoorlijk, of liever *bekorend*, is inzonderheid meermalen het liefelijke gezang van vrouwen, die door natuur en kunst daartoe zijn in staat gesteld; en, gaat er daarmede schoonheid gepaard, dan is deze *verrukkend:*

De jonge spruyt, die in het groene sat,
Heeft op den staanden voet hem door het oir gevat,
Hem door het oogh verruckt. CATS.

Verrukkend zijn intusschen nog menigvuldige andere schoonheden, enz.

Menalkas in verrukking opgetogen,
Als ziende zoo veel schoons in eene bloem,
Verslindt de roos met onverzaadlijke oogen. HUGT.

Zoudt gij, Tooneelkunst, niet verrukken?
D'HULSTER.

Rijs, zegebarend licht,
En sprei uw glansen uit voor ons verrukt gezigt!
SIEGENBEEK.

Verkwiklijk is de heul, uit de eigen wel gesproten,
En zaligend het licht, dat aan den heldren trans
D' ontboeide geest verrukt door d'onbevlekten glans,
TOLLENS.

Min *verrukkend*, of *verrukkelijk*, schijnen de jaarlijks wederkomende, en hierom, hoe nuttig ook, minder bewonderde en treffende, overstroomingen van den Nijl, waaromtrent HELMERS intusschen zong:

De landman ziet verrukt het land in 't nat bedolven.

Min gepast is, onzes erachtens, ook het volgende:

En Ceres heiligdom schiet zeegnend uit de golven;

Koren is toch geen heiligdom, maar, zoo men wil, een geschenk van CERES (*).

GENEUGTE, GENOT, GENOEGEN, VERMAAK, LUST, BLIJDSCHAP, VROLIJKHEID, VREUGDE, VERHEUGING.

De oorsprong van het eerste dezer woorden ligt in het Vriesche bijvoegelijke *nög*, dat voor hetgene iemands behoefte en verlangen bevredigt gebruikt pleegt te worden. Zoo als nu *kromte* evenveel als *het kromme* is, ontving het reeds in WASSENBERGS Idi-

(*) Zie over die Godin van den Korenbouw DAMMS *Griekfche en Romeinsche Fabelleer*, welke voor Dichters en Schilders onmisbaar is.

Idioticon vermelde *nogt*, of *nocht*, de beteekenis van *nôg*; en even als voorts de afſtammelingen der Vriezen ten Zuiden van den Vlieſtroom *nôg* in *nug*, of *noeg* veranderd, en dit laatſte met het aldaar gebruikelijke *ge* vergroot hebben, bekwam *nucht*, *nügt*, of *neugt*, zoo als men *nogt* aldaar ſchreef, dat *ge* insgelijks voor zich. Dus ontſtond het *genuchte* van CATS, in deszelfs

Van vogelen, honden en lichte vrouwen,
Voor een genuchte duyſent rouwen;

en *geneugte* in VAN 'S GRAVENWEERTS

Zoo vlieg zijn eerſte levenstijd
Niet werkloos heen in hofgeneugt.

Van die behoefte en verlangen bevredigende *geneugte* verſchilt *genot*, dat blootelijk de daad van genieten is:

Als 't geheele rijk der ſchepslen
't Vol genot der liefde ſmaakt. WILLEMS.

Een vreugd, die ons ontvlugt, te midden van 't genot.
FEITH.

Leer mè andre vreugde zien en hoogren wellust hopen;
Ontſluijer mij den glans van 's hemels volst genot.
TOLLENS.

Waar het woord iets van dat *genieten* kan ſchijnen te hebben, dat men heden ten dage zoo dikwijls, als een tegenovergeſtelde van *werken*, voor een oogſten der vruchten van eigen of ander werk, een proeven en ſmaken van bovenzinnelijke of andere genoegens, bezigt; *De mensch is tot geen enkel genieten beſtemd.*

Benevens *nogt* en *geneugte*, ſproot uit *nôg*, of *noeg*, het werkw. *noegen* en deelw. *genoegd*, vergenoegd, vernoegd, verneugd, wel te vreden, in:

Soo wenschtse, dat ge in God geluuten waert,
Uw dagen fleet met blijdtschap sonder smerte,
Genoegt in vreucht, genoegt in tegenspoedt. BRANDT.

Het werkw. zelf erlangde ook een *ge* voor zich; *Ik poogde hem te genoegen;* en het werd voorts, even als *genieten*, enz. in *vergenoegen*, en het tegenovergestelde *misnoegen*, van *mis* en *noegen*, zelfstandig:

Ik voel mij thans van zoete vreugd beweegen;
't Genoegen straalt ten vrolijke oogen uit. HIGT.

Die in een stroom van vol genoegen glyt,
Door 's liefs regtschape zeen. POOT.

Die 't huisselijk genoegen
Met onzen Koning deelt. SPANDAW.

Dat rustloos jagen naar een vlugtend vergenoegen.
FEITH.

Nu hebben *nog* en *noeg*, onder anderen, ook *noglyk*, *genuchelyk* en *genoegelijk*, genoegen verwekkend, voortgebragt:

Sy laeten nochtans niet genuchelyk te droomen.
WESTERBAEN.

Van hier *genoegelijkheid*, de hoedanigheid van genoegen te verwekken, en iets, dat genoegen verwekt:

Begeef u dies naer 't veld en zyn genoeglykheen. POOT.

Zoo als dit laatste woord, heeft ook *vermakelijkheid* eene dubbele beteekenis, tusschen welke en die van *genoegelijkheid* er inmiddels soortgelijk een verschil heerscht, als tusschen die van *genoegen* en *vermaak*, de daad van vermaken; zoo als *maak* die van maken, in: *het kleed blijft lang in de maak*; of zoo als die van spelen door *spel* wordt uitgedrukt, dat WESTERBAEN nevens *vermaak* plaatst, in:

Dat

Dat hy altoos los en dronckèn fynen tyd
Met flempen en vermaeck, met fpel en danfen, flyt.

Nu is *zich vermaken* evenveel, als zich uit eenen vorigen meer fomberen ftaat tot eenen nieuwen, meer lustigen, overbrengen:

Op, op, gij Kleyenaers! vermaekt u in dien glans!
VONDEL.

en hiervan verfchillen *zich noegen, genoegen, vergenoegen*, of *vernoegen*, evenzeer als het zelfftandige naamw. *vergenoegen*, ja *genoegen*, van *vermaak* bij POOT, in:

De blanke lucht verlustigt zoo myne oogen,
En geeft zoo veel vermaek,
Dat ik gezwint ten hemel word getogen.

en bij CATS, in:

Dat haer dan bygevolgh het droevigh ongeval
Vermaeck en hertenlust geheel benemen fal.

Lust is eene innig ftreelende gewaarwording, welke men uit dingen fchept, waarin of waaraan men gezegd wordt lust te hebben:

Logen loofde int fondighen ftadigen luste,
Volcomen ghenoegen met falighe ruste.
Hoe bequam u de lust?

Een korte vreught, langh verdriet, enz. KOORNH.

Hebt gy in 't leven lust?
In dagen, waar men 't goed inziet. L. D. S. P.

Gij hadt geen lust aan offers engefchenken. MUNTINGHE.

Uit de verdere beteekenisfen heerscht die van een uiten der gezegde gewaarwording reeds eenigermate, in WESTERBAENS

Daer onder u luy eerst noch lust noch vreugd en was;

 doch

doch vooral in POOTS;

Gy brengt den lust en 't juichen naar beneden
Uit Gods gelukkig ryk.

Lust is ook meermalen eene levendige opgewektheid, welke uit de voornoemde gewaarwording spruit: *Met lust en ijver. Lustig* beantwoordt, als bijw. aan met zulk eene opgewektheid, en duidt voorts een uiten aan van de gewaarwording, welke hare bron is, of beteekent, dat iets, waaromtrent het gebezigd wordt, zulk eene gewaarwording verwekt, zoo als bij WESTERBAEN, onmiddelijk na het vorige, in;

Gelyck, wanneer de son des morgens is geresen,
De heele wereld krygt een bly en lustigh wesen (*).

Onlustig plagt voor het tegendeel gebruikt te worden;

Soo ghy begeert die lust voor 't leven onlustig,
Ryckdom voor armoede, weelde voor ongemack.
KOORNHERT.

Uit het met *lustig* verwisselde *blij* ontstond het door WASSENBERG vermelde *blier*; zoo als uit het *mee* van M. STOKE het bij hem evenveel beteekenende *meer*; en het Vriesche gebruik van dat, zekerlijk ook aan *blinken*, *blank*, *bleek*, *blik*, enz. vermaagschapte, *blier* bevat de oorspronkelijke beteekenis van *blij*, welke in een vrolijk glimlagchend uitzigt gelegen is. Dit geeft de zon bij WESTERBAEN aan de heele wereld; en men vindt het in:

't Hel-

(*) De dichter geeft den naam van *een lustighspel* aan het dobbelen, dat, volgens hem, *dikwils tot raeserny en dulligheyd gedyt.* In het Hoogd. gaat *lustig* meermalen over tot een betoon van brooddronkenen euvelmoed, met name in eene spreekwijze, die wij door *zich met iemand vrolijk maken* uitdrukken.

't Helder blij verschiet, dat in de toekomst lacht.
SIEGENBEER.

Dat mag schoon weer, een blyde hemel heeten. POOT.

Blij, of *blijde*, wordt voorts nopens bedrijven gebezigd, waarbij er een blij gelaat plaats grijpt, of welke hetzelve verwekken;

Op 't blijde feest, daar d'englen triomferen. VOND.

Juicht verlosten! volgt de klanken
Van ons nedrig zuiver danken
Voor den blijden keer van 't lot. B. KLIJN, BZ.

Ja, Anacreon, de zanger,
Vlecht u om zijn blijden nap. HELMERS.

Nu is *verblijden* met een blij gelaat beschenken, en wel, als men de kracht van *ver* in aanmerking neemt, iemand, wiens gelaat somberder stond;

Dit zong ik, toen uw jaargetijde
Mij met het nieuwe jaar verblijdde. BRANDT.

Zich verblijden is een blij gelaat aannemen, of van min blijde gewaarwordingen tot blijdere overgaan: *Verblydt u met den blyden, ende weent met den weenenden.* STATENBIJBEL. Het werkw. *verblijden* wordt ook zelfstandig:

Quam na lyden geen verblyden,
Dan was lyden groot verdriet;
Maer na lyden komt verblyden,
Daerom acht ik lyden niet. CAMPHUYSEN.

Uit *blij*, of *blijde*, spruit voorts *blijschap*, of *blijdschap*, dat niet slechts eene blijde gewaarwording aanduidt, maar ook iets, dat ze verwekt (*):

Ter-

(*) Eveneens gebruikt men *lust*, enz. behalve voor de

Terwijl elck element van blijdschap juichen zal. VOND.

Uw waerde helft, de blijdschap uwer oogen. BRANDT.

Betoont de *blijde* het gene er in hem omgaat eigenlijk door een blij gelaat; de *vrolijke* uit zijne aangename gewaarwordingen niet slechts door HIGTS *vrolijke oogen*, maar gemeenlijk ook nog door het gene de Duitscher *frohlocken* noemt, en WESTERBAEN bedoelde, daar hij zong:

Ick sie een vrolyckheid, waer ik myn oogen keer,
Men klapt er in de hand, men hippelt op en neer (*).

Zoodanig iets veroorzaakte de gebeurtenis, waaromtrent een LOOTS juichend uitschalde:

Ja, vrolijk klinkt de zware val
Van heerschzuchts omgestormden wal;

Zoodanig iets heerschte er bij de vrolijkheid, welke HOOFT onder het oog had, in: *Byster versleeghen hierdoor liet hy de vreugdstaatsij vaaren*; en op het door BRANDT *vroolijk* genoemde *jaergetij*; ja zoodanig iets kan, in *vreugdebedrijf*, enz. dat gene schijnen te kenmerken, dat men, ter onderscheiding van genoegen, lust en blijdschap, met eenen aan *vrolijkheid* verwanten naam, vreugde noemt:

De

de daardoor aangeduide gewaarwordingen, ook voor het gene ze veroorzaakt:

Lust van myn herte, vreucht myner sinnen. CATS.

(*) *Vrolijkheid* wordt ook nog in eenen anderen zin gebruikt, en heeft evenzeer eene dubbele beteekenis, als *genoegelijkheid*, *vermakelijkheid*, enz.

Natuur, omdarteld door haar woud- en veldgespelen,
Schijnt in de vrolijkheid van 't deftig feest te deelen.

IMMERZEEL.

De vreugd opdaegde, en vulde et overal
Met juichen, hantgeklap en schaterend geschal. VOND.

Schaatren moog de dartle vreugd,
Maar de smart mag weenen. TOLLENS.

Zoo onbekrompen klinkt de vreugt
Der heusche bruiloftsjeugt. POOT.

Dit 's quetselijke vreugt. Verziert vrij andre spelen.
VOND.

Maar POOT duidt inmiddels aan, dat *vreugde* en *vrolijkheid* ook wegens een min dartel en uitgelaten lustbetoon gebezigd kunnen worden. Hij zegt:

Ik spreek van geene vreugt,
Al t'arm, uit overdaet en ydelheit geboren,
Neen, die zou deze storen.
De ware vrolykheen zyn dochters van de deugt.

en elders is het:

De hemel zelf, in vreugd, verbreidt die heilgeboorte.
BILDERDIJK.

Ootmoedigheid, gij hooge deught,
Gij brengt ons tot de hoogste vreugt. BRANDT.

Gelijk als nu de vreugde den mensch wel eens verrukt, en hem opgetogen maakt; gelijk als POOT door de zijne *gezwint ten hemel getogen werd*; zoo *verhoogt* of *verheugt* zij ons. Want dit is een en hetzelfde; offschoon *zich verheugen* gemeenlijk slechts voor zich verblijden, of vervrolijken, en *verheugd* voor lustig, gebruikt wordt:

Staeg jeugdig, staegh verheugt, staegh vrolyck by de wyn. WESTERBAEN.

Oulings moet men in plaats van *verheugen* ook *heugen* gezegd hebben, dat thans in de beteekenis van verheugen niet wordt gebruikt, maar dezelve echter

in zijn uitspruitsel *heugelijk*, verheugend, aan den dag legt:

> *Gewiekte dagh, klaerglinsterend van leden,*
> *En wonderheuchelyk,*
> *Gy brengt den lust en 't juichen naer beneden*
> *Uit Gods gelukkigh ryk.* POOT.

Daarentegen komt van *verheugen* een woord, dat de daad van verheugen, maar ook wel eens een middel daartoe aanduidt: *Hij had een klein verheuginkje op;* een gezegde van de sterkste overeenkomst met; *den wyn, die 't herte des menschen verheugt.* STATENBIJBEL.

WEELDE, WELLUST, WULPSCHHEID, GEILHEID, ONTUCHT, ONKUISCHHEID, ONGEBONDENHEID, BROODDRONKENHEID, DARTELHEID.

De uitwerking van het gene men *lust* noemt heet, nevens *lustigheid* en *vrolijkheid*, ook wel eens *weelde*, dat met *welig* aan *wilg*, *wel* en *wellen*, verwant kan schijnen te wezen. Dit laatste woord is immers evenveel als *opwellen*, zich opwaarts verheffen, of, bedrijvend, maken, dat iets zich verheffe, als melk, die men welt, of water, dat uit eene bron opkomt. Het denkbeeld van zulk eene verheffing kan dat van tierig opschieten, zoo als eene wilg pleegt te doen, hebben voortgebragt. Dat laatste denkbeeld heerscht althans in *welig* (*), dat aan tierig pleegt te beantwoorden;

Groei

(*) Wij zullen welhaast zien, dat hetzelfde denkbeeld in *geweld* heerscht; en *wild* is eigenlijk tierig opschietend, zoo als in het wild groeijende gewassen, vervolgens in het wild groeijend, en evenmin onder menschelijk opzigt en bedwang verkeerend, als men het woord tot eenig deel des dierenrijks beperkt.

Groei welig, groei, o sterke tak
Des frisschen booms. LOOTS.

Nu is *welig* voorts lustig, weelderig:

Komt juist omtrent een gracht, daer d'een en d'ander glyt,
En daer het weeligh volck op gladde plaetsen ryt.
CATS.

Duizent vlaggen op een rij,
Langs Tuskane en Barbarije,
Welig vliegen af en aen. VOND.

Bij den laatstgenoemden dichter vindt men voorts *weeldig*, in:

Of Kukuli wat weeldig welt,
's Lants Veltheer op zijn luimen leit;

POOT gewaagt van *weeldigh pluimendons*; en hedendaags wordt *welig* in den gezegden zin veelal door *weelderig* vervangen. Dit komt, met *weeldig*, van *weelde*, welken naam de weelderigheid voert, die de vermelde weligen op het ijs betoonden:

Wat is er menigh mensch, die neder is gevallen,
Om dat hy buyten schreef in weelde dorste mallen.
CATS.

Al haer eerste weelde in jammeren verandert. VOND.

De zin van *weelde* veredelt zich in:

Hy weet niet in wat wyken,
In welke zaligheen van waere hemelryken,
En weelde zonder droefenis,
Zyn ziel gekomen is. POOT.

Mijn zuster, welk geluk, indien gij met mij deelde
In 't zelfde zielsgevoel van reine harteweelde. BILD.

en weelde in den laatsten zin heet bij de Duitschers *wonne*, van waar hun *wollust*, en ons *wellust*, dat het veredelde *weelde* meermalen vervangt:

Hoe

Hoe konde ik zulk een leed na zoo veel wellust duchten!
K. W. BILDERDIJK.

In dezelfde beteekenis bezigt zekerlijk de zoo voortreffelijke D'HULSTER het woord, daar hij aan Tooneelkunst toevoegt:

Ja, waar de rede hare stralen
Voor 't oog verspreidt, als heldren zonneschijn,
Zult ge altoos hoog getroond met grootschen luister pralen,
En aller standen wellust zijn.

Maar zoo als intusschen *weelde* meer dan eene in het *Taalkundig woordenboek* voorgestelde kwade zijde heeft, wordt *wellust* ook voor grove zinnenlust genomen, welke onder het Hoogd. *wonne* insgelijks begrepen is (*):

Terwijl de wellust sonden teelt. BRANDT.

Zich in dierlijken wellust baden. Op hen, die zulks doen, of den natuurlijken aanleg daartoe hebben, passen *wellustig*, *wellustigheid* en *wellustiglijk*, bij uitsluiting: *Socrates erkende wellustig van aard te zijn;* en *wellusteling* duidt genoegzaam enkel iemand aan, die zich met ongeoorlofden onkuischen wellust bezoedelt, ja daaraan overgeeft; een wellust, welken men gemeenlijk met den bijnaam van *vuigen*, *vuilen*, enz. onderscheidt.

Tot dien wellust behoort meermalen het woord *wulpschheid: Daar men doende was met hunne wulpsch- en ongeregeltheen te snoeren.* HOOFT.

De

(*) Intusschen omvat *wonne* enkel zulken zinnenlust, als waarbij er niets onzedelijks plaats grijpt, en wordt het slechts nopens wezens, die voor zedelijkheid vatbaar zijn, gebruikt. Geen teeldrift boeten van gedierte voert dien naam, en die van *wellust* past, ook in deszelfs laagste en vuile beteekenis, daarop almede niet.

De wijze man, die wulpschheit toomt door vrees
En schrik voor 't ende. VONDEL.

En *wulpsch* is doorgaans het gene tot den wellust leidt:

Vermij d' onmaetigheden,
De brasserij, den sterken drank,
Den dertlen dans, den geilen sangk,
De pracht der wulpsche kleden,
Daer zich de wellust mee bedekt. BRANDT.

Een wulpsche zedeleer, de tael daer hij mee loogh,
En een verlichting, die ondraeglyk is aan 't oog.
WILLEMS.

Het woord komt van *wulp*, dat eigenlijk hetzelfde is, als *welp*, van een leeuw of ander dier, maar wegens een losbol en wellusteling wordt gebruikt:

Als yemant na een quael bekomt syn vorigh wesen,
En dat een jonge wulp van krevel is genesen. CATS.

Nog ondubbelzinniger behoort tot den laatstgenoemden wellust het woord *geil*, waarmede *gul* bij CATS evenzeer verwisseld wordt, als bij WESTERB. in:

Wat ter snoep gebeurt, geschiet uit gulle lust.

Beide woorden hebben in hunne wederzijdsche beteekenissen veel verscheidenheid; en het laat zich moeijelijk bepalen, welke daaronder de oorspronkelijke is. Intusschen schijnt die van welig groeijende, welke *geil* dikwijls heeft, aan dat woord die van wulpsch, en aan vuilen wellust overgegeven, te hebben bijgezet: *Zeedig in 't oog, gail in der daadt.* HOOFT.

't Gulhartig danssers hart van geile wulpsheit steigert.
VONDEL.

Let niet op de geile lust,
Want haer vier is haest geblust. CATS.

De geile min belooft het soet;
Maer 't wort veel bitterder dan roet;
Haer lust is raserije. BRANDT.

en *geilheid* is ongeoorloofde wellust: *Een deel der duisternissen in de gailheit besteedt.* HOOFT.

De geilheit eest sich aen dien buit:
Sy maekt ons oogen duyster. BRANDT.

Synoniem is *ontucht*, voor zoo veel het eene ontuchtige geneigdheid aanduidt; maar het beteekent ook een dadelijk bedrijf van vuilen wellust; en beide beteekenissen heeft ook *onkuischheid* het tegenovergestelde van *kuischheid*, en hiermede van *kuisch*, zindelijk, reinheid beminnend, afkomstig: *Als morsige luiden kuys worden, zoo schueren ze de panne van achteren.* CATS. Van hier *kuischen*, schoonmaken, reinigen:

Die kuyst dit aerdig volk ook aen de buytenkant. CATS.

Geleerdheid kuischt het hoofd in 't vunzig stof gezonken. TOLLENS.

en *kuischheid* en *kuisch*, in de beteekenissen, welke tegen over die van *onkuisch* en *onkuischheid* staan:

Bedwing het al te welig oogh,
Dat menig tot onkuischheit toogh!
Verlaet het kuisch gezelschap niet,
Terwijl ge voor 't onkuische vliedt!
Soo sal de kuischheit haeren schat
Bewaeren, enz. BRANDT.

Hier slicht, in 't aenzien der verkeertheit,
Het gladde vers met kuische vreugt. POOT.

Ongeregeldheden zagen wij reeds bij HOOFT nevens *wulpschheden* geplaatst; en bij BRANDT is het:

De

De valscheit maekt den dwaesen vroedt,
Dat sonde vreucht en heil kan geven.
Soo stijft ze 't ongeregelt leven, enz.

Zulk een leven was in dien ouden tijd, toen zedelijkheid en Puriteinsche ingetogenheid (*) hand aan hand gingen, evenveel als een gansch onzedelijk en ongebonden; maar, het woord *ongeregeldheid* zijne vorige kracht thans verloren hebbende, heeft men in deszelfs plaats, om een en hetzelfde uit te drukken, *ongebondenheid*, ja *toomelooze ongebondenheid*, noodig.

Met iemand *ongeregeld van leven* te noemen, brandmerkt men hem weinig meer, dan met hem de benaming van *brooddronken* toe te voegen, van welke het laatste op menigerlei wijze haast even oneigenlijk, als in die zamenstelling, gebezigd wordt. De *slaapdronkene* is even bedwelmd van slaap, als anderen van wijn. *Dronken van vreugde* is daardoor evenzeer buiten zich zelven gebragt, als wijn of sterke drank zulks ten opzigte van hen doen, die zich daarmede overladen hebben. Soortgelijken zin heeft *dronken* bij TOLLENS, in:

Alles hijgt van weelde dronken.

Brooddronken is overdadig gevoed en gemest, en uit dien hoofde dartel en uitgelaten:

Volghen wy weeldigh na in brootdroncken lusten.
KOORNHERT.

Dartel ontleent zijne beteekenis van zijnen klank, die een huppelen aanduidt, dat uit weligheid of vreug-

(*) Allerzigtbaarst vertoonde zich die ingetogenheid in Nieuw Engeland. Zie TUCKEY's *Aardrijkskunde voor Zeevaart en Koophandel, Nederd. uitg.* IV *deel, bladz.* 199 *en volg.*

vreugde voortkomt, en door *dartelen* pleegt te worden uitgedrukt:

Ja, juicht, o volken! juicht! Juicht, maagden, jongelingen!
Begeeft u naar het veld met vrolijk dartlend springen,
LOOTS.

In het gebruik bekomt inmiddels *dartel* eene mingunstige beteekenis. Het beantwoordt veelal aan spoореloos welig en wulpsch: *Dartel in leedigheit, in moogenheit maatiger.* HOOFT.

Sy wil geen vuyle dingen (*),
Sy wil geen dertel jock, geen slimme rancken singen.
Haar mont is wonder heus. CATS.

En *dartelheid* is allerlei wulpsche en ongebondene ongeregeldheid:

Een vuil moerasch kan nooit iets reins ontfangen;
Daar groeit geen goedt, of 't smoordt in sijn geboort;
Daer krielt een nest van vorschen, padden, slangen.
Maer, ach, in u woont booser ongediert,
Als d'overdaedt sich huisvest in uw leden;
De pest, die bij de volle taeffels swierdt,
Die Godt versmaedt in duisent dertelheden. BRANDT.

Uw schatten worden zyn', in dartelheid verspild.
WILLEMS.

Europa zal, van weelde en dartelheid gezwollen,
Den breidel scheuren. LOOTS.

GE-

(*) *Vuil* wordt bij CATS veel voor *onkuisch* gebruikt:

Wie sal der vuyle lust in Godes huys bedryven? —
Schout hoeren, teere jeugt! Schout hoeren, rype mannen!
En wilt het vuyl gespuys uit uwen huyse bannen.

Aan dat gespuis geeft hij ook de namen van *floir*, *weeldekint*, *oneerlick vrouwmensch* en *ligte koy*:

Hier is geen ligte koy, die hooffe linckers dient.

GETOOID, OPGESMUKT, VERSIERD, FRAAI, MOOI, KOSTELIJK, PRACHTIG, GROOTSCH, WEIDSCH, HEERLIJK, VORSTELIJK, KONINKLIJK.

Tot de bewerktuiging van evenveel welke taal behoorde, dat woorden van een en denzelfden oorſprong, maar van verſchillenden klank, die aanvankelijk door elkanderen gebruikt worden, om twee of meer verſchillende zaken aan te duiden, vervolgens tot een afzonderlijk beteekenen van die zaken bepaald werden, en men de eene zaak uitſluitend met het eene woord, en de andere even uitſluitend met het andere, beſtempelde.

Dus ging het, onzes erachtens, met *tooi* en *tuig*, Vrieſ. *tuug*, welke woorden met *teug*, *teugel*, enz. van *teugen*, *togen* en *tugen* afkomſtig zijn (*). Van deze werkwoorden wordt de eigenlijke beteekenis in het *Taalkundig woordenboek*, *Art.* *TOGEN*, trekken gezegd te wezen; en *teugel* is in der daad een ding, waarvan, of waarmede, men trekt, maar *teug*, *tuig* en *tooi*, een ding, dat getrokken wordt. Het eerſte dier drie woorden duidt eigenlijk eene ademhaling aan; het tweede en derde dingen, die men aantrekt, opſchik van menſchen, paarden, enz. waartoe de zelen, die aan het tuig van een trekpaard vast zijn, zoo weinig behooren, dat wij het woord *tuig* thans geenszins, zoo als voorheen, eigenlijk daartoe betrekkelijk achten, maar deszelfs door KILIAAN vermelde beteekenis van opſchik voor de oorſpronkelijke houden.

Die

(*) Dit werd reeds door den grooten TEN KATE in deszelfs *Eerſte proeve van geregelde afleiding* opgemerkt. Zie het II *deel* van deszelfs uitnemende *Aanleiding*, *enz.* *bladz.* 451 *en volg.*

Die beteekenis heeft nu *tooi* insgelijks; welks eindletter van de *g* in *tuig* evenmin verschilt, als de eerste letters van KOORNHERTS *jonstelijk*, en het *gonstelijk* van HUYGENS en anderen, en elke andere *j* en zachte *g*, die men in het schrijven niet zoo als de andere met eene *h* plagt te versterken, en even als de Saksen in hun *gegeben* uitspraak. Doch mettertijd bepaalden *tuig* en *tooi* zich tot verschillende soorten van opschik, en wel *tooi*, of *tooisel*, tot eenen weidschen, van menschen, enz.:

Wiens deught geen toisel hoeft, noch ydele cieraden
Van baggen en gesteente. VOND.

Zich zelven of iets anders *tooijen* was toen veelal onmatig opschikken. Thans hecht men aan dit woord op zich zelf verder geen denkbeeld van berispelijkheid:

Geen lenie tooit het hoofd met verschgeplukte rozen.
TOLLENS.

en *tooi* is opschik over het algemeen: *Zij verscheen in vollen tooi. Kroon, schepter, en al, wat tot eenen Koninklijken tooi behoort;* ja eenvoudiglijk gewaad:

Geen herderblaast het riet in't jeugdig groenend bosch;
En 's winters barre tooi is heel des zomers dos. TOLLENS

Zegt men inmiddels: *Uwe rede is getooid en opgesmukt;* dan brengen beide woorden het hunne toe, om zulk eene rede in het ongunstige licht van valsche welsprekenheid, of bedriegelijke taal, te stellen; en *opgesmukt* doet aan het gene, waaromtrent men het bezigt, nog minder eer, dan *opgeschikt*, ja *opgepronkt;* offschoon het in het Hoogd. aan dit laatste beantwoordt. Het schijnt, zoo als *opgeflikt*, van *flikken*, Opperd. *fleeken*, oorspronkelijk met eenig soort van blanketsel besmeerd aan te duiden. Want reeds heel vroeg bezigde men

zoo

zoodanig iets, even als dit bij vele Wilden het gebruik is; als de Wellust, bij WESTERBAEN,

blinckt van zalf en smeer van boven tot beneden;

en als hij van *verschrompeld' oude wyven* zegt:

Staegh zyn zy besigh met blancketten, wassen, smeeren,
Staegh by de spiegel, om haer wel te adjusteren, enz.

Sieraden zijn fraaijigheden, welke men bij den overigen tooi voegt: *Die geen sieraadt door koophandel bekoomen.* HOOFT. In de Letterkunde is *sieraad* overdragtelijk het gene eenig opstel verfraaijen kan: *Lichtvaerdige dertelheit, zotte pracht en onvoegelijke overdaet, is geen cieraat.* VONDEL. *Versieren* en *sieren* is eigenlijk of oneigenlijk met sieraden of versiersels opschikken en smukken:

De Koning aen de Belt vercierde nooit de borst
En boezem van een helt en zegenrijcken Vorst
Met zijnen Olifant, rechtvaerdiger. VONDEL.

En zy en haer gevolgh geciert met groene kroonen.
CATS.

Van dit woord, plagten VONDEL, HOOFT en anderen, *verzieren*, verzinnen, uitvinden, wel te onderscheiden: *Dat hy iets van C. Caesar als onkuis gedicht had, of't dat het verziert en geloof't werd.* HOOFT.

Of 't was van my verziert en loosselyck geloogen.
WESTERBAEN.

verzierde bloemen zijn valsche.

Fraai verschilt van het reeds behandelde *schoon*. In het *fraaije* vereenigen er zich fijnheid van smaak en wel aangebragte sieraden, buiten welk alles iets schoon kan zijn. Het uiterlijke van de Oranjezaal in het Haagsche bosch is *schoon*, maar dat van het paleis in den Haarlemmer hout *fraai*. Een *fraai*

man en *meisje* laat zich in goeden ernst zeggen; maar eene *fraaije Vrouw* bijkans niet, dan Ironisch. *Fraaijigheden* zijn fraaije dingen. *Mooijigheid* gebruikt men enkel in: *het was er alles in de mooijigheid;* dat aan *het was er alles in de lievigheid* gelijksoortig is, maar niet volkomen gelijk staat. *Mooi*, nopens vrouwen en meisjes, is minder, dan *schoon*, en voert geene *bevalligheid* mede. *Mooije* dingen verschillen van *fraaije* en *aardige*, doch zoo, dat het onderscheid zich beter laat gevoelen, dan beschrijven. *Mooi* noemt men ook iemand, die zich opgeschikt heeft; doch het woord behoort, noch in dit gebruik, noch in de vorige, tot den schrijfstijl.

Voor Ironisch gebruik is *mooi* niet minder vatbaar, dan ook *kostelijk*, eigenlijk dat veel kost, of groote uitgaven vereischt: *Het is er een kostelijk leven.* Voorts fraai, of sierlijk: *Welk een kostelijk halssieraad!* *Kostelijke huisgeraden*, enz.

Louter goudt, of kostelijken steen. BRANDT.

Die zich voordee met de kostelijkste pracht. PELS.

Dat in waarde gehouden worden moet: *Ontzie toch uw kostelijk kleed! Verspil uwen kostelijken tijd zoo niet!*

Is 't leven nog zoo kostlijk in uw oog? FEITH.

Wat is soo soet als 't leven,
Wat is so aangenaem, so kostelijk, so waerd?
WESTERBAEN.

Kostelijkheid is een vleiwoord, waarmede men, in den gemeenzamen stijl, een kind, of iemand anders begroet; en het is ook wel eens een kostelijk ding over het algemeen, anders *kostbaarheid:*

Uitheemsche kostlijkheid, en onbekenden schat,
Opspooren, HIGT.

Iets

Iets kan *kostelijk* (*) zijn, zonder tevens *prachtig* te wezen. De stemmige rijken van den ouden tijd schikten zich allerkostelijkst op, maar lieten de pracht aan buitenlanders over. Hun fijn laken, fluweel en zijde, werd met geen goud of zilver afgezet, met geene paarlen bestikt, enz. Hunne tooi en dos was heerlijk, maar evenmin Vorstelijk en Koninklijk, als die van onze met zilver en goud *pronkende* boeren en landmeisjes. Tot *pracht* behooren er zich schitterende rijkheid en smaak te vereenigen. Dit is een vereischte om te prijken en te pralen; en men doet zulks niet slechts met ligchaamstooi, maar ook met de uit- en inwendige glansrijke gesteldheid van zijne woning, enz.

Steden, rijk in pracht, door Gengis omgekeerd.
SIMONS.

Hofjuffer, rijck van pracht! VONDEL.

De koninglijke pracht, zoo dwaas door u begeerd.
FEITH.

Zwijg, Rome, van den intred uwer helden!
Nooit zaagt ge zoo veel pracht. HIGT (†).

In

(*) Van dit woord zoekt TEN KATE, in de vermelde *Eerste proeve, bladz.* 229, den wortel *kost* in *kunnen*, en welhaast dien van *kost*, spijs, daarentegen in *kiezen*. Dit laatste, onzes erachtens, allezins te regt. *Kost* was het gene men tot voedsel voor zich koos. Ging men nu op reis, dan nam men voorraad daarvan mede. Dit was oudtijds het eenige, dat eene reis kostte. Naar die reis- en teerkosten werd nu vervolgens al, wat men aan eenig ding te koste leide, met den naam van *kosten* bestempeld; welke dus niet van *kunnen*, maar van *kiezen*, afkomstig moet worden geacht.

(†) Bij denzelfden HIGT is het:

Ik

In welgeordende *pracht* heerscht *grootschheid*, edele grootheid, zoo als ook in verhevene gewrochten van kunst en schrandere wijsheid:

Door uwen geest gestrekt, voltrok hij 't grootsch gesticht.
SIEGENBEEK.

Wie knielt niet in verrukking neer
Voor Rubens grootsche kunstgewrochten?
D'HULSTER.

Verhevene bedrijven hebben insgelijks iets grootschs:

Zoo zult gij grootsch ontsnapt aan uw verachte boeijen,
Van spijt om 't snoodst verraad, van wraak en toorn aan 't gloeijen,
Eer sterven onder 't puin van uw vernietigd land,
Eer hier 't geweld op nieuw zijn gruwelstandaard plant. LOOTS.

Voorts wordt al, wie zich op het een of ander met zelfsbehagen verheft, het zij dit laatste al of niet gegrond zij, insgelijks *grootsch* genoemd; en nopens handeling met zulk een zelfsbehagen wordt het bijw. *grootsch* zeer fraai gebezigd in:

't Gespan zoo fier weleer, als 't Amstels handelvorsten
Mogt voeren grootsch in zege, alom, enz. LOOTS.

Daar mag nu 't eenzaam scheepje wieglen,
En grootsch in 't nat zijn wimpel spieglen. P. MOENS.

Weidsch is uittermaten grootsch en prachtig: *De weidsche S. Pieters kerk van Rome overtreft de Londensche S. Paulus kerk in vele opzigten grootelijks:*
Hy

Ik zag niets wezenlijks in prachtige gebouwen,
In dak noch gevelspits, getimmerd tot de lucht.
Daar onder 't zwaar gewicht de marmre pijler zucht;

zoo als de laatste lettergreep van *prachtige*, in het vers, onder het gewigt, dat haar drukt.

Hy bootst de Franschen na in weydsche pragt en prael,
In zeden, weeldrigheid; miskent zyn moedertael.
WILLEMS.

Dus weyts en kakelbont in ongewoone kleden.
WESTERBAEN.

Waaruit blijkt, dat dit woord dikwijls aan *overdreven praalziek* beantwoordt: *Die weidsche kleeding mishaagt mij. Voor eene kanselrede te weidsch en opgesmukt. Weidschheid in taal en manieren.*

Heerlijk beantwoordt daarentegen, als het niet aan *van een heer*, of *van heeren*, gelijk staat, aan *voortreffelijk*, *uitnemend*, en vaak tevens aan *aangenaam*: *Welk een heerlijke morgenstond!*

Ja, heerlijk is het beeld der moederlijke liefde.
SPANDAW.

Hij, die op u vertrouwt, uw wetten onderhoudt,
Verwacht een heerlijk loon. L. D. S. P.

waar Gods *heerlijkheid* zijne alles overtreffende grootheid is, bij voorbeeld in:

En roemen uw gezag, uw majesteit,
Uw heerschappij, uw kracht, uw heerlijkheid.

Men geeft insgelijks aan Vorsten en Koningen *heerlijkheid*, welke zij bij gelegenheden ten toon spreiden; doch dezelve is slechts *Vorstelijk* en *Koninklijk* (†), en niet onbepaald, zoo als de Goddelijke. Van de *heerlijkheden*, die het leenregt heeft voortgebragt, behoeft er hier niet verder gewaagd te worden, dan met de aanmerking, dat de Provincie Vriesland zeer ongepastelijk aan de Hollandsche en verdere heerlijkheden gelijk gesteld plagt te worden.

ij

(*) Zie over den oorsprong van dit woord TEN KATE's *Eerste proeve van geregelde afleiding, bladz.* 227.

Zij werd integendeel, toen men het leenregt ook over haar poogde uit te ſtrekken, in drie Graafſchappen van Oostergo, Westergo en Staveren verdeeld, maar weerde intusſchen alle leenroerigheid van den vrijen huis.

Vorſtelijk en *Koninklijk huis*, *paleis*, enz. zijn meermalen eenvoudiglijk Vorstenhuis, Koningshuis, of geſlacht, enz. en *Vorſtelijk paar* wordt in den gewoonſten zin beter door *Vorſtenpaar* uitgedrukt, dat inzonderheid aan de dichters, van wier verlangen, om zich op de kortſte wijze uit te drukken, het vermelde *gruwbre* getuigt, verkieslijk ſchijnen moet: *Vorſtelijk voorbeeld* kan bij HIGT, in:

Dus was Prins Willem, daar het ſtamhuisglans uit trekt,
En die voor allen tijd ten Vorstlijk voorbeeld ſtrekt,

een voorbeeld voor Vorsten ſchijnen aan te duiden, maar ook een voorbeeld, dat eenen Vorst waardig was. *Zich vorſtelijk gedragen* is in den *Statenbijbel*, kloekmoediglijk, uit hoofde van de eigenlijke kracht van het Hebr. woord, dat een Voorſten in den krijg, en voorts een Vorst aanduidt; gelijk als men weet, dat ons *vorst*, en het Lat. *princeps*, zulks insgelijks doen. In overeenkomst hiermede, noemen wij een jongen, die zich wel gedragen heeft, ſomtijds een *koning van een jongen*; terwijl *koninklijk* en *roijaal* in den zin van grootsch en voortreffelijk algemeen plegen te worden gebruikt.

VRIENDELIJK, GEMEENZAAM, MINZAAM, MINNELIJK, AANMINNIG, LIEFTALLIG, AANVALLIG, INNEMEND, VERTEEDEREND, KLUISTEREND.

Vriendelijk, is zoo als een vriend zijnen vriend bejegent, met uiterlijk betoon van genegenheid:

Elck

Elck lacht mij vriendlijk toe. WESTERBAEN.

Nopens iemand, of iets, waarbij, of een gelaat waarop, zulk een genegenheidsbetoon heerscht, is het:

Een sot-aelwaerdigh dier, maer vriendelijck van oogen,
Maer lief en aangenaam. WESTERBAEN.

Met oordeel op de huiszorg let,
En 't vriendelijk bevel met vriendlijkheid wil eeren. HIGT.

Haer vriendelyk gelaet, dat elk tot min zou dwingen. POOT.

en nopens God:

't Aanschijn, niet dat toornig dreigt,
Maer sich vriendlijk tot mij neigt. BRANDT.

Gy, o Heer! zyt vriendlyk en weldadig. L. D. S. P.

Geheel iets anders is *gemeenzaam.* Die zulks jegens zijnen minderen is, verlaagt ligtelijk zich zelven, en loopt, als het gemeene lieden zijn, waarmede hij gemeenzaam omgaat, veel gevaar van ook gemeen te worden, of de gewone denk- en handelwijze van geringe, lage, en, zoo als men ze oudtijds veelal noemde, slechte lieden aan te nemen. *Gemeenzaam* komt van *gemeen*, in een anderen zin, dan dien wij zoo even bezigden; in dien van in gemeenschap bezeten wordende, als eene gemeene weide, of meente; tot welke *gemeen* in den laatsten zin eigenlijk betrekkelijk schijnt te wezen, zonder inmiddels, zoo als men veelal denkt, het woord *meente* te hebben voortgebragt.

Dit schijnt ons daarentegen afkomstig van *meëne*, dat in het Viesch nog steeds aan *maaijen* gelijk staat, of, zoo men wil, een *voortdurend maaijen* aanduidt. Dit laatste deed men ten opzigte van eene

eene meente, van welken naam de vorm (*) ons naar een *flaag gemaaid* land wijst, zoo als de Ame-

(*) *Meente* zou eveneens van een bijvoegelijk *meen*, als *nogt* van *nóg*, *kromte* van *krom*, enz. kunnen worden afgeleid, zoo het geen zeer oud woord was, waaruit gewisfelijk reeds heel vroeg het Vrief. *meentfchar*, of *mientfchar*, gemaalde fchor, voortfproot, dat aan *meente* beantwoordt. Na dat daarentegen dit laatfte woord het bijvoegelijke *meen*, of *gemeen*, de beteekenis van aan een aantal lieden in gemeenfchap toebehoorende had doen erlangen, gaf *gemeen* een aan *kromte* in vorm gelijkend *gemeente*, dat inmiddels niet voor het gene aan een aantal lieden gemeen was, maar voor een aantal lieden, die onderling iets gemeen hadden, gebruikt werd; en bijzonderlijk voor een aantal lieden van een en hetzelfde geloof; gelijk als bij HOOFT, in: *Zoo wel andere liefhebbers der vrijheit, als eenighen van de Calvinifche gemeente*; of na 1794 ook, in navolging van het Fr. *commune*, voor een aantal lieden, die eene gemeenfchappelijke Stads- of Dorpsregering hadden. Van de beteekenis van flecht, gering, welke het vermelde *meente* ook aan *gemeen* bijzettede, ontleende hetzelfde *gemeente* daarentegen die van geringe volksklasfe, welke het bij HOOFT heeft, in: *Onder eenen hoop Heeren, te fier om te kreuken, en bezittende het hart eener gemeente — onder 't graauw en fchuim der gemeente*; en meerv. in: *Ook edelen en gemeenten — Tot weldighe beweeghenis der gemeenten.* Hedendaags zegt men de *fmalle gemeente*, en ook wel eens de *goede gemeente*, dat VONDEL, in:

Berg Hollants Stuurman, Heer! die, driftigh tusfchen klippen,
De goe gemeente fluurt in een behoude haven!

in denzelfden zin gebezigd heeft, als *gemeente* op zich zelf, in het op *bladz.* 34 vermelde; waar het de gezamenlijke goede ingezetenen des lands haast even ge-

wron-

Amerikaanſche Savannahs, op welke elk zijne beesten drijft, en van welke een ieder gras en hooi haalt. Zulk eene meente was aan allen gemeen; maar tevens, in vergelijking met andere bewerkte en bebouwde plekjes gronds, flecht land. Vanhier de beteekenis van flecht, gering. welke *gemeen* bij ons evenzeer heeft, als het oude *mean* nog fteeds in Engeland, waar de andere beteekenis van ons *gemeen* door *common*, Fr. *commun*, Lat. *communis*, dat aan *munus* en *municipium* verwant is, wordt uitgedrukt.

Nu

wrongen omvat, als *vergetelheid*, in het aldaar tevens aangehaalde, de plaats van diepen flaap bekleedt. Wat daarvan zij, de beteekenisfen van *gemeente* verdeelen zich niet minder in twee hoofdfoorten, dan die van *gemeen*; van welk laatfte de eerstgemelde die van *gemeenſchap* heeft voortgebragt. Dit woord duidt, namelijk, eenen toeftand aan, in welken eenige perfonen of zaken onderling iets gemeen hebben; het zij goederen; het zij hoedanigheden; het zij onderling gewisfelde gefprekken, en verkeering in het algemeen; het zij loop van water, enz. *Die poel en de naburige zee hebben langs eene enge fleuf gemeenſchap met elkanderen.* Aan dit laatfte grenst *gemeenſchap tusſchen twee fteden*, *tusſchen twee kanalen*, door middel van een *gemeenſchapskanaal; tusſchen twee wegen*, door middel van een *gemeenſchapsweg*, dien de Franſchen *embranchement* plegen te noemen, enz. Dat *gemeenſchap* voorts *gemeenſchappelijk* heeft voortgebragt, vermeldt reeds het *Taalkundig woordenboek*; maar niet, waarin dit woord en het dikwijls daarmede verwisfelde *gezamentlijk* onderling verfchillen; weshalve wij hier nog bijvoegen, dat echte lieden de goederen, die zij bijeen hebben gebragt, fteeds *gezamentlijk*, maar dan alleen *gemeenſchappelijk*, bezitten, als zij in gemeenſchap van goederen zijn getrouwd.

Nu heerscht inmiddels die beteekenis van flecht, of gering, ook in *min*. De *minfte der broederen* is de flechtfte, of geringfte, maar in den *Staten-bijbel* bijzonderlijk de kleinfte, zoo als men nog hedendaags zegt: *Hij*, of *zij is voor dat werk nog te min*, dat is te klein, tenger en krachteloos. Van hier dat *minnemoeder*, of bij verkorting *minne*, iemand aanduidt, die een klein kind voedt en opbrengt. Zulk een kind noemen de Fr. *mignon*, en de Eng. *minion*, welke woorden aan *miniature* en het Lat. *minor*, *minus*, enz. verwant zijn, en tevens iets liefs en beminnelijks aanduiden. Uit hoofde van dezen overgang van denkbeelden is nu *minnen* niet flechts een klein kind opvoeden, maar ook liefhebben, over het algemeen, en *min*, de daad van beminnen, liefde; zoo dat dit woord, even als het bijvoegelijke *min*, met *gemeen*, van het voorgemelde *meene* kan worden afgeleid (*), of zijne beteekenis althans op de vermelde wijze van *min*, flecht en klein, bekomen heeft.

Minnen geeft *minzaam*, dat na genoeg met *vriendelijk*, *aanminnig*, overeenkomt:

Zij lonkt hem minzaem toe. VONDEL.

So lodderigh van oogh, fo minzaem van gesicht.
WESTERBAEN.

Dezelfde beteekenis heeft foms ook *minnelijk*:

Uw minnelijke zeden. SIEGENBEEK.

Maar

(*) Voor deze gisfing, want hooger fchatten wij het aangevoerde nog niet, zou men eenigen verderen grond in dat *meenen* kunnen fchijnen te vinden, dat CAMPHUYSEN in: *dat ghij mij meent en mint* bezigt, zoo dit niet aan *meenen*, in: *hij vrijt haar wel, doch meent haar niet*, kon worden gelijk geacht, en dus van *minnen* verfchilde.

Maar in VONDELS en RIGTS:

Om dit lieve paar te wonden,
Dat zoo minnelijk verbonden, enz.

Zoo ge immer hebt gevoeld, wat liefde is, denk, hoe teêr
De liefde zijn moet van twee minlijke echtgenooten.

schijnt het woord evenzeer tot den liefdesbrand betrekkelijk te zijn, als *aanminnelijk*, of *aanminnig*, in:

Men ziet ze beide elkandre aenminnigh kussen

bij VONDEL, in wiens

Ontmoetze de Godin aenminnig en beleeft

hetzelfde woord inmiddels aan *minnelijk*, in den eerstgemelden zin van minzaam en vriendelijk, beantwoordt. Dezen zin heeft het ook bij SPANDAW, in:

Door uwe aanminnige oogen
Wordt vaak de woeste borst eens dwingelands bewogen.

Bij dezen dichter staat voorts, in:

De blonde Flora zwiert met zoete aanminnigheên.

dit woord gelijk aan *bevalligheden*, in:

Dat kwijnend teêre, dat bevalligheên verspreidt,

en aan het laatste woord van:

Zoo veel bekoorlijkheden.

maar in des dichters:

Gij, bekoorsters! gij, zoo vol aantreklijkheden,
Eerwaardig om uw deugd, aanminnig om uw zeden.

schijnt *aanminnig* de plaats van *beminnenswaardig* te bekleeden; want, waren *zeden* er *manieren*, of iets desgelijks, dan zou men er zekerlijk geen *om* maar *in* lezen, of zou de dichter *aanminnelijk van zeden* geschreven hebben.

Aan-

v *Aanminnig van ſpraak* laat zich door *lieftallig* of *lieftalig* vervangen, dat bij SPANDAW in:

Een vriendlijk woord uit uw lieftaalgen mond.

allereigenaardigst voorkomt, maar voorts ook genoegzaam aan *minnelijk*, *aanminnig*, *minzaam* beantwoordt: *Hare lieftalligheid won ligtelijk aller harten.* *Aanvalligheid* zou daarentegen eene jonge dochter tot oneer verſtrekken, en wordt ſlechts in kinderen geprezen, welke zekerlijk oulings gezegd moeten zijn geworden, hen, die zij lief koosden, *aan te vallen*, en thans gezegd worden, dezelve *aan te halen*; een woord, dat intusſchen beter op volwasſenen past, die kinderen minzaamlijk aanlokken; terwijl men het tevens nopens meisjes bezigt, die in eer en deugd, maar nogtans haast al te klaarlijk, begeerte naar de genegenheid van jonge lieden aan den dag leggen.

Volwasſenen zijn, in plaats van *aanvallig*, *innemend*, wanneer zij de harten weten in te nemen, of te winnen, dit doen zij door lieftalligheid, minzaamheid, enz. even als door innemende redenen en handelingen. Legt iemand zich daarop toe, en ſlaagt hij daarin, dan wordt hij gezegd harten te *veroveren*. Dit doet met name de ſekſe door

Het hartverteedrend ſchoon
Van ligchaam en van geest,

dat haar door haren meergemelden lofredenaar wordt toegeſchreven, en menig veroverd hart in der daad verteedert, vermurwt en *als was weekt*; terwijl zij hetzelve boeit, kluistert, en aan haren, door dichters en romanſchrijvers zoo grootsch gemaalden, zegewagen ketent.

EIGENZELVIG, STUG, STUURSCH, NORSCH, BARSCH, STRAF, STRENG, ERNSTIG, STATIG, DEFTIG, BEDAARD, BEZADIGD, INGETOGEN, STEMMIG.

Het eerste der bovenstaande woorden verschilt aan den eenen kant niet minder van *eenzelvig*, steeds een en hetzelfde, eentoonig, als aan den anderen van *eigenzinnig*, eigenwijs, enz. of van *eigenbatig*, *zelfzoekend*, *egoistisch;* benaming van iemand, bij wien het *eigen ik* de eenige spil is, om welke hij zich beweegt, en van welke al zijne handelingen afhangen. *Eigenzelvig* is hij, die zich als in zichzelven bewikkelt, en midden in de wereld eenzaam op zich zelven staat, zijne genoegens, naar de les van EPICTETUS, binnen IN ZICH zelven zoekt, of al zijn jagen daarnaar althans tot den kring van zijn gezin bepaalt: *Hij leeft haast zoo eigenzelvig, als een kluizenaar, en laat de wereld de wereld blijven* (*).

Stug heeft veel overeenkomst met *steeg*, *stedig*, *stadig* en *staag*, in welk alles er een denkbeeld van ste-

(*) Dit kan men enkel in zoo verre doen, als de betrekkingen, waarin men ambtshalve of anderzins geplaatst is, het veroorloven. Verre weg de meesten vermogen zich niet zoo geheelijk aan de wereld te onttrekken; maar ongelukkig inmiddels elk, die aldaar betere genoegens zoekt, dan er uit eigenlijke pligtsbetrachting, of in een kleinen kring van ware vrienden, ja in elks eigen huis, te vinden zijn. Dan stelt de slingering, die hem ronddrijft, hem ligt tot menigen wezenlijken pligt buiten staat; en, ach! wat gevoelt hij dan IN ZICH?

ſtevigheid, vastheid en volharding heerscht, dat men door de *ſt* aan het hoofd van deze en meer andere woorden heeft gemeend te kunnen uitdrukken, en welks verſchillende wijzigingen vervolgens de bijzondere beteekenisſen der verſchillende woorden van dien aard hebben beginnen uit te maken. Dus is *ſteeg* in Vriesl. iemand, die niet ligt voort te krijgen is, om zich met anderen in te laten: *Speel mede; gij moet zoo ſteeg niet zijn.* De Brouwershavenſche dichter, die zich meermalen door gehechtheid aan de voorouderlijke taal onderſcheidt, geeft aan het woord ook dien zin, in:

Al is de vryſter ſteegh, noch wort ſe wel de bruyt.

In *ſtug* ſchijnt daarentegen de *u* bij het gronddenkbeeld dat van eenige onvriendelijke ſtuurschheid in het voorkomen te hebben gevoegd:

't Allerſtugſte hart aan 't lenig ſpraaklid boeide.
HIGT.

Dit laatſte denkbeeld wordt door den klank van *ſtuursch* uitdrukkelijk aan den dag gelegd: *welk een ſtuurſche oogopſlag!*

Zal 't ſtuurſche neen
Wel in een lachend ja *verkneeden.* POOT.

Het woord komt van *ſtuur*, dat men oulings bezigde:

Die men niet houden ſal voor ſuyr, voor ſtuyr, voor vys, en
Voor ongemackelyck. WESTERBAEN.

welke laatſte, (jegens) *eenen anderen ſtuyr en dwers en in de weg* ſchrijvende, *ſtuur* in eenen zamenhang plaatst, waaruit blijkt, dat het denkbeeld van ſtuurschheid in het voorkomen bij hem met dwarsdrijverij vereenigd was, en aan dat van ſtugge, of ſtege, onverzettelijkheid paalde; welk laatſte MEISSNER aan het gelijkluidende Hoogd. woord

woord hechtte, toen hij schreef, dat *Numantia en Saguntus*, zoo als Cadix laatstelijk, *zich* störrisch *verdedigden*.

De klank van *norsch* is insgelijks de bron van deszelfs beteekenis, welke zich niet zoo zeer over het gelaat uitstrekt, als wel over de stem; terwijl zij inmiddels voorts aan de handelwijze over het algemeen, ja tevens aan het karakter, eene harde barschheid toeschrijft: *Alles is aan hem even norsch, en barsch.*

Norsch onvriendelijk onthaal. HIGT.

Barsch komt van *bar*, en schijnt hem, nopens wien men het bezigt, met eene barre rots te vergelijken; zoo als men dit ten aanzien van het gure Noorden doet, als men bij deszelfs, zoo men wil, aan *norsch* verwanten naam het omschrijvende *bar* voegt.

Straf schijnt van den zin van *barsch* en *streng* beide iets te hebben. Zie voorts het *Taalkundig woordenboek*; ook nopens *streng*, voor zoo veel het op des menschen handelwijze wordt toegepast. Hier merken wij op, dat deszelfs overeenkomst met *strak*, in WESTERBAENS . . . .

Voor een tyd van sich sal werpen heen
Syn strengh en straak gelaet, en 't voorhooft eens ontvouwen,
Dat altyd staet gefronst.

doorstraalt, en dat hetzelve in SPANDAWS

Zet bevalligheid aan strenge deugden bij.

ter aanduiding van strikte, strak en sterk gespannene, hierdoor schijnbaar knellende, en den mensch van zich afschrikkende, deugden dient. De Duitschers plaatsen voorts tegen over hunne *schöne* wetenschappen *strenge*, die, terwijl de andere over alles luchtigjes en losjes henen fladderen, eene sterke

 ke

ke inspanning van denkvermogen en oordeel vorderen; en zoo wordt nu ook het uiterlijke van een mensch door *streng* als steeds strak en gespannen beschreven, uit hoofde waarvan hetzelve voor anderen wel minder, dan een barsch, norsch en stuursch, voorkomen, maar nogtans wezenlijk afschrikkend is.

Gelijk als wij ons nu hier bij zulk een gebruik van *streng* bepalen, doen wij dit ook ten opzigte van soortgelijk een gebruik van *ernstig*, waarin hetzelve zich door *ernsthaftig* laat vervangen, en eene min strakke, maar nogtans ook wezenlijke, gespannenheid aanduidt; offchoon dezelve niet op den bodem van *ernstig* en *ernst* ligt. Dit laatste woord komt, volgens ADELUNG, van *arnen*, dat een voortdurend *aren*, land bewerken, arbeiden, aanduidt. Zie het *Taalkundig woordenboek*. *Ernst* is gevolgelijk arbeid, en, daar nu deze het tegenovergestelde van spel is, duidt *ernst* vervolgens een arbeid aan, dien wij niet slechts uit kortswijl ondernemen, maar waarbij het ons wezenlijk meenen is; en voorts dat wezenlijk meenen zelf, als het tegenovergestelde van jok, niet alleen, maar ook als dat van hetgene men voorwendt: *Ik dacht dat hij er mede boertte, en zich slechts hield, als of hij verstoord was, maar het was hem ernst.* Nu is vervolgens *ernstig*, voor zoo veel men het thans *neerstig*, of *naarstig*, uitspreekt, arbeidzaam, maar overigens vol ernst. *Ik vraag u ernstig. Met een ernstig gelaat voegde ik hem toe*, en hij, die met gelaatstrekken, gebaren, houding, toon en wijze van spreken, enz. ernst pleegt aan den dag te leggen, wordt *ernstig*, of *ernsthaftig* geheeten: *Een ernstige kanselredenaar. In plaats van stuursch en straf dient hij slechts ernsthaftig genoemd te worden.*

Statig is al, wie de houding en het veelal effene gelaat van een man van staat, eene vrouw van aanzien, enz. aanneemt, ja zich daardoor onderscheidt: Sta-

Statig is uw tred door 's hemels woeste banen,
Een maagdelijke schroom bestiert uw stille schreden.
BILDERDIJK.

De staetige Diaen had dwaesselijck vergeten,
Dat zy een wyfke was. WESTERBAEN.

Deftig duidt eene mindere grootschheid en stijfheid aan (*), maar komt overigens met *statig* genoegzaam overeen: *Zoo deftig als een Kerkleeraar denken durft* (te wezen). *Deftig houdt Vrijheid den hoed op de speer opgestoken.*

Een bly gelaet,
Dat soet maer efter deftigh staet. CATS.

Een deftig burger is een burger uit zulken kring, als in welken er deftigheid pleegt te heerschen; en tot zulken kring behoort, in tegenoverstelling van HIGTS *Vorstlyk voorbeeld*, datgene, waaromtrent het bij denzelfden dichter is:

Hem den tijdgenoot een deftig voorbeeld stelt.

Bedaard van *bedaren*, waaromtrent TEN KATE ons schijnt te hebben misgetast, duidt eene gelatene en kalme stilte aan, welke iemand doorgaans aan den dag legt: *In al zijn doen bedaard en bezadigd;* in welk laatste woord eene stille tevredenheid het gronddenkbeeld is, en hetwelke vervolgens het tegenovergestelde van *onbesuisd* en *doldriftig* geworden is, en insgelijks meermalen tot een doorgaand karakter behoort. Maar *bedaard*, enz. worden intusschen door de woorden, bij welke men ze voegt, ook wel eens tot de bijzondere gesteldheid van een oogenblik beperkt. *Met eenen bezadigden oogopslag:*

En

(*) Het heeft van den wortel, welke aan het Lat. *debere* verwant is, eigenlijk de beteekenis van zoo als het behoort of betaamt.

En gij verduurt dien ramp zoo vreedzaam, zoo bedaard! FEITH.

Groot was de bedaardheid, waarmede hij het muitende krijgsvolk aansprak.

Ingetogenheid wordt door POOT tegenover *flout bedrijf* gesteld, daar dezelve schrijft:

De schiltpad duikt en schuilt, en strekt een zederegel
Van ingetogenheid, ontgaande flout bedrijf.

Hij doelt hierbij op het intrekken van kop en pooten door de schildpad om gevaar te ontduiken. Ja hij schijnt dit intrekken voor het gronddenkbeeld van *ingetogen* te hebben gehouden; maar schildpadden zijn vreemd aan de luchtstreek, onder welke onze taal zich vormde; en die ingetogenheid, van welke de schildpadden een zederegel zouden strekken, of verstrekken, verschaffen, opleveren, is ook slechts een klein gedeelte van het gene men *ingetogenheid* pleegt te noemen. Want dit woord is niet slechts het tegenovergestelde van *uitspatting* in den algemeensten zin; maar de ingetogene houdt zich zelfs ver binnen de grenslinie, buiten welke men zich begeeft, als men uitspat:

De Maetigheit, die ingetoogen leeft,
Die weelde temt. BRANDT.

Hierom houden wij *ingetogen* voor een deelw. van *intrekken*, inbinden, in de ruimste beteekenis.

Stemmig is op eenen zedigen toon gestemd, en denzelven in al zijn doen volgende:

Die 't leven onderzoekt van 't stemmigst slag der Goon.
WESTERBAEN.

Een stemmig kleurtje is zoodanig een, als waarvan stemmige lieden zich bij hunne kleeding bedienen. *Stemmig kijken* is zoo, als stemmige lieden plegen

te

te doen; en zulk een effen gelaat, als die lieden, betoonde ook hij, nopens wien het bij POOT is:

Hoe staet ons herderskint zoo stemmig en beschreumt.

SCHUW, BLOODE, BEDEESD, BESCHROOMD, SCHROOMVALLIG, HUIVERIG, VREESACHTIG, BEVREESD, BANG, BEANGST, BENEPEN, BEKOMMERD, BEZORGD, ZORGVULDIG, BEHOEDZAAM.

Schuw komt van *schuwen*, vermijden, ontwijken. *Dat hij, schuwende Ravenne, voorts tooghe.* HOOFT. Eigenlijk is misschien *schuwen* van zich verwijdederen, van zich af schuiven, of oplettend en angstig gadeslaan en waarnemen, om het te kunnen vermijden; alswanneer het aan *schouwen*, Hoogd. *schauen*, verwant zou zijn: *Schuw de wellust boven de pest!*

De wijse schuwen zy, en syn van haer vervaert,
Als van een schorpioen. WESTERBAEN.

Nu heet hij, die andere menschen, uit schroomvalligheid of eigenzelvigheid, vermijdt, *schuw van hen*, of *menschenschuw*, ja in het algemeen *schuw*:

De wijse is schuw en bloo. WESTERBAEN.

Onder de verdere beteekenissen is die gene, in welke men een paard *schuw* noemt, aan die van het Hoogd. *schüchtern* verwant; dat BILDERDIJK in:

Schuchter, bij den dag, voor't menschelijk oog verschiet.

heeft overgenomen, en dat WISELIUS, en andere voorname dichters, ook gebruiken.

Bloo, of *bloode*, ook *bleu*, is niet slechts hij, die met andere menschen schroomt te spreken, en bij het naderen van aanzienlijken eene gepaste vrijmoedigheid ontbeert: *Een bloed, een bloden uyl*, WESTERBAEN, maar ook een lafhartige, als de vermaarde DEMOSTHENES, die zich met het zeggen,

 dat

dat de vlugtende naderhand nog eens kon vechten, behielp, en, volgens WESTERBAEN:

Naeuwelyx syn vyant quam te naecken,
Of smeet syn swaert daerheen, en schild en harrenas;
So bloden kryschgesel, als hy uytstekend was
In wysheyd, enz.

Zoodanig iemand, waaromtrent de Franschen het spreekwoord *le lâche est bientôt traître* hebben, heet *bloohartig* en *bloodaard*, en is zoo bang van bloed zien, dat wij zijne verschillende namen in geenen deele, met het *Taalkundig Woordenboek*, van *bloeden* afleiden.

In de eerstgemelde beteekenis, welke eigenlijk alleen tot dit artikel behoort, laat *bloode* zich door *bedeesd* vervangen, dat oulings ook nog eene andere, nader aan het door KIL. vermelde *daesen*, voor eenig spook schrikken, komende had:

Siddert bedeest. VONDEL.

Wanneer haar stem, die gilde door den tempel,
Den vraager deed bedeest staan op den drempel.
HIGT.

Aan *bloode* beantwoordt in den gemeenen volksstijl insgelijks *beschaamd*, en in den schrijfstijl *beschroomd*, en *schroomvallig*, van *schromen*, of *schreumen*, en *schroom*, of *schroomte*, uitdrukkingen van eene aandoening, welke als tusschen vrees en bekommering is geplaatst: *Van syn verheffen schroomen de stercke.* STATENBIJBEL. *Hem wankelende, mits deze schroomte, stysden de steedehouders.* HOOFT.

D'omziende schroom belet mij 't heilloos volk te melden,
't Gene ons in 't aanzigt spuwt. POOT.

En hebben schrik noch schroom voor 't geen niet wel betaemt. WESTERBAEN.

In de eerste letters komt het woord *schroom* met *schrik* overeen, maar het eindigt met een klank, die

die eene min plotselijk opkomende gewaarwording aanduidt. Evenveel deel heeft de klank van *huiverig* aan deszelfs zin van een bevend uitademen, met eene zachte rilling over het lijf, waaruit vervolgens de beteekenis van schroomvallig tegen iets opzien, gesproten is: *Ik ben huiverig van zulk eene onderneming, en zij moet ook u doen huiveren, zoo gij alles wel bedenkt.*

Met huivring en ontzag betreed ik de achtbre zalen.
LOOTS

Van dezelfde zachte rilling schijnt *vreezen* ook iets aan te duiden; van waar *vreesachtig* en *bevreesd*, tot vrees geneigd, en daarvan werkelijk bevangen, en huiverend bevende:

Wat hoor ik? Gij bevreesd? FEITH.

Voor uwe straf met zoo veel regt bevreesd. L. D. S. P.

Bang komt van *beangen*, beëngen, benaauwen, en is dus evenveel als *beangst*, of *beangstigd* en *benaauwd*. De sterke overeenkomst van *bang* en *beangst* kan uit het volgende blijken:

Bedrukt, beangst, verslagen. HIGT.

Beangst uit hunne sloten vlugten. MUNTINGHE.

'k Wierp bang te moe voor mynen God my neder.
L. D. S. P.

Soo verlanght myn bang gemoet
Naer u Godt, myn hoogste goet. CATS.

Ook hoorde men een bang gekryt,
Doormengd met vloeken en verwyt. POOT.

In FEITHS

Vergeet gij 't bang verschiet?

vervangt *bang* de plaats van *beangstigend*, *benaauwend*,

wend, geschikt tot verwekking van benaauwdheid; over welk laatste woord, en *angst*, *vrees* en *schrik*, in het vervolg opzettelijk.

Met *beangstigd* en *benaauwd* komt ook *benepen* overeen, van *benijpen* en *nijpen*: *Mijn hart is steeds van knellende kommer benepen* (*). *Bekommerd*, van *bekommeren* en *kommer*, waarover ook nader, drukt na genoeg hetzelfde uit:

Zij waer niet ongelijck de Schoonheit, om het jagen Bekommert van Adoon. VONDEL.

doch minder angstvol is de *bezorgde*, van *bezorgen*; waaromtrent men uit dat woord besluiten mag, dat het oulings evenzeer met zorg opvullen, als *bekommeren* nog steeds met kommer opvullen, beteekend hebbe (†). Immers staat *bezorgd* gelijk aan *zorgvol*, en *zorgvuldig*: *Welk eene bezorgde huismoeder! Zorgvol waakt zij voor de belangen van gade en kroost.* *Teederbezorgd* is hij, die met teederheid alles gadeslaat, wat de voorwerpen zijner genegenheid betreft: *Hoe teederbezorgd was niet Malvina voor den kranken Edmond Seymour, en hoe vol kommer tevens!*

Waarin *zorg* en *kommer* verschillen zal nader blijken, en dat men wel eens veel van het laatste woord

(*) Over *benard* en *beklemd* zie men het *Taalkundig woordenboek*. *Bekneld* heeft FEITH, in:

Mijn ziel is door die maar bekneld.

Geprangd kan in dezen als rijmwoord ook dienen.

(†) Thans heeft het daarvan niets, noch van het Hoogd. *besorgen*, maar enkel zulken zin, als in: *Dit staet vooral te besorgen, dat de dingen, die fondamenten des geloofs en der religie sijn, behouden blijven.* BRANDT.

woord aan het eerste geeft. *Zorgvuldig* en *zorgvuldigheid* bekleeden de plaats van *zorgvol* en *bezorgde ijver*, in:

D'alteelende Natuur, zorgvuldig in 't verdadigen
Van 't geen zij baart en voedt. POOT.

Met sorgvuldigheyt de jongelingen scherpen.
WESTERBAEN.

'*t Aerdsche, dat mijn oog geviel,*
Beswaert mij met sorgvuldigheden. BRANDT.

Zorgvuldigheid in het afweren van gevaren is *behoedzaamheid*, welk woord aan den eenen kant evenzeer van het algemeene *zorgvuldigheid*, als aan den anderen kant van het even wijd uitgestrekte *voorzigtigheid* verschilt.

ONVOORZICHTIG, ONBEDACHTZAAM, ONBERADEN, ONBEZONNEN, ROEKELOOS, OVERMOEDIG, STOUT, ONBESUISD, LIGTVAARDIG, LIGTHARTIG, LIGTZINNIG, LOS, WUFT, WISPELTURIG.

Voorzigtig komt van *voorzien*, iets vooruitzien, en met vooruitloopende zorg toezien; dat de oorspronkelijke zin des woords is, van welken het tot dien van verzorgen is overgegaan, en in welken het *voorzigt* en *voorzigtig* heeft voortgebragt. Nu wordt er aan hem, nopens wien men het laatste woord bezigt, daarbij eene hebbelijkheid toegekend van met de vermelde zorg toe te zien, en *voorzigtigheid* is zulk eene zorg, of hebbelijkheid van ze in het werk te stellen:

Voorzigtigheid, die voorzit in den raad. HIGT.
So de voorsichtigheyd spruyt uyt het onderwinden,
Uyt lang' ervarentheyt, uyt velerley bewinden.
(onderwinden, ondernemen, als bij M. STOKE)
WESTERBAEN.

Voor-

Voorsichtigheit en krygsbeleit. VONDEL.

Een bedrijf, waarbij voorzigtigheid wordt gebruikt, wordt ook *voorzigtig* geheeten:

't Voorzigtigh raetsbesluit. POOT.

Een *onvoorzigtig* gedrag is daarentegen zoodanig een, waarbij er geene behoorlijke voorzigtigheid wordt aangewend:

Als een weduwvrou door onvoorsichtigh mallen
Is in een boos gerucht of vuyle daet gevallen. CATS.

en een doorgaand gebrek aan vooruitloopende zorg maakt iemand *onvoorzigtig*.

Hapert het daarentegen bij iemand aan omzigtigheid, pleegt hij, bij het gene hij doet, niet om zich henen te zien, of hij aldaar ook iets ontdekke, dat het voorgenomene bedrijf onraadzaam make, en bedenkt hij zich daaromtrent niet, dan is hij *onbedachtzaam*. *Het herte des onbedachtsamen zal de wetenschap verstaen.* STATENBIJBEL. Het woord komt van *onbedacht*, en dit van *bedacht*, dat den vorm van *gevat*, waarover *bladz.* 64 gehandeld is, schijnt te hebben, en bij CATS voor *sich bedacht hebbende*, bedachtzaamheid aanwendende, bedachtzaam, welberaden, gebruikt wordt, in:

Dan isse welbedacht, indiense stille swijght.

Algemeen gebruikt men daarentegen *onbedacht* voor het tegenovergestelde: *Welk een onbedacht mensch!* Een bedrijf, waaromtrent men zich niet heeft bedacht, heet een *onbedacht* stuk:

De dronke hand slaet onbedachte wonden. BRANDT;

en *wat onbedachtelick* schijnt iets onbedachts te zijn, in: *Sy verbitterden sijnen geest; soo dat hy wat onbedachtelick voortbracht met sijne lippen.* STATENBIJBEL.

On-

Onberaden is, die zich niet beraden heeft, of niet pleegt te beraden: *Onberaden kind, wat hebt gij wederom aangevangen?* Bij een *onberaden* ftuk heerscht mangel van beraad; en, bezigt men geen rijp beraad, dan handelt men *onberaden*. *Onbezonnen* gedraagt men zich bij bijzondere gelegenheden, als men zich niet bezint, eer men begint. Pleegt men zulks niet te doen, dan is men *onbezonnen*, zoo als een bedrijf, waarbij men het niet doet, insgelijks heet; terwijl men, iets verrigtende, zonder dat men zich bezonnen heeft, vooral wanneer er voor de handeling geene genoegzame redenen beftaan, gezegd wordt *onbezonnen* te handelen.

Roekeloos wordt men daarentegen gezegd te handelen, als er aan de handeling eene ftoutheid verbonden is, welke zich aan niets ter wereld fchijnt te ftoren, en gansch onredelijk is:

't Zy verre dan, dat ik mij roekloos verhovaardig,
Als ware ik meer den naam van Neerlands Isrel
waardig, enz. HIGT.

en hij, die dus pleegt te handelen, wordt *roekeloos* geheeten, en zijn karakter draagt den naam van *roekeloosheid:*

Die ftout en roeckloos is, bemint fy (de Lukgodin) *daerentegen.* WESTERBAEN.

Reuckeloos niet teffens op te zetten
De glorie onzes ftams. VOND.

Dat Sulla berooit was, 't welk vooral ftoutheit baart, en zich lafhartig veinsde, tot dat hy der reukaloosheit een open zoude zien. HOOFT (*); terwijl uit VONDELS:

O Prins!

(*) Die, even als VONDEL, BRANDT, enz. de fpelling van het woord naar eene Etymologie fchijnt te wringen, vol-

O Prinsl Godt heeft u uitgekozen:
't Geen andren dwaes verrouckeloozen
Dat brengt ge wederom te regt,

opgemaakt mag worden, dat *verroekeloozen* zoo veel is, als, uit roekelooze misrekening nopens gevaren, voor dezelve blootstellen.

De roekelooze betoont zich *overmoedig*, van *overmoed* gezwollen, en hovaardig, dat de overmoedige doorgaans evenzeer is, als bij den tegenspoed, dien hij onmogelijk waande, laf hartig; *Zoo haast de vijand met nadruk aanrukte, kozen die overmoedigen het hazenpad.*

Terg geen hemel, dien uw overmoed bestormt.
BILDERDIJK.

De ware held is even vrij van overmoed, als ook van euvelmoed en moedwil, dat wederom iets anders blijken zal te wezen. Hij behoort zelfs van eene *stoutheid* vrij te zijn, welke, blijkens de beteekenis van het Hoogd. *stolz*, aan *hoogmoed* verwant is, hem zich zelven tot alles in staat doet wanen, en maakt, dat hij nu ook zonder eenig bedenken alles onderneemt:

Een sot, door stoutlyk toe te treden,
En sich van dichte by te geven in 't gevaer,
Verkrygt voorzichtigheyd. WESTERBAEN.

Een iegelijk denkt hierbij niet slechts aan KAREL DEN STOUTEN, en vooral aan KAREL DEN TWAALFDEN, maar

volgens welke *roekeloos* aanduiden zou, dat men geene *reuk* bezigde, om zoo als de brakken te bespeuren, wat er gaande was; waarmeê de Etymologie in het *Taalkundig woordenboek* zich, zoo als met de meer naar den zin het Hoogd. *ruchlos* gewrongene van ADELUNG en OBERLIN, zeer wel laat vereffenen.

maar ook aan ALEXANDER DEN GROOTEN, aan menig bedrijf van JULIUS CAESAR en anderen, dat men, offchoon het de verlangde uitkomst had, ook *ftout* kan heeten; vooral daar dit woord zich van deszelfs vermelde beteekenis tot twee andere onderling verfchillende heeft gewend, en aan den eenen kant alle grootsch betoon van moed en magt insluit; waarin TEN KATE, ter aangehaalder plaatfe, *bladz.* 421 de eigenlijke kracht van een woord zoekt, dat eigenlijk *ftolt* luidde, en door hem iets van *op ftelten loopen* geacht wordt te hebben: *Gedwee onderwierp zich Antiochus aan den Romeinfchen gezant, die hem zoo ftout de wet voorfchreef.*

De man een bergftroom, die met ftout geweld ontfpringt. SPANDAW.

aan den anderen kant een roekeloos ondernemen van ongeoorloofde dingen:

Een beeld ontfing hun liefde werken
En d'Almagt ging men ftout voorby. L. D. S. P.

Een KAREL DEN TWAALFDEN, KAREL DEN STOUTEN, enz. kan men tevens *onbefuisd*, of *onbezuisd* noemen, van welk woord de oorfpronkelijke en eigenlijke beteekenis onzeker is, maar de gebruikelijke in:

Die regt en wet
In 't hollen onbefuisd verplet. LOOTS.

Een jongen wulp van onbefuysden aert. CATS.

en elders, zich eenigermate laat opmaken uit:

Dus hebben z'ook, doldriftig, onbefuisd,
Graveerfelen, pylaaren, wanden, boogen,
Wier kunstfieraad de lust was van elks oogen,
Met zwaard, houweel en hamer, woest vergruisd.
L. D. S. P.

Hier ftaat *onbefuisd* gelijk aan *doldriftig*, dat geenen uitleg noodig heeft. Over het algemeen duidt het

het eenen onverlaat aan, die zich door geene bedenking van betamelijkheid laat weerhouden, van hetgene onstuimige driften hem inblazen.

Zulken plooi van jonge lieden, die stoutelijk alle guiterijen ondernemen, wel niet om anderen wezenlijk leed te doen, maar nogtans om hen te plagen, drukken de Duitschers door hun *leichtfertig* uit, dat eene ligtzinnige vaardigheid tot allerlei boeventreken aanduidt, waarop ons *ligtvaardig* niet bijzonderlijk slaat. Dit laatste heeft slechts den algemeenen zin van geneigdheid, om ligtelijk alle verkeerdheden te plegen, of zich tot dwaasheden te laten wegslepen. *Vreesselijk zal dat ligtvaardig karakter u, als het te laat is, bedroeven.* Bedrijven, waarbij men die geneigdheid opvolgt, worden ook *ligtvaardig* genoemd: *Eene ligtvaardige schennis van de goede trouw. Het ydele en lichtvaardig gelooven door de tydt zelf laaten verdwynen.* HOOFT.

Uit dit laatste voorbeeld blijkt, hetgene van elders op het overbodigste gestaafd zou kunnen worden, dat men *licht* en *ligt* oudtijds niet zoo onderscheidenlijk als thans plagt te spellen, maar in beide woorden, zoo als BILDERDIJK nog steeds, gelijkelijk de *ch* bezigde; waartoe men te meer moest overhellen, daar *ligt* en *lucht* zekerlijk eenen gemeenschappelijken oorsprong hebben. (Zie het *Taalkundig woordenboek*, *Art.* *LUCHT*) ja *licht*, Vries. *liucht*, misschien almede uit den wortel dier beide woorden voortgesproten is. Dit laatste raakt ons intusschen hier niet zoo zeer, als wel dat *ligt* en *lucht* in *ligthartig* en *luchthartig* onderling verwisseld kunnen schijnen te worden, doch er tusschen deze woorden nogtans eenig verschil schijnt te zijn.

Het laatste schijnt genoegzaam evenzeer met *luchtig* overeen te komen, als van *ligtvaardig* te verschillen; en *luchtig* is voor de lucht doordringbaar: *Dit prieel is mij te luchtig*; of uit hoofde van ligt-

heid

heid als in de lucht zwevende: *Een luchtige sprong*, *zwier*, enz. zoo eigenlijk als overdragtelijk: *Daer bleeck veil en bezien van eickloot zich met een luchtigen zwier omkrullen.* VONDEL. Een *luchtig mensch* is gevolgelijk iemand, wien de wereldsche zaken niet sterk drukken, maar die zich boven dezelve als in de lucht verheft, en daar onbenard rondzweeft. Zoodanig iemand heet ook *luchthart*, en *luchthartig* duidt het karakter en de handelwijze van zoodanig iemand aan: *Als zijn gezin vermeerdert, zal hij zoo luchthartig niet blijven. De wereldsche zaken redden zich zelve, is in den mond des luchthartigen bestorven.*

Ligthartig en *ligthart* schijnen de kwade zijde van zulk een karakter aan te duiden. Bij hem, wien men dus noemt, wegen geene pligten zwaar genoeg, om hem van buitensporigheden te wederhouden. Men noemt hem ook *ligt*: *Het is een ligte knaap. Een ligt* (Hoogd. *leichtfertig*) *vrouwspersoon*, waarvan de beteekenis bij CATS reeds aangetoond, en buitendien overbekend is: *Eene ligte denkwijze over den eed baant den weg tot meineedigheid. Hij valt zoo ligt voor zijn geld, dat er op hem geen staat ter wereld te maken is.* In *ligtvink* en *ligthoofd* heeft *ligt* ook zulk eene ongunstige beteekenis; en *ligtzinnig* deelt daarin:

Ligtzinnig als een kind, dat geen gevaar ontziet,
Volgt hij zijn blinde drift. SCHARP.

maar dit woord duidt ook onvermogen aan, om zich bij eenig onderwerp te bepalen: *Om die schadelijke ligtzinnigheid te doen afnemen, behoorde hij zoo veel doenlijk aan de Wiskunde gebonden te worden, hoe afkeerig hij ook uit den aard daarvan is.*

Los en *losbol* erlangen uit eene andere bron dezelfde beteekenis als *ligtvink*, *ligthoofd*, *ligthart*, enz. Eigenlijk is *los* evenveel als *ongebonden*, maar dit laatste bevat meer dadelijk buitensporigs,

en *los* bepaalt zich meer bij eene geneigdheid daartoe, en duidt voorts eenen onbedachtzamen, een waarloos, en een wispelturigen aan: *Hij gaat in alles zoo los te werk.*

Ten lesten neemt de losse quant,
En giet ook water metter hant. CATS.

De losheit der Fortuin behaegt den goedeloozen. POOT.

De laatste beteekenissen van *los* passen ook op *wuft*, van *wuiven*, heen en weder slingeren: *Niet wuft en onbedacht*, VOND.

Noch 't wuft gepeupel wil behagen,
Dat blindlings in den afgrond holt. BILDERD.

Het wuft verstand, de losse zinnen,
De zwakke wil. BRANDT.

En op *wispelturig*, van *wispelen*, kwispelen: *Zelfs geleerde bazen, die groot schijnen, zijn somtijs wispelturig, springen van den os op den ezel*, enz. VONDEL.

Hoe wispeltuerigh is het rat
Van alle dingen hier beneden! CATS.

Een ryken dwaes gelykt (*) *myn oordeel by een kint,*
Dat wispeltuurigh speelt met vier of scherpe messen.
POOT.

waar het woord volkomenlijk aan *los* en *onbedacht* schijnt gelijk te staan.

BE-

(*) Voor *vergelijkt*; zoo als wij *bladz.* 144 BRANDT het deelw. *genoegt* voor *vergenoegt* zagen bezigen.

BESLUITELOOS, WEIFELEND, TWIJFELMOEDIG, MOEDELOOS, NEERSLAGTIG, SOMBER, ZWAARMOEDIG, ZWARTGALLIG, VERDRIETIG, SMARTVOL, MISMOEDIG, MISTROOSTIG, KWIJNEND, DROEFGEESTIG, BEDROEFD, BEDRUKT, TREURIG, ROUWIG.

Het eerſte dezer bijvoegelijke naamw. duidt niet, zoo als vele voorgemelde, eenen doorgaanden karakterplooi aan, maar den bijzonderen toeſtand, in welken iemand zich nu of dan bevindt. Weet hij nopens het eene of andere tot geen beſluit te komen, dan is hij *beſluiteloos;* en dit blijft hij, tot dat hij een beſluit neemt. *Geſtaag beſluiteloos* is hij, die zich geſtadig in zulken toeſland bevindt; en ſommige menſchen zijn het genoegzaam *altijd.* Dezen worden gezegd te *weifelen;* met een woord, dat een voortdurend *wuiven* aanduidt, en aan *twijfelen* naauw verwant is; en zulke menſchen laten zich *weifelaars* noemen. Er is voor zulke karakters, even als voor de ligtzinnige, geen beter, ja bijkans geen ander, hulpmiddel, dan de Wiskunde, die den mensch tot vaste gevolgtrekkingen en beſluiten opleidt, en aan het eeuwigdurende twijfelen van zoo velen een einde maken zou, bijaldien zij door hen genoegzaam beoefend werd.

Geweldig kan een beſluiteloos weifelen den mensch ſomwijlen ſlingeren en verontrusten; alswanneer men zijnen toeſtand door *twijfelmoedig* kan uitdrukken; tusſchen welk woord, en de andere van *twijfelen* afgeleide, er een onderſcheid is, waaromtrent men, even als ten aanzien van den algemeenen wortel dier woorden, het *Taalkundig woordenboek* raadplege. Slingert men niet zoo zeer tusſchen het eene of andere beſluit nopens eene voorkomende zaak, als wel tusſchen hoop en vrees; ja helt men

tot deze laatste over, verkeert men in eenen toestand, nopens welken het in de meergemelde Psalmberijming is:

O myn ziel, wat buigt ge u neder, enz.

dan kan men *neerslagtig* genoemd worden; dat eene voortduring van den toestand aanduidt, in welken wij door eenige ramp gebragt worden, die ons *ter nederslaat*, en *verslagen* maakt; zie *bladz.* 126.

Aan *neerslagtigheid* beantwoordt *moedeloosheid*, dat geen volstrekt gemis van moed, maar veeleer slechts kleinmoedigheid, aanduidt; en hieraan grenst *somberheid*, waarbij men nog minder tot vrees overhelt, en slechts alles om zich henen als beneveld, en zich van heldere uitzichten in de toekomst verstoken, vindt:

Ze is somber, en zij vindt in 't sombre alleen behagen.
SPANDAW.

Zwaarmoedig is hij, wiens denkwijze tegen over die van den *luchthartigen* staat. Hoe zeer ook nog door geene bijzondere rampen ter nedergeslagen, vindt hij zich door evenveel welke geringe zwarigheden derwijze gedrukt, dat hij zich daaronder niet weet op te beuren. In zulken toestand bevindt zich WESTERBAENS *swaermoedigh mannenhooft*. Groot is nogtans veelal het onderscheid tusschen den *zwaarmoedigen* en eigenlijken *zwartgalligen*, nopens wien wij Dr. WILLICHS *Gezondheidsboek* hier hier zouden moeten afschrijven, zoo wij over deszelfs dusgenoemd temperament wilden uitweiden.

Verdrietvol, ook *verdrietig* en *verdrietelijk*, is hij, die *verdriet* ondervindt, en al, waaraan hetzelve verbonden is: *Een verdrietelijk*, *verdrietig*, of *verdrietvol*, *leven*. *Verdrietzaam* pleegt gebruikt te worden; *verdrietbaar* zal denkelijk welhaast in zwang worden gebragt. Al die woorden ontleenen hunne beteekenis van die van *verdriet*, dat in: *Hij had*

had verdriet in zijn leven, de eigenlijkste beteekenis van eene afmattende, met ongeduld vervullende, en bijkans duldelooze, kwelling aan den dag legt. Niet minder sterk is de beteekenis des woords in:

Aldus ten doel te staan voor knaagend hartverdriet.
HIGT.

Mijn hart,
Gepynigd door verdriet en smart. L. D. S. P.

BILDERDIJK geeft aan het woord een meerv. in:

Opstaapling van den schat is meerdring van verdrieten.

Anderen gewagen van *hartverscheurend verdriet*, waarop het

Dan krimpt en scheurt mij 't hart

van FEITH toepasselijk is. Maar dikwijls is *verdriet* daarentegen slechts eene groote mate van verveling: *Ik begon er verdriet in te krijgen.*

Zoo verschilt ook *smart*, naar den zamenhang, waarin het voorkomt. De pijnen, die SENECA'S doorsnedene aderen hem veroorzaakten, heeten dus in HOOFTS: *Op dat hy door zyne smarten den moedt zyner huisvrouwe niet en kneusde.* Dergelijke pijnen bedoelt LOOTS in:

Door smarte razende hem neêrslaan op den grond,
Die tot zijn redding zelfs zich 't nadren onderwond.

Op andere smarten doelen:

Klaegde gy voorheen van smarte
In het harte. POOT.

Er is iets heiligs, iets verhevens in die smarte.
SPANDAW.

Terwijl de smart mij gansch beroerde. MUNTINGHE.

Neen, ſmart, ſmart is het niet, ſmart kan menligt verdraagen.
De ſmart doet jammeren. FEITH.

Tot de laatſte ſoort van ſmart behoort doorgaans *ſmartvol;* gelijk als voorts *mismoedig*, ſlecht te moede en *mistroostig*, niet wel getroost, ook tot den geest betrekkelijk zijn, en in beteekenis grootelijks met *neerſlagtig* overeenkomen. Een en ander verwekt eene kwijning, welke VONDEL aan zwaarmoedigheid toeſchrijft, in:

Geen lachen lust haer, ſchoon ze wat verquickt na et quyner.

Zoo kwijnt voorts ook de *droefgeestige*, die geſtadig *bedroefd* is, en zich aan eene droefheid overgeeft, welke anderen voor een tijd bevangt, als er hen iets treft, dat bedroevend is, en even zeer, als het gene uit droefheid voorkomt, haar verwekt (*), met haar gepaard gaat, en van haar bezield is, *droef* wordt genoemd:

Welhem lagh, o droeve vadermoort!
Beſprenkelt door veel bloets in 't laeuwe bloet geſmoort.
VONDEL.

bij wien het ſtraks daarna is:

't Hof was met droeven galm gepropt.

De *bedroefde* is tevens *bedrukt*, of onder *druk* bekneld, waardoor hij, als ter neder wordt gedrukt, en waaronder men niet ſlechts verdrukking, maar zelfs allerhande leed en tegenheid, pleegt te verſtaan:

Ge-

(*) Hier voor gebruikt men ook wel eens *bedroefd*, in plaats van *bedroevend*; zoo als *verbaasd* in plaats van *verbazend*, enz.

Gespitst op leed en rouw en druk. LOOTS.

Wat zijt gij mensch tot druk en ramp gebooren.
BRANDT.

Geen druk beschaamt hun hoop in bange tyden,
Geen hongersnood, enz. L. D. S. P.

waar *bedrukt* eene even algemeene beteekenis heeft, in:

Die zich verstandig draagt,
Bedrukten onderschraagt;

eene beteekenis, welke VONDEL ook daaraan geeft, in:

Gij zult bedrukt niet zien voortstuwen uwe koeijen.

Zoo als inmiddels *bedrukt*, en *druk* van *drukken* afstammen, kunnen *bedroefd*, *droef*, en het hieraan gelijkstaande *droevig*, van het oude *truwen*, dat een uitgillen van treurgalmen aanduidt, worden afgeleid.

Wat hiervan zij, *treuren* beteekent een eigenlijk voortdurend aanheffen van zulke galmen, en schijnt die beteekenis in *uit den treuren zingen* te hebben behouden. Het zou dezelve ook in POOTS

Wij treuren op uw graf, en weenen om uw sterven,

kunnen schijnen te hebben, zoo de dichterlijke opklimming daar alsdan niet verloren ging, en *treuren* niet reeds lang voor POOT evenzeer tot eene stillere droefheid betrokken was geworden, als *droef*, met deszelfs uitspruitsels, en *treurig*, in:

Herleeft de voglestem voorheene stom en treurig,

bij den gezegden dichter. Eene droefheid, welke oneigenlijk aan het licht toegeschreven wordt, in:

Hoe treurig breekt het licht door gindsche tralie heen!
FEITH.

en tot welke *treuren* insgelijks behoort, daar het bij KOORNHERT is: *In jammer en nood, in treuren en doodt, ellendigh;* en daar men bij HOOFT leest: *Een huis, daar niet dan treuren voor haar ten beste was;* en bij POOT:

Hoe treurde gy in druk en rou!

Ondanks de gemeenschappelijke afkomst van *treuren*, *treurig* en *droevig*, enz. (*) hebben de Duitsche beoefenaars der Synonymiek *treurig* en *bedroefd* Metaphysisch willen onderscheiden. Volgens sommigen maakte gevoel van verleden kwaad iemand *bedroefd*, en *treurde* men over toekomend kwaad. Volgens anderen *treurde* men over stellig kwaad, en maakte verlies van goed iemand bedroefd. Meer schijn van grond heeft het gene EBERHARD beweert, dat *treurigheid* uit allerlei, zoo van buiten aankomende, als in den mensch zelven berustende, oorzaken ontstaan kan, maar *droefheid* enkel uit van buiten treffend kwaad, en niet uit zwartgalligheid, enz. Ons *droefgeestig* kan intusschen als een bewijs tegen die fijne onderscheiding worden aangevoerd; offchoon *bedroefd* en *droevig* op zich zelve zich niet, zoo als *treurig* en *treuren*, nopens den zwaarmoedigen laten gebruiken.

Met *treurigheid* en *droefheid* komt *rouw* niet slechts in afkomst genoegzaam overeen (zie het *Taalkundig woordenboek*, *Art. ROUWEN*) maar ook

(*) De gewaarwordingen, die door deze en eenige vroeger behandelde en volgende woorden aangeduid worden, kunnen op de gezondheid eenen even nadeeligen invloed hebben, als aanhoudende ja kortstondige angst en vreeze. Zie Dr. WILLICHS *Gezondheidsboek*, II *deel*, *bladz* 307 – 318; waar inmiddels eene zucht tot verbanning van alle vrees uit het hart der jeugd, enz. als verderfelijk wordt tegengegaan.

ook in beteekenis, voor zoo veel het woord zulken zin heeft als in:

De tijd, bevrucht van rouw en leed. LOOTS.

Verwin in 't einde een rouw, die mij van rouw doet
fneeven. FEITH.

Een zin, welke aan het wortelwoord den genen mededeelt, in welken men *het rouwt mij* zegt, en van welken *rouwig*, *rouwvol*, *berouwen*, enz. den hunnen ontleenen; terwijl *rouw*, van de algemeene beteekenis van droefheid, tot die van droefheidsbetoon en gewaad bij een fterfgeval is overgegaan, blijkens, onder anderen:

Ghy zyt uw vader quyt;
Wat draegt ghy rouw daerom? WESTERBAEN.

HARTZEER, HARTELEED, HARTEWEE, ZORG, KOMMER, ONRUST, ANGST, VREES, SCHRIK, WANHOOP, VERTWIJFELING, RADELOOSHEID.

Zeer is, weet men, niet flechts eene vereeniging van fmartenden uitflag, maar ook eene foort van pijn. *Het doet mij zeer* (van den vorm van *het doet mij goed*) is het verwekt mij eenige pijn. Dezen zin heeft het woord in *hartzeer*: *Verdriet en hartzeer doen hem wegteren.* Dichterlijker is *harteleed*, van *leed*, in den zin, dien dit woord in *het doet mij leed* heeft:

Wat harteleed my ooit mogt knellen;
God heeft my nooit zyn gunst ontzeid. L.D.S.P.

en *hartewee*, van *wee*, in den zin, waarin dit woord bij onze dichters veel voorkomt:

De huwlijksmin wordt dan gedreigd met wee. HIGT.

Als ge in 't hevigst wee, verfteend en zonder tranen,
Niets hoorde. BILDERDIJK.

 Toont,

Toont, hoe ginds 't zwerk zich angstig buigt,
Bevrucht van doodlijk wee. LOOTS.

Geen herteſorg benaeuwt haer met verdriet

is het bij BRANDT, en elders bij denzelfden:

Geen droeve ſorg beroer 't anxtvallige gemoedt!

op welke beide plaatſen *zorg* evenzeer iets kwellends en knellends heeft, als in:

Hoe dat ghy werd geknaeght van ſorgen dag en nacht.
WESTERBAEN.

Geen rykaart vindt op 't dons zyn zorgen minder licht.
BILDERDIJK.

Niet vrij daarvan is het woord almede in POOTS:

Waer of de zorgen heene ſtuiven,
Terwyl de hemel nederdaelt?

Ook wordt het werkw. *zorgen* van dat kwellende aangedaan, als men zegt: *Ik zorg, dat het maar al te waar is.* Het beantwoordt alsdan aan het Lat. *vereri*, Hoogd. *beſorgen*, en ons *duchten*, *vreezen;* en *zorgelijk* is meermalen hagchelijk, kommervol, angstverwekkend en gevaarlijk:

De liefde ſchuwt zo zorgelijke tijden. HIGT.

Intusſchen laat de algemeene beteekenis van *zorgen* en *zorg* zich omſchrijven, als een ingeſpannen voorloopig overwegen van het noodige, tot behoud en verbetering van iets, en ter afwering van de nadeelen, die zoodanig iets mogen kunnen treffen, en waartegen de behoedzaamheid, eene bijzondere tak van de zorg, zich pleegt te rigten; in welken algemeenen zin *zorg* niets van kwelling en kommer aan zich heeft.

Zoo als *leed*, in *harteleed*, en in:

Myn oogen treuren, om myn leed,
Om al myn angſten, enz. L. D. S. P.

de

de beteekenis heeft van gevoel, hetwelke anders *leed* genoemd wordt, en nader in aanmerking komen zal, omvat *kommer*, behalve het daardoor aangeduide leed, ook gevoel daarvan:

Daer wy dan zoo van kommer vry,
Betrachten nutte lantgeboon. POOT.

en dezen zin heeft het woord ook in *bekommerd*; denzelven heeft *kommervol*, in *het kommervol gemoed; kommerziek*, in *'t kommerfieke hert* van BRANDT, en *kommernis*, in HIGTS

Kan ik in verlangen dagen, nachten,
Verflijten vol van hoope en kommernis?

Nu verwekt zulk eene kommerzieke gefteldheid der ziel haar veel *onrust*; vooral wanneer het den mensch onder zijn gevoel van leed aan vertrouwen op God ontbreekt; waaromtrent er bij het voorgemelde: *O myn ziel, wat buigt ge u neder?* gevoegd wordt:

Waartoe zyt ge dus ontrust?
Voed het oud vertrouwen weder. L. D. S. P.

maar bovenal wanneer dit vertrouwen door een knagend gewisse uitgedelgd is geworden,

Dat al haar onrust, al haar angst, en vaak haar fmart,
Geduurig meer verwekt. FEITH.

Aan *angst* en *beangst* hebben wij *bang* verwant gezien. Van hier *bangheid*, dat, volgens EBERHARD, eene min fterke aandoening van *angst* aanduidt; alwaarom *hellenangst* zich door geene *hellenbangheid* laat vervangen. Nogtans is *angst* geen derde vergrootingstrap, zoo als dezelfde EBERHARD wil, maar enkel de daad van *engen*, benaauwen, en dus zielsbenaauwing, of benaauwdheid: *Wat en gaat Nero, zich der vreeze ontflaande, de bruiloft met Poppea, om dusdaane anxten uitgefielt, niet fpoeien?* HOOFT.

En

En of de vryster vreese kreegh,
Jae schier van angst ter neder seegh. CATS.

In ongekenden angst de wereld om te doolen. FEITH.

Van hier behalve *beangst* ook *angstig*; dat als bijwoord voorkomt, in: *So anxstigh dede hy de leelyckheit vresen van zotte traegheydt.* KOORNH.

Na zulk een angstig vreezen. FEITH.

De dood, het graf hield angstig my bekneld. L.D.S.P.

Voorts *angstvallig*, steeds met angst bezet, en *angstvalligheid:*

Hy heeft my in angstvalligheên
Geantwoord en gered. L.D.S.P.

Zoo als van *zorg*, *zorgvuldig*, en *zorgvuldigheid:*

Maer 't aerdsche, dat mijn oog geviel,
Beswaert mij met sorgvuldigheden. BRANDT.

Vrees is eigenlijk eene angstige siddering, waarmede men iets beschouwt, van hetwelke men nadeel te wachten schijnt te hebben, of te kunnen hebben: *Uit vreeze der Neroniaansche tijden.* HOOFT. *Om de vreeze der Joden.* STATENBIJBEL.

Daar vrees en beving mij bevangt
En siddering mij overdekt. MUNTINGHE.

Of Pan of Mulciber, waervan den een de boeren
De vrees jaeght op het lyf. WESTERB.

Bij dezen is het wederom elders:

Noch door de vrees voor 't quaed, dat haer hanght over 't hoofd.

waar het woord, dat door *voor* aan *vrees* verbonden wordt, het gevreesde voorwerp aanduidt; terwijl een eveneens door *voor* aan *vrees* verbonden woord wederom elders tot een voorwerp behoort,

dat

dat men door eenig kwaad getroffen vreest te zien: *Vrees voor haar leven deed den Arts dus te werk gaan.* In dit laatste geval beantwoordt *vrees* genoegzaam aan *bezorgdheid*. In het eerste geval laat het voorwerp der vrees zich, als zulks tot vermijding van dubbelzinnigheid noodig wordt, zoo als in het aangehaalde uit HOOFT, enz. in den tweeden naamval achter *vrees* plaatsen, of liever door VAN daaraan verbinden; want, dat dit niet evenveel is, zullen wij welhaast nog nader aantoonen, dan wij op *bladz.* 4 reeds gedaan hebben.

Hetzelfde past op voorwerpen van *schrik*, dat eene plotselings ontstaande geweldige vrees is, die, even als eene plotselings ontstaande blijdschap, doodelijke gevolgen hebben kan, en steeds zeer gevaarlijk is (*); alwaarom men zich zoo veel doenlijk daartegen wapenen moet, offchoon men inmiddels geenszins alle vrees behoort af te leggen. Behalve het gezegde duidt *schrik* ook wel eens eene voortdurende vrees aan, die plotselings ontstaan is, ja geweldige vrees in het algemeen: *De schrik myner wreetheit*. HOOFT.

Zonder schrick des doods. WESTERBAEN.

Keer, Melckerbuur, dien schrick gejaegt heeft in de bosfen. VOND.

De juffer kreeg een schrick in haer benaude ziel. CATS.

Verdrijf mijn schrik en geef mij vrijen aamtogt weder. HIGT.

Zie beurtelings op haar gelaat,
Gevoel of wreedheid, schrik of woede, liefde of haat.
D'HULSTER.

Een

(*) Zie Dr. WILLICHS *Gezondheidsboek*, *II. deel*, *bladz.* 303 en 321 — 323, waar men de beste maatregelen bij plaatsgrijpenden schrik voorgeschreven vindt.

Een heimelijke schrik blijft door mijn aadren woelen. FEITH.

Voorts is *schrik* wel eens het gene iemand met schrik bezielt, of hem *schrikt*, welk laatste woord, in:

Uw vijant schrikken met uw degen. VOND.

evenzeer aan het zamengestelde *verschrikken*, in WESTERBAENS:

Sy worden niet verschrickt door alv' of witte wyven.

gelijk staat, als *veinzen*, aan *ontveinzen*, in deszelfden VONDELS: *Elck veinst zijn vrees, elck gaapt, al t'zamen staen se stom*, zie voorts *bladz.* 188.

De *schrik der boozen* is dikwijls hij, die de boozen verschrikt; en nopens hem, die de wereld eenigen tijd lang in schrik en vreeze hield, is het bij LOOTS:

Val aan, o Noordewint, verdrijf dien wereldschrik!

Gelijk als sterke vrees en schrik den mensch somwijlen plotselings doen sterven, wordt alle levenslust hem door eene wanhoop, waarbij alle hoop verloren schijnt, meermalen derwijze benomen, dat hij een einde aan zijn leven maakt. Deze verschrikkelijke toestand ontstaat somwijlen eensklaps, bij een onverhoedsch instorten van ontwerpen, waarop men al zijne hoop gevestigd had, doch meermalen uit eene opeenstapeling van ongelukken, die elkanderen opvolgen, of uit toenemende, en steeds opgekropte, gewetenswroegingen. Hoe het ligchaam daarbij vaart, wordt elders ontwikkeld. Wanhoop, in den eigenlijksten zin, heet *vertwijfeling*, met een woord, dat twijfeling aan alle uitkomst aanduidt:

Vertwijfling, ijzing, wraak. FEITH.

Eenigzins anders luidt het woord bij HOOFT: *De Vitelliaanen streefden maar toe, uit enkle vertwijfeltheit.* LOOTS voegt *handgewring* bij *wanhoop*, in ee-

eene genoegzaam eigenlijke beteekenis van dit woord op zich zelf, dat inmiddels meermalen slechts tot bijzondere dingen, aan welke het verbonden wordt, betrekkelijk is: *Uit wanhoop aan het welgelukken van die onderneming ging hij tot iets anders over.*

Uit wanhoop van een betre kans. VONDEL.

Het werkwoord *wanhopen* heeft steeds iets bij zich, waartoe het behoort, maar *wanhopig* wordt niet min, dan *wanhoop*, op zich zelf, en nopens den gezegden toestand gebruikt; uitgezonderd als men, in navolging van het *j'en suis au desespoir!* der Franschen, die in hunne uitdrukkingen zoo veel overdrevens hebben (*), wel eens zegt: *Gij maakt mij wanhopig!* Dan heeft de voorgewende wanhoop dikwijls even weinig om het lijf, als die der hedendaagsche jonge lieden, die, door eene schoone afgewezen, hunnen troost veel liever, en veel wijzer, bij eene andere, dan bij den dood, zoeken.

Veel erger is het met hen geschapen, op wie de naam van *radeloozen* in den volsten nadruk past, en die zich eenen neteligen zamenloop van dingen bevinden, waaromtrent *wanhopig* zich in deszelfs tweeden zin van wanhoop veroorzakend laat gebruiken, en waardoor zulke ongelukkigen meermalen, zoo als de wanhopigen over het algemeen, tot zelfsmoord vervoerd worden. Nopens eene andere gesteldheid komt *radeloos* voor in:

't Vervloekt gedrocht, Geweetensdwang,
Scheen raadeloos van spijt, van wrevel dronken,
Als ziend' haar ijdle hoop in niets verzonken. HIGT.

Welhaast vervloekt ge, o Vorst! uw radelooze woede,
LOOTS.

(*) Deswegens vermaakte YORIK zich ergens met een *maître perruquier*, die eene paruik, om de vastheid der krullen op de proef te stellen, in plaats van *in gemeenmer waters*, *in den oceaan* wilde dompelen.

VERBRIJZELEND, VERPLETTEND, TREFFEND, BENAAUWEND, PRANGEND, KNELLEND, KWELLEND, GRIEVEND, HARTDOORBOREND, SCHRIKBAREND, VERSCHRIKKELIJK, IJSSELIJK, AFGRIJSSELIJK, VREESSELIJK, GEVREESD, GEDUCHT, ONTZAGGELIJK.

Brijzelen, Fr. *briser*, Eng. *bruiser*, schijnt aan het Fr. *égruger*, en ons *gruizen*, vermaagschapt, waarmede het Eng. woord in beteekenis volkomen strookt. Deze en de verdere beteekenissen schijnen uit den klank der woorden gesproten, welke alle iets vergruizends en verbrijzelends aan zich hebben. Nu bepaalt *vergruizen* zich enkel bij het stoffelijke; maar *verbrijzelen*, dat ten aanzien van het stoffelijke eene min volkomene vermaling aanduidt, wordt tot des menschen geest overgebragt, welke door berouw, maar ook dikwijls door sterken onspoed, *verbrijzeld* wordt gezegd te zijn, en ten opzigte van welken het ongeluk evenzeer *verbrijzelend*, als *verplettend*, kan worden genoemd.

Dit laatste woord komt van *plat*, Fr. *plat*, Eng. *flat*, verwant aan *flak*, *vlak*, *vlek*, enz. en aan het Eng. *plate*, dat van het Fr. *plat*, schotel, de beteekenis van zilveren tafelgereedschap, enz. verkregen heeft. Ons *blad* behoort almede tot dien stam, van welken *pletten* en *verpletten* de beteekenis van plat maken hebben, waaruit die van gansch vermorselen voortkomt, in welken FEITH het laatste woord bezigt, daar hij schrijft:

Toen mij 't gevloekt geluk verraaderlijk verliet —
Zijn felste slag mijn hoofd niet strafloos kon verpletten.

Overdragtelijk wordt nu het ongeluk des menschen moed en geest gezegd te *verpletten*.

Tref-

Treffend past niet op het ongeluk over het algemeen, maar op bijzondere ſlagen van hetzelve, door welke men ſterk getroffen wordt:

Te treffende is dees ſlag. HIGT.

Het treffend leed heeft my tot heil geſtrekt. L. D. S. P.

zulk leed wordt voor des menſchen geest *benaauwend*, als dezelve daardoor in het naauw wordt gebragt, zoo als die van DAVID, nopens welken het is:

Myn benaauwde ziel verſmelt. L. D. S. P.

Dan geraakt hij in omſtandigheden, welke men meermalen, met de voorgemelde verwisſeling van deelwoorden, in plaats van *benaauwend*, *benaauwd* noemt:

In mijn benaeuwde noot. BRANDT.

Dezelfde omſtandigheden worden voorts *prangende* genoemd, dat zamendrukkende, zamenperſende, aanduidt, onder anderen in:

Wat knelle of prang. TOLLENS.

of *knellende*, zoo als de angst, welken zij medevoeren:

Uw knellende angst kon niet zoo ras verdwijnen. FEITH.

kwellende, gelijk als:

So vele quellingen en allerhande leet. WESTERBAEN.

en de ſmart, waaromtrent het bij POOT is:

Van der Lely ziet ten lesten
Al zyn quellend minverdriet
Heene deizen in 't verſchiet.

zie voorts het *Taalkundig woordenboek*; *grievende*, zoo als *grievend hartzeer*, Fr. *grief*: *Bijster grievend was voor mij dat leed*; *hartdoorborende*, *hart-*

verscheurende, *uitblusschende*, bij FEITH, enz. enz. maar vooral *schrikbarende*, een zeer nadrukkelijk woord, welks plaats inmiddels, ter uitwinning van twee lettergrepen, thans veelal door *schrikbaar* vervangen wordt; in overeenkomst met:

Wat donderslag, die de aard te morsel sloeg,
Was schrikbaar bij den vloek, enz. BILDERDIJK.

Ach, wat waart gij, Adams loten,
Na den schrikbren zondenval. DEZELFDE.

Hierin volgt men de Duitschers, die, bij hun oud *fürchterlich* kortheidshalve ook nog een *furchtbar* vormden (*); en dat *schrikbre* vervangt ook veelal de plaats van *verschrikkelijke*, of *schrikkelijke*, dat in beteekenis en nadruk aan *schrikbarende*, of *schrikverwekkende*, gelijk staat:

Al de bodem dreunt; een schrickelijke nacht
Van stof en pulversmoock de lucht en 't licht verduistert. VOND.

Hij beurt verschrickkelijk het hooft op uit de baren,
En schudt zijn mane. DEZELFDE.

Een woord, waaromtrent wij voorts nog opmerken, dat hetzelve als bijw. door HUYGENS op eene zonderlinge wijze gebruikt wordt, daar hij, tevens *verwonderen* in plaats van *bewonderen* schrijvende, om Amsterdam op de hoogstmogelijke wijze te verheffen, die stad dus sprekende invoert:

Ge-

(*) Deze woorden hebben de Duitsche beoefenaars der Synonymiek op eene verschillende wijze Metaphysisch van elkanderen willen onderscheiden. Het eerste zou, volgens een hunner, die de anderen wederlegt, aanduiden, dat iets vrees voor zich verwekte, het andere, dat het deswegens gevreesd werd, maar dit laatste is immers wezenlijk van het eerste onafscheidelijk.

Gemeen verwonderen betaamt myn wonderen niet.
De Vreemdeling behoort te swymen, die my siet.
Swym, Vreemdeling, en seg, hoe, enz.
Seg meer, seg, Vreemdeling, seg liever niet met allen!
Roem Rome, prys Atheen, kraay Kayroos heerlykheid!
Die schriklykst van my swygt, heeft allerbest geseit.

Schrikkelijk en *ijsselijk*, van *schrikken* en *ijzen*, hebben veel overeenkomst; daar dit laatste de beteekenis van koud en tot ijs worden plagt te hebben, en men zulks nopens hem, die schrikt, onderstelt, de uitdrukking van *kille schrik* zeer gemeen is, ja een geringe schrik wel eens door *ik word er koud van* wordt aangeduid. Intusschen gebruikt men *ijzen* thans doorgaans niet zoo zeer nopens een schrik, waarvan men koud als ijs wordt, maar veeleer nopens een allersterksten afkeer, waaronder de benaauwendste vrees gemengd is, en waarbij den mensch het haar te berge gezegd wordt te rijzen; terwijl er eene ijskoude rilling door al zijne leden henen dringt: *wien doet zulk een gruwel niet sidderend ijzen?*

Waant hij, dat mijn ziel op dit gezicht zou ijzen?
FEITH.

Bij dezen puikdichter vindt men voorts:

o IJslijk denkbeeld! hoe wreedaardig moordt gij mij!

en bij den even voortreffelijken, en tevens de oude Latijnsche dichters naar de kroon stekenden, HIGT:

Dat ijslijk tiert en woedt
Op 't vrij en vrank gemoed;

maar elders, in overeenkomst met *schrikbre*, *gruwbre*, het vermelde Hoogd. *furchtbar*, enz.

Opgescheurd met ijsbre geesselslagen. BILDERDIJK.

een woord, dat geheel wegvallen zou, zoo *ijsselijk* hetzelfde was, als *egislich*, van *ego*, de scherpte des zwaards; en dat inmiddels ons, die *ijsselijk* van

ijzen, en *ijs*, Vrief. *iis*, afleiden, evenwel min verkieslijk schijnt, dan *ijsge* van *ijsige*, of *ijzige*.

Hierbij voegen wij nog, dat *ijsselijk* vaak niet meer dan *zeer* beteekent: *Het verwondert mij ijsselijk. IJsselijk mooi weder.* Ten platten lande van Vriesl. gebruikt men in dien zin *oeribel*, Fr. *horrible*, zonder dat het zich ligtelijk laat oplossen, hoe men daaraan gekomen is. Aan hetzelfde misbruik vindt niet alleen *schrikkelijk* zich wel eens onderworpen, maar ook *afgrijsselijk*, dat aan het Hoogd. *grasslich* beantwoordt, welk laatste van het oude *grass*, sterk, geweldig, kan schijnen te zijn voortgekomen, doch ons nogtans veeleer eene verbastering van *grauslich*, en van *grausen* afkomstig, schijnt te wezen. Dit laatste komt nu van *grauen*, gruwen, en graauw worden, grijze haren krijgen, welke laatste beteekenis ons *gruwen*, daar het zoo zeer met *grijzen* in *afgrijzen* overeenkomt, ook zou kunnen schijnen te hebben gehad, zoo de bron van *gruwen*, *grauen*, *grausen*, *afgrijzen* en *afgrijsselijk*, niet veeleer enkel in den klank scheen te moeten worden gezocht, dien DE DECKER fraaijelijk versterkt heeft, daar hij van S. Marcus leeuw egt:

Hy weet nogtans, als 't naeut, afgrysselyk te grimmen.

Vreesselijk en *ontzaggelijk* deelen in de gezegde beteekenissen van *afgrijsselijk*, *schrikkelijk* en *ijsselijk*, als byw. *Vreesbaar*, letterlijke vertaling van het Hoogd. *fürchtbar*, schijnt nog niet in gebruik te zijn, maar men bezigt voorts *gevreesd*, dat als bijv. naamw. in:

Den gevreesden krijgsgod teuglen. HIGT.

evenveel is, als *geducht*, in:

Wat zyt Gy groot, wat spreidt uw heerlykheid,
Geduchte God, al luisterryke glanssen! L. D. S. P.

zoo

Zoo als eindelijk hetgene vrees verwekt, en een voorwerp daarvan is, beide evenzeer door *vreesselijk* aangeduid wordt, beteekent *ontzaggelijk* het gene ontzag verwekt, en een voorwerp daarvan is:

Maar vrees! 't ontzaglyk uur rolt voort,
Dat de aarde regt verschaffen
En 'swarelds beul zal straffen. BILDERDIJK.

ONVERVAARD, ONVERSCHROKKEN, ONVERSAAGD, STRIJDBAAR, DAPPER, KOEN, WAKKER, FORS, FEL, VURIG, MOEDIG, MANMOEDIG, MANNELIJK, MANHAFTIG, HELDHAFTIG.

Oudtijds was *vaer*, zoo als het Eng. *fear*, Fr. *frayeur*, Hoogd. *furcht*, vrees. Vanhier *vervaren*, bevreesd maken, *vervaard*, van vrees bevangen:

Kom hier, op dat ge wat bedaart,
Geloof my, man, gy zyt te ligt vervaard. BILDERD.

en *onvervaard*, zonder eenige vrees: *Gij dreigt den onvervaarden.*

Onvervaard hem durft in 't grimmig aanzigt streven.
LOOTS.

Hetzelfde wordt door *onverschrokken* aangeduid, dat van *verschrikken* komt, en voorts even als, ja nog meer dan, *onvervaard*, eene onvatbaarheid voor vrees insluit:

'k Ben Kenau, die — bedaard en onverschrokken
Uw krijgslien wijken deed. LOOSJES.

Die onverschrokken, met de wapens in de hand,
Den dood braveerden voor het lieve vaderland. FEITH.

Eene derde Synonyme is *onversaagd*, van *versagen* of *vertsagen*, bevreesd worden: *Des te onvertsaagder*

der waren de Roxolaanen. HOOFT. bij wien men voorts: *Achten zy meer overlegh dan tzaagingh te weezen* aantreft; en: *Gezwintheit wappert naa tzaagen;* Hoogd. *zagen*, dat eigenlijk ſammelen ſchijnt te beteekenen.

Strijdbaar is ten ſtrijde geſchikt, weerbaar:

Allengskens ſlapt die ſtrijdbre hand,
Voor welke Roomsch en Onroomsch ſchrikte. HIGT.

doch ook moedig, dapper en het tegenovergeſtelde van *bloode*: *De blooden en onſtrydtbaaren blyven in die wanhaavenigheit.* HOOFT.

Eene ope wond, die lang wil ſmarten
Der Vrancken eedle en ſtrijdbre harten. VOND.

Geen ſtrijdbaar volk, welks legermagt
Niet beefde voor mijn leeuweſtanders. HIGT.

Dat *dapper*, zoo als *kloek*, meermalen de plaats van *ſterk* vervangt, is *bladz.* 57 reeds gebleken. Gewoonlijkst beantwoordt het aan *kloekmoedig;* en men gebruikt het niet ſlechts, zoo als dit woord, en de meeste van dit artikel, nopens perſonen, maar ook anderzins:

Dappre ſtrijd, geen matte rust
Voert hem op tot heer der aarde. LOOTS.

Dat 's hemels arm uwe armen dapper make. HIGT.

Het Hoogd. *tapfer*, wil men, duidt bijzonderlijk volharding in het ſtrijden aan, ondanks alle gevaar en bezwaar; en het is daartoe zekerlijk geſchikter, dan het Hoogd. *kühn*, en ons *koen;* dat, volgens EBERHARD, op hem past, die, evenveel op welken grond, gevaar en tegenſtand gering acht, en tot overmoed en ſtoute ondernemingen overhelt, maar nu den moed ook ligtelijk verliest, als de uitkomst met zijne overdrevene minachting van den vijand niet ſtrookt: *Droeg hij zich nocht koen nocht voorzichtig genoeg.* HOOFT.

Lafhartigheid en vreeze
Strijdt met den koenen geest van een heldhaftig man.
LOOSJES.

Doe door ſtouten moed de koenſte helden beven.
SPANDAW.

Wakker ſpruit, door middel van den uitgang *er*, uit *wak*, *wek*, vanwaar ook *waken*, het bedrijvend *bewaken*, en *wekken*, doen waken, wakker maken. Het duidt het tegenovergeſtelde van eene vadzige geſteldheid aan; en hij, dien men *wakker* noemt, is niet loom en traag van beweging, en geen verſaagde ſammelaar in den krijg:

Op uwe trommel treckt de wackere ſoldaet
Veel moediger. VONDEL.

Wakker krijgsheld, wie uw daden
Ooit verneder, ooit vergood. BILDERDIJK.

Fluksch wordt nopens krijgslieden ook gebruikt: *De wackerſte en de fluxſte al ver zijn in getal min.* VOND. Voorts bezigt men *forsch*: *Naar dat hij fors ten oorlooge en beter is.* HOOFT; en *fel*, *vinnig*, *hittig* en *vurig*: *Een fel en vinnig volk; hittig in het ſtrijden.*

Euſum, Eiſinga, beide oorlogsvierge Vriezen. VOND.

Men bedient zich almede van *krijgshaftig*, tegen den krijg gehard en daartoe allezins geſchikt *Krijgszuchtig* behoort daarentegen niet tot dit artikel.

Gelijk als het Fr. *courage* van *coeur*, hart, komt, en het laatſte Fr. woord, even als het andere, het Eng. *courage* en *heart*, Vrieſ. *hart*, Hoogd. *herz*, vanwaar *beherzt* en *herzhaft*, moed aanduiden, is dit ook het geval met het Nederd. *hart*. Dit heeft bij deszelfs eigenlijke beteekenis die van het midden van iets, en wordt voorts, nog ſteeds een hart blijvende, voor den zetel van levenskracht, lust, genegenheid, overweging, beſluit, oordeel, gevoel en

moed genomen. *Het hart op de tong dragen*, is niet de gedachten op de tong dragen, maar den gewaanden zetel der gedachten; waaromtrent het in den *Statenbijbel* is: *Maria bewaerde dese woorden alle te samen, overleggende die in haer herte*. In *ter harte nemen* is *hart* even hetzelfde; en in *het hart zinkt hem in de schoenen* behoort het woord niet tot den moed, maar tot deszelfs zetel; doch in *heb het hart eens, om dat te doen*, gaat het tot den moed zelven over; in *een goed hart* heeft het veel overeenkomst met *karakter*; in *zijn hart aan iets ophalen* behoort het tot lust; en in de beteekenis van levenskracht heeft het *hartig* voortgebragt, dat in een *hartig man*, *een hartig woordje*, enz. aan *krachtig* beantwoordt.

Daarentegen heeft *moedig*, uitspruitsel van *moed*, voor zoo veel het buiten zamenstelling op zich zelf staat, deel aan drie der verschillende beteekenissen van dit woord, dat vaak de algemeene kracht van zin of gemoedsgestel heeft en behoudt, welke het in *wel te moede*, *slecht te moede*, *in arren moede*,

Dan mort gij, laes! met onvernoegden moede. BRANDT.

zijnen moed aan iemand koelen, enz. aan den dag legt. Eene der beteekenissen, waarin *moed*, met afwijking van den algemeenen zin, *moedig* heeft voortgebragt, is die van eene vrolijke opgeruimdheid, en eene verheffing van het hoofd, uit hoofde van eenig voordeel. Van deze heeft *moedig* de zijne in: *Ergens op moedig zijn:*

Moedigh op de Goôn, haer zonen. VOND.

Of 't moedig Arragon zich buigen voor Oranje.
DEZELFDE.

Reed moedig en fier en met zwier. TOLLENS.

en *moed* legt dien zin aan den dag in: *Dreigende van aangesicht is dit geslacht, en grooter vaagh van moedt daarin.* HOOFT.

De

De Vorsten trotsch van moed. L. D. S. P.

Het hart vol moed,
En het bloed vol van vuur. TOLLENS.

De tweede beteekenis, welke *moed* aan *moedig* mededeelt, is die van onverschrokkene minachting van bezwaar en gevaar:

Die in 't lantbestieren
Met moet en ijver treet. VONDEL.

Die kracht, dien onbezweken moed,
Die geen gevaren telt, hoe ook de noodstorm woedt. SCHARP.

Heiduk, Krabat, noch spoock, noch Spanjaert zal den moedt
Van Hollants fieren leeu verslensen zien noch slaeuwen,
Zoo lang hij nagels rept aan zijn scheurzieke klaeuwen. VONDEL.

Voorts is *moed* opbeuring van den geest onder leed:

Schep moed, en stil uw pijn! HIGT.

De hoop van 't allerbeste goedt
Maekt altijds hert, geeft altijds moedt. BRANDT.

Hij wischt, hij drooght haer tranen af,
En spreecktze moedt en troost in 't harte. VOND.

Ook hiervan heeft *moedig* somwijlen iets; even als *gemoedigd*, van *moedigen*, *bemoedigd*, van *bemoedigen*, en *wel gemoed*, van *moeden*, zulk of zulk eene geestgesteldheid inboezemen. Het zelfst. *gemoed* beantwoordt aan *moed* in den algemeenen zin, en heeft *gemoedelijk* en *gemoedigd* voortgebragt, welk laatste, onder anderen, nopens zacht en buigzaam leder wordt gebruikt.

In *hoogmoed*, *ootmoed*, enz. heeft *moed* deszelfs algemeenen zin, en deze gaat op *moedig* over in *hoogmoedig*, enz. *Moedig* heeft denzelven ook in

kleinmoedig, *grootmoedig*, *zachtmoedig*, enz. met name in *manmoedig*. Dit duidt eene mannelijke geestgesteldheid aan, en *mannelijk* is dapper, kloekmoedig, *manhaftig*, of *manhaft*, dat de dichters kortheidshalve plegen te verkiezen: *Elk der manhaftigsten daarenboven draagt een ijzeren ring.* HOOFT.

Toont, dat gij niet ontaardt van uw manhafte vadren.
HIGT.

Haft en *haftig* zijn hier zoo veel, als *achtig*; Zie *het Taalkundig woordenboek*, *Art. ACHTIG* en *HAFTIG*. Soortgelijk eene kracht heeft het laatste gedeelte van *heldhaftig*; een woord, welks beteekenis van deszelfs eerste gedeelte afhangt. Dit nu is een eernaam, welken VONDEL te regt gebezigd heeft, in:

Spinola, die zagh, als in een droom,
Den Helt, die'm namaals dee vertrecken van den Zoom.

Van deszelfs tegenovergesteld verkeerd gebruik levert het *Taalkundig woordenboek* bewijzen op. Hier inmiddels te ontwikkelen, wat eigenlijk een *held* is, of een waar heldenkarakter te schilderen, dit gedoogt ons bestek niet; en naar den oorsprong des woords zal er in het vervolg voegelijker kunnen worden gevischt.

FIER, EDELAARDIG, EDELMOEDIG, GROOTMOEDIG, HOOGMOEDIG, HOOVAARDIG, TROTSCH, PRAT, PREUTSCH, OPGEBLAZEN, LAATDUNKEND, VERWAAND, VERMETEL, VERWATEN.

Een heldenaard voert, hoe men ook anderzins daarover denke, eene edele fierheid mede, dat eene bewustheid van eigene voortreffelijkheid, eene moedigheid daarop, maar geene trotschheid in den gewonen kwaden zin des woords is, en niets gemeens heeft

heeft met het gene de Latijnen door *feritas* uitdrukken:

Wij staan verwonderd als ons oog die fierheid ziet (*).
SPANDAW.

Bij HOOFT, waar het woord *fierte* luidt, komt het even na aan het Fr. *fierté*, als ons *fier* aan hun *fier*, dat de bron van alles te zamen schijnt, en zeer wel op den Franschen bodem kan zijn gewassen, maar inmiddels bij ons voorlang het burgerregt heeft:

De Gulikker, die fier en trotsch zit in den zadel,
En meer op vroomheid stoft, dan onverdienden adel.
VONDEL.

Wie is hij, die zoo fier komt aangevlogen
Op 't oorlogsros, enz. HIGT.

Het ademt vrij en wendt het oog
Met fieren opslag naar omhoog. LOOTS.

Dit boeit den fieren man, SPANDAW.

Die door Apol belonkt,
Den fieren boezem voelt ontvonkt. TOLLENS.

Het aangeboren voorregt, in plaats van waarop VONDELS fiere en trotsche Gulikker op vroomheid (in den zin, welken dit woord bij hem meermalen zal blijken te hebben) stofte, heet ook elders *adel*, *edele afkomst* en *geboorte*. Zij, die zich daarin verheugen, worden onder denzelfden naam, of dien van *adeldom*, begrepen, welke laatste de plaats van *adel* ook in de eerstgemelde beteekenis

(*) Hoe nabij komt dit niet aan:

Een zuil, waarop Euroop zag met verwonderde oogen,
Waar Azia voor knielde in eerbied opgetogen. LOOTS.

twee regels, welker staarten ons haast even leemtig schijnen.

nis vervangt; en men noemt hen *adellijk* en *edel*. De bevolking van Europa onderscheidde zich oudtijds in *edelen*, *vrijen* en *lijfeigenen*. De Vriesche landdag plagt uit *edelen*, *eigenërfden* en *stadsafgevaardigden*, te bestaan; en, zoo als nu *aardig*, blijkens *bladz.* 136 deszelfs beteekenis van goed van afkomst (*aard*) met dien van behagelijk verwisseld heeft, is *edel* overgegaan, om al, wat in zijne soort voortreffelijk en uitnemend is, aan te duiden (*), en heeft *edelaardig* den zin van voortreffelijk van inborst verkregen:

Hij sprack uit open helm: Eelaerdigh bloet, enz.
VONDEL.

In overeenkomst hiermede is *edelmoedig* voortreffelijk van moed, (in den algemeenen zin van *gemoed*) en wel met name zulks door ongehoudene gunstbewijzen aan schuldigen, schuldenaars, behoeftigen, enz. betoonende: *Hoe edelmoedig is niet de ware Christen jegens zijne tegenstanders, benijders, haters en vervolgers!*

Hy is in weldaan overvloedig;
Hy strooit zyn schatten edelmoedig
Voor d'armoe uit in haar ellende. L. D. S. F.

Zulks noemt men *edelmoedigheid*, en voorts ook *edele* en *edelaardige handelwijze;* maar het is nog geene *grootmoedigheid*. Dit woord duidt iets groots en gansch verhevens aan, het zij in weldadigheid, verdraagzaamheid, vergevensgezindheid, enz. het zij

(*) Dit doet het woord in:

De dichtkunst evenwel blyft schoon en fier en eel. POOT.

Denzelfden zin heeft WIELAND ook aan *adellijk* gezocht te geven, in hoop van daarmede iets tot veredeling van den Duitschen adel bij te dragen, en eene doorgaande vereeniging van het adellijke en edele te bewerken!!!

zij nog anderzins. Grootmoedig handelde, bij voorbeeld, een REGULUS; niet daarin, dat hij naar Carthago terugkeerde; dit was flechts een houden van het gegevene woord, en dus volbrenging van algemeene verpligting voor elken man van eer; neen, maar daarin, dat hij, ten nadeele van Carthago enten beste van zijn vaderland, te Rome zulken raad gaf, als hem te Carthago het hardfte lot moest voorbereiden. Hadden de Carthagers hem zulks vergeven, zij hadden niet *groot-* maar *edelmoedig* gehandeld. Enkel verftandiglijk handelde daarentegen, wat ook EBERHARD bewere, een HENRIK IV, toen hij het in dank opnam, dat SULLY zich, door het verfcheuren van zijne Koninklijke trouwbelofte aan de fchoone GABRIELLE, *grootmoedigst* voor zijne hoogfte ongenade blootftelde.

Was het nu ook *grootmoedig*, dat ALEXANDER, toen DARIUS hem zijn halve rijk aanbood, en PARMENIO dat aanbod, zoo hij ALEXANDER was, zeide te zullen aannemen; was het *grootmoedig*, dat ALEXANDER daarop hernam: Ik neem het niet aan, om dat ik geen PARMENIO ben. — Was dit *grootmoedig?* Onzes erachtens was het *trotfche fierheid*, maar, *grootmoedig* handelde dezelfde ALEXANDER, toen hij het geneesmiddel uitdronk, waaromtrent een brief, welken hij den Geneesheer inmiddels te lezen gaf, behelsde, dat het een doodelijk vergif zou wezen. *Edelmoedig* handelde CAESAR ten aanzien van zijne meeste vijanden, maar *grootmoedig* was het, dat hij het onwankelbaar verklaarde opzet nopens LIGARIUS introk, nadat hij zich had laten bewegen, om CICERO's redevoering ten voordeele van dien hardnekkigen Pompejaan geduldig aan te hooren. Of was dit ook al *ftaatkunde?* Dan bewees de uitkomst van zaken, dat geenerlei ftaatkunde van zulken aard, hoe allerfijnst ook gefponnen, eenigen CAESAR in dergelijke omftandigheden iets ter wereld baat.

Hoogmoed, hoog gezwollene gesteldheid van geest, heeft *hoogmoedig* voortgebragt, dat hij is, die zulk eene geestgesteldheid omdraagt. Nopens deze laatste is het:

Terwijl zijn Maen van hoogmoedt wast,
Die niemant denckt te sparen. VOND.

Hij laat den hoogmoed kruipend zakken. TOLLENS.

Swelt sijn gemoed door schat of staeten,
Die soo onseker sijn —
Den hoogmoedt kunt gij niet gedoogen. BRANDT.

bij wien *hoovaardig* aan *hoogmoedig* gelijk staat, in:

Wat dienstknecht sal hoovaerdig wesen
Op goedren van sijn Heer?

terwijl hij voorts nopens hoovaardij en hoogmoed zegt:

Wat komt van grootsheit, trots van moedt?

en *trotsch* al verder aan *hoovaardig* gelijk stelt, in:

Of sal ik trots sijn op de sonden (*),
Die anderen begaen?

in overeenkomst met het volgende van BILDERDIJK:

Wat, sterfling, zyt gy trotsch op geest en denkvermogen?

Nu hebben wij bij VONDEL *trotsch* en *fier* reeds evenzeer vereenigd gezien, als ook in:

Galen, in zijn been geschoten,
Staat op 't ander eens zoo vast,
Even trots en onverdroten,
Als een steenrots voor de mast,
Even rustigh, even fier.

en

(*) VONDEL heeft, even beneden het laatst aangehaalde, nopens de Turksche zeemagt:

De Tarter, stout op deze vloot, enz.

en bij denzelfden kropt de Nederlandsche leeuw

met hoovaerdij en trotsheit zijne borst;

alles in eenen goeden zin, welken *trotsch* en *hoovaardig* meermalen evenzeer hebben, als *fier*, ja in welken *hoogmoedig* ook wel eens deelt: *Hoogmoedig, hoovaardig, trotsch, ben ik op zulken vriend.* In alle dergelijke gevallen verheft men zich op wezenlijke voordeelen, dat men op eene betamelijke wijze zekerlijk mag doen. Voorts worden *hoovaardig* en *hoovaardij* voor een betoon van hoogmoed in kleederdracht, enz. genomen. Hierop en op anderen onbetamelijken hoogmoed past:

Op dat hy van zich weer'
All' ydle hoovaardy. L. D. S. P.

Aan *trotsch* grenst *prat*, aan *prut*, *preutsch*, enz. verwant. *Prut* gebruikt men wegens een gelaat, waarop spijtige misnoegdheid heerscht: *Hoe kijkt gij zoo prut?* en een spijtig bescheid is bij HOOFT een *prat* antwoord. Elders komt dit laatste woord voor in den zin van fier, trotsachtig, stijf, deftig:

Zoo sprak Karel, trotsch gezeten
Op den troon, daer onlangs prat
Zijn onthalsde vader zat. VONDEL.

Ik liet den krijgsman, prat,
Gedost en dik bepluimd, op 's kleppers rug gesteegen,
De regten van mijn land beslissen door (*) *den degen.*
HIGT.

en *preutsch* heeft na genoeg dezelfde beteekenis:

Koekeloer, zoo preutsch en fier als immer. BILD.

Al-

(*) Ook hier schijnt *door* ons ongepast, en *beslist* stuit ons daar almede. Waarom niet *beslechten met den degen*?

Alleen bezigt men dit woord meer nopens de *fleeghe vryfters* van CATS, en *prat* inzonderheid wegens trotsch gebouwde steden, enz.

Eene kwade zijde heeft daarentegen steeds *opgeblazen*, voor zoo veel het tot het menschelijke karakter betrokken wordt. De *opgeblazene* wordt geacht de kikvorsch in de fabel nagevolgd te zijn, om zich grooter te vertoonen, dan hij is:

d'Allerhooghfte, die met wenken
In een oogenblik het al,
Wat zich opblaest, brengt ten val. VOND.

Een zeer opgeblazen voorkomen. Deez' verduffen door opgeblaazenheit en batsheid (contumacia) HOOFT. Zulk een karakter vertoont zich doorgaans in het uiterlijke, waartoe het woord eigenlijk behoort. Daarentegen ziet *laatdunkend* eigenlijk op het inwendige, en duidt aan, dat men zich waanzinniglijk nopens zich zelven iets laat dunken, zich een hoogen dunk nopens zich zelven veroorloft, of zich veel laat voorftaan, en hiertoe inmiddels niet geregtigd is: *Welk eene laatdunkendheid, zich, zoo als een* LODEWIJK XIV. *deed, met de zon te vergelijken!*

Van genoegzaam dezelfde beteekenis is *verwaandheid*, van *verwaand*, en *zich wanen*, met ijdelen waan van eigene grootheid en uitnemendheid vullen: *Dat hem het zien van die vuile flaafsheit in 't openbaar de verwaantheit had doen wasfchen.* HOOFT.

's Lants adel, die de tanden
Den verwaenden hoogmoet biet. VOND.

De *verwaande* is tevens vaak ook *vermetel*, van *vermeten*, deelw. van het werkw. *zich iets vermeten*, eene onderneming derwijze meten, schatten, of berekenen, dat men ze voor zich niet te groot acht, schoon zij het inderdaad is:

Ver-

Vermeet ghy u de maet van dat onmeetbaer rond?
DE DECKER.

Vermeet, dat lant in kolen
Te zetten, en eerlang zijn moedt
Te koelen aen 't Sarmaetsche bloet. VOND.

Zich dus iets vermeten hebbende, en gewoon, om dit te doen, is men *vermeten*, of *vermetel*; en een bedrijf, waarbij zulks plaats grijpt, heet ook *vermetel*:

Geen trotsch, vermetel, brallen
Op duizend duizendtallen. BILDERDIJK.

waar het woord aanduidt, dat de duizendtallen den braller niet slechts trotsch, maar ook vermetel, gemaakt hebben. De beteekenissen van *trotsch* en *vermetel* te zamen vereenigt men in *verwaten*:

Of lafse slaven of verwaten dwingelanden. SPANDAW.

Zie voorts hierover het *Taalkundig woordenboek*.

ONGELUK, ONHEIL, ONGEVAL, ONSPOED, TEGENSPOED, TEGENHEID, WEDERWAARDIGHEID, RAMP, LEED, NOOD, KRUIS, VAL, ONDERGANG, VERDERF.

Ongeluk is eigenlijk gemis van geluk, niet alleen, maar ook juist het tegendeel van geluk: *De vermetele werpt zich meermalen hals over hoofd in het ongeluk. Het is niets, dan louter ongeluk, dat hem bejegent.*

Zij, die haar magt en heerschappij
Steeds vestte op 's menschdoms ongeluk. LOOTS.

Och, 't is het misdrijf, dat vernedert,
Maar nooit verneert ons 't ongeluk. TOLLENS.

Een ongeluk is een ongelukkig toeval, en wel dikwijls juist een toeval, of het gene de kortzigtige

 daar-

daarvoor pleegt te houden, eene ongelukkige gebeurtenis, welke men niet voorzag. In dezen zin heeft het woord een meerv. en verkleinw. *ongelukje*, dat somwijlen tot verzachting van geheel iets anders gebruikt wordt: *Haar minnaar weet zeker niet, dat zij een ongelukje gehad heeft.*

Voor *een ongeluk* gebruikt men dikwijls het woord *onheil*, dat het tegenoverstaande van *heil* is, en ook wel eens voor eene zamenknooping van ongelukken genomen wordt:

O Eeuwige! Gij weet alleen,
Of 't onheil ras is doorgestreen. LOOTS.

Hoe fel het onheil bruis', 't is eenmaal uitgewoed.
LOOSJES.

Zoo is ook *ongeval* eigenlijk een bijzonder geval van eenen ongelukkigen aard, maar verzamelbaar eene vereeniging van ongevallen:

Om ons van ramp en ongeval t'ontslaan. L. D. S. P.

En sussen 't lantgeschrey van dezen moort,
En troosten uw langdurig ongeval. VONDEL.

Onspoed staat tegenover *spoed*, als *tegenspoed*, bij HOOFT *wederspoed*, en *rampspoed*, tegenover *voorspoed*; welk laatste men thans in den zin gebruikt, dien *spoed* oudtijds ook moet hebben gehad, van voortgang in eene onderneming en een wel slagen. Dit zoo zijnde, duiden *onspoed* en *tegenspoed* beide niet slechts gemis van voorspoed aan, maar juist het tegendeel: *Onze staat zal in voorspoedt en teegenspoedt niet eeven alleens zijn.* HOOFT.

Hij val vrij aen met leed en tegenspoedt. BRANDT.

Een man, gehard door tegenspoed
Voor streelen van 't geluk met haar fluweelen handen.
BILDERDIJK.

Van

Van dit laatste woord bedient men zich ook in het meerv. *De tegenspoeden zijn ons vaak zeer nuttig.* Dan beantwoordt het aan *tegenheden* en *wederwaardigheden*, rampspoedige ontmoetingen:

Maar hoe uit ramp en tegenheen
Dien kracht, dien moed geschept. BILDERD.

't Geen ook tegenheid standvastig kost verduuren. HIGT.

waar *tegenheid* verzamelbaar voorkomt;

Veel wederwaardigheên,
Veel rampen zyn des vroomen lot. L. D. S. P.

Zwarigheden zijn over het algemeen bezwarende dingen, die het een of ander zwaar en moeijelijk maken: *Gij zult daarbij zwarigheden ontmoeten; maar deze moeten u niet afschrikken, noch doen verflaauwen.* Voorts ongelukkige toevallen, die het leven bezwaarlijk maken, en den mensch geweldig drukken:

En duysent swarigheen, vol pyn en ongenucht. WESTERBAEN.

Sij is mijn sterkt' en raedt in swaerigheden. BRANDT.

Verzamelbaar komt het woord vóór in:

Wanneer de mensch in swaerigheyt geraeckt. CATS.

Allerlei ongevallen, ook groote, welke hem, of hen, die ze treffen, genoegzaam rampzalig maken, worden met den naam van *rampen* bestempeld: *Al wederom eene ramp; mijn papier vloeit door.*

'k Behoef geen aardschen troost, 'k ben alle ramp te boven,
'k Vrees geen gevaren meer. LOOSJES.

Wat ramp dreigt ons van ver!

is het bij LOOTS nopens eene wereldramp, die de tegenstanders van SPINOSA door deszelfs leer, welke er als eene glansrijke ster voorgesteld wordt, aangekondigd achten. Nopens eenen zwaren brand is het bij VONDEL:

Was zulck een helloos ramp tot dit gevaert geslaegen;

en nopens een nog veel zwaarder ongeval bij TOLLENS:

Drukte op hem alleen de ramp van't jamrend Leyden,
En 't puin van de omgeworpen stad!

Van hier *rampeneren*, *ontrampeneren*, enz.

Het gene wij eene *ramp* noemen, is tevens een *leed*, of kwaad, dat men lijdt (*), welke beteekenis *leed* heeft, daar LOOTS nopens BOERHAVES hulpbetoon bij smartelijke en andere krankheden zegt:

Die hen aan smart en leed onttoog.

en in:

Gehoond, geplaagd,
Veracht, verdrukt, vervolgd, verjaagd,
Door leed vertreen, enz. L. D. S. P.

in: *Het doet mij leed*, *is mij leed* (strekt mij tot leed); in het Vrief. *de* (zie over dit lidwoord de *Voorrede*, *bladz.* XXXIX) *leed aanzeggen*, of het kwaad, dat men bij de aankondiging van een sterfgeval, en bij het *leed dragen*, betoont te lijden; in het oude *leed hebben*, en in *lief en leed*, waar *leed* tegen over *lief*; aangenaam, streelende, staat; in *leed wezen*, van waar het zelfst. *leedwezen*, en in *leed*, met den uitgang *er*, dat aan *helaas* beantwoordt;

(*) Dat gevoel van zulk kwaad ook wel eens door *leed* uitgedrukt wordt, is op *bladz.* 195 reeds duidelijk genoeg opgemerkt.

woordt; en *leider* geschreven wordt, zoo als men *leed* in het Hoogd. door *leid* uitdrukt.

Dat Hoogd. woord komt van *leiden*, Nederd. *lijden*, Vriesf. *lije*, van waar *lij*, Eng. *lee*, luw, hetgene men nopens het water aan die zijde van een schip gebruikt, waar alles effener is, en de golvende beweging meer flepende voortgaat; iets, dat de eigenlijkste beteekenis van het, volgens TEN KATES *eerste proeve*, aan *gelijden* of *glijden* gelijkstaande *lijden*, en het Hoogd. *leiden*, is, en die van *overlijden*, *verleden*, *geleden*, enz. alsmede in het werkw. zelf die van lijdelijk zijn, en lijden ondergaan, heeft voortgebragt. Bij dezen onzijdigen zin kwam nu vervolgens een bedrijvende, van iets verduren, of lijden; en een tweede van flepende doen voortgaan; zoo als er zich in andere werkwoorden, bij de onzijdige beteekenis van zitten, liggen, enz. die van doen zitten, doen liggen, enz. voegde. Zoo als men inmiddels de bedrijvende beteekenisfen in deze laatste werkw. van de onzijdige onderscheidde, door bij *zitten*, *liggen*, enz. *zetten*, *leggen*, enz. te voegen, voegde men bij *lijden*, Hoogd. *leiden*, ons *leiden*, Hoogd. *leiten*, waaraan de beteekenis van flepende doen voortgaan oorspronkelijk evenzeer verbonden was, als die van flepende voortgaan, enz. aan *lijden*.

Wordt men door leed gedrongen, of geprangd, dan verkeert men in *nood*, dat een dringende zamenloop van leed, enz. is:

Welgemoed in haren nood. BRANDT.

Uw wreecker en beschermer in den noot,
Der vromenschilt, der dwingelandenschrick. VOND.

Beperkt is zijne magt,
En hulpeloos de nood, die op zijn bijstand wacht.
SIMONS.

De oorfpronkelijke kracht van dit woord ftraalt ten klaarfte door in *noode*, gedrongen, niet gewillig, ongaarne. Het prangende en drukkende van leed geeft aan hetzelve tevens de namen van *kruis* (zie het *Taalkundig woordenboek*) en *druk*. (zie de vorige *bladz.* 192). Is het leed vernielend, ftort het gene er door getroffen wordt daarbij in, of gaat het te gronde, dan bezigt men de benaming van *val*:

De Razernij —— hier alle de elementen
Opprest ten val van 't overoude ftift (van Maagdenb.)
En de asch' wort in den wint en ftroom gezift. VOND.

die van *ondergang*:

Lang leef de Vorst, die ons befchermen zal,
Voor ondergang, ja ook voor ongeval! HIGT.

en die van *verderf*:

't Is de oude wrok, op nieuw aan 't gloeijen,
Die — uitbarst in verderf en dood. TOLLENS.

HOOP, VERWACHTING, VOORUITZIGT, VOORGEVOEL, VERMOEDEN, GISSING, VERBEELDING, WAAN, DUNK, DENKBEELD, GEDACHTE, MEENING, STELLING, BEGRIP.

Ook in *hopen* fchijnt de onzijdige beteekenis, zoo als doorgaans, de oudfte, en het woord ftaat daarin genoegzaam gelijk aan het onz. *bouwen*, in *op iets bouwen*. Zoo als men zegt: *ik bouw op u*, is het ook: *ik hoop op hem*.

Die kunst doe u op glorie hoopen. POOT.

Soo hoopt het op een heil, dat nooit vergaet. BRANDT.

Bedrijvend gebruikt men hetzelfde woord nog veel menigvuldiger: *Ik hoop er het beste van*. Het duidt fteeds eene verwachting van iets goeds aan: *Ik*

Ik hoop er het slechtste van, laat zich niet zeggen. De verwachting gaat intusschen nog steeds van twijfeling verzeld; ja *ik hoop het*, met opgehaalde schouders, is vaak zoo veel als: *ik twijfel er sterk aan*. De daad van hopen wordt door *hoop* uitgedrukt, dat vaak met *vrees* wordt zamengevoegd; en daar tegen over staat:

Maar een blos u hoop laat scheppen,
Dat gij vader worden zult. TOLLENS.

'k Zie thans mijn val nabij, en afgeknot mijn hoop.
HIGT.

Van *hopen* komt voorts *verhopen*, dat daaraan genoegzaam beantwoordt, uitgezonderd dat alleen het eerste dier woorden met *op* wordt gebruikt.

Van *waken*, Hoogd. *wachen*, Vrief. *weitsje*, komt *wake*, of *waak*, en *wacht*, de daad van waken, in *de wacht houden*, en voorts eenige gezamenlijke wachthouders, ja soms ook een enkele. Van *wacht*, komt *wachten*, zich als een wachthouder gedragen, toeven, verbeiden: *Hoe lang moet ik wel wachten?*

Beminde Nymf (zegt TITYR) *kan ik wachten,*
Daar reeds uw hart mij niet ongunstig is. HIGT.

Naar en *op iemand* en *iets wachten*:

Daar zult gy voor myn boeken
My neergebogen zien en wachten op 't geval. POOT.

Ook bedrijvend: *Ik wacht u sints lang*; waar er bij het toeven een uitzien komt naar hetgene men verbeidt; zoo als een toezien, of in acht nemen, in: *Wacht u daarvan*, of *daarvoor!* Even bedrijvend is het uitziend toeven in *verwachten*, waar *ver* eenigen overgang tot wachten schijnt aan te duiden. *Ik verwacht u dan* is immers haast evenveel, als *ik begin u te wachten*. Ten minste laat: *ik verwacht u sints lang* zich thans niet meer zeggen;

gen; offschoon men in den *Statenbijbel* zoodanig iets vindt. Ten aanzien van zaken, laten *wachten* en *verwachten* zich onderling verwisselen: *Ik wacht*, en *ik verwacht*, *regen;* doch *naar* en *op* voegen achter *verwachten* niet. Voorts rekent men, hetgene men verwacht, of wacht, zekerder aanstaande, dan het gene men slechts hoopt, en het bepaalt zich niet enkel bij iets goeds.

Aan *verwachting*, de daad van verwachten, staat *vooruitzigt* genoegzaam gelijk; ook daarin, dat beide woorden wel eens iets van het gene men verwacht, of voornitziet, schijnen in te sluiten: *Heerlijke verwachtingen*, of *vooruitzigten*. Dit laat zich nogtans ook enkel tot de daad van verwachten, of vooruitzien, bepalen:

't Vooruitzigt streelde ons staag. FEITH.

Voorgevoel, of *voorgevoelen*, is de daad van vooruit gevoelen, een donker voorloopig gevoel van iets hebben, dat ons staat te bejegenen, en, vooral zoo het iets schrikbarends is, op menigerlei wijze aan den mensch min of meer schijnt aangekondigd te worden, opdat de slag, als hij dadelijk plaats grijpt, hem niet te zeer verschrikke (*):

Een angstig voorgevoelen. FEITH.

Vermoeden komt van *moed* in den eigenlijksten zin, en beteekent, zich iets in den moed of zin brengen, zonder dat men er genoegzaam van verzekerd zij, om het te *weten*, of zelfs te *denken*: *Wij vermoeden, dat het zoo of zoo loopen zal.*

Hoe

(*) Dat eene al te onverwachte vreugde even schadelijke gevolgen kan hebben, als een plotselingsche schrik, is reeds aangemerkt. Over de verschillende middelen in Gods hand, tot verwekking van voorgevoel bij den mensch, kunnen wij hier niet uitweiden.

Hoe kon men denken, neen! hoe kon men slechts vermoen?
FEITH.

Het zelfst. *vermoeden* is de onbepaalde wijze van het werkwoord, en vervangt, als men er *kwaad* bij voegt, en ook wel eens anderzins, de plaats van *argwaan* en *achterdocht: Geef u in geene vermoedens toe! Vermoeden op*, of *nopens, iemand voeden*, enz.

't Ergwaenige vermoên. BRANDT.

De daad van *gissen*, dat eigenlijk, zoo als *raden*, een kiezen van eene onderstelling uit een aantal mogelijke is.

Men weet van raden noch van gissen. VOND.

Zulk een kiezen wordt door *gissing* uitgedrukt, en dit woord beteekent ook het gene men gist: *Dat er zoo of zoo gelezen worden moet, is eene bloote gissing; hooger geef ik het niet uit.* In dezen zin kan het door *vermoeden* niet vervangen worden; maar in den anderen voegt men *gissingen* dikwijls, als genoegzaam evenveel beteekenend, bij *vermoedens;* uitgenomen wanneer dit woord den vermelden kwaden zin heeft, in welken *gissing* zoo zeer niet wordt gebruikt.

Verbeelding is de daad van verbeelden, of het gene men zich verbeeldt: *Hij heeft eene groote verbeelding van zich zelven;* en soms ook des menschen verbeeldingskracht, welke, met en benevens de bevatting (het vermogen om te bevatten, of te begrijpen, ook *begrip* genoemd) en het geheugen en oordeel, des menschen zielsvermogens geacht wordt uit te maken, en, door FEITH

Verbeeldingskracht, die 't al bezielt,

geheeten, met name bij LOOTS, in deszelfs *Eeuwzang*, onder den naam van *Verbeelding*, dezelfde plaats bekleedt, op welke er, bij zoo vele andere oudere

 en

en latere dichters, eene *Zanggodin* praalt. (*). Voor het gene men zich verbeeldt genomen, is *verbeelding*, zoo als ook *inbeelding*, doorgaans iets, dat men veel ligtvaardiger onderſtelt, dan het gene men gist, of vermoedt; ja veelal iets ongegronds en onwaarachtigs.

Dit laatſte is *waan* zelfs altijd, wanneer het dient, om het gene men waant aan te duiden: *Hij ſteekt vreesſelijk vol waan en inbeelding.*

Het offer van zijn waan en mijne arglistigheid.
FEITH.

Het is voorts de daad van wanen:

Door dikken nacht van bijgeloof
En dommen waan voor leering doof. LOOTS.

Wanen ſtamt inmiddels van het oude *wan* af, dat voor valsch plagt gebruikt te worden, toen *eine wane vergebene hoffnung*, in het Hoogd. eene valſche en vergeefſche hoop was; een zin, dien dat woord in *wanbegrip*, *wangeloof*, enz. nog hedendaags bij ons ſchijnt te hebben; en uit welken die van *wan* in andere zamenſtellingen, even als die van *wanen* en *waan*, zich ligtelijk laat afleiden. Volgens EBERHARD is voorts *wanen* aan het Nederſ. *ſwanen* verwant. Minder voldoet ons deszelfs onderſtelling van verwantſchap tusſchen *wahnen* en *ahnen*, enz. welk laatſte woord hij wederom elders, en veel waarſchijnlijker, met *aan* vermaagſchapt rekent.

Dunk

(*) Bij den Hoogleeraar SIMONS is het, in *Alexander*:

Kom op, ô Geest des nachts, beklim nog eens uw troon!
Verbeelding roept u op, door hare toverroede.
Verſchriklijk monſter, kom, kom op! enz.

Dunk is de daad van *dunken*, oulings ook *bedunken*, oordeelen, beoordeelen, fchatten, van welke beide werkwoorden het laatfte thans, en het andere oulings ook, zelfft. voor oordeel, gevoelen, enz. gebruikt wordt en werd. Dezen zin heeft nu *dunk* insgelijks: *Zulks boezemt mij daaromtrent geenen kwaden dunk in. Dus zult gij eenen goeden dunk van u verwekken. Bij iemand in den besten dunk ftaan.* Daarentegen is *dunken* ook onz. voorkomen, voorftaan: *Het dunkt mij goed. Gij moet u zulks niet laten dunken.* Uit deze beteekenis fpruiten die van *goeddunken*, *laatdunkend*, enz. en dezelve fchijnt in den grond der zake de lijdelijke van het bedrijvende *dunken* te zijn, dat gerekend worden kan genoegzaam aan het bedrijvende *denken*, in *wat denkt gij van hem*, enz. gelijk te ftaan.

Hoe het ook met dit laatfte gelegen zij, *denken* is onz. zijn redelijk denkvermogen gebruiken, om zich een of ander onderwerp juist en wel voor te ftellen, het bij zich zelven te wikken, en daarover een welgegrond oordeel te vellen: *Hoe zit gij zoo te denken? Denkt gij niet bij het gene gij leest?* Het beantwoordt hier aan *peinzen*; en met dit woord verwisfelt men in het Zuidelijke Nederland *denken* ook dan, als het laatfte, in het vermelde bedrijvende gebruik, eene mindere infpanning van ons denkvermogen aanduidt, en voor een vrij ligtvaardig fchatten en beoordeelen gebruikt wordt; en in foortgelijken zamenhang, als bij CATS, in:

Jae noyt op vryen eens en peyst,
Soo langhe ghy daerhene reyst;

en meermalen elders; bij HOOFT, in: *Gemerkt hy gehoort hadt, dat Augustus ook ietwes op Romeinfche ridders gedacht hadt, badt hem te peinzen om eenen vriendt*, enz. enz. Nopens de verdere beteekenisfen raadplege men het *Taalkundig woordenboek*; waar intusfchen wij moeten op. middelen.

be-

bedacht zijn niet tot *denken* had moeten worden te huis gebragt. Het van dit woord afkomstige *denkbeeld* is iets, dat men zich al denkende voorstelt, en als tot een beeld vormt; dikwijls zonder dat het inderdaad eenig aanwezen heeft; alswanneer het *denkbeeldig* genoemd, en ook wel eens met de benamingen van *herſenſchimmig*, *ingebeeld*, *gewaand*, enz. beſtempeld wordt.

In hooger ſfeer, in eindloos hooger orden,
Dan waar ooit ſterflings denkbeeld vloog,
Den regenboog des lichts te omgorden.
BILDERDIJK.

Gedachte is het gene men denkt, over het algemeen, en zonder dat men juist een denkbeeld vorme. Het is of een lijdelijk deelw. dat men zelfſt. gebruikte, voor dat het lidw. *het* in zwang was, en dat dus het lidw. *de* voor zich kreeg (zie de *Voorrede*, *bladz.* XXXI); of, gelijk als *nog* en *geneugte* misſchien niet zoo regtſtreeks, als wij *bladz.* 144 onderſtelden, van *nóg*, maar van *noegen*, en een daaraan beantwoordend, maar in onbruik geraakt, Vriesch werkw. kunnen zijn voortgekomen, zoo kan ook *gedachte*, dat in het Hoogd. de daad van denken aanduidt, een woord van den vorm van *wacht* zijn, dat mettertijd met *ge* vergroot werd, en nu reeds door M. STOKE, en vervolgens door vele anderen, ten onregte voor een lijdelijk deelw. gehouden en gerekend werd geen *de* maar *het* voor zich te moeten hebben. Deszelfs algemeene beteekenis, van het gene men denkt, vindt men in het *Taalkundig woordenboek* in verſcheidene beteekenisſen geſplitst.

Meenen, Vrieſ. *miene*, beantwoordt, wat deszelfs oorſprong aangaat, vrij wel aan *vermoeden*. Want, zoo als dit woord aan *moed*, gemoed, verwant is, zoo is *meenen* het aan een evenveel beteekenend *min*, Eng. *mind*, Lat. *mens*. Ook ſtaat *meenen* dikwijls in beteekenis aan *vermoeden* gelijk:

Men

Men sta nu langer niet op weenen, of op meenen,
Maer op den vasten grondt. BRANDT.

Het is inmiddels dikwijls ook evenveel, als *denken*, in deszelfs min nadrukkelijk gebruik. *Ik meende te gaan eten* laat zich door *ik dacht te gaan eten* vervangen; en *meenen* nadert hier inmiddels reeds dat *voornemen*, waaraan het zoo dikwijls beantwoordt, en het *bedoelen*, dat voorts ook door hetzelve wordt uitgedrukt: *Zou hij haar wel regt meenen? Het zoo of zoo meenen* is zulk of zulk eene bedoeling hebben. *Meening* is het gene men meent of denkt: *Mijne meening is wel degelijk, dat gij zoo of zoo handelt.*

Maer wat dat eygentlyk syn meyning was, of niet,
Als hy dees woorden schreef. WESTERBAEN.

Bijzonderlijk gebruikt men dit woord nopens het gene er in de Godgeleerdheid wordt gedacht:

Trekt uit hun meening doch geen haetlyke gevolgen.
BRANDT.

In den laatsten zin beantwoordt *meening* aan *stelling*, het gene men stelt:

Voegt hier haer stellingen en paradoxen by.
WESTERBAEN.

Bijzonderlijk is *stelling* in het wetenschappelijke meer het gene men vaststelt (*). Het gene men als zeer twijfelbaar onderstelt, voert er daarentegen onderscheidshalve den naam van *onderstelling*. Dit woord en *stelling* duiden ook de daad van stellen en onder-

(*) Uit hoofde van de eigenlijke kracht van *stellen*, dat aan *stallen*, *stillen* en *stollen*, naauw verwant is, voor het bedrijvende van *staan*, Vrief. *steen*, kan worden gehouden, en van zijne *st* de beteekenis van tot stilstand brengen, of vastzetten, schijnt te hebben ontleend.

derstellen aan. Eene stelling of meening wordt voorts *begrip* genoemd; welk woord alsdan het gene men begrijpt aanduidt; zoo wel als in *kort begrip*; waar het intusschen zijne beteekenis van eenen anderen zin van *begrijpen* afleidt, in welken dit werkwoord aan *omvatten* beantwoordt. Uit den zin, in welken het aan *bevatten*, *verstaan*, gelijk staat, ontleent *begrip* voorts de beteekenis van de daad van begrijpen en het vermogen daartoe: *Zich op een regt en volledig begrip van zaken toeleggen.*

Dat niemand hun begrip met sulk een last bezwaer.
BRANDT.

Van de bijzondere kracht van *begrijpen*, in: *Als gij het zoo begrijpt. Dat hij eens begrepen heeft, daar is hij niet af te krijgen*, is in het vorige reeds gewaagd:

GEVOELEN, AANNEMEN, GELOOVEN, VERTROUWEN, BEWUST ZIJN, WETEN.

Wij voelen, hetgene onze zintuigen treft; want ons zien, hooren, smaken, enz. is immers eigenlijk ook slechts voelen; maar het werkw. *voelen* bepaalt zich intusschen, ten aanzien van het gene wij door onze zintuigen bespeuren, voornamelijk bij de gewaarwordingen, welke het over ons gansche ligchaam verspreide zintuig des gevoels ons verschaft; en dat zintuig doet ons bemerken, of iets zacht, week, enz., dan of het scherp, hard, enz. is, of de lucht, die ons omringt, fijn en koud, dan of zij warm, broeijig, dampig, enz. is; alwaarom wij onze gewaarwording van dat alles door *voelen* uitdrukken. Het gene wij met vingers of handen aanraken, worden wij tevens gezegd te *tasten*; en voorts worden *tasten* en *voelen* ook wegens gewaarwordingen gebezigd, waaraan ons ligchaamsgestel geen onmiddelijk deel heeft. Meermalen wordt er nopens iets bovenzinnelijks, dat zeer klaarblijkelijk is,

is, gezegd, dat *men het tasten en voelen kan.* Bij WESTERBAEN is het:

Dees dulligheyd, die yder een kan tasten.

Bij den puntigen DE DECKER:

Die dommer als een verken
Geen' Godheid in natuur wil voelen noch bemerken,
Verdient niet dat hij voel of deel heb aan natuur.

Elders vindt men:

'k Zie mijn zwakheid, 'k voel mijn smarte,
Tot in 't harte. L. D. S. P. enz.

De daad van voelen heet *gevoel;* welk woord een gewaarworden van al het vermelde omvat: *Het gevoel van de hitte des dampkrings. Hij heeft weinig gevoel van zijn verlies.* Al, wat zich door levendigheid van gevoel onderscheidt, heet *gevoelig*; een woord, dat dus aan het Hoogd. *empfindlich* en *empfindsam* beide beantwoordt: *Een zamenloop van zenuwen maakt de toppen onzer vingeren zeer gevoelig. Welk eene edelaardige en teedergevoelige ziel!*

Gevoelig is de man voor 't schoon van vorm en leest,
Maar meer gevoelig nog voor 't schoone van uw geest.
SPANDAW.

Eene overmatig verfijnde bovenzinnelijke gevoeligheid voert den naam van *sentimenteelheid*, Hoogd. *empfindeley*, maar is nu wederom uit de mode, in welke een zwerm Hoogduitsche broodschrijvers haar ook hier te lande hebben gebragt, die ons, na eene gansche Bibliotheek van sentimentele Romans, op een aantal Spook- en Rooverhistorien hebben onthaald, maar thans ook hiervoor weinig koopers vinden.

Gevoel heeft voorts, behalve *ongevoelig*, *gevoelloos* en *gevoelvol* voortgebragt, en uit hetzelfde

woord, of uit het werkw. *voolen*, spruit *gevoelen*, dat enkel tot het bovenzinnelijke gevoel behoort, en daaromtrent de plaats van *voelen* veelal vervangt. Men *gevoelt* het schoone, het ware, enz. van een of meer denkbeelden, enz.

Maer Holland ook gevoelen mag en proeven
De vrucht, die 't zich van uw bestier belooft,
En juichen mag, enz. DE DECKER.

Te midden van 't geluk gevoelde ik niets, dan smart,
FEITH.

Als zelfst. naamw. is *gevoelen* geene daad van gevoelen; neen, deze wordt door *gevoel* uitgedrukt; maar *gevoelen* is hetgene men gevoelt, voor waarachtig, schoon, enz. houdt: *Een goed gevoelen nopens zich verwekken*; waar het woord zich door *dunk*, *reuk*, enz. laat vervangen. *Het gevoelen der dusgenoemde Semi-Arianen en Arianen.*

Omtrent gevoelens van een onnoodtsaeklyk punt.
BRANDT.

Volgens het *Taalkundig woordenboek* laten toorn en gramschap zich ook door *gevoelen* uitdrukken; wij voor ons weten alleen, dat *gevoeligheid* eene zekere maat van veelal opgepropte gramstorigheid pleegt aan te duiden.

De reden, waarom het gene wij in het Godsdienstige of anderzins voor waarachtig houden den naam van ons *gevoelen* bekomen heeft, ligt daarin, dat wij hetzelve meermalen niet zoo zeer op grond van bloote redekaveling omhelzen, als met een ingewikkeld en donker gevoel, waarvoor er zich somwijlen geene genoegzame bewijsredenen laten aanvoeren. Andere dingen worden zonder eenig zoodanig gevoel slechts *aangenomen*. Dit doet men ten opzigte van talloos vele stellingen en onderstellingen van anderen, welke door de groote menigte met geene mogelijkheid kunnen worden onderzocht

en

en op de proef gesteld. Ja er is naauwelijks iemand, wiens Godgeleerd of ander stelsel niet met ontelbaar vele eenvoudig aangenomene onderdeelen opgevuld is, tot welker grondige toetsing het hem aan tijd, gelegenheid of bekwaamheid, ontbreekt. Welke Geoloog heeft, bij voorbeeld, genoegzaam onderzocht, hoe het met de ondersteide beddingen der aarde eigenlijk gelegen is?

Wederom andere dingen *gelooven* wij, dat is, wij achten ons daarvan overtuigd, om dat wij daarvoor een onwraakbaar gezag meenen te hebben. Met zulk eene overtuiging omhelzen wij, hetgene wij voor Historische waarheid houden, en menig ander onderdeel van hetgene wij plegen vast te stellen, maar alsdan slechts gezegd worden te *gelooven*, en niet te *weten*. Des niet tegenstaande houden wij het onwankelbaar vast; hoedanig een vasthouden het woord *gelooven* meestal insluit:

Wy heffen uit dit slyk 't verbryzeld hart naar boven
Tot Hem, die voor ons leed, belyden en gelooven.
BILDERDIJK.

Naauw kon de hemel zelf zijn zegepraal gelooven.
TOLLENS.

Somwijlen wordt er inmiddels door het woord eene mindere maat van verzekerdheid aangeduid: *Ik geloof het gaarne, maar* ——

Men zegt, en 't wordt geloofd, dat, toen hij 't daglicht zag,
Natuur u zegende en hem groette met een lach.
HELMERS.

Geloof is eigenlijk de daad van gelooven. In dezen zin wordt het woord wel eens tegenover *aanschouwen* gesteld. Voorts beteekent het eene innige verzekerdheid nopens hetgene men op de gezegde wijze vaststelt: *Wie kan toch aan zoodanig iets geloof hechten?* In *op geloof* en *op goed geloof*

Q wordt

wordt er vertrouwen op geloofwaardigheid, eerlijkheid, enz. aangeduid. Zeer dikwijls is *geloof* een Godsdienstig stelsel:

Geen stuk van ons geloof, zoo noodig als dit punt.
BRANDT.

Het geloof is bij uitnemendheid de Christelijke Godsdienstleer, en soms het dusgenoemde *credo*, ja bij sommigen eene geloovige omhelzing van eenig bijzonder punt, dat bij hen voor de groote spil der Euangelieleer gehouden wordt, en door middel van welks toeeigening aan zich zelven men een *geloovige* worden zou.

Geloof aan *God* is geloof aan Gods verklaringen, beloften, enz. *Geloof in God* en *Christus* zijn uitdrukkingen, welke men uit den *Statenbijbel* in de taal opgenomen heeft. Dezelve zijn aldaar uit pogingen, om den grondtekst letterlijk over te zetten, voortgekomen, maar hadden, ter bereiking van dat oogmerk, *vertrouwen op God* en *Christus* moeten luiden. Elders laat *geloof*, in den nadrukkelijksten zin van dit woord, zich ook door *vertrouwen*, of *betrouwen* vervangen, en *gelooven*, dat iets zoo of zoo is, of gebeuren zal, door *vertrouwen: Hij zal nog in tijds komen, vertrouw ik.* Want hier laat *betrouwen* zich niet bezigen, offschoon het als werkwoord meermalen aan *vertrouwen* en *toevertrouwen* gelijkstaat, en *iemand iets betrouwen* de plaats van *iemand iets vertrouwen* en *toevertrouwen* pleegt te vervangen:

't Zijn panden, u betrouwd, en kinders, u bevolen.
TOLLENS.

Ja men verwisselt ook *ik betrouw u*, en *ik vertrouw u*, welk laatste wel onderscheiden worden moet van *ik betrouw*, of *ik vertrouw*, *op u*, dat aan *ik vest op u betrouwen*, of *vertrouwen*, gelijk staat:

Van *iets vertrouwen* en *gelooven* verschilt niet slechts *iets weten*, maar ook *van iets bewust zijn*;

eene

eene uitdrukking, waarin *bewust* aan *weten*, Vriesch. *wite*, Hoogd. *wissen*, naauw vermaagschapt schijnt. Want men pleegt wel dit woord van een oud *bewissen*, verzekeren, af te leiden, maar tusschen *bewust* en *verzekerd* is er een merkelijk onderscheid. Hierom schijnt *bewissen* ons eigenlijk slechts evenveel te zijn geweest, als doen weten; en *bewust* is, onzes erachtens, hij, wien men van eenige zaak verwittigd heeft, of de zaak zelve, waaromtrent er zulk een verwittigen, of doen weten, heeft plaats gehad, en men *bewust* ook bezigt; offschoon *bewust* vervolgens eene innige, en niet van buiten aangekomene, wetenschap van het een of ander heeft beginnen aan te duiden: *Daar hij van zijne onschuld bewust was.*

Die eedle trots, der deugd, die zich bewust (aan zich zelve bekend) *is, eigen.* FEITH.

Wat eindelijk *weten* is, vermeldt het *Taalkundig woordenboek* derwijze, dat wij daarbij thans slechts het volgende hebben te voegen. EBERHARD en anderen onderscheiden dit woord te regt van *gelooven;* maar des niet tegenstaande kunnen wij zeer wel gezegd worden ook te *weten*, hetgene bij velen enkel een voorwerp van geloof is; als wij, namelijk, daarvoor zulke duchtige bewijsredenen hebben, dat men aan alles zou moeten twijfelen, zoo men daaraan eenigen twijfel sloeg. Dus is het inzonderheid met Gods aanwezen, waaromtrent velen de Wijsgeerte van KANT zeer verdraaid plegen voor te stellen, als of zij al onze wetenschap dienaangaande voor een bloot *geloof* zocht te doen doorgaan; terwijl zij daarentegen alles dus uiteen zet, dat wij eene tallooze menigte van Physico-Theologische bewijzen voor het aanwezen van een God hebben, waarbij er wel geene Cosmologische komen, maar nogtans een groot aantal Ethico-Theologische, die boven de voorgemelde hierin uitmunten, dat zij ons niet slechts van Gods bestaan, maar ook van deszelfs

zelfs zedelijke eigenſchappen, overtuigen; terwijl deze voorts door onze innige bewustheid van verband tusſchen deugd en geluk tot een dusgenoemd *Postulaat* worden gemaakt. Zie daar de eigenlijke leer van den grooten KANT (*) hieromtrent.

BESLUITEN, AFLEIDEN, WAARNEMEN, GEWAARWORDEN, BESPEUREN, BEVROEDEN, BEMERKEN, ONTDEKKEN.

Of *in zich beſluiten*, voor bevatten en behelzen, voegelijk gebruikt wordt, hier aan twijfelen wij zeer. Men zegt wel: *Dat ſchrijven ſluit in*, of: *Er ligt in dat ſchrijven opgeſloten;* maar dit is geheel iets anders, dan: *Dat ſchrijven beſluit in zich*; en, al liet dit laatſte zich in den zin van het naastvoorgaande zeggen, dan ſtond het nog niet gelijk aan: *Dat ſchrijven behelst*; want *behelzen* is ten algemeenen hoofdinhoud hebben, en niet ingewikkeld, of anderzins, iets onder het overige medevoeren. Om dit nopens eenig ſchrijven aan te duiden, zegt men dat hetzelve *onder anderen behelst*. Op DE DECKERS:

Al wat er tusſchen maen en aerdbol is beſloten,

hebben wij intusſchen zoo zeer niets aan te merken.

Beſluiten komt, in den zin van ten einde brengen, met *ſluiten* overeen, dat tevens dien van digt maken, toedoen, heeft; tot welk laatſte het *ſluiten* van

(*) Die zich, met alles dus uiteen te zetten, jegens de echte Godgeleerdheid even verdienſtelijk heeft gemaakt, als de verdraaijers van zijne leer, in vereeniging met vroegere, latere en hedendaagſche, Pantheisten, haar al meer en meer ondermijnen, en den vreesſelijkſten afgrond voor het menschdom openen.

van een brief zich, even als tot het andere, laat te huis brengen. Dat de laatste beteekenis de eigenlijkste is, spreekt van zelf; maar hoe nu de andere daarvan afgeleid? Onzes erachtens duidt het woord een sluiten aan, hetgene, zoo als dat van de hand, den mond, het oog, enz. door een zamendrukken van de wederzijdsche deelen wordt verrigt; en nu wordt een schriftelijk opstel, eene rede, enz. aan het einde dikwijls ook zamengedrukt, tot een Epilogus, of hoofdinhoud. Hiervan schijnt *sluiten* en *besluiten* deszelfs beteekenis van ten einde brengen te ontleenen. Voorts loopen er uit een aantal overwegingen bij dezer einde gevolgtrekkingen te zamen, welke een dus genoemd *besluit* vormen. Van hier, dat *besluiten* zoo veel is, als *gevolg trekken: Ik moet daaruit besluiten, dat*, enz. en als *voornemen*, *vaststellen: Ik besloot daartoe*, of *om*, enz. *Er werd door den raad besloten, dat*, enz.

Afleiden is niet slechts naar beneden, maar ook ter zijde, leiden: *Cyrus baande zich, door het afleiden van den Euphraat, een weg ter overrompeling van Babylon. Het water uit eene rivier, of zijtakken van haar, afleiden. Ik leidde haar van de trappen af*, langs een weg, die van de trappen afliep; een gezegde, dat van: *Ik leidde haar de trappen* (*) *af*, grootelijks verschilt. Overdragtelijk is *iemand van iets afleiden*, hem eenen anderen weg doen inslaan, dan welken hij buiten dien zou zijn gevolgd; *een woord van een ander afleiden*, het daarvan afkomstig achten; *iets van* of *uit iets afleiden*

(*) Of liever *de trap*, verzamelbaar; zie het *Taalkundig woordenboek*, *Art.* TRAP, waar men tweemalen even averegts eene *n* in ons geschrijf ingevuld heeft, en er gelezen worden moet: *langs eene marmeren trap*, en *de trap op*.

leiden, het daaruit voortgekomen, of daardoor veroorzaakt, rekenen, en bij redekaveling een gevolg uit eenige zaak trekken, of daaruit iets *besluiten*.

Dit nu is een der wegen, langs welke wij tot de kennis van dat gene geraken, dat wij niet slechts onderstellen, of gelooven, maar weten; zoo als dat er een God is, dat de geregelde afwisseling in den tijd van zons op- en ondergang zich elk jaar hernieuwt, enz. De andere weg ter verkrijging van de gezegde kennis is de zinnelijke, op welken wij dingen buiten ons, met ons gezigt, gehoor, gevoel, enz. waarnemen; het zij met, het zij zonder, zulk een opzettelijk in het werk stellen van middelen daartoe, als het doen van waarnemingen, enz. Het gene wij op dezen weg verrigten heet *gewaarworden* en *waarnemen;* woorden, nopens welker oorsprong wij hier het volgende opmerken: *Ware* of *waar* is niet slechts, zoo als *bladz.* 85 reeds vermeld werd, de daad van waren, of bewaren, maar moet ook eenen warenden hebben aangeduid, die iets gadesloeg, op iets toezag, of iets zag en bemerkte. Deze beteekenis hebben althans *gewaar* en *ontwaar*, en dezelve moet die van *waarschouwen*, of *waarschuwen*, hebben voortgebragt, welke woorden ons aan *waarschuw maken* schijnen te beantwoorden. *Waarnemen* schijnt ons daarentegen eigenlijk zoo veel te zijn, als in waar, in oogenschouw, nemen, en voorts met oplettendheid verrigten, of na meerdere, mindere, of geene, nasporing bespeuren en gewaarworden.

Ontdekken is eigenlijk van dekfel ontdoen, en voorts ter kennis van anderen brengen: *Een der zamenzweerders ontdekte nog in tijds alles;* of zelf bespeuren: *Hadden de Trojanen ontdekt, wat het houten paard inhad.* Bijzonderlijk een onbekend land vinden en bekend maken; *Abel Tasman ontdekte Van Diemens land, enz.* en eene onbekende zaak: *Na dat Jenner de kracht der koepokstof had ontdekt.* Dat *uitvinden* geheel iets anders is, zal

nader blijken. *Het veld ontdekken* is, in den krijg, hetzelve doorloopen, om te zien, of er ook onraad schuile. *Bespeuren* luidt bij CATS *speuren*, laat zich meermalen met *ontdekken* verwisselen, en is eigenlijk iets aan eenig bemerkt spoor van hetzelve ontdekken: *Onraad bespeuren.* Het sluit geene zoodanige voorafgaande nasporing in, als het anders genoegzaam evenveel beteekenende, maar tot geen dadelijk zien betrekkelijke, *op het spoor krijgen* gemeenlijk onderstelt; daar dit eigenlijk wegens jagers wordt gezegd, die uit de voetsporen van eenig wild beginnen op te maken, dat hetzelve er geweest is, en waarheen het zich begeven heeft.

Van *vroed*, kundig, enz. komt *bevroeden*, met inspanning van verstand en kunde ontdekken, wat er ten aanzien van eenig ding plaats grijpt: *Men bespeurde wel, dat er iets gaande was; maar wat, dit bevroedde men in geenen deele.*

Wij kunnen door ons zelve al wat ons dient bevroên.
WILLEMS.

Zie voorts hierover TEN KATES *Tweede proeve van geregelde afleiding*, *Art. VROED.*

Bemerken staat in sommige opzigten evenzeer aan *merken* gelijk, als *besluiten* aan *sluiten*; en *merken* komt van *merk*, of *mark*, zoo men wil, eigenlijk eene scheiding; van waar *marker*, een hout, dat men tusschen een luik en den rand der opening steekt, om een luchtgat te krijgen; bijzonderlijk eene grensscheiding, de zoom van een land, aan welke beteekenis die van het Lat. *margo*, rand, verwant is; voorts een teeken, dat de grensscheiding aanduidt, en alle ander teeken, waarmede men het eene van het andere onderscheidt. Nu is *merken* met zulk een teeken onderscheiden, aan een teeken onderkennen, en bespeuren over het algemeen. Het staat aan een voorafgaand oneigenlijk gebruikt *zien* gelijk, in:

 Ik

Ik merkt' en ach! niet zonder nyd,
Hoe bly de dwaas zyn jaren slyt. L. D. S. P.

Men merkt uit eene wolk van stof, dat er vijandelijk paardenvolk nadert, en men *bemerkt* dit ook; maar dat volk zelf, als het dadelijk te voorschijn komt, wordt men alleen gezegd te *bemerken;* welk woord, bij uitsluiting van het andere, nopens het gene men dadelijk begint te zien, gebezigd wordt:

Die in 't harte ziet, die 't binnenst kan bemerken.
BRANDT.

'k Vrees, dat die eigen deugd mijn toeleg zal bemerken.
FEITH.

OPMERKING, AANMERKING, WAARNEMING, PROEFNEMING, NAVORSCHING, NASPORING, OPSPORING, OPDELVING, ONDERZOEK.

Opmerken verschilt van *merken* (*) en *bemerken* daarin, dat het aanduidt, dat men het gemerkte tot een voorwerp van bijzondere oplettendheid maakt, om daarvan eenig gebruik te maken. Dit is somwijlen zeer onvoegelijk; zoo als wanneer een neuswijs kind, bij vreemden vele dingen anders ingerigt vindende, dan te zijnent, daarop naauwkeurig let, en zulks door zijne gesprekken toont: *Men behoort zoo niet alles op te merken.* Anders is een oplettend beschouwen van al, wat vreemd is, juist het gene, waardoor de mensch zich van andere schepselen, en de eene mensch zich van den anderen onderscheidt.

(*) Zeer na bij aan *iets opmerken* komt intusschen *op iets merken:*

Tot dat ik in uw heiligdom
Op 't eind der boozen nader merkte. L. D. S. P.

fcheldt. Een baviaan, die nooit een fchip gezien heeft, merkt het wel, als hetzelve nadert, en bemerkt hetzelve wel, maar er wordt niets door hem opgemerkt, dan dat tot zijne behoefte van voedfel, enz. betrekkelijk is. Zoo fcheen het de domme Vuurlanders ook niet aan te gaan, dat het eenige fchip, hetwelke zij ooit gezien hadden, en op hetwelke FORSTER zich bevond, hen naderde; maar menfchelijker wezens befchouwen het vreemde met opmerking; die van opmerkzame kinderen en volwasfenen wordt door alles aangetrokken, en dit vereent zich, met eene zucht tot vermelding van het opgemerkte aan anderen, om het menfchelijke geflacht onophoudelijk in kunde te doen toenemen; terwijl andere foorten van fchepfelen, aan hunnen bijzonderen kring als geketend, zich nooit boven denzelven verheffen. Zie ons *eerfte vervolg* op TRIMOLT, *over de zielsvermogens der dieren.*

Daar *opmerking* enkel de daad van opmerken is, heeft het geen meerv. zoo als *aanmerking*, de daad van aanmerken, en tevens het aangemerkte; *Uit gunftige aanmerking van zijne jaren. Houd uwe bedilzieke aanmerkingen maar voor u!* In den laatften zin zegt men voorts: *Eene aanmerking maken. Aanmerkingen bij een werk voegen*, dat bijvoegfelen tot opheldering zijn. Het werkw. wordt eigenlijkst gebruikt in: *iets op iets aanmerken.* In den *Statenbijbel* vervangt het de plaats van *opmerken*, *befchouwen*, enz. in hoe verre te regt, dit laten wij voor als nog even onbeflist, als of *aanmerkelijk* niet dikwijls ten onregte voor *merkelijk* of voor *opmerkelijk* gebruikt worde. *In aanmerking nemen* heeft meermalen de bijzondere kracht van op iets letten, dat aan iemand of iets een gunftiger voorkomen bijzetten kan: *Het afgelegde examen was zeker flecht, maar men diende daarbij in aanmerking te nemen, enz.*

Zoo als men gezegd wordt *aanmerkingen* te *ma-*

ken, wordt men gezegd *waarnemingen* te *doen*, dat opzettelijk in het werk gestelde pogingen zijn, om iets met het gezigt of anderzins wel waar te nemen: *Behalve waarnemingen met den Barometer, ten aanzien der hoogte van den berg, deden wij daaromtrent op het strand ook nog Trigonometrische;* en het woord duidt, nevens de daad van waarnemen, ook hetgene aan, dat men waargenomen heeft: *Men vindt in den Zeemans almanak van tijd tot tijd gedane waarnemingen* (*). Zoo is ook *proefneming* het nemen van eene proef, en de opgegevene uitslag van de verrigting. Het woord beteekent inmiddels in beide zinnen geheel iets anders, dan *waarneming*, dat zulk een navorschend onderzoek aanduidt, als waarbij men, met ten hoogste slechts eenige verschillende werktuigen, de zaak, waaromtrent het onderzoek verkeert, gadeslaat, meet, peilt, hare werking op iets anders opmerkt, enz. doch haar zelve niet bewerkt. Dit laatste doet men daarentegen, als men *proefnemingen doet*, of *in het werk stelt*. Betreffen zij de Galvanische stof, dan bewerkt men deze met dusgenoemde kolommen van Volta, enz. Het woord komt van *proef*, de daad van proeven, beproeven, op de proef stellen, bij welk alles het voorwerp der daad eene zekere bewerking ondergaat.

Vorschen is, volgens eene fraaije aanmerking van EBERHARD nopens dit woord, in het Nederſ. *voresken*, zamenstelling van *vor* en *esken*, dat aan ons *eischen*, vorderen, te voorschijn doen komen, beantwoordt, en welks kracht door *vor* derwijze versterkt wordt, dat *voresken*, ons *vorschen*, Hoogd. *erforschen*, den zin van te voorschijn doen komen in

(*) Van Zeelieden, die intusschen niet zoo zeer gezegd worden *waar te nemen*, als wel *op te nemen*, *te berekenen*, *te meten*, *enz.*

in den volsten nadruk bezit. In het gebruik heeft het inmiddels slechts den algemeenen, en onz. van onderzoek doen; en het oefent den bedr. zin van iets onderzoeken eerst in *navorschen*, of *doorvorschen* (in HOOFTS *in den gront moest men de gemoeden doorvorschen*) en dien van iets door onderzoek dadelijk te voorschijn doen komen in *uitvorschen*. Daar nu *navorsching* de daad van navorschen is, beantwoordt dit woord genoegzaam aan *onderzoek* en *nasporing*, de daden van nasporen en opsporen; welk laatste veelal hetzelfde als nasporen is, maar soms ook de vrucht van in het werk gestelde na- en opsporing aanduidt: *Ik hoop hem welhaast op te sporen*, of *opgespoord te zullen hebben*,

Hij speurt steeds de oorzaak op. HIGT.

Opdelving is de daad van opdelven, en komt van *del*, dat aan *dal*, *deel* (voor leemen vloer) en *delling*, daarin gelijkstaat, dat het iets laags aanduidt. Van hier *delven*, al spittende benedenwaarts werken, en bedr. door zulk eene werking voortbrengen en te voorschijn brengen: *De Amerikanen werden naar de mijnen gevoerd, om te delven*, of *goud te delven*. *Eene gracht delven*. Vanhier *delft*, deelw. zelfst. eene gedolvene vaart tusschen de Vliet en de Schie, en voorts, in overeenkomst met *Schie*, *Rotte*, enz. eene aan die gracht gebouwde buurt, welke tot de bekende aanzienlijke stad uitgedegen is. Voorts komt van *delven*, ook *bedelven*, al delvende bedekken, *onderdelven*, ondermijnen, en bedelven, *uitdelven*, delvende uit den grond halen, of den grond zelven uithollen, en *opdelven*, dat genoegzaam hetzelfde beteekent, maar figuurlijk wegens een moeijelijk onderzoek naar iets verborgens wordt gebezigd; een onderzoek, welks vrucht dikwijls alle goud en edel gesteente in waardij verre overtreft, maar hem, wien men ze te danken heeft, even weinig voordeels verschaft,

ſchaft, als de bergwerker van den zuren arbeid trekt, welks voortbrengſel, na verder bewerkt en gepolijst te zijn, den handelaar in juweelen en andere kostbaarheden doorgaans grootelijks verrijkt.

Genoegzaam hetzelfde denkbeeld, dat in *opdelving* op den grond ligt, doet zulks in *onderzoek*; van *onderzoeken*, in de laagte en diepte zoeken, of onder dingen, die hetgene men zoekt bedekken:

Hij onderzoekt waar de oorzaak is gelegen. HIGT.

eene beteekenis, die het woord behoudt, als men er *naar* bijvoegt; alswanneer het evenveel is, als *onderzoek naar iets in het werk ſtellen.* Want *onderzoek* is zulk een onderzoeken, als het gezegde (*); maar het is intusſchen ook de daad van onderzoeken in eenen anderen zin, in welken het werkw. bedr. genoegzaam den zin heeft van doorzoekende te doorgronden: *De zaak behoort onderzocht te worden.* Den hieraan beantwoordenden zin heeft *onderzoek* in:

Driftig meer te leeren,
Nooit in het onderzoek der wetenſchappen moe.
HIGT.

Ook beantwoordt *onderzoeken*, zoo men wil, wel eens aan *ondervragen*: *Commisſarisſen van de regtbank kwamen hem onderzoeken*; en *hem* (*met gees-*

(*) Dat bij HIGT een *visſchen naar iets* heet, in:

Visch naar de oorzaak van de doodelijke kwaal,
Kruipt in het ingewand, doorwandelt alle leden.

LOOTS bezigt daaromtrent *zoeken*, zelfs in:

Gij zocht de blaadren door van dien alouden ſchat.

Want aan *doorzoeken*, dat ſteeds onſcheidbaar is, valt hier niet te denken.

geesselen) *onderzoeken* laat zich omschrijven door *hem tot openbaring van iets nopen*, of *dwingen*; en niet, zoo als in het *Taalkundig woordenboek*, door het min naauwkeurige *iets uit hem zoeken gewaar te worden*. Het geregtelijk ondervragen van iemand kan *onderzoek van hem* genoemd worden. Nopens onderzoek in eenen anderen zin is *examen* verkieslijker.

ZIEN, AANSCHOUWEN, BESCHOUWEN, SCHOUWEN, OPNEMEN, DOORSNUFFELEN, DOORKRUIPEN, DOORWROETEN, DOORGRONDEN.

Algemeen bekend is de Hoogd. uitspraak der *sch*, welker verbasterde uitspraak bij ons in *schaakspel*, enz. wij in de *Voorrede*, *bladz.* XXII reeds hebben opgemerkt. In Vriesl. behoudt men haar in *sjutte*, zoo als men ons *schieten*, Hoogd. *schiessen*, uitspreekt; en, in hetgene men voor eeuwen in de Vriesche wetten schreef: *Nen Hollandera schil ma ontfaan for en burger*, zal *schil* zekerlijk met de *s* van het tegenwoordige *sil*, of *sel* (zal) uitgesproken zijn geworden. Ten minste kan de *sch* daarin niet aan soortgelijk eene verbastering onderworpen zijn geworden, als in ons *schijnen* en *schouwen*, welke woorden aan het Hoogd. *scheinen* en *schauen* gelijk staan, en in het Vries. hunnen oorspronkelijken klank nog genoegzaam behouden. *Schijnen*, of *scheinen* luidt aldaar *sjen*, zonder den uitgang *en*, welke aldaar, even als in het Eng. weinig opgang heeft gemaakt; en met de beteekenis van zien, waar voor men hier en heromstreeks aanvankelijk, zonder onderscheid, *sjen*, *sien*, *schijn*, *schein*, enz. bezigde, maar vervolgens in het Hoogd. *sehen*, Nederd. *sien*, of *zien*, Vries. *sjen*, Eng. *see*, gebruikte; terwijl *schein*, of *schein* (Eng. *shine*) den uitgang *en* achter zich, en derzelver tegenwoordige beteekenis, erlangden. *Schau* en *schouw* luiden in het Eng. *shew*, dat doen zien, toonen, aanduidt, en in

in het Vrief. *sjog*, waarvan het enkelvoud in het Praef. Indic. van *sjen* gevormd wordt, terwijl het meerv. daarentegen tot dit laatste woord behoort.

Die schifting en scheiding is intusschen niet zoo volkomen tot stand geraakt, dat *zien* niet nog meermalen, zoo als *schijnen*, de beteekenis van zulk of zulk een voorkomen hebbe, bij voorb. in: *Wat ziet gij geel!* Alsdan is het even onz. als wanneer het voorts nopens een onbepaald gebruik des gezigts wordt gebezigd:

Deze oogen zullen eens met nieuwe klaarheid zien.
FEITH.

of wanneer het voorwerp, waartoe het zien betrekkelijk is, door middel van een voorzetsel aan het werkw. verbonden wordt: *Siet op de honden!* STATENBIJBEL.

Indien sij noch in dese laegte siet. BRANDT.

Bedrijvend is *zien* in:

De rechter Paris zag die hemelsche Godinnen.
VONDEL.

Soo dat men overal u groote daden sagh. CATS.

Gij die den splinter in uw broeders ooge siet. BRANDT.

De groote Schepper aller dingen
Ziet uit het ongenaakbaar licht
Het gantsch gedrag der stervelingen. L. D. S. P.

Nopens het verdere gebruik van *zien* voegen wij bij het vermelde in het *Taalkundig woordenboek*, dat het woord aan *bemerken*, *bespeuren*, enz. gelijkstaat, in: *Wie kan daar eenig kwaad in zien?* en in VONDELS:

Men ziet in 't beeld den geest en 't leven van ons Tulp.

In

In *bezien* vestigt het voortzetsel de bedrijvende kracht van zien derwijze op het voorwerp, dat het woord een bijzonder gadeslaan en opnemen van hetzelve beteekene: *Bezie alles ter dege! Het zal te bezien staan*, het zal eene oplettende overweging vorderen, of het al dan niet gebeuren zal; zoo ongewis is het. In het werkw. *aanzien* rigt *aan* de bedrijvende kracht van *zien* naar het voorwerp. Hieromtrent merkt EBERHARD op, dat men iets *zien* kan, zonder het juist *aan* te *zien*, en dat men het *aanzien* kan, zonder het te *zien*; als men in gepeinzen zijne oogen naar hetzelve gerigt heeft, maar aan geheel iets anders denkt.

In weerwil hiervan heeft *aanzien* den gezegden zin. Zie het *Taalkundig woordenboek*. Onscheidbaar is het voorzetsel in: *Aensiet de vogelen des hemels*. STATENBIJBEL. waar het een weinig lager is: *Aenmerckt de lelien des velts*, zoo als bij BRANDT:

Aenmerkt ook in u zelf, enz.

Veel algemeener is hetzelfde voorzetsel onscheidbaar in *aanschouwen*; tusschen hetwelke en *aanzien* er geen zoodanig onderscheid is, als EBERHARD, misschien al te Metaphysisch, wil dat er tusschen *anschauen* en *ansehen* plaats grijpen zou. Neen, maar *aanschouwen* kan alleen geacht worden statiger te zijn, dan *aanzien*, en een merkelijk aanhoudend aanzien te beteekenen: *Want wij wandelen door geloove, ende niet door aenschouwen*. STATENBIJBEL.

Het lichaem is gesleten op zijn wacht.
De ziel aenschouwt de Godtheid in haer kracht.
VONDEL.

Verwinnaar van den dood! op u rust mijn vertrouwen.
Leer, leer me in u alleen mijn zaligheid aanschouwen.
FEITH.

Aan-

Aanschouw de bruid! hoe schoon, hoe minlijk is 't gelaat. HIGT.

Even gering een onderscheid is er ook tusschen *bezien* en *beschouwen* (*):

ô Hoe verlies ik nu met lust my in 't beschouwen
Van hemelront en lucht, enz. POOT.

Men kan nu die verscheidenheit,
Die soo veel saeken onderscheidt,
Beschouwen en bemerken. BRANDT.

Die, in 't heiligdom verheven,
Isrels leed en ongeval
Van omhoog beschouwen zal. L. D. S. P.

Het eenigzins aanhoudend zien, dat onder *beschouwen* en *aanschouwen* begrepen schijnt te liggen, schijnt ons voorts na genoeg het eenige wezenlijke onderscheid tusschen *schouwen* en *zien*, welke woorden men in: *De Heere schouwt uit den hemel, ende siet alle menschen kinderen.* STATENBIJBEL. genoegzaam ten volle met elkanderen verwisseld vindt; offchoon het eene thans weinig anders, dan nopens een dusgenoemd *schouwen*, van wegen, vaarten, slagtbeesten, enz. gebezigd wordt; van welk gebruik *beschouwen* dat van bekeuren, beboeten, ontleent.

In den zin van zien geeft *schouwen schouwspel*, *schouwburg*, *schouwtooneel* (*), *schouwtoren*, enz. In

(*) Over *bekijken* en *bezigtigen* nader, als er van *kijken* zal moeten worden gehandeld.

(†) Het eerste gedeelte van dit woord en het naastvoorgaande doet dezelve aan het Fr. *théatre* beantwoorden; zoo als *schouwspel* aan *spectacle* gelijk staat. Want beide komen van woorden, die zien beteekenen. Het Fr.

In den laatstgemelden beantwoordt het vrij wel aan *opnemen*, voor zoo veel dit woord de bijzondere beteekenis heeft van nazien, van plaats tot plaats en van stuk tot stuk bezigtigen: *Zij nam alles van stukje tot beetje op. Afgezonden, om des vijands legerplaats op te nemen, bevond hij, enz. Bij het opnemen van de kust ontdekten wij eene goede landingsplaats.* Van hier *kustopneming*, enz.

Doorsnuffelen kan het opnemen van een boedel heeten, wanneer er daarbij zulk een snuffelen in papieren, enz. plaats grijpt, als waaromtrent het bij WESTERBAEN is:

Hoe scherp sien sy hier toe, en snuffelen en soecken,
Om yets te vinden in registeren en boecken.

Ook bij andere gelegenheden wordt men gezegd parkementen, en vele andere dingen, te *doorsnuffelen*:

Snuffel Amsteldam van straet eens deur tot straet.
DE DECKER.

Bij *doorsnuffelen* voegt WESTERBAEN, in:

Hoe hy syn boeken heeft deursnuffelt en doorkroopen,

een woord, welks voorzetsel in het *Taalkundig woordenboek* ten onregte dan eens onscheidb. en dan eens scheidb. gezegd wordt te zijn. Het voorbeeld, *dat eene muis er gemakkelijk door kan kruipen*, behoort tot *Er door kruipen* (vergel. *bladz.* 9, 10.). *Doorwroeten* is, voor zoo veel het tot de beoefening der wetenschappen behoort, met moeite derwijze doorzoeken, dat men niets onaangeroerd late: *Hij heeft de oudheden van zijn land en menig ander geheel doorwroet:*

Zyn ryk vernuft doorwroet de flugge berregstoffen.
POOT.

De

Fr. *scène* is naar zijnen Griekschen oorsprong eigenlijk eene *tent*, en ons *tooneel* komt van *toonen*, en beteekent een schavot (*pegma*), waarop iets vertoond wordt.

De vakken, welke men *doorwroet*, of in welke men *wroet*, zijn van zulken aard, dat de figuur, van in den grond verholen te liggen, zich nopens hen laat gebruiken; en men kan bij voorb. niet zeggen, dat *iemand de sterrekunde doorwroet heeft*, of *daarin wroet;* maar *doorgronden*, tot op den bodem doorzoeken, laat zich nopens alles bezigen:

Wat was er, dat Natuur had in haar schoot omwonden,
Dat zijn doordringend oog niet wil, niet kan, doorgronden? HIGT.

Die 't harte vormt en kan doorgronden. L. D. S. P.

waar dit woord tevens voor pogingen tot doorgronden gebruikt wordt, in:

Wiens wet hy dag en nacht
Doorzoekt, doorgrond, en met vermaak betracht.

TREFFEN, VATTEN, BEVATTEN, BEGRIJPEN, VERSTAAN; BESEFFEN, INZIEN, KENNEN, ONDERKENNEN, HERKENNEN, VERKENNEN.

Treffen is, onder anderen, eene zaak zoo raken, als tot vervulling van eenigen verstandelijken of anderen wensch noodig is: *Ik denk het eindelijk te zullen hebben getroffen.* Zoo treft men het, als men ten aanzien van iets, dat men te raden krijgt, of iets anders, waarnaar men ook moet gissen, in zijnen wensch slaagt. Het is dan, als of men in den eigenlijksten zin zijn doel getroffen had. Voorts wordt men, met zinspeling op een voorsnijder, of ontleder, ook gezegd iets *in het regte gewricht te treffen*, als men het, met eene andere zinspeling, *regt vat*, of, meer bovenzinnelijk gesproken, *regt bevat*, welk laatste HIGT ergens in plaats van *regt vatten*, voor wel verstaan of begrijpen heeft gebruikt.

Dat dit, en begrijpen in het algemeen, ook bloótelijk door *vatten* uitgedrukt wordt, vermeldt reeds het

het *Taalkundig woordenboek*, en hetzelve blijkt nader uit:

Men vat uit 's dichters' print, wat treurspel hij wil dichten. VONDEL.

Ja, gij begrijpt van 't onbegrijplijk wezen,
Van God, zoo veel het schepsel vatten mag. HIGT.

Dan ligt er het denkbeeld van op de regte wijze vatten, of grijpen, ten grondslage; maar *vatten* heeft de kracht van omvatten, als met de hand, of in een vat, besluiten, bij BRANDT, in:

Die met geen maetelijk bescheidt
Van 't geen hij vaeten kan te vreden,
Nieuwsgierig naer meer kennis tracht,
Sal sijne vlijt vergeefs besteden ——
Of meent men, dat men 't al kan vaeten, enz.

waar de gebezigde figuur door de spelling van het woord (*) aangeduid wordt. Dezelfde kracht heeft *bevatten*, nevens de reeds aangestipte bovenzinnelijke, welke het woord met *verstaan* en *begrijpen* gemeen heeft.

Dit laatste woord komt evenzeer van *grijpen*, als *bevatten* van *vatten*, en duldt, onder anderen, eene werking des verstands aan, nopens welke het inmiddels bij HIGT is:

Dit leert de Godgeleerdheid elk,
Die haar bemint (elk moet haar minnen)
En dit begrijpen onze zinnen.

Van *begrijpen* komt *begrip*, het gene men begrijpt, of denkt, en het vermogen van begrijpen of bevatten.

(*) Welke hier reeds ongepast, maar in WESTERBAENS *nae ick de saeck kan vaeten* nog veel ongepaster is.

ten, het bevattingsvermogen, waarmede wij de denkbeelden, welke zich aanbieden, in onzen geest opnemen, om voorts door het oordeel bewerkt, en door het geheugen bewaard te worden. Tot dat vermogen behoort BRANDTS:

't Geen gy vraegt, gaet boven myn begrip.
Die dingen weet ik niet. Wat wil men op een ſtip,
Een punt van klein gewight, een hair aen vieren kloven?

De reeds opgemerkte gemeenſchappelijke beteekenis van willen, in *begrijpen* en *verſtaan*, ſpruit uit de gewone; en deze laatſte ſchijnt in *verſtaan*, als men de oude overeenkomst van *ver* en *be* voor oogen houdt, uit de eigenlijke van iets met de voeten bezetten voortgekomen te zijn; zoo dat *iets verſtaan* oorſpronkelijk evenveel zij, als *hetzelve magtig zijn*, eene uitdrukking, welke wel eens met die andere verwisſeld wordt. Immers had BRANDTS

Soo werdt men trots op ydle waen.
Soo kan te diep gronđeeren deeren.
Selfs 't klaere ſal men niet verſtaen,

door *Zelfs 't klare niet magtig zijn* vervangen kunnen worden, en zegt men:

Die 't Waelsch niet magtig is, voor *die 't Waelsch niet kan verſtaen.* WILLEMS.

Hij is de wiskunde magtig, voor *hij verſtaat ze*, of *hij verſtaat zich daarop*; in welk laatſte de oorſpronkelijke beteekenis nog wel het duidelijkſte door de andere henen ſchijnt.

Hoe ſterk nu ook de gewone beteekenisſen van *verſtaan*, *begrijpen* en *bevatten*, elkanderen naderen; die woorden zijn echter ver van elkander ſteeds te kunnen vervangen. Sommige verſtanden zijn te los en vlugtig, om de wiskunde, of wiskundige voorſtellen, te leeren *verſtaan*; dezelve ſchijnen hun

te

te hoog, om ze te kunnen *vatten*, en zij *begrijpen* gevolgelijk niet, hoe men den onderlingen afstand van twee torens berekenen kan, zonder ze te naderen. Hier kan *verstaan* de plaats van *begrijpen* niet wel bekleeden, noch *begrijpen* die van *verstaan*; en op: *Het is mij te hoog, of te groot*, volgt eigenaardigst: *Ik kan het niet vatten*, of *bevatten*; maar nog minder staat *beseffen* aan *verstaan*, enz. gelijk.

Bij FEITH is het, nopens de aardsche gelukzaligheid:

Haar onbestendige aart deed mij voorlang beseffen,
Dat hij, die laager dan het vast gesternte bouwt,
Den grondslag van zijn heil aan welzand toevertrouwt (*).

Hier schijnt *beseffen*, in plaats van een bloot verstaan of begrijpen van de zaak, een innig, levendig, en in de toekomst uitziend, begrip daarvan aan te duiden; even als voorts in:

Dap-

(*) Het gewone *op een zandgrond bouwen*, dat uit den *Statenbijbel* ontleend is, en eigenlijk zijn moest *op den zandgrond bouwen*. In het Joodsche land lag er, namelijk, toen de Heiland predikte, op de rotsen eene thans veelal weggespoelde aardkorst. Bouwde men slechts hierop, dan werd het gebouwde ligtelijk door winden en slagregens weggevaagd. Men moest dus voor hetzelve op de rots, onder de dunne aardkorst, vastigheid zoeken, *graven en verdiepen*, zoo als het bij *Lucas* is, en *op de* (niet *eene*) *steenrots bouwen*. Dan was het gebouwde, op of in de helling van eene hoogte, tegen stortregens bestand. Ook dit hopen wij door den herziener van den *Statenbijbel* opgemerkt te vinden.

Dappren zinger,
Die levende uitdrukt al wat hij beseft. VONDEL.

Tot dat hun hart zich dwaas verheft,
En hun verwoesting niet beseft. L.D.S.P.

Ons klein verstand kan nogthans licht bezeffen,
Dat, zoo wij naar den lauwer willen staan,
Wij ook —— op 't oude spoor, enz. HIGT.

Besef is de daad van beseffen: *Een angstig besef van de dreigende gevaren*, enz. De oorsprong van het eene en andere laat zich niet doorgronden. Misschien is intusschen het woord verwant aan het Vriesf. *besaauwen;* zie WASSENBERGS *Idioticon*. In allen gevalle schijnt *besef* geen zoodanig voortbrengsel van eigene dadelijkheid, als *inzien*, dat een indringen in voorkomende zaken aanduidt: *De man schijnt daarin weinig inzien te hebben;* offchoon men *iets inzien* zegt:

So sy haere saeck recht insien en verstaen. WESTERB.

en *mijns inziens* eenvoudiglijk aan *mijns bedunkens*, *mijns erachtens*, *mijns oordeels*, pleegt gelijk te staan.

Dat *kennen*, *keunen*, *konnen* en *kunnen*, oulings door elkanderen gebruikt werden, bewijzen *gekeunen*, dat men dikwijls voor *gekend* hoort gebruiken, *konst* of *kunst*, *kond* en *kunde*, van welk alles de beteekenissen en het gebruik tot die gene behooren, in welker bezit *kennen* thans uitsluitender wijze verkeert. Over *kunde* en *kunst* handelt de aanvang van het *eerste deel* der *Mnemosyne*. *Kond*, in *kond doen*, en *kondschap*, of, zoo men wil, *kundschap*, is klaarblijkelijk een deelw. van *konnen* of *kunnen*, dat oulings aan *kennen* gelijk stond; welk laatste in het Vriesch voor het Holl. *kennen* en *kunnen* beide gebruikt wordt, en het Imperf. *ik koe* heeft. Hieraan is het Eng. *could* verwant, dat eene *l* bevat, in plaats van welke er achter *ik koe*

eene mettertijd weggelatene *n* moet hebben gestaan; bijaldien niet misschien het werkw. oorspronkelijk noch *l* noch *n* bevattede.

In allen gevalle kan, zoo als TEN KATE reeds heeft opgemerkt, *koen* geacht worden uit dit woord voortgesproten te zijn, en eigenlijk iemand beteekend hebben, die iets vermogt, en door zijne bewustheid dienaangaande met een moedig zelfsvertrouwen werd bezield. Zeer zeker is *iets kennen* eigenlijk iets magtig zijn: *Kent gij uwe les nog niet? Gij moet ze geheel van buiten kennen*, of *kunnen opzeggen*:

Het zijn verdwaelden, die hun moederspraek niet kennen. WILLEMS.

Van hier dat iemand *in de mat* (in een gevlochten rijswerk, of iets desgelijks, waarmede men plagt en nog pleegt te visschen) *hebben*, hem dus magtig zijn, evenveel is, als hem zoo wel kennen, dat men zoo zeer geen gevaar loope van door hem om den tuin geleid te worden: *Zij zal mij niet bedotten; ik heb haar al in de mat.* Het denkbeeld, in welks afzonderlijk bezit *kunnen* mettertijd is geraakt, is dus het oorspronkelijke van den wortel van dit woord, al de voornoemde, en nog vele andere, met name het Eng. *know* en *knew* (*), dat eene der twee verschillende beteekenissen van het Vries. *ken* en *koe* naar zich genomen heeft, terwijl de andere aan het gezegde *could* en *can* gehecht is geworden.

Tot het gezegde *magtig zijn*, of kennen, zou nu, volgens EBERHARD, en andere Metaphysische Synonymikers, al dat gene behooren, dat hunne ge-

(*) Deze woorden kunnen, ja, zoo als *knijpen* aan *nijpen*, aan het Lat. *novi* verwant schijnen, maar toch ook evenzeer aan *kennen*, als het Eng. *king*, koning, aan het Angelf. *cyning*; waarover zie TEN KATE.

geantwoord te hebben: *dan ben ik het, of is hij daar het*, den nooit te voren aanschouwden Koning gezegd worden *herkend* te hebben. Het verdere gebruik van *herkennen* ontvouwt het *Taalkundig woordenboek*. Eindelijk is *iets verkennen* hetzelve oplettend bezigtigen, om het te kunnen onderkennen; en dit laatste dadelijk doen: *Bij het verkennen der kust.*

ERKENNEN, BEKENNEN, KLAPPEN, OPBIECHTEN, BELIJDEN, VERZAKEN, LOOCHENEN, ONTKENNEN, MISKENNEN.

Erkennen, met een elders doorgaans in *her* veranderd *er* aan het hoofd, paalt aan *herkennen* in den voorgemelden zin, en duidt een inwendig gevoel aan, van het gene men onderscheidenlijk bemerkt: *Daaraan herkende ik den weldoener van mijnen zoon, en ik erkende hem voor den mijnen. Eene weldaad erkennen.*

Erkennen wij die gunst, tevreden met ons lot.
SPANDAW.

Voorts een openlijk uitkomen voor dat inwendig gevoel: *Ik erkende in mijne dankbetuiging, hoe duur wij beiden aan hem verpligt waren.* Dit heet *zich erkentelijk toonen, zijne erkentenis aan den dag leggen*; en van die laatste beteekenis gaat het woord over tot bekentenis, verklaring, betuiging, enz. nopens het gene in den vierden naamval volgt: *Erken uwe schuld. Zijne medepligtigheid, het gepleegde bedrog, enz. erkennen. Bij den Judaskus erkende de verrader zijnen meester voor den zoodanigen. Erkent gij mij niet voor uwen hoofdman?*

Al de hennen
Verschenen straks om hem als heer te erkennen.
BILDERDIJK.

In

In hetzelfde grappige stukje, waar men dit laatste vindt, is het:

Nu slapen zy. Maar de een hoort op zyn bed
Een kenbre stem, die hem in onrust zet.

Dit zou men in den eersten opslag voor eene stem nemen, waaruit iemand herkend werd, wiens stem de persoon kende; maar neen, *kenbre* is aldaar, eene verkorting van *kennelijke*, en dit bekleedt de plaats van *wezenlijk en hoorbaar uitgebragte;* of des dichters bedoeling is voor ons onkenbaar. Even zonderling is het gebruik van *bekennen*, in:

Noch spreekt het stomme beelt,
Dat Koning Flips bekent voor zijnen vader. VOND.

In plaats van erkennen in het algemeen, of aankondigen, zoo als hier, heeft dat werkw. de beteekenis van iets erkennen, dat men liever voor zich had gehouden: *Ik beken de schrijver daarvan te zijn. Beken toch schuld.* Een misdrijf voor den regter *bekennen* wordt veelal uitgedrukt door *bekentenis* daarvan *doen*. Voorts wende men zich naar het *Taalkundig woordenboek*. Wij merken hier nog slechts aan, dat *bekend*, in *met iemand*, of *iets bekend zijn*, een woord van denzelfden vorm is, als *bedreven*, enz.

Bekentenis doen wordt wel eens door *klappen* vervangen, dat zich over den genen, die het doet, en deszelfs medepligtigen, zamt al het gebeurde, uitstrekt: *Hij klapt alles.* Iemand *beklappen* is deszelfs schuld aan den dag brengen, als men daaromtrent ondervraagd wordt. Zulks buitendien doen, heet *verklappen*, *verklikken*; waar *ver* schijnt aan te duiden, dat men zich tot iemand begeeft, om te klappen. Daar voorts *biechten* voor bekentenis van zonden gebezigd wordt, vervangt het ook wel eens de plaats van nopens zich zelven *klappen*. De schuldige wordt gezegd, hetgene hij nopens zich zelven

klapt

klapt, *te biechten*, of *op te biechten*, als hij, deswegens ondervraagd, tot bekentenis komt.

Toen het leenregt heerschte, werd men gezegd iemand met iets te *verlijden*, als men den persoon, door hem daarmede te beleenen, tot eene onderworpenheid aan zich bragt, tot welker aanduiding het werkwoord (uit hoofde van deszelfs op *bladz.* 223 ontvouwden oorsprong) zeer geschikt was. Van soortgelijk eene onderworpenheid heerscht het denkbeeld in JEZUS *belijden*, en *deszelfs leer belijden*. Hier stond inmiddels het woord zoo gelijk aan *bekennen*, dat het deszelfs plaats ook elders begon te vervangen: *Belijd schuld. Hij beleed het gedaan te hebben.* Even gelijk aan *bekentenis* staat *belijdenis*; uitgezonderd in *belijdenis des geloofs*.

Tegenover het *belijden*, volgens TEN KATE ook *lijden*, van eene leer staat het *verzaken*, of *verloochenen*, van dezelve; en in het spelen is *troef verzaken* het tegenovergestelde van *troef bekennen*, ze toonen te hebben, door ze bij de opgespeelde troefkaart te werpen. Bij BILDERDIJK is het:

Als hy 't zuchtend hart genaakt,
Dat zijn liefde niet verzaakt.

De oorsprong van *verzaken* is door TEN KATE reeds eenigermate aan den dag gebragt. Tot deszelfs navorsching diene vroeg of laat, dat het door WESTERBAEN met ontkennen, loochenen, verwisseld wordt, in:

Wat reden isser van?
Niet anders, als 't vermaeck. Maer kan men my versaecken,
Dat het maer sotheyd is, daer sy hem mee vermaecken.

Hierop volgt er bij denzelfden dichter welhaast: *sal niemand lochenen*; de oude Nederd. spelling van een woord, dat door het voorzetsel *ver* eigenlijk slechts wordt versterkt Het komt van *loch*, dat men bij VONDEL vindt, in:

Voor

Voor loch en voor bedrogh gerechtigheit moest duiken.

Hier staat *loch* evenzeer aan het zelfst. *liegen* gelijk, als *bedrogh* aan *bedriegen*, en het schijnt uit een oud aan *liegen* gelijkstaand, en *lochen*, of *logen* luidend, werkw. van welks daad *logenen*, of *lochenen*, de voortduring aanduidt, voortgesproten te zijn. Dat werkw. moet ook *leugen* gespeld zijn geworden, zoo als voorts in het Hoogd. *lügen*, Vrief. *liege*, Eng. *lie*, Zweed. *ljuga*, enz. In het voortdurende werd de plaats van *iu*, *ie*, *ii*, *eu* en *o*, in het Hoogd. blijkens het *firlaugnan* van OTTFRID. reeds zeer vroeg door een *au* vervangen; zoo dat er in dit woordengeslacht een sterke verwisseling van klinkers plaats had, uit hoofde van welke *liegen* ons zeer wel hetzelfde schijnt te kunnen zijn, als het Vrief. *loegje*, bedekken, inzonderheid van dingen, waarop men andere dingen plaatst en vlijt, en voorts op elkanderen vlijen; zie *loegen* in het *Taalkundig woordenboek*, en WASSENBERGS *Idioticon*.

Dat *ontkennen* bij VOND. onkenbaar maken aanduidt, is reeds opgemerkt. In overeenkomst hiermede is *ontkend* onkenbaar gemaakt, of geworden, en *iets ontkennen*, in den zin van *verzaken*, *loochenen*, iets verbergen: *Geen ontkennen van u zal mij beletten achter de waarheid te komen. Miskennen* is daarentegen averegts, niet regt, kennen, en wel doorgaans derwijze, dat men iets lager schatte, dan het behoorde: *Miskende verdiensten. Gij miskent mijne bedoeling.*

Miskent zyn moedertael. WILLEMS.

De vrouw door u miskend, doch elders aangebeden.
SPANDAW.

Te hoog schatten is daarentegen het bijdenkbeeld van *miskennen*, in FEITHS:

God lof! mijn vaderhart heeft u dus niet miskend.

OPHELDEREN, VERKLAREN, UITLEGGEN, UITPLUIZEN, ONTLEDEN, ONTVOUWEN, ONTWIKKELEN, ONTWARREN, ONTKNOOPEN, OPLOSSEN.

Gelijk als het waarschijnlijk met *hol*, en *hel*, laagte, en helling naar dezelve, vermaagschapte *hal* met *sal*, *saal*, of *zaal* overeenkomt, doet het bijvoegl. *hel* zulks met *schel*, dat oudtijds *sjel* luidde; en beide woorden, en het daaraan verwante *schal*, *schallen*, *geschal*, enz. (over welk alles TEN KATES *tweede proeve* nazienswaardig is) werden door hunnen klank tot een schel en helder geluid betrekkelijk gemaakt: *Wat helle en schelle klanken!* Zoo als nu zekere blindgeborene, naar zijn denkbeeld wegens de roode kleur gevraagd, dezelve met het geluid der trompet vergeleek; paste men *hel* op heldere dingen toe, en gebruikte men nopens deze voorts het mettertijd in *helder* overgegane en oorspronkelijk aan *hel* beantwoordende *heller*; vanwaar *helderen*, hel maken en hel worden, *verhelderen*, helderder worden en maken, en *ophelderen*, dat bijkans evenveel als het naastvoorgaande is, maar bedr. bijzonderlijk een verspreiden van licht over donkere gezegden aanduidt: *Hoe helder ik dit best op? Om het nader op te helderen.* Daartoe bezigt men voorbeelden, vergelijkingen, tegenoverstellingen, enz. en *ophelderen* is niet zoo zeer tot een onmiddellijk aantasten, inwendig van duisterheid zuiveren, en klaar en duidelijk maken van de zaak zelve, betrekkelijk, als *verklaren*.

Dit laatste woord duidt regtstreeks klaar maken aan; en *klaar* schijnt ook al eigenlijk tot een helder geluid, als dat van een klaroen, betrekkelijk, en voorts tot eene klare lucht, klaar water, waar het tegen *bewolkt* en *troebel* overstaat. Overdragtelijk is men *klaar*, als men door niets meer belemmerd wordt; eene zaak is *klaar*, als zij van hin-

de-

detende zwarigheden, of van duisternissen ontheven is. Dit wordt zij door hem, die haar ten gezegden einde doorloopt, en omschrijft, of anderzins *verklaart*. Dezelve geeft nu daarbij aan haar zulken of zulken zin. Van hier is *verklaren* wel eens zoo of zoo door anderen doen opvatten en zelf opvatten:

Bij deze dus verstaen, bij andre soo verklaert.
BRANDT.

Overigens beteekent het woord ook klaarlijk bekend maken:

Gij weet zoo veel Gods wijsheid wil verklaren. HIGT.

De verdere beteekenissen vermeldt het *Taalkundig woordenboek*.

De *verklaring* van eene rede, een geschrift, enz. wordt, van eene omschrijving, eene uitlegging, wanneer het verklaarde van stuk tot stuk afzonderlijk behandeld, en alles, zoo als men dit uitdrukt, ter dege *uiteen gezet* wordt, welk laatste de eigenlijke beteekenis van *uitleggen* is. Dit doet men ten aanzien der redenen van een schrijver, als men den zin van elk gedeelte, ja woord, waarin iets onbevattelijks ligt, afzonderlijk opgeeft, en tracht te bewijzen:

't Geen in sulker mannen seggen
Haer dunckt wat onghesch aeft, beleefdlijk uit te leggen.
WESTERBAEN.

Bijzonderlijk gebruikt men dit woord omtrent de toepassing der bijzondere gedeelten van droomen op hetgene men daardoor beteekend hebben wil; en er komt van hetzelve zoo wel *droomuitlegger*, als *bijbeluitlegger*, enz.

Hij, die bij het uitleggen, of anderzins, alles tot in de kleinste bijzonderheden behandelt, wordt gezegd het *uit te plutzen*; en als wie een ding behoorlijk weet te verdeelen, en de grootere en klei-

ne-

nere deelen vaneen te fcheiden, om regt te zien en aan te toonen, hoe het daarmede gelegen is, *ontleedt* zulk een ding, zoo als de Ontleedkundige de voorwerpen, waaraan hij zijne kunst oefent:

Zij leert van outs Natuur ontleden,
En toont in haer Godts wonderheden. VOND.

Een woord, waaromtrent BRANDT zich eene zonderlinge fpeling veroorloft, in:

Jefus lichaem fien ontleden door fijn leden.

Ontvouwen, tegenovergeftelde van *vouwen*, komt allereigenlijkst voor, in:

Orakel, die onfeilbre blaren
Ontvouwt aan uw ontelbre fcharen. VOND.

Bij denzelfden Dichter vindt men voorts *eer ontvouwen* en *lof ontvouwen;* gelijk als mede in:

Zoo zal ik ook met vreugd' uw lof ontvouwen. L. D. S. P.

en POOT zingt: *Dit zyn de dingen*
Die 't me onlangs oorbaer dacht t' ontvouwen ront en vry.

Even oneigenlijk komt het woord voor in:

Op defe wys ontfouw ik haer gedachten. BRANDT,

O Geest! die fchaars uw' breedte, uw' omvang,
kost ontvouwen. LOOTS.

Om haar ijver voor het oud geloof te ontvouwen. FEITH.

In dit alles beteekent het woord oneigenlijk in het daglicht ftellen, ten toon fpreiden; zoo als iets, dat op een gevouwen blad vervat is, na dat men de vouwen er uit heeft gedaan.

Eene zaak ontwikkelen is haar als het ware uit een omflag halen, waarin zij gewikkeld was: *Vruchte-*

teloos poogt men zijn toekomstig lot te ontwikkelen.

> *Een tergend gift,*
> *Dat 's boezems drift*
> *Ontwikkelt uit zijn plooyen.* BILDERD.

Zich ontwikkelen is zich zoo als eene slang ontrollen en verder uitstrekken: *Van lieverlede ontwikkelen zich de ligchaams- en zielsvermogens van den opwassenden mensch.* Eene natie *ontwikkelt zich*, als zij in talrijkheid en krachten toeneemt, en deze meer en meer gebruikt. De kolommen van een leger *ontwikkelen zich* niet, als zij *deployeren*; zij *ontvouwen zich*, welk laatste intusschen, daaromtrent, in bruikbaarheid voor het basterdwoord evenzeer onderdoet, als *hoofdman* voor *kapitein*, *rottenhoofd* voor *korporaal*, enz. Wat *zich* nog al meer *ontwikkelt*, of *ontwikkeld wordt*, dit ontwikkele men bij het zamenstel van een nieuw Nederduitsch woordenboek.

Ontwarren verschilt reeds merkelijk in klank van het hedendaags vrij gebruikelijke *ontwaren*, ontwaar worden, en schijnt ons ook in oorsprong met hetzelve niets gemeens te hebben. *Waar* en *weer*, de daad van waren en weren, schijnen wel hetzelfde te zijn, als het Eng. *war*, Fr. *guerre*; en ons *war*, verwarring, kan wel voor hetzelfde woord, als de twee laatstgenoemde, worden gehouden, maar het kan toch ook, zoo als *harre*, in *harrewarren*, een woord op zich zelf zijn, en dit achten wij verre weg het waarschijnlijkste Het is, onzes oordeels, de daad van warren, zoo als *verwarring* die van verwarren; van welk laatste het tegenovergestelde door *ontwarren* aangeduid wordt:

> *Ontwarrende ieder keer een' Gordiaenschen knoop.*
> POOT.

> *Die al haer raetsel wist te ontwarren.* VONDEL.

Raadsels worden voorts *ontknoopt*; en men kan dit

dit woord, en het naastvoorgaande, nopens meer andere dingen, die ook raadfelachtig zijn, bezigen:

Wat geest ontknoopt uw wonderdaân? TOLLENS.

waar het geheimnisvolle der wonderdaan door het gebruik van *ontknoopen*, in plaats van *ontvouwen*, enz. zinrijk wordt aangeduid. Nopens al, wat raadfelachtig is, bezigt men voorts *oplosfen*, dat door de fcheikunde, na dat men haar van de Arabieren had aangeleerd, uitgevonden fchijnt te zijn geworden, om eene ontbinding van deelen aan te duiden, bij welke iets foortgelijk eene gewenschte verandering onderging, als er ook in *opbakken*, enz. door *op* beteekend fchijnt te worden. Vervolgens heeft *oplosfen* eene bewerking van moeijelijke dingen beginnen aan te duiden, bij welke dezelve als het ware ontleed en ontbonden moesten worden; *Alles zit daarbij zoo in en door elkander, dat het zich niet gemakkelijk laat oplosfen, en bijkans niet oplosbaar, ja genoegzaam onoplosfelijk is.*

BEOORDEELEN, SCHATTEN, WAARDEREN, KEUREN, ACHTEN, REKENEN, HOUDEN.

Beoordeeling van iets is behandeling van hetzelve met, en onderwerping van hetzelve aan, zijn *oordeel*. Dit laatfte woord beteekent, zoo als het *Taalkundig woordenboek* ontwikkelt, eigenlijk geen vermogen om te oordeelen, en geen algemeen gebruik van hetzelve, maar een voorloopig regterlijk advijs, dat opgenomen werd, eer men tot de opmaking der eindelijke uitfpraak overging, en dat als ten grondflage voor deze diende; iets, hetwelke *oordeel* werkelijk aanduidt, daar het uit *deel* (*), de daad

(*) Van *deel*, leemen vloer, wel te onderfcheiden,

daar-

daad van deelen, scheiden, beslissen, en *oor* bestaat. Want dit *oor*, Hoogd. *ur*, vervangt hier de plaats van *eerst*, zoo als ook in *oorkonde*, dat de *konde*, of *kunde* was, welke er in eene regtzaak ingewonnen werd, dat is de eerste verzameling van berigten en getuigenissen, waarop men het oordeel, of eerste regterlijk advijs, grondde; uit hoofde van welk alles *oor* in *oordeel* niet blootelijk aan *vor* gelijk staat.

Zoo als *zien* en *schijnen* eigenlijk een en hetzelfde zijn, komt *schat* gewisselijk ook met het Vriesche *zate* overeen, dat eene hoeve aanduidt, en elders, met bijvoeging van *have*, dat aan *hof* gelijk staat, eene adellijke hoeve beteekent (*), maar eigenlijk eene

daarentegen met het bij de houtkoopers gebruikelijke *deel* overeenkomende, aan het Lat. *de* en *di* verwant; en ook hier oulings *deil* en *theil*, zoo als nog steeds in het Hoogd. Van daar de benaming van het *Huis ten deil*, nabij Wassenaar, op de scheiding van het gebied der oudere en jongere takken van de Wassenaren; en die van *Teilingen*, bij Warmond, aan de scheiding van het gebied van Graaf AARNOUTS ZOON DIRK, van wiens erfdeel de landen der Leydsche Kasteleinij ten Noorden van den Rijn de Noordelijkste waren, en DIRKS broeder SIKKO, wien al, wat AARNOUT verder ten Noorden bezeten had, ten deele viel, en die aldaar een slot bouwde, dat aanvankelijk naar deszelfs ligging *Teilinge* heette, vervolgens eene *n* achter aan zijnen naam kreeg, na den bouw van een tweede *Teilingen* bij Sassenheim, *oud Teilingen* genoemd werd, en eindelijk, door de Leydsche LOCKHORSTEN aangekocht, dezen naam ontving; waarna een nieuw gebouw terzelfder plaatse wederom *oud Teilingen* begon te heeten.

(*) Dit vindt men in het *Taalkundig woordenboek*, *Art. HAVE* reeds vermeld, maar, tot onze verwondering,

eene bezitting in het algemeen is, gelijk als *ſchat* eigenlijk ook allerlei bezitting aanduidt, en het *Foreſcate* (Voorſchoten) van een overoud Charter de bezitting is van *Fore* (*Forum Adriani*, thans *Veur*). Van hier nu *ſchatten*, iemands bezitting berekenen, en *ſchatting* eene berekening daarvan, en hieraan geëvenredigde opbrengst. Voorts is *ſchatten* ook evenveel welke andere berekening ten aanzien van iemand of iets maken: *Zulken vriend kunt gij niet hoog genoeg ſchatten en achten.*

Ik heb het woord, dat uwen wil bevat,
Ver boven 't goud, ja 't fijnſte goud geſchat. L.D.S.P.

Is 't Godd'lijk ſchoone der natuur niets waard te ſchatten? SPANDAW.

Ik weet hem niet te ſchatten is, ik weet nopens zijne bezittingen, bekwaamheden, enz. geene berekening te maken; maar, *Zou ik hem niet weten te ſchatten?* is, zou ik hem niet naar waarde weten te achten, *Ik weet hem te ſchatten*, en *ik ſchat hem wezenlijk*, is, ik weet het laatſte te doen, en ik doe het. *Schatbaar* is iets van waarde, dat verdient geſchat te worden; maar *onſchatbaar* iets van eene waarde, welke alle berekening te boven gaat.

Gelijk als wij *bladz.* 240 gezien hebben, dat *waar* eenen warenden moet hebben aangeduid, moet dat woord ook aan *waard*, of *bewaard*, hebben beantwoord. Dit blijkt uit *waar*, dat in *koopwaar*, *eetwaar*, enz. dingen aanduidt, die, zoo als iemands warmoes, niet aan allen gemeen waren, maar iemands bijzonderen, en wel bewaarden, eigendom uitmaakten. Zulk een bewaarde eigendom was iemand

ring, niet bij TEN KATE, volgens wien een *hof* eigenlijk een heuvel zijn zou.

mand *waard*, lief, dierbaar. Van hier dat het deelw. *waard* die beteekenisfen ontving. Met hetzelve beftempelde men nu hem, door wien men geherbergd werd. Dezen noemde men *waard*; en dit deed en doet men nog fteeds ten aanzien van anderen: *Zeg eens, waarde!* of *ware!* welk laatfte, ten platten lande gebezigd, fchijnt te bewijzen, dat *waar* bij den voorgemelden bedrijvenden zin ook nog den lijdelijken van bewaard gehad hebbe. Of *waar*, *waarachtig*, enz. hieraan verwant zijn, dit laten wij onbeflist; maar van *waar* komt *waarde*, een woord van den vorm van *de kromme*, dat vervolgens *de kromte* werd, en, zoo als dit aan *het kromme* beantwoordt, is *de waarde* van een ding, *het waarde* van hetzelve, hetgene waarom het ons waard is, en wij er prijs op ftellen, en voorts ook de prijs van hetzelve:

Leer my uw wet fteeds fchatten op haar waarde!
L. D. S. P.

Even hetzelfde drukt men uit door *waardij*, dat men, even als *polizij* van *police*, van *waarde* heeft gemaakt:

De dichter fpreekt te ver beneden 's mans waardij.
DE DECKER.

Nu geeft *waarde* voorts *waardig*, die waarde heeft, en deswegens fchat- en achtbaar is: *De waardige voorzitter der vergadering.* Ook wel eens, die zulk eene waarde heeft, dat hij verdient te zijn hetgene men hem noemt: *De waardige bevelhebber van zulk een dapper korps;* en over het algemeen hij, wien de ftand, welken men hem toekent, juist voegt: *Het waardige opperhoofd dier zeefchuimers.* De waarde van het voorwerp wordt ook anders bepaald, door hetgene men bij *waardig* voegt: *Zoo veel eer ben ik niet waardig.* Hier wordt inmiddels *waardig* dikwijls door *waard* vervangen; waarbij de laatstvermelde dichter zich eene zonderlinge

Enallage veroorlóft, daar hij aan de lijdenden, tot derzelver opbeuring, toevoegt:

> *Uw opperhoofd mistrout die laffe zielen:*
> *'t Kruis is te mannelijk; hij acht et hun niet waard;*

dat letterlijk zijn zou: *Hij acht, dat het hun niet waard*, lief en dierbaar, *is*; maar dat zekerlijk beteekenen moet: *Hij acht hen niet waardig, het te dragen*. Eene Enallage, welke, hoezeer ook onder de dusgenoemde figuren der Rethorica vervat, met alle Anacolutons, in den schrijfstijl voor een wezenlijk gebrek moet worden gehouden.

Van *waard* en *waarde* komt voorts *waarderen*, de waarde van iets berekenen: *Men heeft het tegen zoo of zoo veel gewaardeerd*.

> *Ook wist hij deze deugd naar waarde te waarderen.*
> HIGT.

> *Uw blyde ziel zal eeuwig triomfeeren.*
> *Ja volk bij volk uw heilstaat hoog waardeeren.*
> L. D. S. P.

en voorts, even als *schatten* ook in dien zin voorkomt, naar waarde achten: *Hij waardeert zijn voorregt niet genoeg*. Hierom staat *onwaardeerbaar* aan *onschatbaar* gelijk. Aan dit laatste beantwoordt voorts *onwaardeerlijk*, en uit den vermelden wortel spruiten *onwaarde*, *onwaard* en *waardigheid*, aopens welke laatste woorden men het *Taalkundig woordenboek* raadplege.

Keuren komt van *keur*, hetgene uit *keus* voortgekomen schijnt, en alsdan van *keuzen*, *kozen*, *kiezen*, afkomstig is; dat tevens niet slechts de wortel van *kost* en *kosten* is (zie *bladz.* 161) maar ook die van *kust*, in: *Te kust en te keur*. Het duidt de daad van kiezen aan, en voorts gekozene plaatselijke regten en ordonnantien. Deze laatste beteekenis geeft aan *keuren* die van aan plaatselijke or-

ordonnantien toetsen, waaruit de algemeene van oordeelen, schatten, achten, enz. wederom is voortgesproten. Deze laatste oefent het in:

Zoo hebt ghy licht te speuren,
Aen mynen Joffersleep, waervoor ick ben te keuren.
DE DECKER.

Keurt gij dat oorbaar, nuttig, redelijk, enz. als mede in *goedkeuren*, *kwaadkeuren*. In *afkeuren* paart het dezelve met de voorgemelde meer eigenlijke; en dit woord beteekent, in de eerste plaats, iets naar vaste voorschriften derwijze beoordeelen, dat men het verwerpelijk achte: *Het geleverde vleesch werd afgekeurd*. Voorts wraken over het algemeen: *Wie moet zulks niet ten hoogste afkeuren?*

Acht kan, daar men de klinkers oudtijds zoo zeer verwisselde, in den zin van *ban*, aan *echt* gerekend worden te beantwoorden, en men kan den wortel van beide woorden (*) in het overoude *ee* zoeken, dat, onder zijne andere beteekenissen, ook die van wet had. Van hier niet slechts *eed*, gewettigd, en met name eene wettelijke verklaring nopens de waarheid van iets, waaromtrent men wordt ondervraagd, maar ook een andere vorm van hetzelfde deelw, waarin het *eht* of *echt* luidt. Dus komt het voor in *echte staat*, *echte kinderen*, enz. waar het gewettigd, of wettig, beteekent. Daar nu *echte kinderen* het tegenovergestelde van bastaarden zijn, wordt voorts al, wat onverbasterd is, *echt* genoemd: *Echt goud*, *echte wijn*, dien men, met toespeling op de

(*) Die de groote TEN KATE in zijne *Tweede proeve van geregelde afleiding*, *bladz.* 628 *en volg.* ook reeds uit eene en dezelfde bron heeft afgeleid, maar gansch anders, dan wij hier boven, en zoo, dat *hecht* mede in het spel wordt gebragt.

de oorſpronkelijke beteekenis van *echt*, ook wel eens *wijn van het echte bed* noemt; terwijl de echte ſtaat inmiddels kortheidshalve onder een zelfſt. *echt* begrepen is geworden; welks eigenlijke beteekenis van gewettigd men in *acht* kan ſchijnen weder te vinden, zoo men hierdoor eene *wettelijke* verbanning aangeduid rekent.

In allen gevalle ſchijnt het denkbeeld van zulk een ban de bron der verdere beteekenisſen van het laatstgenoemde woord. Zulk een ban voerde, namelijk, een ſcherp toezigt mede, om den verbannenen te weren. Van hier de zin van *acht*, in *acht ſlaan*, *nemen*, *hebben*, enz. welk alles ook door een onz. *achten* wordt uitgedrukt;

Soo ghy dat beſorght en hierop vlytigh acht. CATS.

Dit laatſte nu bekwam, van den zin van ſcherp toezien, den bedr. van aanzien; ten gevolge waarvan *geacht worden* eigenlijk zoo veel is, als in aanzien zijn, de oogen op zich gevestigd houden,

Digito monſtrari et dicier hic est.

Eindelijk beteekent het woord voor zoodanig iets aanzien, of zoo ſchatten, als het bijgevoegde aanduidt; *Iets winst achten*.

Uw wet, o God! is eindloos hooger t'achten,
Dan 't glinſtrend goud, dat laage zielen trekt.
L.D.S.P.

Voor iets aanzien wordt ook uitgedrukt door *tot* of *voor iets rekenen*; van welk werkw. het *Taalkundig woordenboek*, *Art.* REEKS, den wortel vermeldt: *Ik reken het mij tot eer*.

Die rekenen 't voor ſchand,
So ſy een vinger breed ter recht' of ſlincker hand
Aftreden van het pad. WESTERBAEN.

Bij denzelfden dichter is het ook;

Die

Die het fullen houwen
Voor 't yet dat lof verdient.

Vergelijk ons gezegde nopens *voor*, op *bladz.* 25, en hetgene er over *houden* ſtraks volgen zal,

IN GEDACHTEN HOUDEN, VOOR OOGEN HOUDEN, ONDER HET OOG HOUDEN, IN OOGENSCHOUW NEMEN, IN AANMERKING NEMEN, IN ACHT NEMEN, GADESLAAN.

Het *voor*, dat *rekenen* en *houden*, bij WESTERBAEN, in den even vermelden zin van achten, ſchatten, bij zich hebben, wordt meermalen weggelaten. Men zegt zelfs gemeenlijkst; *ik reken het goed, nuttig. Hij rekende het zich eene eer;* en bij CATS en elders verdwijnt *voor* insgelijks van bij *houden*, wordt het gebruik van het Fr. *tenir* en Lat. *habere* daaromtrent gevolgd, en zegt men *iets goed houden*, in den zin van goed achten, goed keuren, evenzeer als in: *vleesch, enz. goed houden*, maken dat het niet bederve, en: *zich goed houden, zich gek houden, enz.* Spreekwijzen, in welke *houden*, zoo men alles wel ontleedt, twee verſchillende krachten oefent,

Vleesch goed houden is hetzelve in den goeden ſtaat doen blijven, waarin het werkelijk verkeert; maar *zich goed houden, zich gek houden*, is zich bij eene voorkomende gelegenheid in zulken ſtaat brengen, of vertoonen, dat men door anderen geacht kunne worden in denzelven te verkeeren. Ook door dezen wordt men dan, als het ware, in dien ſtaat geplaatst, in welken men zich zelven brengt; en die twee krachten, van in zekeren ſtaat brengen, of doen blijven, en, (als *houden* onz. is) blijven, verdeelen al de gezamenlijke beteekenisſen van *houden* in twee hoofdſoorten. Tot de tweede behoort die van hoeden, in het Moeso-Goth. *hairda ſweine haldans*, eene kudde zwijnen, die

gehoed werd; die van behoeden, Eng. *hide* (dat aan *hoeden* gelijkstaat), Angels. *heldan*, *healdan*, van waar denkelijk *held* (*); die van houden, in *iets goed houden*, en in:

Houdt myn les in u gepeys. CATS.

In *voor oogen houden* heeft *houden* ook dikwijls het tweede slag van beteekenis; maar, om dezelve genoegzaam ontwijfelbaar aan dat woord te geven, voegt men bij hetzelve doorgaans *steeds*, of iets desgelijks: *Houd die les steeds voor oogen!* en in *houd het voor oogen* helt het woord tot het eerste slag van beteekenis over; welke het ten volle heeft, als men zegt: *Ik hield hem voor oogen, dat, enz.* Dit staat gelijk aan: *Ik bragt hem onder het oog, dat, enz.* welk laatste het gebruikelijkste is. Weinig komt het ook te pas, dat men zegt: *Ik hield het hem onder het oog*, of nopens iemands eigen oog, insgelijks met het werkw. in de eerste soort van beteekenis, en een letterlijk gebruik van *oog*: *Ik hield het onder het oog.* In dit gezegde behoort de zin van *houden* daarentegen doorgaans evenzeer tot de tweede hoofdsoort, als wanneer men hetzelve met *steeds*, enz. aanvult.

In plaats van *zich onder het oog houden*, met het werkw. in den eersten zin, of *zich onder het oog brengen*, laat *in oogenschouw nemen* zich gebruiken; waar het laatste deel van *oogenschouw* intusschen een merkelijk voortdurend beschouwen aanduidt; zoo dat het gezegde, in den volsten nadruk genomen, zoo veel is, als eenigzins aanhoudend beginnen te bezigtigen, eene revue aanvangen. *Iets in*

(*) Deze Etymologie voegt TEN KATE, *II. deel, bladz.* 209, reeds bij eene andere, volgens welke *held* aan *helder* verwant zou zijn, en nog eene derde, volgens welke het woord genoegzaam met *heiland* overeen zou komen.

in aanmerking nemen is daarop acht slaan, om zich daarnaar te gedragen: *Als gij in aanmerking neemt hoe veel hij reeds geleden heeft, zult gij hem voortaan verschoonen. Iets in acht nemen* is veelal daarop letten, om het op te volgen:

Neemt myn getrouwen raad in acht. L. D. S. P.

of om het van leed en nadeel te behoeden; zie het *Taalkundig woordenboek.*

Gadeslaan wordt door TEN KATE uitnemend afgeleid van het IJslandsche werkw. *gaa*, oplettend beschouwen; van waar *eg gada*, ik heb derwijze beschouwd, *gade*, in het Vlaamsche *gadeloos*, zorgeloos, waarloos, *γαδη*, bij HESYCHIUS, kist, en meer andere benamingen van dingen, waarin men iets bewaart, in het Oudd. enz. welk alles uit het op *bladz.* 103 behandelde *ga*, anders *gade*, *ehegade*, of *ega*, kan zijn gesproten. Wat hier van wezen moge, *gadeslaan* is genoegzaam evenveel, als het gezegde IJsl. werkw.

De loop der son in haeren baan
Leer tijdt en stonde gadeslaen. BRANDT.

Zorgvuldig en voorzienig gaê te slaan. HIGT.

Ach, als ik heel den reeks dier rampen gadesla.
FEITH.

VERMELDEN, GEWAGEN, VERKONDEN, VERHALEN, VERTELLEN, BERIGTEN, GETUIGEN, BESCHRIJVEN, VOORSTELLEN, AFMALEN, AFBEELDEN, SCHILDEREN, SCHETSEN.

Zoo als ontelbaar vele andere werkw. vereenigt ook *melden* in zich eene bedr. en onz. beteekenis, van welke deze laatste de oudste is. Het woord duidt

duidt in dezelve een mondelingsch gewag aan, waarmede men anderen van iets verwittigt: *Daarvan heeft hij niet gemeld. Met een enkel woord meldde ik van die zaak, maar ik had beter gedaan met er niet van te reppen.* Voorts is het onz. *melden* ook anderzins van iets gewagen: *mijn brief meldt er van.*

Dees moog van legerwagens melden. L. D. S. P.

Gij, van wier deugd uw telgen melden. TOLLENS.

Bedr. is *melden* iets bekend maken, of aankondigen: *Meld dat ik hier ben;* hetgene ook door *meld mij aan*, of *ga mij aanmelden*, wordt uitgedrukt:

Gezegend zij de mond, die mij zijn komst komt
melden. FEITH.

Het ruime hemelrond
Meld elk, met vollen mond,
Gods eer en heerlijkheid. L. D. S. P.

Melden 't heilig plekje, alwaar gij 't licht genoot.
LOOTS.

Van hier, behalve het reeds vermelde *aanmelden*, *melding*, gewag, dat men van iets maakt, en *vermelden*, dat meestal bedrijvend is, en door DE DECKER met een eveneens bedr. *gewagen* wordt samengevoegd, in:

Laet Paulus vry op 't strengst vermelden en
gewagen,
Dat die naer ryckdom staan, enz.

Zoo als WESTERBAEN wederkeerig *vermelden* onz. maakt in:

Oock sal het lof syn daer ik u van sal vermelden.

Geene van deze bijzonderheden is in het *Taalkundig woordenboek* aangestipt, offchoon men ook in den

den *Statenbijbel.* vindt: *Deze vermelden van wagens, ende die van peerden; maer wij sullen vermelden van den naem des Heeren.* In dit uitnemend, en door TROMMIUS zoo allerbruikbaarst gemaakt, fonds voor de taalkunde komt inmiddels noch *gewagen* voor, noch *gewag*, noch het, volgens TEN KATE, voor den schrijfstijl te oude, *wagen*, dat men echter in de zamenleving nog dagelijks gebruikt: *welk een geschal, het geheele huis waagt er van. De stad, het land, zal van die zaak wagen* (*).

Is nu dit *wagen* misschien aan *wegen*, *wiegen*, enz. verwant, en dus *het huis waagt er van* zoo veel als *schudt*, *wiegt*, *waggelt er van?* Onzes erachtens bootst de klank van het woord slechts een galm na, welke door hetzelve wordt aangeduid. Wat hiervan zij, *gewagen* is vaak doen wagen; en in:

Laat dan myn tong uw' roem verhoogen,
En all' myn levensdaagen
Van uwe magt gewaagen. L. D. S. P.

beantwoordt het laatste aan: *al mijn levensdagen hetgene mij omringt van uwe magt doen wagen. Gewag* is de daad van gewagen, of het gene doet wagen, en niet het gene doet waken; welken laatsten zin eene aanmerking nopens dit woord in het *Taalkundig woordenboek* anders dezen of genen voor den eigenlijken van hetzelve zou kunnen doen houden; offchoon deszelfs oorsprong en het bedr. gebruik van *gewagen* er beide verzwegen worden.

Van *kond* komt *verkonden*, bekend maken:

Als de lang bestemde stond,
Die Natuur zoo luid verkondt,
Heel het menschdom zal vergaderen. BILDERDIJK.

en

(*) Hiervoor bezigt HIGT *gewagen*, in: *Echo schier van snateren was vermoeid, wijl van haar stem het gansch gehucht gewaagde.* VONDEL en anderen doen zulks ook.

en wel wijd en zijd bekend maken, dat het vollere *verkondigen* nog sterker aanduidt. Op:

Ik zal den roem van uwe majesteit,
Op 't luisterrykst door 't gansch heelal verspreid,
Verbreiden, Heer! enz. L. D. S. P.

volgt er welhaast:

Den hoogen roem van uw barmhartigheên
Verkondigen, en uw gerechtigheên.
Al juichend aan de luistrend' aard' ontleên.

Aankondigen en *afkondigen* hebben eene gansch andere beteekenis, waarover welhaast nader.

Onmiddelijk achter *hal* vindt men in het *Taalkundig woordenboek* het werkw. *hallen*, dat, volgens TEN KATE, zijne beteekenis van een *ophalen*, opleiden, van aanzienlijke personen op de hallen der grooten zou hebben ontvangen; als of er, toen het werkw. zich vormde, reeds hallen aanwezig, en de daar gebruikelijke plegtigheden reeds in zwang, geweest waren! Neen, maar het *ophalen* van gebeurde dingen, dat in het *Taalkundig woordenboek* door zoo vele voorbeelden wordt gestaafd, schijnt metter tijd *verhalen* in den zin van ophalen, te berde brengen, te hebben voortgebragt: *Dus ben ik te raade geworden, weenig van Augustus en 't uitterste te verhaalen.* HOOFT.

Welaen ick ben bereit, my naeckter af te maelen,
En ook u rondelijk een trexken te verhaelen.
DE DECKER.

Eveneens kan de beteekenis, waarin *vertellen* aan *verhalen* genoegzaam beantwoordt, uit die van *optellen* zijn voortgesproten. In DE DECKERS:

Veel min verwondert oit Gods wonderen vertelt:

en meermalen elders, heeft immers het woord veel van dat andere. Doch meermalen duidt het daaren-

entegen slechts een los vermelden van een of ander bijzonder ding aan: *Gaarne hoor ik hem iets vertellen.*

> *De makker lacht: Dat moet ge mij vertellen,*
> *Dat ik een reis om droomen uit zou stellen.* BILDERDIJK.

Deftiger is, nopens eene bijzondere zaak, *berigten*, dat zich tevens bij nieuw gebeurde dingen bepaalt: *Men berigtte mij het voorgevallene. Men gaf mij berigt daarvan* is inzonderheid tot de dusgenoemde rapporten betrekkelijk, die men in menigen post verpligt is in te leveren, doch doelt evenmin altijd daarop, als elk rapport zich door *berigt* genoegzaam ondubbelzinnig laat aanduiden.

Veel overeenkomst met *berigten* heeft *tuigen*, eigenlijk trekken, en dus zoo veel als het vermelde ophalen. Want, offschoon het dikwijls bepaaldelijk voor *getuigen* wordt gebruikt, is dit dikwijls het geval niet:

> *Laat de Bruigom zelf hier spreeken!*
> *Hij zal tuigen, dat hij streed;*
> *Dat hij, enz. enz.* HIOT.

> *Tromp, met volle vreugde ontfangen,*
> *Tuigt, hoe Stuarts watertoon*
> *Zonk in 't water voor altoos.* VONDEL.

Aan *getuigen* paalt daarentegen het woord in:

> *Van uwen heusfen aart tuigt niemant iets verwoeders,*
> *Als Delft, enz.* OUDAEN.

> *'t Zwaaijen van mijn kling,*
> *Die dikmaal Vorsten deed de hand slaan aan hun kroonen.*
> *Tuig Frankrijk, en 't gebied,*
> *Wier boom de Taag begiet!*
> *Ja tuigt zelf broederen, manhafte Caledoonen!* HIGT.

Pa-

Papier beschrijven is niet altijd hetzelve vol schrijven, maar het min of meer met letters vullen. *Iets beschrijven* is voorts ook hetzelve op papier, of anderzins, ter neder stellen: *Alles naauwkeurig opnemen en beschrijven. Mijn huis is voor zoo veel beschreven. Men beschreef hem in de Ridderschap.* Schriftelijk bijeen roepen, schikken, afdoen: *De landdag wordt beschreven. Dat laat zich beter bespreken, dan beschrijven.* Schriftelijk voorstellen, zoo als het is:

Hoe 't toegaet in de hel beschryven op een hayr.
WESTERBAEN.

Dit drukt men wel eens door *schrijven* uit: *Uyt het boeck des levens, uyt de heylige stadt, en uyt hetgene in dit boeck geschreven is.* STATENBIJBEL.

De eedle moedigheid op zegebogen schrijven.
OUDAEN.

'k Zal schrijven in een rol van dichterlijke bladen
's Mans niet gemeene deugd, enz. HIGT.

Daarentegen is *beschrijven* wel eens enkel verhalen: *Ik hoorde hem alles juist en wel beschrijven.* Ligchamen, die zich in de lucht zoo of zoo bewegen, en meer andere, worden even oneigenlijk gezegd zulk of zulk eene linie te beschrijven:

De onverbreekbre wet, die 't al in stand doet blijven,
De werelden haar loop doet om de zon beschrijven.
HELMERS.

Daar, daar is slechts ons pad, de kring door ons beschreven. TOLLENS.

Door schriftelijk of ander beschrijven *stelt* men anderen iets *voor, voor oogen*, of *onder de oogen*, en door verbeelding, of herdenking, doet men zulks aan zich zelven: *Kunt gij u moeder nog wel voorstellen, zoo als zij was?*

Mijn

Myn benaauwde ziel versmelt,
Als zy zich voor oogen stelt. L. D. S. P.

En zal u nu voor eerst gaen stellen onder d'oogen,
Hoe veel geluks, enz. DE DECKER.

Van hier *voorstel*; zie het *Taalkundig woordenboek*; en *voorstelling*, het *vorstellung* der Hoogd. die nevens hetzelve nog een *darstellung* hebben, dat eene voorstelling aanduidt, welke zoo levendig is, dat zij het voorgestelde als in der daad aanwezig maakt. Om zulks uit te drukken, gebruiken wij bijvoegselen bij *voorstelling* en *voorstellen*, *afmalen*, *afbeelden*, enz.

Afmalen is van het voorwerp, waaromtrent men zulks doet, eene beeldtenis als afnemen, zoo als een afdrukfel van eene plaat. Dit duidt het voorzetsel aan; en *malen* is eigenlijk ronddraaijen, als een maalstroom, een molensteen, enz. en iets ronddraaijen. Van hier, behalve de andere bedr. en onz. beteekenissen, die van allerlei kromme lijnen en kronkels trekken, en die van daarmede afteekenen, of schilderen, maar inzonderheid het laatste:

Zoo maelde een schilders hant de schoone Katharyn.
VONDEL.

De schilders in 't gemeen die malen, of verzinnen,
Een Engel bij Matthys, een arend bij Sint Jan;
En 't is niet vreemd gemaelt. DE DECKER.

Gij, die, 't voorleden doorgesneld,
't Afwezend maalt met stoute trekken. LOOTS.

Eveneens gebruikt men *afmalen* ook, of eigenlijk, of oneigenlijk:

Apelles wert belust, Jakoba af te malen. VOND.
Wie maalt den druk af uwer ouderen.? HIGT.
Dus weet ons nacht bij nacht,
Met schitterende pracht,
Zyn wysheid af te maalen. L. D. S. P.

Afbeelden is eigenlijk een beeld (*) van iemand maken, of, nopens het beeld zelf, iemand of iets verbeelden: *Zoo als Phidias Jupiter afbeeldde. De Rhodische kolossus beeldde Helius af, dien men, nevens Apollo, Bacchus, Osiris, enz. uit de zon gevormd had.* Doch men gebruikt het woord ook wegens evenveel welke andere gelijkenis, en niet slechts eigenlijk, maar ook oneigenlijk:

Toen gij mijn naaren staat zoo net hebt afgebeeld.
HIGT.

Visscher beelt, met krijt en puntig ijzer,
Mijn ouderdom in koper levende af. VOND.

Bij dezen en nog eenen anderen dichter is het voorts, om van den rijkdom onzer tale op dit stuk eenig denkbeeld te geven:

Dus beelt Antonides zich zelven levende uit. VOND.

Noch heeft zyn' meester-pen hem netter afgeprint.
DE DECKER.

Dit perkement draegt ons het eerelijk gelaet
Van raedsheer Heimbach voor. DEZELFDE.

Dus trok de tekenkunst heer Heimbach af naer 't leven. DEZELFDE.

Dus trok Colyns alhier zyns vaders zwier en wezen. DEZELFDE.

Sandrart heeft Vondel dus naer 't aenzicht uitgedrukt. VOND.

Dus tekende Abraham zich zelven naer het leven. DEZELFDE.

Schil-

(*) In den eigenlijken zin van dit woord, dat inmiddels ook al oneigenlijk wordt gebruikt:

Hier hebt gy 't beeld van Bloks. DE DECKER.

Schilderen verschilt van *teekenen* niet slechts, zoo als EBERHARD wil, daardoor dat men bij het eerste kleuren bezigt; want dit doet men bij het teekenen immers ook dikwijls; maar daardoor dat men bij het schilderen, uitgezonderd de ruwe krijtschets, enkel met verwen werkt. Dezelfde schrijver wil tusschen *malen* en *schilderen* een onderscheid gemaakt hebben, dat ons inmiddels te ver gezocht schijnt. Beter gevalt het ons, dat hij, met andere Duitschers, tot het gevoelen van TEN KATE overhelt, die *schilderen* van *schild* (*) afleidt, om dat men de schilden oulings vrij algemeen, en boven andere dingen, deed beschilderen. Oneigenlijk komt het woord onder anderen voor in:

Wij schilderen hier geen dolle borstgenooten,
Die, daar 't geschrey der moeder 't tweedragtsvuur
Niet bluscht, elkaêr onbroederlijk doorstooten,
In 't aangezicht van Thebe's ouden muur. HIGT.

Die weêrstand, en wat meer voor uw gezicht verrees,
Heeft uw verbeelding, door den dood uws vriends verwilderd,
En nog, nog zwart van rouw, zich zelve alleen geschilderd. FEITH.

in den eigenlijken zin gebruikt men ook *afschilderen* en *uitschilderen*. *Overschilderen* is eene herhaling, en bedekking van het gewrocht, van een voorafgaand *beschilderen* of *schilderen*, welk laatste woord hier en daar ook voor een bloot verwen van huizen enz. wordt gehouden; in navolging van het *peindre* der Franschen, wier *teindre*, eigenlijk indoopen, *tingere*, gansch anders dan ons *verwen*, hier niet kan

(*) Nopens den wortel van dit woord schijnt inmiddels TEN KATE ons te dwalen. Wij zoeken denzelven in *schillen*, daar de oudste schilden zekerlijk boomschorsen waren.

kan dienen. Over het *schilderen* van schildwachten kunnen wij hier niet handelen.

Schetsen is met eene bloote schets afbeelden, maar ook schilderen:

Schetst hij nu Laïs oog, Aglaijaas gulden haar?
HELMERS.

Het komt van *schets*, Eng. *sketch*, of *skitch*, Fr. *esquisse*, Ital. *schizzo*. Ook dat werkw. gebruikt men oneigenlijk:

Schets ons 't geen vroeger tijd besloot. LOOTS.

en het zelfst. naamw. laat zich nog in meer opzigten dan het werkw. oneigenlijk gebruiken. Deszelfs oorsprong ligt inmiddels derwijze in het duistere, dat wij ons hier genoegzaam evenmin, als de anders zoo allervindingrijkste TEN KATE, daaromtrent eenige gissing veroorloven. Dit alleen kunnen wij niet onopgemerkt laten, dat de schaduw, welke iets van zich werpt, eene schets van hetzelve oplevert, en in het Gr. den naam van *σκια* voert.

VERZUIMEN, UITDENKEN, BEZINNEN, WIKKEN, WEGEN, OVERWEGEN, OVERLEGGEN, OVERDENKEN, BEDENKEN, NADENKEN, DOORDENKEN.

Nopens het vermelde malen van een Engel bij MATTHEUS, enz. laat DE DECKER volgen: *'t Is (dunkt mij) wel verzonnen.* Hier is dit woord zoo veel, als *uitdenken*, of iets door denken als uit iets, waarin het verborgen lag, te voorschijn brengen; want *zinnen* is denken: *Ik moet er eens op zinnen.* Eene beteekenis, nevens welke dit woord, blijkens het deelw. *gezind*, die van zoo of zoo denken, en zoo of zoo doen denken, moet hebben ge-

gehad, ja deze laatste (*) in het gemeenzame: *men kan zijne kinderen minnen, maar niet zinnen*, nog steeds oefent. Daar nu dit alles tot het afgetrokkene behoort, kan het de oorspronkelijke beteekenis niet zijn; en deze schijnt ons voorts ook niet, met een ADELUNG, in zien te moeten worden gezocht; maar wij volgen den weg, dien de groote TEN KATE ons aanwijst.

Zinnen komt van *zin*, dat oorspronkelijk hetzelfde als *zene*, *zeen*, of *zenuw* is; en deze laatste woorden dienen niet, zoo als het *Taalkundig woordenboek* wil, om de banden, of ligaturen, en pezen der dierlijke ligchamen aan te duiden. Dit is een deerlijk misbruik van die woorden, hetwelke daaruit sproit, dat men, bij het opsnijden van een stuk vleesch, in de zenuwen, waarvan men hetzelve meer of min doorloopen vond, even zulk eene zelfstandigheid, als die der banden van gekookte schonken, meende aan te treffen. Van hier voorts, dat men het dusgenoemde *leewater* ook *zenuwwater* begon te heeten. Eigenlijk zijn *zenuwen* de vezelen, waarin het gevoel huisvest; en, dat dezelve dien naam reeds zeer vroeg voerden, blijkt uit het Lat. *sentio* en *sensus*, waaraan het eerste gedeelte, van *zene* of *zeen* ontleend, de beteekenis van gevoelen en gevoel heeft bijgezet.

Met dat *zeen* werd nu *zin* aanvankelijk verwisseld, maar mettertijd ontving *zeen* de bijzondere beteekenis van zenuw, en *zin* die van het zinnelijk gevoel, welks zetel men reeds zeer vroeg in de zenuwen gelegen vond; en voorts die van zulk of zulk een gevoelen, en zulk of zulk eene bedoeling: *Veel*

(*) Welke WESTERBAEN aan *bezinnen* geeft, in: *Die haer selven so bezinnen, Dat sy haer erfgoed min als haer verstand beminnen.*

Veel hoofden veel zinnen. Tegen den regten zin der woorden.

Verdraeide 't rechte wit van 's naestens goeden zin. BRANDT.

Wat voordeel, wat gewin
Sal doch de koopman doen, volght hy der wysen sin?
WESTERBAEN.

zulk of zulk eene geneigdheid en begeerte:

Men boog het God'lyk woordt na synen eigen sin,
En niet syn sin na 't woordt. BRANDT.

Hy is als dood, die niet en leeft na eygen zin.
WESTERBAEN.

met name de onderlinge genegenheid der beide seksen: *Als hy zin in haar heeft, zal zy wel zin in hem krygen.* Van hier het Angels. *sin-scype*, zinschepping, wellust, *riht-sin-scype*, echte staat, en *sin-hiwan*, gehuwde gelieven; als mede *gezin*, huisgezin, ook *zinne*, wortelwoord van *zinne-schalk*, *senechal*, eigenlijk knecht, die de zaken van het gezin bezorgt, zoo als ABRAHAMS hofmeester ELIEZER, en de Hasnadars der Egyptische Beys (*); *gezinde*, of *zinde*, wortelwoord van *zindelijk*, welk laatste iemand aanduidt, die de zaken van het gezinde in goede orde houdt.

Na dat dit alles zich ontwikkeld had, verstond men, dat de Latijnen vijf *sensus* hadden; en nu vormde men ook voor zich vijf werktuigen des ge-

(*) Zie de bekende *Reize van een Franschen emigrant uit Egypte door Nubie naar Abyssinie*, 1 *deel*, *bladz.* 41. Dat de maarschalken der gezinnen van de grooten oudtijds de knechts waren, die de merrien, en verdere paarden, bezorgden, is algemeen bekend.

gevoels, *zintuigen*, of *zinnen*, en werden deze niet slechts de middelen tot uitwendig gevoel, maar ook tot inwendig, en tot alle werkzaamheid der ziel, kortom tot zinnen; eene kracht, welke ons zelfstandig *zinnen* nog steeds oefent: *Gelyck veel dichters, die met opgetrocke zinnen, Maer om een beuselingh haer dikmaels roepen aen.* WESTERB. *en welke het enkelw. zin* heeft in:

Men ziet den woesten troep, die, weggerukt van zin,
De hoofden schudt en schokt. BILDERDIJK.

Deze beteekenis van *zinnen*, of *zin*, heeft die van *uitzinnig*, *onzinnig*, *zinneloos*, enz. voortgebragt; en die van genegenheid daarentegen die van *bezinnen*, voor zoo veel het een betoon van genegenheid plagt aan te duiden:

Uw liefde heeft den goeden meest besint. BRANDT.

Thans bezigt men dit woord onzijdig voor zich bedenken: *Bezint eer gij begint*, en wederk. in denzelfden zin, en in dien van zich herinneren, of in zijnen zin terugroepen. *Onbezonnen* duidt een verzuim aan van voorafgaand bezinnen, bedenken, wikken en wegen.

Tot de tallooze verwantschap, welke TEN KATE aan *wegen* geeft, behoort ongetwijfeld *wikken*, over welks uitspruitsel *wikkelen* er reeds gehandeld is. Het wordt doorgaans met *wegen* te zamen gevoegd, en beduidt alsdan, dat men iets op de hand houdt, om na te gaan, hoe zwaar het is. De gevolgelijke berekening der bevondene zwaarte schijnt daarbij door *wegen* aangeduid te worden; zoo als in:

Wie's anders rampen weegt, beseft en helpt verzachten,
Zal nimmer vruchteloos in lijden hulp verwachten. IMMERZ.

en beide woorden te zamen dienen, om eene rijpe

overdenking aanteduiden; tot welke *overwegen* met een onfcheidb. voorfetzel ook behoort:

Overweeg hierop met my,
Hoe fnel de jaren vliegen henen. DE DECKER.

Hy keerd in 't vaderland vernoeght om 't geen hy zagh,
En hoorde, en overwoegh by wyl zyn vedervaten.
VOND.

Na genoeg hetzelfde beteekent ook *overleggen*, insgelijks met den nadruk op het werkwoord:

Ick ging, dat ick hier fagh, in ftilheit overleggen.
CATS.

Maer wilt ghy, dat ick van voorfigtigheyt moet
feggen,
Die uyt verftand ontftaet, uyt eygen overleggen.
WESTERB.

Onz. zoo als hier, is *overleggen* dikwijls *overleg* gebruiken, welk laatfte woord eene hebbelijkheid van bezinnen en derzelver dadelijk gebruik aanduidt: *Het overleg is het halve werk.*

Overdenken ftaat in gebruik aan het vermelde *overwegen* gelijk; en dat woord laat zich ook wel eens zoo onz. bezigen, als *overleggen; Ik vond hem door overdenken gansch afgetrokken;* dat zich met *in overdenkingen verzonken* laat verwisfelen. Daarentegen is *bedenken* nevens bedr. en onz. ook wederk. *Iets bedenken* is hetzelve met zijne gedachten als bewerken; *De mensch bedenkt gemeenlijk flechts het aardfche en nabijzijnde; waaruit er derhalve drangredenen tot zijne verbetering moeten worden ontleend, en waar men ook dadelijk de krachtigfte vindt, zoo men flechts de voetftappen van den zaligen Salzmann wil drukken. Iemand bedenkt* men bijzonderlijk bij de vervaardiging van zijn eigen testament. De verfchillende beteekenisfen van *zich bedenken* vermeldt het *Taalkundig woordenboek;* maar

maar die van *bedacht zijn* wordt daarmede ongepastelijk vermengd, en is door ons reeds in het vorige behandeld.

Overigens wordt *bedenken* evenzeer zelfst. als *overdenken*, in *het overdenken van doorgeworsteld leed*, en *nadenken*, eene uitmuntende werking van den geest, welke bijzonderlijk door SALZMANN ten sterkste aanbevolen is. Zij bestaat in pogingen, om den aard en de oorzaak van voorkomende dingen met zijne gedachten uit te vorschen, en daarin, dat men zijne gedragingen, straks na dat dezelve zijn afgeloopen, in derzelver betamelijkheid, Gode welbehagelijkheid, en onmiddellijke voor- en nadeeligheid, bedenke, en als op den voet volge, om ze beoordeelen, zijn geweten te scherpen, en nutte regelen voor de toekomst te ontwerpen. Hierdoor wordt het ten aanzien van volgende gedragingen een voorloopig bezinnen; uit hoofde waarvan de nadenkende zelden onbezonnen handelt. Tot zulk een nadenken verledigden een GELLERT en anderen zich elken avond. Bij roekeloozen is zulk een *nadenken*, als het begint plaats te grijpen, evenveel als *inkeer*. Het woord heeft geene kwade zijde, dan als zij door een ander woord daaraan wordt bijgezet. In *dat baarde nadenken* beantwoordt het niet aan *argwaan* of *ergdenkendheid*.

Het werkw. *nadenken* is, ja, bedr.:

Onnoozel wicht, hoe luttel denckt ge 't naer (*).

VONDEL.

(*) Toen VONDEL dit schreef, had hij zijnen *bladz.* 24 vermelden regel nog niet ontworpen, en werden *na* en *naer* door hem, zoo als *mee* en *meer* door M. STOKE, met elkanderen verwisseld. Hier vorderde inmiddels het rijm *naer*, zoo als bij TOLLENS *na*, daar deze schreef:

Vrien- *Druip-*

Vrienden, 't vorig leven
Nadencken met vermaek, dat 's tweemael zacht geleeft.
DE DECKER.

Nu hij honderd tegenheden,
In 't begin der koorts geleden,
Nadenkt met een blij gemoed. HIGT.

maar toch ook onz. *Ik zal er eens over nadenken;* of is dit misschien eene navolging van het Hoogd. waar het gebruik van *über* bij *nachdenken*, tegen de pogingen der Synonymikers, om dit woord van *überdenken* te onderscheiden, geweldig aandruischt, voor zoo veel zij het onderscheid daarin plaatsen, dat

Druipstaart even laf als wreed,
Door Nassaus bliksem aangevochten,
En laet zijn prooi laaghartig na.

Beter is het elders bij denzelfden dichter:

En liet de tweedragt schaamrood achter;

en meer voorgangers en navolgers heeft FEITHS

Mijn God, wat bang verschiet volgt zulk een uitzigt na.

Als men intusschen *na* en *naar* op den duur onderscheiden wil, wordt het de vraag, of men *navolgen*, dan of men *naarvolgen*, te schrijven hebbe. *Navolgen* kan alsdan niets meer aanduiden, dan hetgene *volgen* op zich zelf reeds aanduidt; en, wil men bij dit woord iets gevoegd hebben, dat hetzelve tot een volgen, met verlangen om te bereiken, en dus een strekken naar het gevolgde, betrekkelijk make, dan zal men *naarvolgen* hebben te schrijven, zoo dikwijls er het gezegde wordt bedoeld. Of men zulks voorts ook in zulken zamenhang, als die der vermelde plaats van FEITH, zal hebben te doen; dit laten wij onbeslist.

dat het *overdenken* zich *over* alles, waarover men nagedacht heeft, uitstrekke. Wil men in dezen eenig onderscheid opgemerkt hebben, dan kan *nadenken* enkel tot het verledene betrokken worden, maar *overdenken* ook tot de toekomst. *Doordenken* gebruiken de Duitschers zonder *über* bedr. zoo als wij ook dikwijls, met een onscheidb. voorzetsel: *Ik heb de zaak doordacht;* of met een scheidbaar: *Denk alles wel door!* Wij zeggen voorts: *Denk daaromtrent toch door!* dat is van het eene einde der zaak tot het andere, en van de oppervlakte tot op den bodem; regtstandig en waterpas, ja in alle rigtingen.

AANDENKEN, GEDACHTENIS, HERDENKING, HERINNERING, HEUGENIS, ERVARING, ONDERVINDING, BEVINDING.

Aandenken is steeds zelfstandig, en beduidt een denken aan iets afwezigs en verledens: *Met het dankbaarste aandenken vereerden zij den overledenen.* Het komt van denken, aan het eene of het andere: *Onophoudelijk denk ik aan het weggerukte liefdepand.*

't Heuglijk denken aan het feest van dezen dag. HIGT.

Hoe dan zoudt gy aan my denken,
Wen ik wegrutsch door de lucht. BILDERD.

Zoo zegt men ook *aan iets gedenken*, en plagt men, in navolging van het Lat. *meminisse cujus*, *iemands gedenken* te zeggen, maar vooral *iets gedenken*:

Ja soo sij nu de wereld kan gedenken. BRANDT.

'k Zal 't met dankbaarheid gedenken. HIGT.

Dit woord betreft het verledene en afwezige beide; maar

maar het daarvan komende *gedachtenis* wordt, bij voorkeus, wegens afwezigen, gebruikt; en aandenken aan verstorvenen heet *nagedachtenis*. Nopens een middel tot beide laat *gedachtenis* zich bezigen: *Bij zijn vertrek gaf hij mij dit ter gedachtenis. Nooit zal die gedachtenis van mijne moeder zaliger mijnen vinger verlaten.*

Herdenking is de daad van herdenken, of aan het verledene terug denken, die ook door een zelfst. *herdenken* wordt uitgedrukt:

't Lieffelijk herdenken
Kon altijd nieuwe vreugd en nieuwe zielsrust schenken. FEITH.

Het werkw. is steeds bedrijvend:

'k Herdenk die dagen met een diep bedroefden geest;
Ik, die voorheen een schrik der volken ben geweest.
HIGT.

Europa was verzoend. Zijn volkeren, bevredigd,
Herdachten vorig leed. Zij knielden bij 't altaar.
SCHARP.

Even bedrijvend is *herinneren*:

Herinnert ge u, vriendin, wanneer de zon haar straalen
Om 't brandend middaguur meer lijnrecht neêr liet daalen,
Hoe we in een koele grot, enz. FEITH.

Het woord heeft de kracht van op nieuw inneren, zich iets verledens te binnen brengen. Daar het inmiddels dikwijls met *zich* wordt gebruikt, heeft men het, in navolging der Duitschers, voor een wederk. werkw. beginnen te houden, en zeer averegts *ik herinner mij*, *gij herinnert u*, *hij herinnert zich*, en vervolgens ook *hij herinnert hen*, *aan het gebeurde* beginnen te schrijven. Te meer daar men aan den anderen kant de Franschen had, die hun

hun aan ons *heugen* gelijk ſtaand *ſouvenir* wederkeerig maakten.

Evenwel is, *ik heug mij aan het gebeurde*, zoo veel wij weten, nog door niemand gebruikt; en heeft men geene voorbeelden, dan van: *Ik heug aan het gebeurde*, waar *aan* evenzeer tegen de kracht van het werkw. aandruischt, als in: *Ik herinner mij aan het gebeurde*. *Heugen* is, namelijk, hoogen, voorts ook zich hoogen, opkomen, Lat. *ſuccurrere*, in het Romantisch *ſubvenire*, van waar het Fr. *ſouvenir;* en aan *il me ſouvient*, Lat. *ſuccurrit mihi*, ſtaat bij ons gelijk *het heugt mij*. Maar voorts werd *heugen* ook bedr. en zeide men *ik heug het*, ik doe het in mij opkomen:

Sy heugen niet, wat dat ſy hoorden, ſaghen, deden.
WESTERBAEN.

Even bedr. wordt het woord door het voorzetſel *ge* gemaakt, in *geheugen;* van waar het zelfſt. *geheugen*, herdenkensvermogen:

Hy heeft me een deel ontroofd der denkkracht, in 't geheugen. BILDERDIJK.

en *geheugenis*, ook *nageheugenis*, of eenvoudiglijk *heugenis*, van *heugen*, de daad van heugen, of geheugen, en hetgene men heugt, of zich herinnert:

Ick ſchuwe ſulcke mannen,
Die haer geheugenis ook hebben by de kannen.
WESTERBAEN.

Hij zal er heugenis van hebben, welke ſpreekwijze tot de onregelmatige, maar dagelijks gebruikte, *hij zal er van heugen*, aanleiding moet hebben gegeven; of deze kan naar *hij zal er van lusten* gevormd zijn.

Ervaring is door de Kantiaanſche Wijsgeerte veel ſterker dan te voren in gebruik gebragt. Hetgene wij voelen, tasten, hooren, zien, enz. mits wij ons wach-

wachten van door onze zintuigen om den tuin geleid te worden, dat worden wij gezegd bij *ervaring* te weten. Andere dingen weten wij, bij Mathematische of andere gevolgtrekkingen, even zeker, of wij gelooven ze, onderstellen ze als Postulaten, enz. Bij TEN KATE luidt het woord *ervarenis;* bij HELMERS is het:

Zijn grijze ervaarnis scheidt den schijn van 't wezen af;

VONDEL gebruikt *ervarentheit;* en voor hem verwisselde men dit alles met *vervaring;* zoo als het werkw. *ervaren* met *vervaren.* Het wortelwoord *varen* is eigenlijk van de eene plaats naar de andere overgaan, en bedr. verplaatsen. Aan *voeren*, *vieren*, en *veren*, verwant, heeft hetzelve niet slechts *veer*, enz. maar ook *ver*, voortgebragt, welk laatste, blijkens de verwisseling der gezegde werkw. in *vervaren* aan *er* moet hebben gelijk gestaan. Dit schijnt ook met *ver*, in *vernemen*, het geval te zijn; en, zoo als *vernemen* gevolgelijk het wegnemen van iets ergens van daan, tot vermeerdering van zijne kennis, kan geacht worden aan te duiden, kan men *vervaren* en *ervaren* voor het wegvoeren, of wegvaren, van iets ten zelfden einde houden. Hij derhalve, die veel *ervaren* heeft, kan als iemand beschouwd worden, die veel van het door hem gevoelde, gehoorde, enz. in den schat van zijn hart opgenomen heeft; en nopens zoodanig iemand gebruikt men het bijvoegel. naamw. *ervaren*, van waar *ervarenheid*.

Bevaren is daarentegen geheel iets anders; en *ervaring* verschilt van *ondervinding* daarin, dat dit laatste een vinden van iets, na in het werk gesteld onderzoek, als onder eene hierbij op te ligtene schors (*), plagt aan te duiden, en thans veelal eene

(*) Dezen zin heeft het woord zekerlijk aan het einde van WESTERBAENS *Dat*

eene bevinding, of een gevoel, bij hetwelke men onder voorkomende dingen genoegzaam lijdelijk verkeert: *Ik heb er ondervinding van gehad, dat kan ik u verzekeren. De droevige ondervinding.* *Eene bevinding*, of *een gevoel*, zeiden wij; want deze beide woorden ſtaan thans veelal aan elkanderen gelijk; en men bezigt *bevindingen* wegens innige gewaarwordingen van doorgaans min of meer dweepende menſchen onder hetgene hun overkomt. De daad van iets zoo of zoo te bevinden wordt daarentegen door *bevind* uitgedrukt: *Naar bevind van zaken handelen.* Van de gezegde beteekenis van *bevinding* komt die van *bevindelijk;* offchoon het woord regtſtreeks uit *bevinden* voortgeſproten is; over welk laatſte men verder het *Taalkundig woordenboek* gelieve te raadplegen. Over het wortelwoord *vinden* ſtraks opzettelijk.

UITVINDING, VINDING, SPITSVINDIGHEID, VERNUFT, GEEST, AARDIGHEID, KWINKSLAG, SCHERTS, BOËRT, JOK, MALLEN.

Terwijl *ontdekken* aan van dekſel ontblooten beantwoordt, heeft *uitvinden* de kracht van iets door vinden als het ware uit iets, waarin het verborgen lag, te voorſchijn brengen. Men gebruikt dit laatſte veelal wegens te voren nog niet aanwezige, en als in het niet verborgene, dingen, met welke, of welker vervaardiging, men door inſpanning van gedachten en proefnemingen bekend wordt: *Nadat men de kracht van het ſtof van drooge tabak ontdekt had, vond men allerlei ſnuiftabak uit, zamt ſnuifdoozen, en een verbinden van ſtaatsmannen aan*

Dat nae den man begint te ſmaecken,
En nae de wysheyd riekt van velerhande ſaecken,
En meerder wetenſchap door ondervinding.

aan zich door deze, even als door ringen, ja ridderlijke ordeteekens. Zoo als nu de daad van het reeds behandelde ontdekken, en voorts ook hetgene men ontdekt, den naam van *ontdekking* voert, geeft men dien van *uitvinding* aan de daad van uitvinden: *De inenting met koepokstof is eene uitvinding van Jenner, welke de kracht dierstof het eerste ontdekte, na dat men haar reeds lang, zonder dit onderscheidenlijk op te merken, had ondervonden.*

Vinding is de daad van *vinden*, Vriesch *fyne*, dat aan *fyn*, *fijn*, verwant schijnt te zijn. De *d* behoort niet tot den wortel, met welken het Lat. *offendere* ons ook niet vermaagschapt schijnt, maar wel het *finthan*, weten, van ULPHILAS, het oud Fr. *finer*, het tegenwoordige *rafiner*, *finesse*, *fin*, adj. *le fin* subst. en misschien ook *la fin*, in het Lat. *finis*, dat eigenlijk het fijne uiteinde, de punt, van een ding kan hebben aangeduid. Wat er van dit laatste zij, *fyne* en *vinden* schijnen eigenlijk de kracht te hebben van met eene punt in iets in te dringen, om deszelfs aard te onderzoeken en te beoordeelen, Angels. *fandian*. Dit deden de *offervinders*, en, zoo als dezen de offerbeesten beoordeelden, doen de *vinders* der vleeschhallen, en die van het gevogelte en de visch, zulks insgelijks. Van hier dat men in Vlaanderen, volgens TEN KATE, ook andere keurmeesters *vinders* plagt te noemen. Wanneer voorts de regters oudtijds *het oordeel* (zie *bladz.* 268) *vonden en wezen*, was de uitwijzing op een voorafgaand onderzoek en wikken en wegen gegrond, waarop het eerste dier twee werkwoorden doelde, en waarvan *vonnis* zijnen naam heeft Zoo is ook *vinden* nog hedendaags dikwijls een bevind van zaken, dat uit een voorafgaand overwegen voortvloeit: *Ik vind het goed*, *kwaad*, *ongeoorlofd*, enz. *Ik heb het gevonden*, *riep de oude Wiskunstenaar*; maar dikwijls ook een toevallig ontwaar worden en aantreffen:

Als

Als men het eene zoekt, vindt men doorgaans het andere.

Van dit laatste heeft nu *vinding* meer, dan van het andere, dat genoegzaam ganschelijk naar *bevinding* en *uitvinding* verzonden is; terwijl men *vinding* inzonderheid tot schilderachtige en dichterlijke invallen betrokken heeft, die, zoo zij goed zullen zijn, geene vrucht van lang gepeins behooren te wezen. Op zoodanig iets slaat het woord in BILDERDIJKS: *De vinding, hoe't ook viel, verdient toch altijd prijs.* Van hier *vindingrijk*, dat nopens den genen gebezigd wordt, wiens vernuft hem vele Dichterlijke of andere beelden en wendingen oplevert. *Spitsvindig* heeft daarentegen veel van het oorspronkelijke *vinden* aan zich. WESTERBAEN verwisselt het meermalen met *scherpzinnig* of *diepzinnig*, en zegt nopens het puntige vernuft, waarmeê de spitsvindige diep wroet, om iets te vinden, dat hem dienen kan:

Door spitsvindigheyd
En wonderlyk vernuft, als 't werk in d'asschen leyt,
Wat nieus bedenken.

Vernuft, Hoogd. *vernunft*, oulings *vernumbst*, zou, zoo men wil, van *vernemen* komen, en des menschen bevattingsvermogen aanduiden; maar de Duitsche taalregelaars geven aan hetzelve eene plaats midden tusschen dat vermogen en het oordeel. Het zou volgens hen van de eigenlijk gezegde bevatting evenzeer verschillen, als PLATO'S λόγος van deszelfs νοῦς. Nu kan men in der daad van een woord alles maken, wat men wil, zóó men het algemeen slechts overhalen kan, om de gemaakte bepalingen in acht te nemen; en dit is ten aanzien van het Hoogduitsch *vernunft* zoo wel gelukt, dat men zich wachten moet, om hetzelve niet door *vernuft* over te zetten (*). EBERHARD kan zelfs niet eens be- grij-

(*) *Rede* is het voegelijkste woord, ter vertaling

 van

grijpen, hoe de Denen hun *vernuft* beschrijven kunnen als eene door onderrigting, nadenken en ervaring, verkregene vaardigheid in het oordeelen en besluiten. Ons *vernuft* laat zich niet naauwkeurig omschrijven; doch beantwoordt genoegzaam aan het Fr. *genie*. Het heeft, wel is waar, veel van bevatting, maar toch ook van oordeel, en laat zich door *redelijk denkvermogen* en *verstand* uitdrukken, in:

D'onwetenheit bedwelmt om laeg de sterflijk' oogen.
In hoe veel saecken staen de wijsten als versuft?
Wat sijn er stukken, die te hoog gaen voor 't vernuft?
Het oogstrael is te swak, om in de zon te stijgen.
Op hoe veel vragen mag de Christen niet wel swijgen?
BRANDT.

't Schijnt Eratosthenes vernuft
Van hem der starren loop wil leeren. HIGT.

maar bij de gezegde beteekenissen van het woord komt er nog meer, blijkens:

't Vernuft, niet meer ontrust door jamm'ren van den tijd,
Schiep beelden, rijk van zwier. SCHARP.

Ja vindingrijkheid is in *vernuftig* en *vernuftvol* zelfs de groote hoofdzaak, en behoort voorts ook tot de menigvuldige beteekenissen van *geest*.

Van

van *vernunft*; waaromtrent men zich evenmin door den klank moet laten misleiden, als ten opzigte van *redlich*, dat zich slechts zelden door *redelijk* laat uitdrukken, en dan nog enkel door een *redelijk*, dat in het *Taalkundig woordenboek* met het andere, van ons *reda* afkomstige, vermengd, maar van het oude *red*, regt, afkomstig is; zoo als *redlich*, in den zin van opregt, wederom een ander *red* ten wortel heeft. Ons *vernuft* geeft zijnen naam ook wel eens aan zijnen bezitter:

Zij roemde 't groot vernuft, zijn doorzigt en beleid. SIMONS.

Van dit woord behoeft de eigenlijke beteekenis niet juist zoo, als die van het Lat. *spiritus*, Gr. *πνευμα* en *ανεμος*, Hebr. *ruah*, enz. in adem, geblaas, wind, enz. te bestaan; ja *geest* schijnt ons aan *gest*, of *gist*, verwant; en de beteekenis van ademen, die een woord heeft, dat van *geest* komt bepaalt deszelfs eigenlijken zin evenmin, als een woord, dat van *kost* komt, dien van dit woord. Van al, wat *geest* aanduidt, en in het *Taalkundig woordenboek* vermeld wordt, raakt ons hier enkel de zin van vernuft en dusgenoemde geestigheid:

Geest en vinding zijn vervlogen.
't Flonkervuur heeft uitgegloord. BILDERDIJK.

Verschoont my, zoo myn dicht na geest riekt noch verstand;
Myn hoofd, wanneer ik dicht, rust selden op myn hand. DE DECKER.

Uit deze beteekenis van *geest* vloeit die van *geestig*, welke *geestrijk* en *geestvol* ook wel eens aannemen, doch *geestachtig* en *geestelijk* nimmer. Men vindt haar in:

Dit heeft een geestigh volk voor dezen waergenomen, CATS.

Dan leef Christine in 't velt der geestigste papieren, VOND.

Wiens gek het geestigst af kon leggen. PELS.

Hoe kan hy geestig zingen,
Die naeulyx 't winterkleet des zomers weeven kan? POOT.

Van hier *geestigheid*, dat iets meer uitstekends aanduidt, dan *aardigheid*, van *aardig*, welk laatste DE DECKER, in:

Die zynen aerd ten hoof niet aerdig schicken kan
Naer elks vernuft en aerd, die is geen aerdig man.

zoo aardig gebruikt, afkomstig, en door WESTERBAEN genoegzaam omschreven, in: *Het oogh, en 't oor en 't heel gemoedt, Met jock, met aerdigheyd, met lacchen werd gevoedt.*

Niet alleen vloeit de mond van geestige en aardige lieden over van aardigheden en geestige gezegden, maar ook van *kwinkslagen*, waarmede men anderen een lachje afperst; terwijl aardigheden ten hoogste een glimlach verwekken, maar iemand nogtans in gezelschappen aangenaam maken, geestige gezegden en geschriften hem doen eeren, en poetsenmakers grappen daarentegen de verachting van welopgevoede lieden op hem laden. Dit zoo zijnde behoort men, uit zucht om anderen te doen lagchen, zijne kwinkslagen nimmer tot het laatstgenoemde te verlagen, ja ze uit vrees hiervoor zelfs te bedwingen; daar de juiste grenzen tusschen beide zich bezwaarlijk laten afbakenen, en men deze, al kende men ze ook nog zoo zeer op zijn duimpje, nogtans ligtelijk overschrijden zou, als men zijne tong niet wist in toom te houden.

Hetzelfde past op *scherts*, *boert*, *jok* en *mallen*, waarmede men hem, dien men ten voorwerpe daarvan maakt, ligtelijk vertoornen kan, en gevaar loopt, om door hem, wien men doet lagchen, ondankbaar voor een ligtzinnigen te worden gehouden. *Scherts* is, hoe zeer ook verfijnd, en dat gene, waaromtrent SPANDAW de vrouw roemt, als die,

Door scherts en vrolijkheid en opgeruimde zinnen,
De droefheid en de luim gelukkig kan verwinnen.

in den grond der zake gekscheren, en vaak den gek met iemand scheren; zie het *Taalkundig woordenboek*, *Art.* *SCHEREN en SCHERTS.* *Boert* en *boerterij* schijnen hare namen aan zulk eene lustigheid van boerenvolk verschuldigd te zijn, welke het onderwerp van zoo vele schilderstukken der Hol-

land-

landsche school is geweest, en veel naïfs, maar ook veel onbeschofts, oplevert. *Jok* is aan het Lat. *jocus* verwant, staat vaak tegenover *ernst*, en bestaat meermalen in eene ironie, nopens welke men het werkw. *jokken* bezigt, maar voorts ook, in scherts en boert over het algemeen:

Die jocken wil moet jock verstaen,
't Is anders beter ongedaen. CATS.

't Geen haer lachen doet,
En jock en spel verwekt. WESTERBAEN.

Voorzigtig uit te schiften
Het schimpig jok van Aristophanes. HIGT.

Bij den op een na laatstgenoemden zegt de Sotheyd, nopens de vooringenomenheid der Monniken met de bijzonderheden van ieders orde:

Om does leuren, om dit beuselen en mallen,
Versmaeden sy by haer veel andre niet alleen,
Maer sy verachten oock malkandren ondereen.

Wederom eenen anderen zin heeft het veel omvattende *mallen* bij hem, daar hij nopens de Dichters zegt:

Dat men so veel van haer,
En so sorgvuldighlyck, en duydelyck en klaer,
Beschreven vindt, hoe dat men jocken moet en mallen;

waar het woord tot dat gene behoort, dat een vernuftig geslacht, volgens hem, met *den naem van boertery en spel* bedekt, en *(al gaet het somtyts grof)*, *met ongebloosde kaecken, licht weet goedt te maecken.* Het beteekent in den grond zich mal, als eene malloot, enz. aanstellen, en komt van *mal*, dat zekerlijk uit het reeds vermelde *malen*, waaraan de Vriesche uitspraak van beide woorden het doet naderen, voortgesproten is, en met het gansch anders uitgesprokene Fr. *mal* en Lat. *malus* misschien niets gemeens heeft.

KOMMER, JAMMER, ELLENDE, ARMOEDE, BEHOEFTE, GEBREK, NOODDRUFT.

Van deze woorden duidt het eerste niet slechts eene kommervolle gemoedsgesteldheid aan, maar ook leed, waardoor het zuchten, dat het gronddenkbeeld is, wordt verwekt; een zamenloop van kommerlijke omstandigheden:

Kommer, lijden, hoon en smaad. HIGT.

Ga, zoo 't verderf u spaart, in kommer en ellende! SIMONS.

Zoo gebruikt men ook *jammer* voor hetgene doet jammeren, luide en erbarmelijk weeklagen, en dus meer dan zuchten. Ja dit woord schijnt, als krachtiger, veelal meer te behagen:

Der jammren jammer recht beschryven. POOT.

o Heilstadt, buiten uwe muur
Is enkel jammer en verdriet,
En hartewee van uur op uur. VONDEL.

Heel de aarde is thans een schrikverblijf
Vol jammer en vol wanbedrijf. LOOTS.

Wiens onversaagder blik den jammer tegenstare,
Mijn blik, mijn oogen kunnen 't niet. TOLLENS.

Van hier *het jammert mij*, het veroorzaakt mij een leed, dat mij doet jammeren, of regtstreeks, het doet mij jammeren, zoo als in: *Mij jammert moeder.* Zie het *Taalkundig woordenboek.*

Met *là* duiden de Franschen (*) aan, dat iets op een afstand van hen verkeert. Hun *lui* en *il*, en het

(*) Derzelver *ci*, of *ici*, is het omgekeerde van het Lat. *hic*, hier; en het Lat. *civis* schijnt uit een eveneens luidend oud woord voortgesproten te zijn.

het Lat. *ille* duiden ook iemand aan, die van den spreker verwijderd is. Bij ons wordt iets, dat zich op eene andere plaats bevindt, dan wij, gezegd *ergens el*, of *elders*, te zijn. Dat het in *elders* begrepene, of op zich zelf staande, *el* aan het Lat. *alter* en *alius*, en het Gr. *αλλος*, is verwant, erkent een iegelijk. Hier vindt men de *a* van *là* wederom, en dit woordje schijnt ons de wortel van het Zweed. en Vries. *lan*, dat aan ons *land* den oorsprong gegeven heeft, en in beteekenis gelijk staat. Woorden, welke, zoo als het Fr. *lande*, en het *llan* van Wallis, eigenlijk zulk eene wijd uitgestrekte, en van alles opzettelijk ontbloote, vlakte schijnen te hebben aangeduid, als elke Duitsche volksstam oudtijds rondom zich plagt te hebben, om door geene vijanden bekropen te worden. Dezelve lag immers, ten opzigte der volksstam, *là*.

Daar zulk eene vlakte nu niet slechts van de verblijfplaats der volksstam af lag, maar haar tevens omringde, maakte zij hare grenzen uit, en verkreeg *land* de beteekenis van grens. Van hier dat *lend* en *belend* oudtijds grenzend, en *belenden* grenzen, aanduidden, en het Lat. *latus* en ons *lende* de zijde; welke het ligchaam als begrenst. Gelijk als voorts *fines*, grenzen, bij CAESAR en elders, het tusschen de grenzen begrepene mede omvat, begonnen *lan* en *land* hunne beteekenis ook zoo ver uit te strekken. Inmiddels gaven de opperhoofden der volksstammen mettertijd de breede en woeste zoomen (Lat. *fines latos et vastos*) van hun gebied aan edelen of voorname krijgslieden in leen, die, wanneer zij de uiterste marken voor zich bekwamen, dezelve onder den titel van *Markgraven* bezaten. Langs dien weg bekwam *lan* de beteekenis, welke men thans aan *leen* geeft, en het van dit woord gevormde werkw. de zijne. Die van ons *lene* en *lenen*, *leunen*, spruit uit daarentegen uit de voorgemelde van grens. *Lene* was oorspronkelijk eene omtuining van eene plek gronds, en werd

eerst na verloop van tijd hetgene wij thans meestal *leuning* noemen.

Ellend, van den vorm van *belend*, en in het Hoogd. *elend*, oulings *elilend*, was iemand van een ander land, een vreemdeling, en *ellende*, vreemdelingschap, voorts eene dergelijke hulpeloosheid, als die van iemand, welke zich in eene dorre woestijn van gezelschap en levensmiddelen verstoken vindt, en al hetgene wij thans *ellende* noemen; van welken naam de beteekenis zich, even als die van vele andere, in geenen deele naar het verlangen van een EBERHARD en andere Synonymikers laat beperken, maar inmiddels uit de volgende voorbeelden genoegzaam kan worden opgemaakt;

Toen de aartstiran, verhit op menschenjagt en buit,
En gloeijende van spijt, in zijn ontwerp gestuit,
Naar Rusland henen toog, met zijne wreede bende,
Met hongersnood en pest, verwoesting en ellende.
SIMONS.

Zijn ademtogt blies moord, verwoesting en ellende.
SCHARP.

Wat springvloed van ellende ook op u nederstort.
HELMERS.

Dat *ellendig*, dat thans aan het Hoogd. *elend* beantwoordt, is inmiddels geenzins altijd in ellende verkeerend, maar ook zeer armhartig, of armzalig, nietswaardig, enz.: *Welk ellendig geschrijf! Die ellendige*, of *ellendeling!*

Aan het gezegde *eli*, of *el*, vreemd, staat het oude Nederd. *ael* en Eng. *ill* gelijk; met ons *evel*, of *euvel*, het Hoogd. *übel*, het Gr. αλλος, of ϰαϰος, enz. Want al wat vreemd was, en bij de Gr. en Lat. *barbaarsch* heette, had bij de Ouden beteekenissen, die wij reeds aan het laatste woord hebben toegewezen, waarin de B, even als wanneer men *Batavus* door *Patavus* uitdrukte, aan onze V schijnt te be-

antwoorden; zoo dat *barbarus* voor eene verdubbeling van ons *ver* kan worden gehouden, waaruit *vreemd*, eigenlijk *verheemd*, almede voortgesproten is. Nu is *ver* inmiddels evenveel als *er*, dat, uit hoofde van eene zeer gewone verwisseling van de *l* en *r* (*), meermalen de plaats van *el* bekleedde, en ook *oor* en *ar* luidde. Aan het Fr. *il*, Lat. *ille*, staat althans het Hoogd. *er* gelijk, en aan het Lat. *alius*, Gr. *αλλος*, het Vrief. *oore* en dat *aere*, dat men hieromstreeks meermalen hoort. Maar, ofschoon het oude *ael*, Eng. *ill*, als wij *in arren moede* zeggen, door *arre* vervangen wordt, schijnt dit laatste woord ons aan het Lat. *ira*, Gr. *ὀργη*, verwant. Het gezegde *er* moet daarentegen de wortel van *ergens* schijnen, als men dit woord uit *errig*, in den zin van op eene verwijderde plaats gelegen, voortgesproten acht; zoo als *er*, in den zin van op zulk eene plaats, het aan *ergens* beantwoordende Angelf. en Vrief. *erne*, het Lat. *errare*, met alle daaraan vermaagschapte woorden, en, hetgene TEN KATE al verder opmerkt, denkelijk ook ons *arend*, en deszelfs maagschap, heeft voortgebragt; terwijl eindelijk *er*, tot de voorgemelde vlakte betrekkelijk gemaakt, voor de bron van het Gr. *ερημος*, woest, kan worden gehouden, zoo men hetzelve niet liever tot een oorspronkelijk Hebr. woord, dat naakt beteekent, te huis brengt.

Tot dit laatste woord, en het Gr. *ερημος*, betrekt men daarentegen ten onregte ons *arm* en *armoede*, Angelf. *ermt*, met en benevens het Lat. *aerumna*; van welk een en ander de bron ongetwijfeld in het oude *armen*, Vrief. *aermje*, van waar ons *kermen*, en

(*) Welke letters wij in het Lat. *alter* en ons *ander* ook verwisfeld zouden achten, zoo dit laatste woord niet derwijze van *and* afgeleid kon worden, als wij op *bladz.* 2 hebben vermeld.

en het Fr. *quermenter*, gelegen is; zoo dat *armoede* eigenlijk geklag en gekerm uit behoefte en gebrek, en *arm* hem, die zulk een geklag aanheft, beteekent; eene beteekenis, van welke de beide laatste woorden tot die van gebrek en gebrek lijdenden zijn overgegaan: *De ſtad is vol armen. Des Heilands verhaal nopens den rijken vrek en armen Lazarus is grootelijks naar de Joodſche begrippen nopens het toekomende leven gewijzigd.*

Uw armoe erft haer rijke kroon. VONDEL.

Hy is in weldaên overvloedig,
Hy ſtrooit zyn ſchatten edelmoedig
Voor d'armoed' uit in haar ellende. L. D. S. P.

Het ziet zijn onderdaan, door langen krijg verſlapt,
Van bittre arremoede en hongersnood belaagen.
HIGT.

waar het woord evenzeer verlengd wordt, als *arm*, *ſtorm*, enz. meermalen door VONDEL.

Gebrek lijden nu niet ſlechts diegene uit de geringſte klasſe, die zich het noodige onderhoud niet kunnen verſchaffen, en hierom aanſpraak op verzorging uit dusgenoemde armenkasſen hebben; maar ook in andere kringen zij, wien hetgene voor hen in hunnen ſtand noodig zijn zou ontbreekt, zoo als een *arm edelman. Armen*, Hebr. *ebionim*, heetten met name de Jeruſalemſche Christenen, die, in het vooruitzigt der verwoesting van ſtad en land, *hunne goederen en have verkochten, en aan allen verdeelden, naar dat elk van nooden had.* Ebioniten, die de Joodſche wet evenzeer onderhielden, als de dusgenoemde Nazarenen, welke zich van hen enkel door een met deszelfs tegenwoordige twee eerſte hoofddeelen verrijkt Euangelie naar de prediking van MATTHEUS onderſcheidden. *Arm*, noemt men voorts elk, die zich in beklagenswaardige omſtandigheden bevindt, hoe veel of weinig hij ook be-

bezitten moge: *Ik had een innig medelijden met den armen podagrist.* *Armhartig* en *armzalig* ſtaan, nopens geſchrijf, enz. gelijk aan *ellendig* en *armhartig* in het voorgemelde gebruik. *Een armoedig boeltje* is zoodanig een, als dat van arme lieden.

Behoefte komt van *behoeven*, waarover in het vorige reeds gehandeld is, en is de daad van behoeven, noodig hebben: *Vreesſelijk wordt elk volk door deszelfs tegenwoordige behoefte van buitenlandſche dingen geprangd en verarmd.* Voorts ook het gene men behoeft: *Koffij, thee, tabak, ſnuif, en zoo vele andere gemaakte behoeften.* Behoeftige omſtandigheden, en zij, die daarin verkeeren:

Behoefte, weelde, kunst, verlichting, aard en ſtand,
Zijn bij haar eenerlei in 't groote vaderland. SIMONS.

Hoe dikwijls heeft zijn hand, gereed tot mededogen,
Geſchenken, die den naam van Prinslijk dragen mogen,
Behoefte en arremoe met blijdſchap uitgedeeld. HIGT.

Voor *behoefte van iets* gebruikt men ook *behoefte aan iets*, even als voorts *gebrek aan iets;* van *gebreken*, anders *ontbreken*, van hetgene iemand heeft als afbreken, afgebroken en hem benomen worden, zoo dat hij het niet meer heeft: en vervolgens door hem ook anderzins gemist worden: *Hem gebreekt, of ontbreekt, een voorſpraak, die zijne belangen wel behartigt.*

Waartoe ſtiefvaders hulp u nooit gebreeken ſal.
OUDAEN.

Behalve de daad van gebreken is inmiddels *gebrek* ook wel eens hetgene ons ontbreekt, en zij, die zelfs aan het noodigſte gebrek hebben:

Armoede en gebreck heeft ons hiertoe gedreven.
DE DECKER.

'*k Zag*

'k Zag hen, 't hoofd geworpen in den nek,
Den rampſpoed honen van het bedelend gebrek.

IMMERZEEL.

Zoo zegt men ook wel eens *de ellende*, *den jammer*, *den kommer*, *opbeuren;* maar de volgende woorden laten zich derwijze niet gebruiken.

MANGEL, GEMIS, ONTBERING, ONTSTENTENIS, DERVING, NOODDRUFT, NOODDRANG, NOODDWANG.

Mangel is de daad van mangelen, anders mankeren, van *mank*, verminkt; uit welke bron *mangelen* genoegzaam dezelfde eigenſijke en verdere kracht ontleent, waardoor wij zoo even zagen dat *gebreken* en *ontbreken* zich onderſcheiden: *Welhaast bemerkte ik, wat haar mangelde. Wat zij mangelde* is daarentegen geheel iets anders. Haast even groot een verſchil is er tusſchen ons *mis* en het daaraan weleens gelijk geſtelde Lat. *dis*. Daarentegen is het Lat. *miſer* aan ons *mis* verwant, en zoo veel als *misſer*, die het noodige mist, dat is niet bereikt of bereikt heeft, en dus arm en ellendig is.

Misſen komt, namelijk, van *mis*, bijw. in *het is mis*, *misſchieten*, enz. Het ſchijnt oorſpronkelijk eene uitroeping geweest te zijn, die men bij het ſchieten bezigde, als iemand zijn doel niet getroffen had; en de klank kan, even als die van *ſchieten*, *ſjieten*, *ſjutten*, van het geluid ontleend zijn, dat eene pijl maakt, als zij de lucht klieft, zonder te raken, en hierdoor ſoortgelijk een geluid, als *rak*, of *krak*, te verwekken. *Misſen* is althans eigenlijk het doel niet treffen; zoo bedrijvend: *Driewerf brandde hij op zijnen vijand los, en driewerf miste hij hem;* als onzijdig: *Hij ſloeg toe, maar miste. De ſchoot mist al wederom. Het heeft mij gemist.* En oneigenlijk:

Die

Die ondertusschen lacht om haer veelvuldig missen,
Terwyl sy raen en slaen en naer de waerheyd gissen.
WESTERBAEN.

Het kan niet missen, of, enz. Zoo oneigenlijk gebruikt men het woord in: *Ik mis daartoe al het noodige; mij ontbreekt vooreerst, enz. In haar mis ik alles*, waar het woord, zoo als *vermissen*, aan *verloren hebben* beantwoordt. De daad van missen in de beide laatste beteekenissen wordt door *gemis* uitgedrukt.

Ontbering is de daad van ontberen, en komt van *beren*, Lat. *ferre*, Gr. *φερειν*, dragen; ook *beuren*, wegdragen, van waar *beurs*. Stelt men nu slechts, dat *ont* meermalen, zoo als in *ontgunnen*, aan *niet* kan hebben gelijk gestaan, dan gevoelt men ligtelijk, hoe eene zamenvoeging van dat woordje met *beren*, in *ontberen*, de beteekenis kan hebben voortgebragt, welke het alomme evenzeer heeft, als in:

Siet niemant kent sijn eigen goet
Tot hy het eens ontberen moet. CATS.

Uw kuischheit en gehoorzaamheit
Ontbeeren niet haer zaligh lot. VOND.

Ontstentenis is de daad van ontstaan, of ontbreken. Want *staan* heeft, wel is waar, niet slechts in *verstaan* eene bedrijvende kracht, maar ook in *iets bestaan*, zich hetzelve onderwinden (*), en in *iets doorstaan*, verduren; doch in *ontstaan* blijft het onzijdig, en dit woord beantwoordt niet aan *ontberen*, maar aan *ontbreken*:

En,

(*) *Durft gij bestaan te twisten met myn kracht?* L. D. S. P.

En wie, wie durft het dan bestaan,
Aan de elpen lier de hand te slaan? HELMERS.

En, wat ons thans ontstaat van 't geen wij eens
genoten,
Kome uit de bron der min met winst ons toegevloten.
IMMERZEEL.

Bij HOOFT heeft het inmiddels de kracht van het onz. *ontwijken* en van het bedr. of van *vermijden*, op plaatsen, welke men in het *Taalkundig woordenboek*, waar *ontstentenis* juist en wel behandeld wordt, ten onregte aan de andere voorbeelden van het gebruik van *ontstaan* gelijk gesteld vindt.

Derving is de daad van derven, of ontberen, doch wordt weinig gebruikt. Wij vermelden het voornamelijk, om nopens het werkw. *derven* aan te merken, dat hetzelve, blijkens het Imperf. oulings ook *durven* moet hebben geluid, maar nogtans van het thans gebruikelijke *durven* zeer verschilt. Van dit laatste vermeldt het *Taalkundig woordenboek* de regte maagschap. Het andere *durven* en *derven* schijnt afkomstig van *dor*, of *der*, van waar zoo *dorsten*, als *deren*, kwellen, benaauwen, gelijk als dor land hem, die er verkeert, en er zelfs zijnen dorst niet kan lesschen; en *derven* moet eigenlijk hetzelfde hebben aangeduid; aangezien *bederven* en *verderven*, bedr. de beteekenis hebben van tot eenen kwellenden staat brengen, maar *bederven*, onz. in zulken staat verkeeren, en voorts zoo prangende zijn, als eene behoefte, of hetgene men noodig heeft, maar niet bezit, en gevolgelijk noodig zijn; uit welken laatsten zin *iemands bederf* in Vriesl. nog steeds dien ontleent van hetgene er voor iemand noodig is, of hetgene hij noodig heeft; zie WASSENBERGS *Idioticon Frisicum*.

Uit den gezegden zin van kwellen, benaauwen, moet ook *derven* dien van noodig zijn ontleend hebben gehad; aangezien *nooddruft*, uit *nood*, dringend, en *durft*, de daad van durven of derven, te zamen gesteld, gemeenlijk hetgene voor ie-

iemand dringend noodig is aanduidt. Doch, zoo als dit laatste woord inmiddels ook wel eens voor het gene iemand noodig heeft, of behoeft, wordt gebruikt, heeft *deryen* ook den bedr. zin van noodig hebben, behoeven, verkregen; uit welken de thans bij uitsluiting gebruikelijke van ontberen voortgesproten is, die een niet bezitten van het gene men noodig heeft aanduidt: *Met een gerust gewisse, en vertrouwen op God, vermag men bij tusschenpoozing alles te derven. Zoo derft men nimmer troost, zoo blijft men altijd rijk.* IMMERZ.

Ik versteen als 't meer! 'k derf denkkracht, moed en leven. HELMERS.

Denzelfden zin van dringend, welken *nood*, onzes erachtens, in *nooddruft* heeft, en van een aan *naauw* verwant *noo* ontleent, oefent dat woord ook in *nooddrang*, waar dezelve gevolgelijk verdubbeld wordt, en *drang* van *nood* eene versterkende kracht ontleent. Omgekeerd wordt deze in *dringende nood* aan *nood* bijgezet; hetgene inmiddels niemand dit laatste aan *nooddrang* moet doen gelijk stellen. Het eene is sterke drang, maar het andere sterke nood, en dus, uit hoofde van het gebruik van *nood*, veel meer dan het andere; terwijl daarenboven *dringende nood* twee geheele lettergrepen langer, dan *nooddrang*, is, en de lengte der woorden veel toebrengt, om derzelver kracht te vergrooten, daar zij de aandacht meer naar zich trekt. Dit schijnt aan schrijvers, dat gene redenaars tevens zijn, vrij onbekend; anders zouden zij geen *schrikbarende*, *verschrikkelijke*, *ijsselijke*, *afgrijsselijke*, enz. in *schrikbre*, *ijsbre*, *enz.* hebben verkort; maar elke redenaar, die zijne zaak verstaat, kent de kracht der *sesquipedalia*.

Drang en *dringen* zijn, zoo als *drijven*, hunne beteekenis zekerlijk aan hunnen klank verschuldigd, en dit is insgelijks het geval met *duwen* en *dwingen*; van waar *dwang* en *nooddwang*, dat in *uit* *nood-*

nooddwang aan *vi coactus* beantwoordt, en niet met *nooddrang* verward behoort te worden. In nooddrang zoekt men redmiddelen, die men anders beneden zich geacht, of zorgeloos verwaarloosd, zou hebben gehad:

Dat in den nooddrang sluimren bleef. LOOTS.

In nooddwang laat men zich daarentegen lijdelijk tot dingen voeren, waarvan men afkeerig is; men laat zich eene pen in de hand duwen, en deze als besturen, tot onderteekening van eene verklaring welke men anders nooit zou hebben geteekend. In hoe verre men nu aan het dus onderteekende gebonden is, dit schijnt van de mindere of meerdere wettigheid van den dwang af te hangen. Wordt men door het oorlogslot gedwongen, om een nadeelig traktaat te teekenen, enz. dan plagt zulk een traktaat tot dus ver voor even onschendbaar gehouden te worden, als evenveel welk ander; en het regt der natuur ondersteunt die denkwijze, als men voor oogen houdt, dat zulk een traktaat steeds een afkoop van nog grooter nadeel is, waarvoor men buiten hetzelve blootstaan zou. Voorbeelden hiervan leveren onze dagen in menigte op.

MISNOEGDHEID, ONTEVREDENHEID, GEMOR, WEDERSPALT, WEERBARSTIGHEID, WEERSPANNIGHEID, MUITERIJ, OPROERIGHEID, BEROERTE, ONLUSTEN, VOLKSOPSTAND.

Zoo als iets *misschieten* averegts daarop schieten, en het tegenovergestelde van een schieten of treffen daarvan is; zoo is ook *mistrouwen* het tegenovergestelde van vertrouwen, en *misnoegen* niet slechts niet noegen of genoegen, maar het tegenovergestelde daarvan. Gevolgelijk is *misnoegd* niet slechts het midden tusschen genoegd en het tegenoverstaande, maar dit laatste; en *misnoegdheid*, zoo als het

zelfst.

zelfft. *misnoegen*, en het oude *misnoeg*, een dadelijk afkeuren van plaats grijpende dingen, waardoor men gekneld wordt, of zich gekneld acht: *Hunne misnoegdheid nam daarom steeds toe. Arglistigen wisten het lijdende volk met misnoegdheid op het bestuur te vullen; als of 's lands zaken niet wel behartigd werden.*

't Misnoegen is met kracht de gorgel toegewrongen.

LOOTS.

Insgelijks duidt *ontevredenheid* meer aan, dan een bloot afwezen van tevredenheid. Het woord komt van *vrede*, in den zin van zielsrust en kalmte. In zulken toestand verkeeren wordt door *te vrede zijn* uitgedrukt, en het tegenovergestelde door *te onvrede zijn*. Vervolgens heeft men *te vrede* aaneen gekoppeld, en, door middel van eene achteraan geplaatste *n*, in een bijvoegelijk naamw. veranderd. Dit zou men ten aanzien van *te onvrede* gewisselijk ook hebben gedaan, was men niet door den wanklank, dien zulks verwekt zou hebben gehad, bewogen, om liever, dan een dus gevormd *teonvreden*, een uit *tevreden* en *on* zamengesteld *ontevreden* te gebruiken. Dit is nu wel meer, dan *niet te vreden*, maar toch minder, dan *misnoegd* (*), en er is tusschen *ontevredenheid* en *gemor* nog grooter onderscheid.

Het laatstgenoemde woord is de daad van morren, zijne ontevredenheid nog wel door geene luide kreten aan den dag leggen, maar hetzelve echter door een gemompel betoonen, dat zich tot een dof geluid vereent, tot uitdrukking waarvan *morren*, en verscheidene hieraan naauw verwante woorden in andere talen gevormd zijn:

Zij

(*) *Misnoegden* is in de geschiedenis van menig land zelfs de onderscheidende naam van een aanhang, die zich dadelijk van het overige volk afscheidt, zoo als de Nederlandsche dusgenoemde *Malcontenten*.

Zy morden aan de Roode zee,
In plaats van 's Heeren gunst te pryzen. L. D. S. P.

Schep uit de steenen brood!
Verzorg uw morrend heir, en stil den hongersnood!
SIMONS.

Maar zeg mij, zal het volk niet aan het morren slaan?
FEITH.

Inmiddels laat het woord zich ook tot een afzonderlijk gemompel van dezen of genen, ja tot het gemurmel van beken, enz. betrekken. Zie het *Taalkundig woordenboek*.

Wederspalt duidt eene tegen het gezag aangekante spalt of afscheiding van een deel der onderhoorigen aan: *Een deel des Spaanschen legers begaf zich tot openlijke wederspalt. Weerbarstig* schijnt door deszelfs bestanddeelen almede tot de gezegde afscheiding betrokken te worden: *Het aantal der weerbarstige muitelingen nam dagelijks toe*; maar men gebruikt het woord nogtans ook nopens een afzonderlijk tegensporrelig misnoegen van dezen of genen:

'k Zie niemand, die weerbarstig wrokt of kreunt.
HIGT.

en uit dit laatste gebruik vloeit het voornaamste van *weerbarstigheid*. *Wederspannigheid*, deszelfs stamwoord *wederspannig*, en het hieraan ook naauw verwante *wederspanneling*, zijn daarentegen meestal tot eene zamenspanning van weerbarstigen betrekkelijk: *Een gelaat, dat, alhoewel zy de droeven speelden, het naar de wederspannigheit stondt.* HOOFT.

Ja wederspannigen bekeerd,
En met uw heil beschonken. L. D. S. P.

Bekleedt die daad, voor 't oog der wederspannelingen,
Met al de reden, die de Godvrucht aan kan dringen.
FEITH.

In

In al deze woorden gaat *weder*, van eene beteekenis, welke aan die van *αντι* vrij gelijk ſtaat, even als wij zulks nopens dit laatſte woordje hebben gezien, genoegzaam over tot die van *tegen*.

Muiterij, Fr. *émeute*, Eng. *mutiny*, ook *gemuit*, komt, met *muiten*, Fr. *mutiner*, van het Lat. *motus*, en ſtaat dus aan *beweging* gelijk, welk laatſte woord bij HOOFT meermalen in dien zin door *beweeghenis* vervangen wordt, bij voorbeeld in: *Dit naamen de geenen, die de krygsgemoeden ten diepſten doorgrondden, voor teeken van een groote en onſtilbaare beweeghenis. De ſnoodſten, om geleegentheit tot rooven te vinden, 't graauw, gelijk de manier is, graatigh naa allerley nieuwe beweeghenis.* Op beide plaatſen doelt het woord op hetgene voor en achter hetzelve door *muiterij* wordt uitgedrukt, en een opſtand van krijgsvolk tegen deszelfs opperhoofden aanduidt, maar ook, zoo als *gemuit*, nopens andere wederſpannigheid gebezigd wordt:

Dient dan in zulck gemuit niet ſtrengs ter hand genomen? DE DECKER.

Dood en pest,
Gemor en muiterij alom in deze vest. LOOSJES.

Oproerigheid, van *oproerig* en *oproer*, behoort, zoo als dit laatſte, tot eene roering in de gemoederen, uit hoofde van welke dezelve zich tegen hunne hoogeren en overheden verzetten: *Moest men er de vreez van den Ooverſte opleggen, de hoofden des oproers van kant helpende.* HOOFT. *De oproerigheid der Ieren.* *Oproer* verſchilt aan den eenen kant van *opſtand*, en aan den anderen van *beroerte*, de daad van beroeren, in beweging brengen en houden, zonder dat deze juist altijd tegen de Overheid gerigt zij. Dit laatſte is *beroerte* bij HOOFT in: *Derhalven voerden zy oproerighe reedenen, in de rotteryen en vergaaderinghen, van 't duuren der ſchattinghen, ſnydingh des wockers, wreetheit en hoovaardye der regeerderen.*

Naauwlyx eenighe stadt is van 't zaad dier beroerte zuiver geweest. Maar men gebruikt het woord ook meermalen in zulken algemeenen zin, als waarin deszelfs stamwoord bij SIMONS, in:

Hij komt! hij komt! die de aard zoo lang door list beroerde.

gebergd wordt; en dan beantwoordt het na genoeg aan *onlusten*, waardoor allerlei volkstwist, oneenigheid en beroerte, wordt aangeduid: *De onlusten van 1787, en de naastvoorgaande jaren, hebben de vreesselijkste gevolgen voor het arme Nederland gehad.*

Opstand komt van *opstaan*, dat door *zich opstellen* vervangen wordt, in: *De Koningen der aerde stellen sich op, ende de Vorsten beraetslagen te samen, tegen den Heere*, enz. STATENBIJBEL. Gemeenlijk zegt men *tegen de overheid, enz. opstaan*; en de daad van het werkw. in dezen zin is *opstand:*

Hunne opstand heet verraad, door overmagt gewroken (*),
Wordt al, wat hen beschermt, vernield en afgebroken, SIMONS.

Hamburg begon zich, bij zijnen opstand, te versterken. Staat een gansch volk op, dan bezigt men den naam van *volksopstand*; gelijk als sommigen willen, in tegenoverstelling van *volksbeweging*, *beroerte* en *oproer*, wanneer de opstand regtmatig is; doch EBERHARD merkt aan, dat de gevoelens over dit laat-

(*) Deze drie woorden bekleeden de plaats van: *dezelve door overmagt gewroken wordende;* met eene uitlating, welke de verstaanbaarheid niet wegneemt, als men slechts het laatste der twee alhier weggelatene woorden vermist.

laatste verschillend zijn kunnen. Evenwel is er een volksopstand, aan welks regtmatigheid volstrekt niemand twijfelt. Dezelve draagt anders den naam van *opstand in massa*, of *insurrectie*, zoo als die der Hungaren, tot ondersteuning van de regering tegen buitenlandsche vijanden. Verder kunnen wij ons in dit thans zoo sterk geventileerd onderwerp hier ter plaatse niet verdiepen.

OPLOOP, OPSCHUDDING, GEWOEL, GEJOEL, GETIER, GERUCHT, RUMOER, TEUGELLOOSHEID, MOEDWIL, EUVELMOED, BALDADIGHEID, GEWELD, PLUNDERING.

Loopt de menigte, uit hoofde van eenige onrustige en oproerige beweging in de gemoederen, te zamen, dan ontstaat er een *oploop*: in welk woord het voorzetsel iets oproerigs aanduidt, en hetzelve evenzeer van *samenloop*, of *toeloop*, *van volk* onderscheidt, als *oproer* door hetzelfde voorzetsel van *beroerte* onderscheiden wordt: *Vreesselijk was de oploop, dien de belasting op het brood onder de Delftsche wijven verwekte.* Bij zoodanig iets grijpt er *opschudding* plaats, dat eigenlijk eene ontrustende beweging in de gemoederen is, maar voorts ook de uiterlijke beweging, welke ze voortbrengt: *De schaar geraakte, bij een ligtvaardig geroep van brand, in eene opschudding, welke de redenaar zoo weinig vermogt te stillen, dat men elkanderen in de kerkdeuren jammerlijk verdrong.*

Woelen is in eene draaijende beweging verkeeren, of dezelve verrigten. *Waerom is't dat men slaeft, draeft, arbeid, woelt en wroet?* schreef DE DECKER. Insgelijks gebruikt CATS het nopens allerlei drukke bezigheden; met name in:

Laet van nu voortaen het woelen aen de jeught;

en *gewoel* is bij hem de daad van woelen in dien zin:

Het ampt by my bekleet is vol gestage sorgen,
Vol aenspraecks, vol gewoel, oock in den vroegen
morgen.

Of behoort het woord hier misschien tot de menigte van menschen, die den Raadpensionaris kwamen aanspreken? Tot zoodanig iets is althans het eenvoudige *woel* betrekkelijk, in:

Strax zult ghy 't krielen zien van menschen om
't gewin.
Strax zal 't in drang en woel de verste landgewesten
Beschamen van Peru, enz. DE DECKER,

Er heeft dus ook bij een oploop *gewoel* plaats; en men gebruikt dit woord en *woeling* voorts bijzonderlijk nopens bedekte en verdere pogingen, om oproer en opstand te verwekken: *De onrustige woelingen van de hoofden der Radicalen.*

Maar d'Oppermagt — bespot het vruchteloos gewoel.
L. D. S. P.

Woelgeest, *woelwater* en *woelziek*, laten zich tot even hetzelfde betrekken, en daartoe behoort het stamwoord in: *waerom woelen de Heydenen, en bedenken de volken ydelheyt?* STATENBIJBEL.

Gejoel is de daad van joelen, en het daardoor veroorzaakte geluid, dat eene bijzondere soort van doorgaand geschal is: *Het gekriol en gejoel van zoo vele kinderen.* Het woord schijnt zijne beteekenis van den klank te ontleenen, dien de wortel *joel* heeft, en het Fr. *joli* digter nadert, dan *joie*, terwijl het echter in beteekenis verder, dan dit woord, van *joelen* verwijderd is. Tieren wordt dikwijls bij *razen* gevoed:

En schoon hy dan geweldig tiert,
En al de leden omme swiert,
En schoon hy dan gantsch byster raest. CATS.

en

en er is even weinig verschil tusschen *geraas* en *getier*. Het voornaamste onderscheid tusschen beide bestaat daarin, dat *geraas* ook door levenlooze dingen verwekt kan worden, maar *getier* enkel door levendige. Ja men gebruikt dit laatste voornamelijk nopens het gerucht van uitspattende brooddronkenheid, euvelmoed, enz.

Hoe druischt langs Guajana's reê
O Beulen! 't woest getier by disch en menschenslagten! LOOTS.

En wende 't moedig dier
Aan water en aan vuur en vreeslijk krijgsgetier. SIMONS.

Het woord luidt ook *tier*, en zal welhaast aan *tier*, groei, enz. verwant blijken te wezen; hoe vreemd zulks ook in den eersten opslag schijnen moge.

Gerucht komt, even als *ruchtbaar*, van een verouderd *rucht*, en heeft in den grond veel van *geruisch*, *gedruisch*, enz.:

Siet wat een wonder ding!
Het maeckt een groot gerucht.
Het schynt of dat et kyft. CATS.

Maer wat voor een verbaest gerucht,
Veröorzaeckt ons de Veluwvlucht? VONDEL.

Straatgerucht is gejoel, geschal, enz. op straat; *Burengerucht* een gerucht, dat de buren in de ooren klinkt, en toeloop van hen veroorzaakt. Bij een oploop is vaak ook veel *gerucht*, en *rumoer*, dat eigenlijk hetzelfde is, en de plaats van *oproerige beweging* genoegzaam regtstreeks vervangt in:

't Was midlerwijl de zorg des Vorsten, 't woest rumoer
Van 't wrokkende gemeen, alom in rep en roer,
Te stillen. Helsche twist moest dit gewest verlaten. HIGT.

zoo lang nu zulk een *rumoer* niet bedwongen wordt, heerscht er *teugelloosheid*, dat nog wel niet altijd eene volslagene *regeringloosheid* is, maar waarbij de hollende menigte door den zweem van regering, welke er nog mag bestaan, zoo weinig beteugeld wordt, dat zij zich ongestraft alles veroorloft.

Dan betoont en oefent zij doorgaans *moedwil*, dat is geen enkelen vrijen wil, in welken zin men het woord oulings gebruikte (*), aan deszelfs eerste gedeelte slechts de algemeene beteekenis van zin, gemoedsgestel, gevende; neen, maar den vrijen wil van eenen opgeruimden, moedigen en dartelen geest: *Met geweldigen moedwil jouwde men anders denkenden uit. De moedwil der straatschenders.*

Trouwloose Fries! wat maakt uw moetwil soo vermeetel? OUDAEN.

Ja de teugellooze menigte wordt door den wrevel, die haar doorgaans bezielt, veelal tot *euvelmoed* aangezet, dat letterlijk eene booze gezindheid is:

De Vorsten tegeneen aanhitst met euvlen moed,
En alles overal in brand zet en in bloed. DE DECKER.

maar voorts in het gebruik een aantal mishandelingen, welke niet slechts uit de bron van eenen dusgenoemden *moedwil*, maar uit de gezegde booze gezindheid, voortkomen: *Na zoo veel euvelmoeds te hebben doorgestaan, werd de Heiland voor het volk ten toon gesteld.* Van dezen laatsten zin ontleent *euvelmoedig* den zijnen in: *de euvelmoedige geeseling van Jesus.*

Aan

(*) En welken het aan *moedwillig* heeft bijgezet, dat men nopens iets bezigt, het gene uit eigene willekeur voortkomt, of daarmede verrigt wordt: *wegens voorbedachten en moedwilligen manslag gevonnist. Moedwillig*, of *moedwillens*, *stiet hij het glas omver.*

Aan *euvelmoed*, in de laatste beteekenis, grenst *balddadigheid*, dat meer dan *moedwil* aanduidt:

't Baldadig kinderspel, waar mee zij hoont en sart,
Laat enkel deernis na in ons bevredigd hart. TOLLENS.

Een jongen vol *moedwil* zwaait derwijze met brandend papier achter iemands rug, dat deszelfs paruik in brand vliegt. Een *baldadige* jongen steekt dezelve opzettelijk in brand, om zich met de verlegenheid van hem, die ze draagt, te vermaken; terwijl de *euvelmoedige* zal trachten te bewerken, dat de vlam des mans hoofd en aangezigt zenge. Een *balddadige*, wil men, zou daarentegen een stoute, ondernemende en roekelooze, zijn; en er zou tusschen *baldadigheid* en *balddadigheid* een wezenlijk onderscheid plaats grijpen; maar alle schijn hiervan verdwijnt, onzes erachtens, zoo haast men voor oogen houdt, dat *bald*, en *bal*, *bel*, *bil*, *bol*, enz. oorspronkelijk een en hetzelfde beteekend, en hunnen onderscheidenen zin eerst metter tijd ontvangen, hebben. Dit zoo zijnde, kan immers *bald* in *balddadig* steeds hetzelfde als, *bal* in *baldadig*, hebben blijven beteekenen; daar het tegendeel zich met geene voldoende voorbeelden laat bewijzen.

In al die woorden heerscht, namelijk, het gemeenschappelijke denkbeeld van opgeblazenheid, of bolheid, welke in *waterbel* (*) allerzigtbaarst is, en in het zelfst. *bal*, *bil* en *bol*, even klaarlijk doorstraalt, als in het bijvoegl. *bol*. Van dat denkbeeld ontleenen de bijvoegel. naamw. *bold*, *bald* en *bal*, hunne beteekenis van laatdunkend, vermetel, stout, waaraan die van ijdel, en die van kwaad grenzen. Deze laatste brengt het hare toe, om aan *balsturig* deszelfs beteekenis te verschaffen. Een *bal-*

(*) *Bel*, schel, en al wat daar toebehoort, is klanknabootsend, en schijnt een gansch afzonderlijk woordengeslacht te vormen.

balſturig paard is ook een *balorig*, dat zich met zijne ooren, waaraan men de nukken dezer dieren bemerkt, niet (zoo als het *Taalkundig woordenboek* zou doen vermoeden) door veel te hooren afgemat en verdoofd, doofachtig gemaakt, maar onhandelbaar en tegenſporrelig, betoont. Uit de beteekenis van ijdel ſpruit die van *ballast*, en uit die van ſtout de eigen naam *Baldewijn*, *Boldewijn*, of *Boudewijn*, en het bijvoegel. *balddadig*, of *baldadig*, dat tot een ſtouten jongen, enz. behoort, en voorts ook derwijze gebruikt wordt, als in:

Waar is die tijd, toen ik verwinnen kon en dwingen,
En aarſlen doen, die thans baldadig mij beſpringen?
HIGT.

Meer achten wij hieromtrent niet noodig.

Een *geweldige karel* is een groote en ſterke, Lat. *validus*, van *geweld* en *weld*, dat met *weelde* aan *welig* en *wel* verwant is, en tot tierigheid behoort, even als voorts ook *wilg*, een welig groeijende boom, en *wild*; zie *bladz.* 150. *Geweldig* wordt als bijw. ook voor ſterk gebruikt: *Het varveelt mij allergeweldigst. Met geweld tegenwoorſtelen* is ſterk, met inſpanning van krachten; en het denkbeeld van ſterkte, groote kracht, heeft in *geweld* bijkans al de overige voortgebragt; met name die van magt tot onderdrukking en beleediging; het gebruik daarvan:

U liet door 't forsch geweld van deezen Mavors ſchaaken. HIGT.

Wat onrecht, wat geweld, De trouw verdrukt. L. D. S. P.

en de onderdrukking en beleediging zelve: *Er werd er bij dien oploop veel gewelds aan menſchen en huizen gepleegd.*

Geweld aan huizen heet *plundering*, van *plunderen*, waarvan het *Taalkundig woordenboek*, dat wij hier niet begeeren te plunderen, de afkomst, en het

ei-

eigenlijke gebruik vermeldt; uitgezonderd dat van plunderend wegnemen:

Toen ghy het zilver en root gout
Zaeght plondren en de purperoegsten. VOND.

Oneigenlijk gebruikt men het op menigerlei wijze, nopens bedrijven, waarbij er geen openlijk geweld wordt aangewend: *Hij verrijkt zich met het plunderen van weduwen en weezen. Vreesselijk werd 's lands schatkist door die schraapzuchtigen geplunderd. Uitplunderen* heeft de zin van uitschudden, in:

Dit heir, dat flus al 't eilant klemde,
En blanck in 't harnas briefchte op strant,
Staet uitgeplondert in het hemde. VONDEL.

STROOPERIJ, ROOF, DIEFSTAL, AFZETTERIJ, AFPERZING, KNEVELARIJ, UITZUIGING, ONTVREEMDING, ONTFUTSELING.

Wat *stroopen* eigenlijk is, hebben wij elders reeds vermeld. Oneigenlijk is een zwaard stroopen hetzelve uit de scheede rukken, bij HIGT, in:

Wie zou 't gestroopte zwaard niet gyzlen in de scheê,
En wenschen 't einde van 't langdurige oorlogswee?

Voorts wordt het voor dat gene gebezigd, dat VONDEL ook *kael plonderen, blacken, branden, brandschatten, land en schepen afloopen,* enz. noemt: *Terwyl Tacfarinas Afrika noch bleef stroopen.* HOOFT. Gemeenlijkst bezigt men het zonder bijvoeging van het gene er wordt afgeloopen, enz. Onder anderen is het bij VONDEL:

Valt nu, riep hij, valt aen 't stroopen,
Dieven, tuck op scheepsverraet,
Die een Fenix af kunt loopen,
Daer men zich op trouw verlaet.

Zij

Zij, die zulks doen, heeten *stroopers*, in:

't Zyn roovers, stroopers zyn 't, al draegt hun hooft een kroon. DE DECKER.

Ghy zult 't geroofde lam meer van geen stroopers lossen. VONDEL.

en dezen naam geeft men ook aan lieden, die steelswijze en tegen de ordonnantien jagen, enz.

Stroopende krijgslieden heeten anders *partijgangers*, en *vrijbuiters*, die al, wat den vijand toebehoort, voor zich vrijen buit (*) achten; het zij hunne opperhoofden hen tot wegneming daarvan niet of al gemagtigd hebben; want de voorschriften van HUGO DE GROOT en anderen, waardoor het gewaande oorlogsregt van den ouden tijd zoo zeer gematigd is geworden, wordt, offchoon men daarvan zelfs bij EBERHARD een kort begrip vindt, door de Bevelhebbers, maar vooral door derzelver onderhoorigen, nog maar al te dikwijls niet genoegzaam in acht genomen. Vertreedt het krijgsvolk die

(*) Vrij, geoorloofd, voordeel; want *buit* is aan *baat*, *baten*, *bet*, *beter*, enz. verwant; offchoon het laatste gedeelte van *ruilebuiten*, Eng. *buy*, Angelf. *bige*, den zin van koopmanschap drijven heeft. Daartoe kan het menigvuldige verhandelen van den buit aanleiding hebben gegeven. Den eigenlijken zin heeft het woord in:

Vlichelen om buit
Der Koningen palyzen in en uit. DE DECKER.

Hoe de gewone zin des woords, en die van *roof*, verschillen, kan uit het bovenstaande blijken. *Prooi* duidt wederom iets anders aan, en is eigenlijk iets eetbaars, dat door hem, wien het ter prooi valt, verslonden wordt of worden kan:

Een kil gevoelloos stof, 't gewormt ten prooi bereid. FEITH.

die voorschriften zelfs derwijze, dat het op eigenen bodem stroopt, dan wordt het gezegd te *rooven;* welk woord wegens alle geweld dadig wegnemen van dingen, tot welks bemagtiging men niet geregtigd is, wordt gebruikt: *Vreeslijk werd er geroofd en geplunderd.*

De hoogmoed, die hun zinnen wet,
Almt niets, dan plunderzucht en rooven. L. D. S. P.

Dit laatste woord duidt inmiddels dikwijls ook slechts een min of meer gewelddadig wegnemen aan:

Hij heeft recht de vlag te voeren,
En te rooven, wat hem lust,
Van den Teems tot Jndus kust. VONDEL.

Wil iemand na de kunst een vogelnestjen rooven. CATS.

Dan roofde een donkre nacht mij aan mijn zaligheid. FEITH.

waar *rooven* aan *ontrooven*, ja aan *ontrukken*, beantwoordt. Zoo is ook *roof* somwijlen onregtmatig weggenomen goed:

Root van moort, vermast van roof. VOND.

maar somwijlen staat het ook gelijk aan *prooi*, Lat. *praeda*, zoo als in:

Den klauw des leeuws der Vinnen, heet van ijver,
Die flincks en rechts het al aen flarden rijt,
Wat voorvoets hem dien vetten roof benijt. VOND.

Syn tanden liggen stil; syn ouwe wreetheyt slaept;
Het schynt dat sich het dier aen synen roof vergaept. CATS.

en somwijlen daarentegen aan *buit*, Lat. *spolium*; zoo als in VONDELS

De

De Kristen helt wort in triomf ontfangen,
Beſtuwt met roof, met vanen dicht behangen.

Wederom elders is het de daad van rooven:

Ban, blixemze, ſtel lyk en ryk ten roof. DE DECKER.

Terwyl ge uw bontgenooten plondert,
En, in gevloekten roof verarmt,
Op uwen halſ haelt duizent vloeken. VOND.

Roover wordt, zoo op zich zelf, als in de zamenſtell.; *ſtraatroover*, *ſtruikroover*, enz. ſteeds in een kwaden zin gebezigd; en alles gezamentlijk onderſtelt, het zij men het tot een onregtmatig wegnemen, het zij tot een ander, betrekke, ſteeds openbaar geweld, zoo als het Lat. *rapere*.

Tot een heimelijk wegnemen behooren daarentegen *dieven* en *ſtelen* beide evenzeer, en zulks uit kracht van hunnen oorſprong. Het eerſte zou, volgens TEN KATE, niet ſlechts aan *doof* verwant zijn, maar ook aan *dof;* van welk laatſte woord wij intusſchen, *bladz.* 79, eene Etymologie, welke met die onderſtelling niet ſtrookt, hebben aan de hand gegeven. Allezins zeker ſchijnt ons echter eene, door dienzelfden grooten oorſprongs-navorſcher geopperde, verwantſchap van *dief* aan *diep*, *doopen*, *duif*, *dop*, waarin iets verborgen is, het Vrieſ. *dobbe*, kuil, en het Moeſo-Goth. *thiubjo*, in het verborgene, als in een kuil; en *dieven* is, onzes erachtens, in het verborgene, of heimelijk, wegnemen. Een *dief* is hij, die gulks doet; en de daad van dieven is *dieverij*, anders ook *diefſtal:*

Van moord en diefſtal dol en dronken. VONDEL.

Het tweede gedeelte van dit laatſte woord komt van *ſtelen*, dat met *ſtil* vermaagſchapt is, en zich door de beteekenis van ſtilletjes, of ſteelswijze, wegnemen onderſcheidt:

Iemand van iets ontzetten, en *Iemand iets ontzetten*, was, volgens TEN KATE, en het *Taalkundig woordenboek*, *Art.* ONTZETTEN, oulings even gebruikelijk. Beide duiden eene onderlinge verwijdering aan, tusschen iemand en iets, dat men hem ontneemt. *Iemand iets afzetten* heeft dezelfde kracht. Alleen komt er aldaar bij de gezegde verwijdering soortgelijk een nederwaarts verplaatsen, als in het afleggen, waartoe de afzetters iemand noodzaken. Dit laatste deed eens een befaamd afzetter ten opzigte van iemand, die een zak vol gelds op de schouders droeg, en denzelven nu ter aarde wierp, maar straks den ander, onder het opnemen van dien last, bij de haren greep, en zoo geducht afroste, dat het geld op nieuw in de regte handen geraakte en verbleef. De daad van zulk afzetten is *afzetterij*, dat men ook wel eens wegens andere wegneming van iemands goed bezigt, aan welke men met die uitdrukking eenig voorkomen van struikrooverij geeft. Het onz. *afzetten*, zich aan het bedrijf van een afzetter schuldig maken, wordt in *iemand afzetten*, denzelven berooven, wederom bedrijvend.

Afpersing is de daad van afpersen: *Grootelijks verarmde men het land door afpersing van levensmiddelen en andere behoeften;* en *iemand iets afpersen* is hem door geweldigen aandrang noodzaken, om het te geven:

Geen Dulcken zal u meer afpersen heerentol.
VONDEL.

't Welk u, in plaats van zweet, afperste louter bloed.
DE DECKER.

Het woord komt van *persen*, dat met *pers* aan het Lat. *pressare* en *premere* verwant is; maar daarvan niet afstamt; hetgene wij in het *Taalkundig woordenboek* even averegts schreven, als dat *prijs*, waarde van een ding, het Lat. *pretium* ten wortel

heb-

hebben zou (*). Dit Lat. woord, en de beide voorgemelde, vloeijen daarentegen gelijkelijk, met *prendere*, het Gr. *πρασσειν*, ons *prijs*, *pers*, *persen*, *pressen*, *prent*, *prangen*, *prumen*, *pragchen*, enz. uit een overoud *pra* of *pre* voort, dat, uit hoofde van zijnen klank, eene sterke drukking aanduidt. Deze brengt soms eene uitpuiling voort, welke het gronddenkbeeld van *prum*, *praal*, *pracht*, *prat*, *preutsch*, *prijken*, *pronken*, enz. schijnt uit te maken.

Van waar de kinbaren, of *knevels*, van honden, katten, enz. hunnen naam hebben, raakt ons hier niet; hoe natuurlijk ook de afleiding van een woord, dat aan ons kin, Gr. *γενειον*, beantwoordt, in der daad moge schijnen te wezen. Voor zoo veel het enkelv. *knevel*, wegens een mensch gebruikt, sterkte, enz. aanduidt, is het aan *kneppel*, *knuppel*, *kluppel*, en *kluppen* of *kloppen*, verwant. Ook dit *knevel* heeft dus met *knevelen* niets gemeens, en het werkw. beteekent een aanhoudend knijpen; het zij met knellende banden; het zij figuurlijk met het afper-

(*) *Prijs* is, in al deszelfs beteekenissen, uit het Fr. *prix* voortgekomen, en dit uit *pris* en *prendre*, nemen. Immers neemt men iets, dat men prijs maakt. Een prijs, dien men behaalt, neemt men insgelijks; ja de Lat. gebruiken deswegens de spreekwijze van *palmam rapere*, en *palmam alicui praeripere*. Zoo als nu een prijs tot eervolle onderscheiding van iemand verstrekt, dient het daartoe ook dat men hem prijst. Als waarde van iets is, *prijs* ook hetgene men daarvoor neemt. Iemands losprijs wordt door den genen, die hem op vrije voeten stelt, in zijne plaats aangenomen, en de drukking, waarmede men het aangenomene vat, is de reden, waarom nemen in het Fr. *prendre* en in het Lat. *prendere*, of *prehendere*, is.

perſen van zware opbrengſten en andere drukkende uitgaven: *Geweldig vond zich het platte land gedrukt en gekneveld*. Van hier *knevelarij*, de daad van knevelen in den laatſten zin, *kneveling*, *knevelzucht*, *afknevelen*, door knevelen, afhalen, afperſen, door overeiſchen, enz. ontvreemden of ontfutſelen. Wanneer zij, die men in den laatſten zin knevelt, weinig of niets overhouden, wordt men gezegd hen *uit te zuigen*, zoo als bloedzuigers den mensch deszelfs kracht en ſappen afzuigen, en noemt men den knevelaar wel eens *bloedzuiger*, zonder hierbij op eenig eigenlijk of oneigenlijk zuigen van bloed te doelen. Het ſtamwoord *zuigen* had *zugen* moeten blijven luiden; want dit, en het Lat. *ſugere*, drukken juist het geluid uit, dat een inzuigen van den adem voortbrengt.

Ontvreemding ſtrekt ter aanduiding van alle wegneming van iemands goed; maar, daar eenige wijzigingen daarvan door *roof*, *diefſtal*, enz. aangeduid worden, heeft men *ontvreemding* bijzonderlijk voor dergelijk eene wegneming beginnen te gebruiken, als eene vervreemding van goederen, welker beſtuur men heeft, en nu ten zijnen voordeele tot een anderen eigenaar, dan den regten, doet overgaan. Zoo verkochten zij, die in 1572 het beſtuur der kerkelijke goederen op zich namen, een deel van dezelve aan lieden, met welken zij zich verſtonden, voor ſpotprijzen, en ontvreemdden zij de meerdere waarde der vervreemde goederen aan de kas. Wederom ander goed werd, volgens den Hoogleeraar SIMONS:

Vertrouwd aan gier'ge handen,
Die 't, onder ſchijn van regt, ontvreemdden, of verbrandden.

en zoo zijn er duizenderlei middelen van bijzonderlijk dusgenoemde *ontvreemding*, welke zich van *ontfutſeling* daardoor onderſcheidt, dat er hierbij, als men het woord eigenlijk gebruikt, een futſelen

plaats grijpt. Zie voorts daarover, over *ontslijmelen*, enz. het *Taalkundig woordenboek.*

OPLIGTEN, BEDRIEGEN, TE LEUR STELLEN, VERLEIDEN, VERLOKKEN, VERSTRIKKEN, BEDOTTEN, SULLEN, VOOR HET LAPJE HOUDEN, BEGEKKEN, UITJOUWEN, UITSTRIJKEN.

Opligten is optillen, en tevens oppakken van menschen, die men in hechtenis neemt, en soms van de straat, soms van hun bed, ligt. Uit welke van die beteekenissen vloeit nu de derde van bedriegen, in: *Iemand voor zoo of zoo veel opligten?* Onzes erachtens, uit de eerste, welke tot worstelaars betrekkelijk gemaakt kan zijn geworden, zoo dat iemand opligten zoo veel werd, als hem een beentje ligten, en hier door over hem de bovenhand erlangen, en zijn vertrouwen verijdelen, hem daarin te leur stellen. Deze laatste beteekenis heeft nu ook *bedriegen:*

Neen, nimmer werd Euroop zoo derelijk bedrogen.
SIMONS.

De brave haan stond daar als opgetogen,
En voelde niet hoe snood hij werd bedrogen.
BILDERDIJK.

Zij vlugten, wilt gij vatten;
En bedrogen zit gij t'huis. TOLLENS.

Dit woord heet in het Vries. *bedragen*, Zweed. *bedraga*, Eng. *betray*, en is verwant, zoo aan het Fr. *trahir en traitre*, als aan een Angelf. woord, dat de beteekenis van *lijden* en *leiden* beide heeft, welke *dragen* ons ook schijnt te hebben gehad, daar iets, dat *dragende* ligt, den vlakken stand heeft van hetgene, in den eigenlijksten zin des woords,

(zie

(zie *bladz.* 223) lijdt, of glijdt (*), en eene zaak *dragende* en *slepende* houden genoegzaam evenveel is. Zoo als nu van *dragen drig* in *vaandrig*, en misschien ook *driegen* en *driegdraad*, komt, is het Hoogd. *triegen* en *betriegen* aan hetzelve ook verwant; waarin, zoo wel als in ons *bedriegen*, en de vermelde Vrief. Zweed. en verdere woorden, de beteekenis van leiden tot die van om den tuin leiden is overgegaan. Dit wordt men nu ten aanzien van zich zelven ook gezegd te doen, in: *Ik bedrieg mij grootelijks, of het is zoo.*

Dan ach, hoe dikwils is 't dat sich de schijn bedriegt,
Als een verkeerde sucht het hert te vooren liegt.

BRANDT.

De daad van bedriegen heet *drog*, in *drogrede*, enz. of *bedrog:*

Zonder iets te weten,
Van lagen, of bedrogh, tradt buiten zijne zael.

VONDEL.

Aan den wortel, die in het Gr. λυειν, ontbinden, onveranderd overig is, heeft men hieromstreeks eene *r* en *s* gehecht. Van daar dat *verliezen* in het Angelf. *laosan* en *laoran* beide, en in het Hoogd. *verlieren* is. Ons *verloren* getuigt ook van de bijvoeging der *r* bij den gezegden wortel; en men vindt ze in het Angelf. *lyre*, verlies, en ons *lor*, *lore*, *laure*, *lorre*, dat nietswaardig, voor het gebruik verloren, en, zoo als men pleegt te zeggen, weg is; en in *loer*, of *loeris*, een nietswaardige karel: *Welk een loeris!*

En

(*) Dit is de beteekenis van *traeghen* bij KIL. van hetwelke wij elders ons *traag* hebben afgeleid; en, hoe de gewone zin van *dragen* uit die van glijden kan zijn voortgekomen, bemerkt elk, die zich het gezegde nopens *varen* herinnert, en bedenkt, dat *trekken* aan *dragen* verwant schijnt.

En lacht om den gekroonden loer. WESTERBAEN.

TEN KATE brengt hiertoe ook het Gr. φλαυρος, loeris, en het Angelſ. *ſlaard*, beuzeling; ten gevolge waarvan ons *ſlarde* hiertoe ook behooren, en eigenlijk dezelfde beteekenis, als *lor*, *lorre*, of die van een weg zijnd, geſcheurd, of gebroken, ding, hebben zou. Voorts komt van den vermelden wortel, volgens dien grooten Etymologist, *lust*, eigenlijk een ſtaat van bandeloosheid, uitſpanning, en vervolgens een daaraan verbonden genoegen; *list*, eigenlijk even hetzelfde, en vervolgens eene daaruit voortvloeijende geſchiktheid tot vlugge verſchalking van anderen, een dadelijk aanwenden hiervan, en hetgene hierbij wordt in het werk geſteld; *loos*, dat, zoo als wij reeds gezien hebben, eigenlijk aan *los* gelijk ſtaat; dit laatſte woord, zamt *verloren*, los en weg geraakt, en *verliezen*, zich iets, dat los is, derwijze laten ontglippen, dat het verloren worde.

Van *lor*, *leur*, acht hij te regt het Lat. *lora*, ſpoelwijn, en andere daaraan beantwoordende namen, afkomſtig; maar nu wil hij, daar *loren* en *leuren* wegens het uitventen van lorren en leuren gebruikt plagt te worden, en er daarbij veel bedrog plaats had, niet ſlechts ons *lorren*, ſullen, maar ook het Hoogd. *lurd*, bedrog en bedrieger, van die werkw. en *lor*, *leur* afgeleid hebben, ja zag hij ons *loeren* ook gaarne daartoe gebragt; doch, daar hij zelf de mogelijkheid hiervan betwijfelt, doen wij zulks wel degelijk. Tot *lor* en *leur* behoort daarentegen ons *luur*, het Hoogd. *lör*, het Lat. *lorum*, even als ons *te leur*, in *te leur geraken*. *Dat zyn arbeidt te leur geloopen was.* HOOFT; en *te leur ſtellen*, maken dat iemands verwachting op eene leur nederkome, of te niet loope; *teleurſtelling*, dat met *teregtſtelling*, *teweerſtelling*, *tewerkſtelling*, *terugzetting*, *terugneming*, *teruggaaf*, *terugkomst*, *terugmarsch*, *terugtogt*, *terugzigt*, *teregt-*

regtwijzing, *teregtbrenging*, *tenonderbrenging*, *tehuiskomst*, en meer andere woorden van dien vorm, deszelfs plaats in het *Taalkundig woordenboek* evenmin bekomen heeft, als *lorrepraat*, of zoo als het woord bij WESTERBAEN luidt, in:

Om de fotten wat te ftreelen aen het oor,
Met haer verdichtfelen en loutre leurepraeten.

Offchoon nu *te leur ftellen* en *bedriegen* in vele opzigten overeen komen, echter omvat het laatfte woord, als men het wegens opzettelijk bedrog bezigt, meer dan het eerfte. Met iemand, wien men te leur ftelt, kan men het aanvankelijk wel gemeend hebben; ja men kan het wel met hem blijven meenen, maar door onvermogen genoodzaakt worden, om hem, in den oneigenlijken zin van dit woord, te bedriegen; ja de reden, waarom hij zich in zijne verwachting nopens ons bedrogen vindt, kan bij hem zelven gevonden worden. Meer overeenkomst met *bedriegen*, in den volften nadruk des woords, heeft *misleiden*, in den zin van een opzettelijk afleiden van den regten weg:

De laatfte Seymour, door mijn zwagerfchap misleid,
Het offer van zijn waan en mijne argliftigheid.
FEITH.

en *verleiden*, tot iets onbetamelijks en verderfelijks leiden: *Toen de flang Eva verleidde.*

Mijn drift heeft mij te ver verleidt. BRANDT.

'k Heb haar verleid; 'k wierp haar in d'afgrond neder.
FEITH.

Verlokken, door middel van lokaas, tot iets kwaads leiden, en *verftrikken*, als in een ftrik vangen:

Die vleitaal werd genoeglijk ingeflikt.
Zoo gaat het meer dat iemand wordt verftrikt.
BILDERDIJK.

Vervoeren behoort hiertoe almede, en *verblinden* insgelijks, voor zoo veel de verblinding met een dadelijk bedrijf, of verzuim van iets noodigs, gepaard gaat, en daarop invloed heeft. Anders is dit blootelijk eene soort van bedrog, even als *begoocheling*, wanneer iemand daardoor tot geen dadelijk bedrijf vervoerd wordt, enz. Eveneens is het met *bedotten* gelegen, dat eigenlijk dodderig maken, doen dotten, of dutten, en dus bedwelmen (*) aanduidt, maar voorts ook in zekeren dut of waan brengen, en hierdoor misleiden en bedriegen; terwijl het bij CATS met deszelfs *begaaid*, waaraan *bekaaid* schijnt gelijk te staan, overeenkomt, in:

En dat een yder met hem spot,
Vermits hy leelick is bedot.

Sullen is zich met iemand vrolijk maken, die eenvoudig en goed is, zich als het ware laat sollen, zoo als men wil, en hier van den naam van *sul* schijnt te hebben bekomen, dien men elkanderen door een groot deel van Braband henen in eenen goeden zin pleegt toe te voegen. Maar voorts staat *sullen* ook wel eens gelijk aan *lorren*; zie hierover het *Taalkundig woordenboek*, even als over het synonyme *foppen*. Het hieraan vrij gelijke *voor den gek houden* wordt verwisseld met *voor het lapje houden*, waarin *lapje* een verkleinwoord van het in *dronken lap* voorkomende *lap* is; dat iemand schijnt te zijn, die lapt, lept, leppert, met de lippen opslurpt, slobbert, of slabt, en vervolgens *door de keel*, of, zoo als

WES-

(*) Dezen zin heeft *bedutten* in VONDELS

De schorre donders hoorde,
En met uwe oogen zaeght, en waert niet eens bedut,
De blixems van het grof en van het klein geschut.

WESTERBAEN (*) het uitdrukt, *door de billen lapt*; in allen gevalle, een panlikker of tafelschuimer, die, om den vrijen lik te hebben, ieders voetvaag is, gestaag voor den gek gehouden wordt, en den naam van *klaplooper* met hen gemeen heeft, die zich in de kloosters vervoegden, als men er klepte, om de bevolking dier gebouwen aan tafel te roepen.

Voor den gek houden wordt ook door *begekken* vervangen; blijkens, onder anderen:

Ghy siet een bultigh mensch een bultenaer begecken.
CATS.

Men bezigt hieromtrent voorts ook *uitjouwen*, van *jouwen*, dat, zoo als *joelen* en *juichen*, een klanknabootsend woord is. Dit laatste is insgelijks *fluiten*, van waar *uitfluiten*; en *lagchen*, van waar *uitlagchen*:

D'een lacht den ander uyt, dit geeft haer groote vreugd.
WESTERBAEN.

maar *uitsliepen* duidt een strijken van den eenen vinger over den anderen aan, waarmede men bij herhaling *sliep uit!* roept, en te kennen geeft, dat iemands verwachting uitgeslipt, en hij daarin te leur gesteld is. *Iemand uitstrijken* beantwoordt daarentegen, volgens HALMA, aan hem *doorstrijken*, doorhalen, vinnig berispen, en heeft voorts in Vriesl. nog steeds den door KIL. vermelden zin van iemand met eenig onverwacht bedrijf aangenaam verrasschen: *Op eenen wenk van hunne moeder streken zij hunnen vader uit met eene dubbele les te leeren.*

BE-

(†) Bij dezen vindt men voorts:

Die zulken mengelmoes heb onder een gelapt.

waar *lappen* in eenen anderen zin schijnt voor te komen, dan wij hierboven aan dit woord gaven.

BESPOTTEN, BESCHIMPEN, HONEN, LASTEREN, BLAMEREN, LAKEN, LAAG VALLEN, SMALEN, SMADEN, VERSMADEN, VERACHTEN.

Spotten schijnt aan het Hoogd. *spaz* verwant; ofschoon TEN KATE en anderen hetzelve tot het woord te huis brengen, dat het bij BRANDT naast zich heeft, in:

Men schudt den kop, men spot, men spouwt
De gal der bittre lastermonden.

Met iets spotten is, namelijk, in overeenkomst met onze Etymologie, daarmede gekscheren, den gek, den draak, den spot steken, of den spot drijven, verachtelijk schertsen:

Dat nimmermeer met eenigh sot
En dient gejokt, gescherst, gespot. CATS.

Geen Godsdienst geeft meer troost, miskend van eene jeugd,
Die wijzen raad verwerpt, en spot met oude deugd. SIMONS.

O zoo gij anders met mijn' nood, mijn smart niet spot. FEITH.

Hem, met wien men spot, wordt men ook gezegd te *bespotten;* blijkens WESTERBAENS

Men siet d'uytsinnigste de mindere bespotten.

Bespot worden is *ten spot zijn*, of *verstrekken;* en de daad van spotten wordt, behalve door *spot*, ook door *spotternij* uitgedrukt:

Spotternij, gespitst op die den dooven spelen.
DE DECKER.

Ik maakte u maar, uit loutre spotternij,
Wat bang, mijn vriend! zoo waar! BILDERDIJK.

Of-

Offchoon nu *bespotten*, ten voorwerpe van zijnen spot maken; en *beschimpen*, ten voorwerpe van schimp maken grootelijks kan schijnen over een te komen; echter is er een wezenlijk onderscheid tusschen beide. *Spot* rigt zich regtstreeks tegen het voorwerp, maar *schimp* zijdelings en treft schampende, als een schamp- of schimpscheut:

Handhaaft, tegen schimp en logen,
Uw helden en uw heldentaal. TOLLENS.

De bultige rug des maarschalks VAN LUXEMBURG was bij Neerlands veldheer WILLEM III wel eens een voorwerp van boertigen spot. Zulks vernemende, antwoordde de Franschman met den schimpscheut: *Hij heeft hem nooit gezien, enz.* welke afschampte, als de Prins de fijne bedoeling ongemerkt liet voorbijgaan. *Want*, schreef DE DECKER omstreeks dien tijd,

Want, als men jok of schimp geen gramschap waerd en acht,
De schimper blijft beschaemt, de schimpscheut zonder kracht.

Intusschen paalt *schimp* hedendaags meermalen aan het Hoogd. *schimpf*, dat zelfs eene zware beleediging met daden omvat, en voorts schampere, scherpe en bijtende, smaadwoorden, welke derzelver voorwerp genoegzaam regtstreeks treffen, pleegt aan te duiden. Dien zin heeft het woord althans in:

Ik zou ze dat met goede schimp betalen.
Ware ik als gij, ik zei: Vervloekt gespuis!
Wat beeldt ge u in? enz. BILDERDIJK.

'k Ben arm, 'k ben eerloos, en voel nog dit verdriet
Vermeerderen door schimp, door lastertaal en vlaken. HIGT.

Op iemand schimpen is min gebruikelijk, dan *op deze of gene hoedanigheid* van iemand *schimpen*,

of *op iets anders*; maar *beschimpen* is wegens personen en zaken beide gebruikelijk: *De Apostelen werden vaak als Galileërs beschimpt. Den paapen op hun zeer te treffen, en zoo wel de plompe misbruiken te beschempen, als de bitterheit der vervolginghe haatelijk voor te stellen.* HOOFT.

De beide eerste letters van het Gr. *ονοω* drukken juist en wel uit, hetgene men eigenlijk door *hoon* verstaat. De drie eerste letters van *hoon*, en vooral van het Hoogd. *hohn*, geven aan het gelaat een plooi van hoogheid; uit hoofde van welke *hoog*, Fr. *haut*, offchoon in het Vries. *heag*, Eng. *high*, luidende, deszelfs beteekenis verkregen kan hebben. De *n* geeft daarbij aan den neus iets van hetgene een Duitscher bewoog, om te schrijven, dat de hoon in de voorzalen der Duitsche vorsten schrijelings op de neuzen van hunne kamerheeren, enz. zat, tot dat zij zelven verschenen. Wat daarvan zij, *hoon* duidt eigenlijk eene, uit hoogmoed ontstaande, en met zigtbare blijken daarvan gepaarde, lage behandeling van anderen aan. In hoe verre het Gr. *ονειδος*, Fr. *honte*, Ital. *onta*, en *honida* bij NOTK. zulks ook hebben gedaan, en wat er van meer andere hiertoe gebragte woorden zij, raakt ons thans niet. Van ons *hoon* komt *honen*, met betoon van hoogmoed beleedigen: *Want het en is geen vyant die my hoont.* STATENBIJBEL.

Schoon uw trots haar schandlijk heeft gehoond. FEITH.

Niet strafloos heeft, in 't razen,
De nijd zijn gift weer uitgeblazen
Niet strafloos weer den moed gehoond. TOLLENS.

Laster is eigenlijk al het gene, waarmede men anderen in last brengt, elk ondeugend en strafbaar bedrijf; in welken zin HOOFT dit woord, en *lasterstuk*, gestadig bezigt. Bij OUDAEN is het:

O puikroos van Lankaster,
Uw Willem loopt gevaar! weerhou hem in die laster!
Geweld betem die vuist, die ridders leit in 't sand.

Hedendaags gebruikt men dit woord en *lasteren* enkel in den zin van beleedigende, en vaak zeer nadeelige, uitstrooisels wegens anderen:

'k Heb nimmer de onschuld bits gelasterd en verbeeten. HIGT.

Genoegzaam in denzelfden zin gebruikt men dikwijls ook *blameren*, bij HIGT *blamen*, beleedigen met een *blaam*; welk laatste woord, ver van aan *blasphemia* te beantwoorden, of Godslastering en anderen laster te beteekenen, krenkende oneer aanduidt, waardoor iemands achting en aanzien als *verlamd*, oulings *belamd*, of *belaemd*, worden (*):

Zy werpen, lasterziek, den blaam
Van schandlyk onrecht op myn naam. L. D. S. PL.

Waar het, ter volkomene ontwikkeling van den regten zin des woords, voorts is:

Ben ik dikwils, tot mijn blaam,
Van het rechte spoor getreeden, enz.

Doet iemand dit laatste, dan wordt hij deswegens *geblaamd*, of *geblameerd*, zonder dat men hem hierbij *lastere*; maar *blameren* is intusschen doorgaans even veel als *lasteren*; en er heeft ten aanzien van dat woord hetzelfde plaats, als ten opzigte van *kwaadspreken*, dat in den *Statenbijbel*, misschien op dat het daardoor bedoelde, en aan *oordeelen* gelijk gestelde, te algemeener ongeoorlofd mogt worden geacht, op eene zeer bekende plaats, door *qualijk spreken* vervangen wordt.

La-

(*) Dat het woord aan *lem*, *laem*, Hoogd. *lahm*, ook *lem*, van waar *lemte*, thans *leemte*, verwant is, heeft TEN KATE reeds eenigzins vermoed.

Laken ontvangt zijne beteekenis van *lak*, eigenlijk eene fcheur, een gat, enz. (zie *bladz*. 38.) vervolgens eene vlek, Lat. *lacuna*, waardoor het aanzien van iets evenzeer gefchonden wordt, als door een gat; overdragtelijk, al, wat iemand, of iets, als met eene vlek, of fcheur, ontfiert. Van hier, dat zulks doen door een *werpen*, of *wrijven*, *van een lak op*, of *aan*, *iets* uitgedrukt en men gezegd wordt zoodanig iets te *laken*, in den zin van misprijzen, wraken, enz: *Ik kan uwe handelwijze in dezen niet dan laken.*

Hoe weynigh geldt het oock, indien het werdt gelaeckt
Van weynigh wyze (die het mog'lyck mochten lefen)
Dat by fo grooten hoop van menfchen werd geprefen.
WESTERBAEN.

Voorts zegt Schiedam, bij HUIGENS:

Die my kleen Rotterdam en groot Delfshaven noemt,
Heeft niet te laagh gelaakt, heeft niet te hoogh geroemt.

waar iets *laken* ook zoo veel, als deszelfs roem verkleinen, blijkt te wezen, dat anders door *laag* van hetzelve *fpreken* wordt uitgedrukt, en ook wel eens *laag* op hetzelve *vallen* heet.

Bij deze laatfte fpreekwijze wordt de laker van iets geacht, uit de hoogte op hetzelve, niet flechts neder te zien, maar zelfs neder te komen, er op te vallen, in den zin van: *elk valt op hem*, om hem te krenken: *Ik kan het niet dulden, dat men op mijne geboorteplaats zoo laag valt.* Veel overeenkomst hiermede heeft op iets *fmalen*, welk woord fteeds evenzeer onzijdig gebruikt wordt, als het daaraan naauw verwante *fmaden* en *verfmaden* integendeel bedrijvend. Dat dit alles met *fmaad*, de daad van fmaden, *fmadelijk*, enz. van hetzelfde *fma*, gering, klein, waaruit *fmal* ook voortgekomen is, afgeleid moet worden, vermeldt reeds het *Taalkundig woordenboek*. Ten gevolge hiervan, heb-

hebben *smalen* en *smaden*, zamt ook het *besmalen* van den Ridder TOLLENS, eigenlijk de kracht van iets klein en gering te doen schijnen, en *versmaden* die van als gering en nietswaardig verwerpen:

Geen kleene werdt voor desen stoel versmaedt. BRANDT.

ees heeft een meysje lief, en is met min bezeeten;
En, hoe 't hem meer versmaedt, hoe hy se meer bemint.
Hoe sy meer peer-aerst, hoe hy sich te heeter vindt,
WESTERB.

Het woord staat gelijk aan *verachten*, in:

Die eerbaarheid veracht, beloften houdt noch eeden.
SIMONS.

Drie geleerde kan hy lichtelyck verachten,
So immermeer syn werck in hare handen raeckt.
WESTERB.

HOOGACHTEN, ONTZIEN, EEREN, PRIJZEN, LOVEN, ROEMEN, VERHEFFEN, VERHEERLIJKEN, TOEJUICHEN, BEWONDEREN.

Verachten is het tegenovergestelde van *achten*, waaromtrent wij (*bladz.* 274) reeds gezien hebben, dat het een vereerend acht geven op iets of iemand aanduidt: Dezen zin heeft het bij DE DECKER en WILLEMS in:

En die, door zucht tot waeren roem ontsteken,
Zyn' pesen reckt en inspant all' zyn kracht,
Om zulk gedrogt te stuiten of te breken,
Verdient die min als Hercules geagt?

Zou die te los van zinnnen
't Geen 't Vaderland hem gaf niet achten niet beminnen?

Min regtstreeks tegenover *achten* staat *minachten*, ge-

gering achten. Hij, waaromtrent men zulks doet, wordt niet ten volle veracht; maar echter ook niet derwijze in waarde en eere gehouden, als hij, wien men acht. In hooge waarde en eere houdt men daarentegen hem, waaromtrent men het woord *hoogachten* bezigt, dat als het tegenovergestelde van *minachten* kan worden aangemerkt. Het laat zich door *hooggeschat*, *hooggewaardeerd*, omschrijven: *Zoo veel wijsheid en deugd kon zelfs door hare tegenstrevers niet dan hooggeacht worden.*

Gelijk als loffelijke hoedanigheden ons iemand doen hoogachten, boezemt eene over ons uitgestrekte magt van achtenswaardigen ons *ontzag* in. Dit betuigen wij bij ons schrijven aan hen, waar *hoogachting* ongepast zijn zou. Wij verklaren daarbij, hen te *ontzien*, gelijk als kinderen dit ten aanzien van hunne ouderen behooren te doen, en gelijk als men zich ook ten aanzien van andere dingen, die men in waarde houdt, met omzigtigheid en eenigen schroom gedraagt: *Ontzag ik mij niet, ik, enz. Gij behoort uwe paarden wat meer te ontzien.* Dit woord wordt ook wel eens enkel voor *schroomen* gebruikt:

Ontzien hun hand aan dees Godin te slaen. VOND.

Het heeft gewis eigenlijk de kracht van eenige verandering, uit gevoel van eerbied, bij het aanzien van iets. *Ontzag* is steeds de daad van ontzien; en de voorbeelden, welke in het *Taalkundig woordenboek* bewijzen moeten, dat het ook de magt, waardoor men ontzag inboezemt, aanduiden zou, bewijzen zulks in geenen deele. *Ontzag hebben en houden* is slechts op den duur ontzien worden. *Ontzag voor iemand hebben* is hem ontzien, ook hem ontzag toedragen:

Diens inborst vroegh den oom van Braband droegh ontsagh. OUDAEN.

HOOFT

HOOFT gewaagt in zijn *Bato* van

Een levendige kerk van ongekorven hout,
't Welk, met syn telgen breed, en hemelhoge toppen,
Het dartelmakend licht bestaat de wegh te stoppen,
En stelt van binnen toe een' akelygen dagh,
Die 's menschen hert bestelpt met ootmoed en ontsagh.

In een min gunstig licht staat het woord in:

't Eischt alles diep ontzag en zwijgen. LOOTS.

Jegens iemand, die in rang boven ons verheven is, maar nogtans weinig of geene magt over ons heeft, betuigen wij *eerbied*, ook *diepen eerbied*. Hij wordt door ons *geëerbiedigd*. Anderen, die aan ons gelijk staan, *eeren* wij:

Die zynen medgezel niet smaad,
Hem eert, die zich op God verlaat. L.D.S.P.

Wij *vereeren* iemands goede hoedanigheden, zijne wijsheid, deugd, enz. ja ook God, *met eeredienst*; maar, als wij onze evenmenschen *met iets* gezegd worden te *vereeren*, bewijzen wij hun daarmede eene veel minder onderdanige eer, en draagt ons bedrijf, in tegenoverstelling van *eeredienst*, den naam van *eerbewijs*; en de reden, waarom iemand *iets vereeren* aan hem *hetzelve schenken* gelijk staat, is daarin gelegen, dat eerbewijzingen aan grooten oulings van geschenken verzeld plagten te wezen.

Komt, laet ons nu den schepper prijzen,
Laet sijne lof ten hemel rijzen. BRANDT.

bewijst dat *prijzen*, over welk woord, *bladz.* 330, reeds eenigermate gehandeld is, nopens onze bewijzen van dankbaarheid aan God gebezigd wordt. Een weinig hooger is het bij denzelfden dichter:

Mijn jaersang prijst noch vley uw deught.

Even-

Evenεens *prijst* men *iemand* om zijne deugd, enz. en DE DECKER omschrijft dat werkw. in:

Is 't dat men zulken kroont met prys,
Die op geen onbequame wys
Ons slechts wat vaerzen schryven.

Loven doen wij genoegzaam enkel ten opzigte van God, als wij zijne goedheid dankbaar verheffen, en hem deswegens prijzen:

Zij valt op hare knien, en streckt, om God te loven,
De handen en 't gemoedt vol lofs aldus naer boven.
VONDEL.

Hoop op hem, slaa 't oog naar boven,
Gy zult God, uw God, nog loven. L.D.S.P.

Het woord is, in het *Taalkundig woordenboek*, even als bij EBERHARD, met een ander *loven*, dat de wortel van *geloven*, *beloven*, enz. is, ten onregte verward, en komt van *lof*, dat, zoo als *lover*, dikwijls de plaats van *loof* bekleedt, en eigenlijk daaraan gelijk staat, maar in *lof* bijzonderlijk een krans van *loof* aanduidt, dien men iemand eershalve opzet, en voorts genoegzaam hetzelfde, dat *prijs* met soortgelijken overgang heeft beginnen te beteekenen (*). Het andere voorgemelde *loven* komt daar-

(*) Iemands *lof en prijs* is hetgene tot prijs en lof van hem gezegd of gezongen wordt; zoo als in:

Maer gy, ô Hoogvliet! die by 't vloeien
Van Nazoos wys uw lof ziet groeien,
Volhard in uwen braven loop!
De glory is voor zweet te koop. POOT.

Gij, Priesters der Natuur, wie 't schoon verrukt, ontgloeit,
En die op hoogen toon, in uw gewijde kooren,
Den lof der schoonen op uw gouden lier doet hooren.
SPANDAW.

Ie-

daarentegen van het oude *llaw*, hand, Zweed. *lafwa*. Niets is immers bekender, dan het aloude gebruik van de handen bij het *loven en bieden*, op de beestenmarkten, enz. het *beloven op de hand*, enz.

Roemen wordt wegens loven en prijzen van den Allerhoogsten ook gebruikt; en men *roemt* deszelfs eigenschappen en werken, met en benevens al, wat roemenswaardig is. Men verkondigt voorts Gods roem en eer, en die van anderen:

'k Zal ongeveinsd u roemen met een lied,
Ik zal uw lof doen klinken op mijn snaaren. L. D. S. P.

Ick hoor Vorst Frederick van alle tongen roemen.
Ick hoor hem Vrederijck en Vredevader noemen.
VONDEL.

Er-

Iemands lofstuitingen zijn daarentegen de lofredenen, enz. die hij *over* iemand *tuit*, of *toet*; van welk werkw. voorts *tuiten*, in *tranen met tuiten schreijen*, afkomstig is, dat op weeklagten slaat, die even luide uitgetoet werden, als de lofstuitingen bij dezelfde of andere gelegenheden. *Loffelijk* is somwijlen dat lofstuitingen ontvangt:

Toen 't vliegende gerucht
Mijn loffelyke naam uitbromde door de lucht. HOOFT.

Somwijlen dat ze aanbrengt:

Die veele doet betreen de loffelijke paeden
Waer lanx men raeckt tot eer. WESTERBAEN.

Maar doorgaans evenveel als *lofwaardig*, dat lofstuitingen verdient: *Door een loffelijk gedrag.* Als bijw. wordt het zonderling gebruikt door VONDEL, in:

Wiens dapperheit en prijs
Athenen langen tijt heeft loffelijck gezongen.

Ergens in roemen is zich zelven er op verheffen:

Wech hen die in 't verderf van jongelingen roemen.
HOGT.

Men drukt hetzelfde uit door *op iets roemen*, *zich daarop beroemen*, *er roem op dragen*. *Roemrijk* is hij, die veel roem verworven heeft; en *roem* is, behalve de daad van roemen, hetgene tot roem van iemand dient. In *roemruchtig* kan *roem* als verdubbeld schijnen. Want het reeds behandelde *rucht* verschilt weinig van *roem*, dat eigenlijk, zoo als het Angelf. *hream* van *hryman* en *ryman*, roepen, een roep aanduidt, en van die beteekenis, zoo als *roep*, in: *Er gaat een groote roep van hem uit*, na genoeg ook tot de beteekenis van lof is overgegaan.

Aan *roemen* beantwoordt *verheffen*, in:

Noch wil ick Amisfort — verheffen op myn cyter;

bij VONDEL, waar het een weinig lager is:

De Helt van Randebroeck — verheerlijckt haren lof.

Voorts gebruikt men *iemand toejuichen*; van het klanknabootsende *juichen*, dat eene luide uitboezeming van vreugde aanduidt:

O Menschen, juicht nu Christus is gebooren!
BRANDT.

Geeft weer ruimte en lucht aen 't rijxhoofd Koppenhagen,
't Welk onzen Admirael, in zijn verlaste wallen,
Ontfangt met zoo veel vreugd, zoo veel bewijs van eer
En juichens, als weleer oud Romen, enz. DE DECKER.

't Juicht alles, nu 't zijn lot in uwe handen ziet.
FEITH.

Hierbij voegen wij nog, ten gevalle van beminnaars der Dichtkunst, uit VONDEL en HOGT:

Wie

Wie met dees eer bewieroockt vaert ten grave —
Zefijr voert den Vorst den zegegalm te moet,
Om wien de volcken vrolijck dringen,
En hupplende een triomfliet zingen.

De Faam trompette vast zijn daaden wijd en zijd.
De Nederlanders met verwondring van hem spraken;

waar *bewondering* beter zou zijn geweest, en er zulk eene verwisseling plaats grijpt, als ook tusschen *verwonderen* en *bewonderen*, bij WESTERBAEN, in:

Die, volgens Platoos droomen,
Der dingen schaduwen verwonderd' onder d'aerd;

en bij HOOFT en HUYGENS op de vermelde plaatsen. Toen men *ver* en *be* verwisselde, mag zulks in dezen geenen wanstand hebben medegevoerd; maar sints lang *bewondert* men enkel iets groots en verhevens:

Waer ik Racines geest zoo dikwerf in bewonderde.
WILLEMS.

en *verwondert* men niets, maar *verwondert men zich*, of *staat men verwonderd*, over al, wat men nieuw en zonderling vindt. Hoe onkundiger men derhalve is, hoe meer dingen men *verwonderd* aangaapt, en hoe menigvuldiger men door *verwondering* getroffen wordt. Taalkundigst doelde KLOPSTOCK, volgens EBERHARD, op het onderscheid tusschen de gezegde woorden, daar hij schreef: *Gij hebt Moses Mendelsohn door uwe bewondering, die niet vrij van verwondering was, vernederd*, dat is doen gevoelen, dat gij het vreemd vondt, dat zulk eene natie, als de zijne, zulken man, als hem, had voortgebragt.

HEILIG, REGTVAARDIG, REGTSCHAPEN, OPREGT, OPENHARTIG, RONDBORSTIG, DEGELIJK, DEUGDZAAM, VROOM, BRAAF, KORDAAT.

Heilig komt van *heil*, eigenlijk zoo veel als *heel*, ongeschonden. Uit deze bron ontleent het woord de beteekenis van het Lat. *sacro-sanctus*, onschendbaar, zoo als oudtijds alles was, wat aan den eeredienst gewijd werd, daar men deszelfs aanranding voor eene door God te wrekene heiligschennis hield. Voorts erlangde *heilig* de beteekenis van aan den eeredienst gewijd, Lat. *sacer*, en die van zuiver van hart en zeden, zoo als al, wat zich aan den eeredienst wijdde, behoorde te wezen. In den laatsten zin bezigt men het woord zelfs nopens God, wiens *heiligheid* men door afkeer van alle zedelijk kwaad pleegt te omschrijven, en voorts nopens menschen, die hierin boven anderen aan den volmaakt heiligen gelijken: *Vreest den Heere, gy syne heyligen! Want die hem vreesen en hebben geen gebrek.* STATENBIJBEL.

De heilge ziet met teedre smart
De tranen van zijn biechtling vlieten. K. W. BILDERD.

Heilig is bij dezelfde dichteres, in *heilig woord*, onschendbaar, zoo anderzins, als uit hoofde van die wijding, welke aan hetzelve den naam van *gewijde bladeren* geeft; *heilige aandacht* is zuivere, en uit een opregt Godsdienstig hart vloeijende, welken zin *heilig* ook heeft, in:

Het is een heil'ge zucht, die we aan de zaal'gen schenken. SPANDAW.

Eene *heilige huivering* wordt ons door de *heilige stilte* van een grootschen tempel, enz. ingeboezemd.

Hoe

Hoe inmiddels het *heilige* van de laatste uitdrukking eigenlijk te omschrijven zij, betuigen wij niet regt te weten. *Heilige* vaten des tempels zijn geheiligde, of aan den eeredienst gewijde. Alle eed behoort *heilig*, dat is onschendbaar, te zijn, en dezen zin heeft het woord ook in:

Hij schept in 't heilig regt behaagen. L. D. S. P.

De munt, die heiligh is en machtigh heeft te lijden,
In deught, gewight en waerde, ontfing een schooner glans
Door zijn voorzichtigheit. VONDEL.

Iets *heilig* beloven is met eene onschendbare belofte. Met den titel van *Zijne heiligheid* onderscheidt men het tijdelijke opperhoofd der Roomsche kerk; en eene kinderprent heet in Vriesland nog steeds een *heiling*, om dat zij oudtijds genoegzaam enkel afbeeldingen van hen bevattede, die door de Roomsche kerk voor *heiligen* verklaard waren, en van wie men in Europa, reeds lang voor dat het drukken met beweegbare letters uitgevonden werd, gedrukte prenten verkocht. *Heiligavond* krijgen is van het gewone werk ontslagen worden, zoo als op den avond voor een grooten *heiligen dag*, die, toen men het woord *heiligavond* vormde, met het ondergaan der zon gerekend werd aan te vangen.

Is Gods *heiligheid* zijn afkeer van alle zedelijk kwaad, zijne *regtvaardigheid* noopt hem, om dien afkeer dadelijk te betoonen, door het kwade te beteugelen, en het goede te bevorderen. Wanneer regters en anderen zulks ook doen, en het regt (*) naar hun vermogen betrachten, geeft men hun ook den naam van *regtvaardigen:*

Het

(*) Wat *regt* is, vermeldt het *Taalkundig woordenboek*, waar wij dit woord van *rekken* hebben afgeleid.

Het aardryk zy regtvaardigen en vroomen
In erfbezit ter woon eeuw in eeuw uit. L. D. S. P.

Zij voeren ook den naam van *regtschapenen:*

Dit 's Wyts, des Princen hart en oogh; zo ik hem ken,
In adeldom regtschapen. VONDEL.

Waarop de volken als op halve Godheên roemen,
En op wier grootheid elk regtschapen sterv'ling staart.
SPANDAW.

Zij, *die het regt naar hun vermogen betrachten*, heeten in de meergemelde *Psalmberijming* ook *oprechten*; nopens welken het aldaar voorts is:

D' oprechte doet een' vloed van wysheid stroomen.
Wat menschenvrees zou ooit zyn tong betoomen?
Zy spreekt naar 't hart daar enkel recht uit spruit.

Eigenlijk is hij *opregt*, die regtop gaat, en zijn gelaat regtop houdt, in plaats van hetzelve, uit vrees voor ontdekking van eenig spoor van valschheid, gekromd te houden, en voor zich neder te zien. Nopens de hemellingen zong HIGT:

'tGelaat staat helder en, het voorhoofd zet geen rimpel,
De hemelduiven zijn opregt, en zagt en simpel.

Is men nu ook dit laatste, of eenvoudig, dan toont men wel eens gebrek aan die voorzigtigheid, welke door JESUS tegelijk met de opregtheid der duiven aanbevolen werd, en hier op aarde vaak zoo noodig is. Gepaste *opregtheid* spreekt, zoo als zij denkt; maar zij uit geenszins al, wat zij denkt. Zij staat tegen *valschheid* over, maar niet tegen *stilzwijgendheid;* en voor de *opregten* van L. D. S. P. had eigenlijk de naam van *regtschapenen* beter gevoegd, door welken het Hoogd. *redlich* zich laat uitdrukken, dat EBERHARD te regt van *aufrichtig* onderscheidt, en aan dengenen toewijst, die telkens, wanneer zulks hem wezenlijk nuttig, ja noodig schijnt, voor den dag brengt, wat hij denkt,

denkt, zonder zich door angstvalligen schroom, of flinksche bedenkingen, te laten weerhouden.

Men behoeft zelfs, om *openhartig* te heeten, geenszins alles uit te kallen; neen, maar dit woord is slechts het tegenovergestelde van *achterhoudend*, waarover nader. De *openhartige* legt zijn gansche hart gaarne voor eenen vertrouwden vriend open, zonder zulks ook elders te doen, zoo dit onnoodig is:

Bij ieder voor een man benaamd,
Die niemand lastert, niemand blaamt;
Gehouw en trouw en kuisch van wandel;
Die niemand door het minste woord
Ontrust, beledigt, of verstoort;
Gansch openhartig in zijn handel. HIOT.

Hierbij zouden wij nu nog merkelijk over de wijze kunnen uitweiden, waarop de openhartige, regtschapene en opregte, hunne gevoelens uiten. Zij kunnen dit, namelijk, met meerdere of mindere vrijmoedigheid, en meer regtstreeks op den man aan, doen, of met omwegen; ja het zij bij monde, het zij bij geschrifte, of zelfs door teekens van toestemming, afkeuring, enz.; maar wij bepalen ons bij de minder of meerdere *rondheid* der voordragt, die als het ware rond kan afloopen, maar ook min of meer vol kronkels en bogten zijn, zoo dat men het doel dan eens meer nadere, dan eens wederom daarvan als terug wijke, om niet op eenmaal al te sterk te treffen. *Rondelijk* verklaarde JAN VAN OLDENBARNEVELDS weduwe hare zonen schuldig, en haren man onschuldig, toen Prins MAURITS haar vroeg, waarom zij voor dezen laatsten geene genade had verzogt. Zij had ook kunnen zeggen, dat men over de schuld van haren man niet eenstemmig dacht, en zij natuurlijk tot de zachtste oordeelvelling overhelde, of iets desgelijks. Dan was haar gezegde nog onbewimpeld, en tevens vrijmoedig, genoeg geweest; nu was het gansch *rond*; en men geeft aan iemand, die zoo pleegt te spre-

ſpreken, den naam van *een ronden Karel*, of men noemt hem en zijne gezegden *rondborſtig*; met welks laatſte gedeelte wij ons evenmin, als met *armhartig*, enz. begeeren in te laten.

Rondborſtig, *openhartig*, *regtſchapen*, *opregt*, en *deugdelijk* over het algemeen, werd hieromſtreeks oulings, zoo als in Vlaanderen nog ſteeds, onder den naam van *degelijk* begrepen: *Dikwils waaren de mans door de ſnootheeden hunner huisvrouwen bedorven: waaren daarom dan alle ongehuwde deegelijk?* HOOFT. bij wien dit woord veelal het tegenovergeſtelde van *vuidig*, vuig (*) is. Bij POOT is *degelijkheid* deugdelijkheid, in:

Die deeglykheit, nooit uit haer pligt geweken.

en *degelijk* kan deugdelijk zijn, in:

Hier was 't bekende huis van onzen grijzen Pol,
Den degelijken man. VONDEL.

welk laatſte men hieromſtreeks ook wel eens bezigt; terwijl men *degelijk* voorts in den zin van wezenlijk, duchtig, enz. gebruikt, *terdege* in den zin van naar behooren, *het doet mij deeg*, in dien van *het doet mij deugd*, *deeg hebben*, in dien van ge-

(*) *Vuig* kan aan *voos* verwant worden geacht. Het is, namelijk, te zamen getrokken uit *vuidig*, van *vuide*, dat in het Fr. eenen zin heeft, welke uit dien van *wijd*, Vries. *wyd*, Eng. *wide*, voortgeſproten kan worden geacht. Vermaagſchapt hiermede is zekerlijk *vot*, waarover zie het *Taalkundig woordenboek*, *Art.* HONDSVOT, en *vod*, *vodde*, dat zijne beteekenis van iets ſlechts en nietswaardigs aan het denkbeeld van voosheid, het welke men aan dat van ruimte en wijdte vastknoopte, te danken moet hebben gehad. Misſchien zijn voorts ook *vat*, en *weide*, wei, ingewand, van denzelfden oorſprong.

genoegen, voordeel, trekken, en *deeg* in eene beteekenis, welke aan die van het Vriesche *tyge*, in *ik bin net tyge*, ik ben niet regt gezond, of gaauw, paalt; terwijl dat *tyge* voorts aan *terdege* beantwoordt. Zoo ſtaat nu ook het Zweed. *dygd* gelijk aan ons *deugd*, en het Zweedſche *dygdſam*, IJsl. *digdaſamur*, aan ons *deugdzaam*; uithoofde van welk een en ander wij ons *deugen*, ook wel eens *dogen*, Hoogd. *taugen*, van waar *deugd*, aan *dijgen*, *dijen*, verwant achten, en het gronddenkbeeld van alles in een drukken zoeken, dat onderlinge vastigheid van beſtanddeelen, die het tegenovergeſtelde van voosheid is, en meerdere uitgebreidheid tevens geeft; zoo als wanneer een deegklomp wordt gedrukt. Hieruit ſchijnen ons de beteekenisſen van *dij*, een lijvig deel des ligchaams, *dijen*, *gedijen*, ſtrekken als voedzame ſpijs, *gedegen*, in *gedegen goud*, *dijk*, *dik*, *digt*, *deeg* en *deugd*, voortgeſproten te wezen; maar TEN KATE betrekt, onzes bedunkens, hiertoe ten onregte ook *dag*, Vries. *dey*, Eng. *day*, Lat. *dies*, en het nog wijder verſpreide *dochter*.

Ten gevolge hiervan is *deugd* eigenlijk vastheid van beſtanddeelen, en daaruit voortvloeijende kracht, in welken zin men *de deugd van het ijzer* gebruikt, en HOOFT *uit deugd daarvan* voor uit kracht daarvan plagt te bezigen. Gelijk als nu het Lat. *virtus*, aan *vis* verwant, eigenlijk ook kracht, en voorts eene goede zedelijke geſteldheid, aanduidt, doet *deugd* dit laatſte al mede:

De ramp, uit uwe woede ontſtaan,
Schrikt elk van ondeugd af en ſpoort tot deugden aan.
D'HULSTER.

Door deugd en wijsheid wordt elk ſterveling een God.
HELMERS.

De deugd is teeder en lieftallig;
Zij ſchept alom 't geluk, en ſpreit het om zich henen.
Geene andre deugd is God gevallig. TOLLENS.

Voor-stille deugden, die in zachte boezems wonen.

SPANDAW.

Maar bij HOOFT, in: *Eenerley deughdt oft bedrog heeft Inguiomerus ook aan uitvlucht geholpen*, beantwoordt *deugd* aan *virtus*, in den zin van krijgsdeugd en dapperheid, waaromtrent het bij VONDEL is:

Gaeft een proefstuk van uw hert en oorloghsdeught
Op Vlaenders kusten;

en waaraan deze, even als HOOFT, den naam van *deugd* geeft, daar hij zegt:

Zoo hielt de zeevooght van de zeven vrije landen
Het roer des Oceaens, en tarte voor ons stranden
De doot, den donderkloot, den blixem en den brant.
Zoo nam de deught van Tromp de vlooten op haar tanden.

Tot even hetzelfde laat *deugd* zich te huis brengen, in HIGTS

Jan Willems lof, die tekenen van deugd
En dapperheid vertoonde in vroege jeugd,
En zich aan vuur, noch staal, noch dood, wou kreunen.

Bij den laatsten is het nopens JAN WILLEMS ZOON:

Dus kroonde ook 't vroom gedrag den deugdelijken Vorst,
Gedachtig 't geen, nog jong, een Moeder hem ontvouwde,
Zo vroom, als eenig hof in zijnen muur beschouwde.

In overeenstemming hiermede zong POOT:

Zoo wykt de Batavier geen Kato vroom van handel.

Maar bij dezen wordt elders *Trajaensche vroomheit* in denzelfden zin gebruikt, dien *vroomheid* en *vroom* bij HOOFT en VONDEL hebben, in: *Vroomheit*

heit deed geen baat; 't geval hutselde alles om; en d'allervroomsten werden dikwils door 't geweer der vuidigsten geveld; en in:

Dwers door loot en stael naer zulck een' palm te streven,
Dat voeght een heldenhart, 't is waer. Ghij draeght u vroom,
Dat past een zulke telgh, geteelt van zulck een boom.

Meermalen komen de gezegde woorden bij dezelfden en anderen in dien zin voor, en het dus gebruikte *vroom* schijnt door *braaf* vervangen te worden in VONDELS

De krijgslien volgen braefst, daer brave Vorsten voorgaen.

In den algemeen gebruikelijken vindt men *braaf*, in:

Zoo vliegen steeds de braafste mannen heenen
En laaten elk een naar verlangen na. HIGT.

en in het gezegde van LOOTS nopens den burgerstand:

Gij zijt de zwaarte, waar dat land naar wordt gewogen.
Uw trouw, uw braafheid, is de toets van zijn vermogen.

schijnt *braafheid* niets van het Fr. *bravoure* te hebben. Zoo verschilt ons *kordaatheit* somwijlen ook van het *cordialité* der Franschen, wier taal in rijkdom van woorden, ter uitdrukking van de goede hoedanigheden, over welke dit artikel eigenlijk loopt, voor geene andere ter wereld onderdoet; daar zij, nevens het gezegde woord, nog *honnêteté*, *probité*, *sincérité*, *bonne foi*, *intégrité*, *candeur*, *franchise*, *droiture*, *ouverture de coeur*, *simplicité*, *naiveté*, *ingénuité*, enz. bevat.

NAAR-

NAARSTIG, IJVERIG, VLIJTIG, NIJVER, NOEST, ARBEIDZAAM, WERKZAAM, VOLHARDEND, ONVERMOEID, ONBEZWEKEN.

Dat *naarstig*, of *neerstig*, en *ernstig*, uit eene en dezelfde bron voortgevloeid, ja genoegzaam dezelfde woorden, zijn, is *bladz.* 174 reeds opgemerkt. Gevolgelijk laat *naarstig* zich door *ernstig* omschrijven, en niet door *voortdurend werkzaam*, dan voor zoo veel de ernst uit den zamenhang aanhoudend blijkt te wezen, dat het geval is, wanneer men aan iemand door het bijvoegel. *naarstig* eene hebbelijkheid van naarstig te werken toeschrijft: *Zyt neerstigh, om het aengesichte uwer schapen te kennen! Set uw harte op de kudden!* STATENB. Een *naarstige arbeid* op zich zelf is een ernstige en ijverige:

So doen de Pausen mee, die hard en naerstig werken
In haeren geldoegst. WESTERBAEN.

Zich benaarstigen is zich bevlijtigen, beijveren, en men gebruikt *benaarstigen* ook onzijdig en bedrijvend.

IJver, oulings *yver*, schijnt eene omzetting van het oude *vyer*, vuur, te wezen, en beantwoordt daaraan niet slechts, als het *vurig* en *brandend* bij zich heeft, maar ook anderzins:

Het heeft myn geest, die uwen wil bevroed,
Aan 't heilig vuur des yvers nooit ontbroken. L.D.S P.

De Godsdienst deelde nooit in d'ijver, die mij schraagde. FEITH.

Geef uwe dichten niet in uwen eersten yver aen den dagh. VONDEL. Van hier *ijverig*:

Sy souden nae den hoed so yverigh niet trachten,
Jae senden hem weerom. WESTERBAEN.

Hier

Hieraan kan *vlijtigh*, bij CATS, in:

Geloooft et, domme jeught, daer is geen beter vondt,
Als sneegh en vlytigh zyn, en al met stillen mont.

en elders, schijnen gelijk te staan; maar dit woord verschilt van dat andere grootelijks in kracht en afkomst. Het wortelwoord *vlijt* laat zich wel bij FEITH, in:

De Godsdienst, door uw vlijt voor zijnen val beveiligd;

door het vermelde *ijver* omschrijven; maar heeft klaarblijkelijk de kracht van ingespannenen arbeid, in:

De Dichters ——
Die nergens anders toe haer vlyt en sinnen keeren,
Als om de sotten wat te streelen aen het oor,
Met yet belacchelyx, dat yemand gaeren hoor.
WESTERBAEN.

Hy zal zyn vlyt, behoed voor ramp en druk,
Door 's Hoogsten gunst bekroond zien met geluk.
L. D. S. P.

en het kan wel aan het Angelf. *flitan*, *geflitan*, wedijveren, verwant schijnen; maar dit laatste kan, even als het Eng. *flit*, enz. zijne beteekenis van *vlijt* ontleenen; en wij zoeken den oorsprong van alles te zamen thans in *vlijen*, zoo dat *vlijt* eigenlijk eene werkzaamheid zij, waarbij men zich naar zijn werk vlijt, en er zich met de borst op toelegt; Lat. *incumbere*.

Nijverig zou uit *ijverig* kunnen zijn ontstaan; maar *nijver* niet zoo, als men wil, uit *ijver*, of het zou eene verkorting van *nijverig* moeten zijn, daar het bijvoegelijk is. Nu heeft het ook met het wel begrepene *ijver* niets gemeens, en behoort het, gansch anders dan dit woord, tot eene aanhoudende, en met overleg en vernuft tot uitvindingen gepaarde, werkzaamheid en vlijt:

De

De steên, weleer ontvolkt, verlengden hare straten,
Paleizen groeiden op, voor nijvre onderzaten.
SCHARP.

De (nationale) *nijvenheid verdween, zij sloot haar*
milde hand. SIMONS.

Het zy zyn nyverheid, vergeefs van vaeck bestorremt,
Een kai in goud hervorremt. POOT.

Den nyvren landman, die zyn eygen erf beploegt,
Oogst altyd voordeel in — Wanneer we onz' eygendom,
De moederlyke tael, het Neêrduytsch, wederom
Beoefnen willen, en der vadren spoor betreden,
Dan zal onz' nyverheid een' overvloedig' oogst
Voor deugd inzamelen. WILLEMS.

Misschien zou het woord met *huf* en *nuver* tot eenen en denzelfden oorsprong kunnen worden gebragt, zoo er naar de wezenlijke beteekenis van deze woorden in Vriesl. en elders een opzettelijk onderzoek werd gedaan; want ook hieromtrent schijnt het *Taalkundig woordenboek* ons nog gebrekkig.

Noeste kan *drukke* vervangen, in:

De doodsche stilte week voor drukke vlijt. SCHARP.

maar blijft de zin dan wel dezelfde? Kunnen *noeste zinnen* ook *drukke* genoemd worden? Is *den noesten lantbou leeren* evenveel als den *drukken*? Kortom, ook hier achten wij nader onderzoek noodig. Daarentegen heeft men het verschil tusschen *arbeidzaam* en *werkzaam* reeds voldoende opgemerkt. Uit WESTERBAENS

In sorgvuldigheyd en arbeyd nooyt verkouwen,

en BILDERDIJKS *vlijt en arbeid*, blijkt, dat dit laatste woord meermalen evenzeer de daad van arbeiden, op het veld, in den wijngaard des Heeren, en anderzins, is, als *werk*, in *te werk stellen*, *in het werk stellen*, *bewerkstelligen*, enz. de daad van wer-

werken; maar daarom is *arbeidzaam* niet evenzeer met arbeiden onledig, als *werkzaam* met werken. Deze woorden komen slechts daarin overeen, dat het eene genegenheid tot arbeiden, en het andere genegenheid tot werken, aanduidt; en *arbeidzalig* was, toen men het gebruikte, ook verre van *werkzaam* in de voorgemelde beteekenis te hebben kunnen vervangen.

In dien zin, van met werken onledig, aan het werk, heeft *werkzaam* meermalen *aanhoudend* bij zich, en de aanhoudend werkzame heet voorts *volhoudend*, en *volhardend*, van *vol*, ten volle, en *harden*, gehard zijn, kunnen verduren en dadelijk verduren; uit kracht van welke zamenstelling dit woord aan het Hoogd. *beharrlich*, en dat *onvermoeid*, gelijk staat, waarvan VONDEL zich bedient, daar hij zijnen met molens bezetten Rijn, als in derzelver omdrijving steeds volhardend, eenen *onvermoeiden molenaar* noemt; en POOT, in:

O onvermoeide vlijt in afgeleefde jaren!

Onbezweken gebruikt in tegendeel BILDERDIJK, daar hij, nopens *een man*, *gehard door tegenspoed*, zingt:

Gelukkig zy, by wie hy leeft,
En voorgaat, waar de pligt hem toewenkt, onbezweken.

ONWANKELBAAR, STANDVASTIG, VOLSTANDIG, BESTENDIG, GESTADIG, GEDURIG, DUURZAAM, VOORTDUREND, AANHOUDEND, ONAFGEBROKEN, ONGESTOORD, ONSTOORBAAR, ONVERDERFELIJK, ONVERWELKBAAR, ONVERGANKELIJK.

Waggelen, aan *wegen* en *wikken* vermaagschapt, verschilt, door deszelfs beteekenis van heen en weder

der bewegen, van *wankelen*, dat aan *wanken*, *wenken*, *zwenken*, *winken* en *winkel*, verwant is, en eene beweging, welke een hoek vormt, aanduidt. Men *wenkt* immers dan eerst, als men zijnen arm op zulk eene wijze beweegt; en een gebouw *wankt*, of *wankelt*, als het over zijde hangt (*), en dreigt om ver te vallen. *Hij wankelde en dreigde te bezwijken*, zegt men wegens een mensch. Ook iemands hart, moed, enz. worden gezegd te *wankelen*; en men gebruikt dit woord, en *wankelbaar*, en het tegenovergestelde *onwankelbaar*, wegens meniger-

(*) Hierbij vormt het eenen scherperen, en meer in het oog loopenden, hoek, dan wel zoo lang het regtstandig blijft. Intusschen zijn wij even ver van den oorsprong der beteekenissen van onze taaldeelen in een meten van hoeken, als van hem in Metaphysische redekavelingen, te zoeken. Neen, maar de *nk* van *wanken*, *wenken*, *winken*, enz. schijnt ons in deze woorden bijkans dezelfde kracht te hebben gehad, als in *knakken* en *knikken*, welker drie voorste letters met die van *kneuzen*, *knie*, enz. eene werking aanduiden, waarbij er een hoek gevormd wordt, en waarvan *kin* deszelfs beteekenis almede kan hebben ontvangen. De holle zijde van den gevormden hoek heeft misschien voorts ons *kan*, het Lat. *canna*, *cunnus* en *cuniculus*, en het Gr. *κενος*, holligheden doen aanduiden; en een gronddenkbeeld van holligheid kan aan het Hebr. *kana* den zin van verkrijgen en bezitten, en aan ons *kennen* en *kunnen* dien van magtig worden en magtig zijn, hebben bijgezet. Of ons *kinnen*, van waar *kind* (zie het *Taalkundig woordenboek*) met en benevens de daaraan verwante Lat. en Gr. woorden, op dezelfde wijze aan hunne beteekenis gekomen zijn, als het aan ons *vot* verwante Lat. *futuo*, laten wij hier onbeslist; maar zeer zeker vloeide elke woordenzin oorspronkelijk uit iets geheel zinnelijks.

gerlei dingen: *Zijne gezondheid was steeds wankelende. Een wankelbaar en onbestendig genoegen.*

Zulk een onwankelbaer gemoedt
Gaet boven al het wereltsch goet. VONDEL.

Die wentelt met geen wentlend lot,
Maar blyft onwankelbaar, als God,
Van niets op aard afhanklyk. BILDERDIJK.

Dezelfde vastheid van gemoed, enz. plagt ook door *onwankel* uitgedrukt te worden; en men bezigt heden ten dage deswegens somtijds *onwrikbaar*, dat niet verwrikt kan worden: *Onwrikbaar bleef onder het gebeurde des helds standvastigheid.*

Nopens *standvastig*, van *standvast*, dat vast van stand is, hadden wij ons in het *Taalkundig woordenboek* moeten onthouden van ten bewijze, dat dit woord voor *volhardend* gebruikt wordt, uit L. D. S. P. bij te brengen:

Ik zal in al myn ramp en pyn
Voortaan standvastig by u zyn,
Door ongeduld noch vrees benepen;

waar het woord of door *bestendig* omschreven moet worden, of als bijvoegelijk naamwoord tot *ik* tehuis gebragt, en wegens onbezwekene gelijkmoedigheid onder lijden opgevat; zoo als: *De standvastigheid van dus vroom een uitgang zij in ons beide eeven groot.* HOOFT. Tot volharding, behoort uit dezelfde *Psalmberijming*, in tegendeel:

Neig, neig myn hart, om u standvastig t'eeren!

Dezelfde beteekenis heeft aldaar *volstandig*, in:

Schenk my verstand, op dat naar uwe wet
Zich myn gemoed volstandig moog' gedraagen.

Op de beide laatste plaatsen zou het bijw. ook door *bestendig* kunnen worden vervangen; doch niet zonder merkelijke verandering in den zin. Thans wordt

Zoo lang 't Romeinsch gebiet, dat nimmer zackt noch schranckt,
Maer op zyn wyze duurt, de weerelt zal verduuren.

VONDEL.

Uit die beteekenis heeft het werkw. den zin ontleend van in een goeden ſtaat blijven: *Zoo behandeld kan de visch niet duren. Ik kan hier niet duren, rusten noch duren;* en nog een derden, in welken het zich door *aanhouden* laat vervangen, om dat het onderwerp alsdan iets is, waarbij het eene het andere opvolgt, en zich daaraan als vasthecht: *De ziekte, predikatie*, enz. *duurde lang. Het* (tijdsverloop) *duurt lang, eer*, of *dat, hij komt.* Van het werkw. komt het zelfſt. *duur*, het duren: *Op den duur. De ziekte*, enz. *is van duur*, of *lang van duur. Zal het laken wel goed van duur zijn? Ik had rust noch duur;* het bijvoegel. *duurzaam*, dat duren kan en duurt: *Duurzaam linnen. Op den regen volgde eene duurzame warmte;* het werkwoord *geduren*, dat aan het andere plagt gelijk te ſtaan, maar thans in onbruik is, uitgezonderd deszelfs deelw. *gedurende*, dat in *gedurende de lente* aan *de lente durende* beantwoordt, zoo als *ſtaande de vergadering* aan *de vergadering in ſtand blijvende;* terwijl men onderdes *gedurende* voor een woord heeft beginnen te houden, dat het naamw. regeerde; misſchien om dat men de verbogene naamw. bij *geduren* en *duren* ook door die werkw. geregeerd achtte. Ten minſte heeft men evenzeer *gedurende den ganſchen dag* beginnen te zeggen en te ſchrijven, als *het duurde den ganſchen dag;* offchoon *ſtaande den veldtogt* min gebruikelijk is.

Van *duren* komt daarenboven *voortdurend*, eigenlijk deelw. van *voortduren*, dat even onz. is, als *geduren* en *duren*: *De geweldenarijen duren nog ſteeds voort; uitduren: Het duurde haar leven uit, maar wat toen ook afgedragen;* en eindelijk *verduren*, waarin het werkw. door *ver*, zoo als doorgaans, bedr. wordt gemaakt:

Hoe

Hoe duurzaam 't ook moog schynen,
Eenmaal zal zyn glans verdwynen;
Maar schoon 't all' tot stof moog keeren.
Gy blyft staand', o Heer der Heeren —
Gy, die d'eeuwen acht als uuren,
Zult all' eeuwigheid verduuren. L. D. S. P.

Aanhoudend, in den zin van bij voortduring steeds, gestadig, of voortdurend, is een bijw. en naamw. doch in den grond een deelw, van *aanhouden*, duren. Van hetzelve komt *aanhoudendheid*, in den zin van voortduring: *Bij aanhoudendheid*. Dat het werkw. ook voor met eenig aanzoek volhouden gebruikt wordt, blijkt uit het laatst aangehaalde van DE DECKER (*). Overigens wende men zich, ten aanzien van hetzelve en *verduren*, tot het *Taalkundig woordenboek*. *Aanhoudend* laat zich in den vermelden zin door *onafgebroken* vervangen, dat geheel iets anders is, dan *onverbroken* en *ongebroken*, bij BILDERDIJK, in:

Waar bleeft ge, o vaadren deugd, en onverdeelbaar leven,
En onafscheidbre disch, en ongebroken trouw?

Onverstoord, en *ongestoord*, in POOTS

Naer d' ongestoorde rust, die hier geen mensch geniet,

verschillen wederom anderzins van *onstoorbaar* in:

De onstoorbre rust der ziel verheft hem boven de aard.
BILDERDIJK.

Dit

(*) Waar een weinig hooger de bedenking, dat de Vorst niet ligt tot den dood van JOANNES verslaan zou, beantwoord wordt met: *Misschien ten eerste niet, maer hou geduurig aen.*

Dit laatste is evenzeer voor verstoring onvatbaar, als *onverderflijk* voor geen verderf vatbaar, in:

Loflauwerblaen zyn onverderflyk. ROOT.

Zoo is *onverwelkbaar*, bij ANTONIDES, in:

Aldus hangt Haarlem noch het Graaffelyk geweer
In 't midden van 't gesternte, tot onverwelkbare eer;

onvatbaar voor een verwelken, van welks menigvuldig leenspreukig gebruik, onder anderen, POOTS

Hoe haestigh kan de jeugt verwelken en verslensen!

een blijk oplevert; en *onvergankelijk*, in:

Daer ryst een ster; een teeken thans
Van onverganckelycken glans. DE DECKER.

of *door geen dood vergankelijk*, bij BILDERDIJK, met een stout gebruik van *door*, is onvatbaar voor deszelfden dichters anders *onvoorkoomlijk alvergaan*, waaromtrent PELS, naar zijne gewoonte, zoo eenvoudig schoon zong:

Wy, onse werken, staat, gebouwen, rykdom, vreugd,
't Is al vergangklyk: 't sy men ongemeene meeren
Uitmaale, of een stroom in haren loop gaat keeren —
Al dit, en wat wy doen, moet eindelyk vergaan.

AFSCHUWELIJK, GEDROCHTELIJK, NAAR, AKELIG, BESCHADUWD, BEWOLKT, BENEVELD, SCHEMEREND, DONKER, DUISTER.

Afschuwelijk is voor den mensch alle vergaan, en voorts al, waarvan hij even schuw is. *Afschuwelijk* behoorden voor hem ook andere dingen te zijn, die hij veel te algemeen minder schuwt. Teregt zong D'HULSTER:

Wraak, oproer, echtbreuk, broedermoord,
Afschuwelijke schrikgedrochten!

DE DECKER zou, in plaats van:

Onreine dronkenschap, verfoeyelycke prye!

zekerlijk ook *afschuwelijk* geschreven hebben gehad, zoo hij zich de prij meer levendig als een beeld voor oogen had gesteld, en hiervan door geene afgetrokkene berekeningen van hare verfoeijelijkheid weerhouden ware geworden. Bij FEITH is het zelfs:

Afschuwlijk menschdom, dat van gruuwlen zwanger gaat!
Vervloekte waereld, daar Harpijen in regeeren!

Nopens deze laatste is het aldaar vervolgens:

't Zijn monsters, die natuur en pligt met voeten treên;
Gedrochten, 't saam gespitst op euveldaên en logèn!

en van *gedrochten* wemelt het ook bij andere dichters. Nopens geen der minste is het bij VONDEL:

't Wanschapenste gedrocht — uit d' eeuwge duisternis,
('t Hair rijst te bergh, mij gruwt) zoo gruwelijck als z' is;
De vierde zuster van de doodsche Razernijen, enz.

Klom nu de gewoonte van dergelijke wezens te schilderen tot de eerste ontwikkeling der taal, dan kon de gissing van TEN KATE plaats vinden, dat *gedrocht* van een Angelf. woord afstamde, hetwelke plagen aanduidde, en zouden dus *gedrochten* eigenrijk plaaggeesten zijn geweest; maar Neerlands groote Etymologist helt zelf reeds meer over, om *gedrocht*, in den eigenlijksten zin, voor eene vrucht van menschen, enz. te houden, welke, uit hoofde van hare wanschapenheid den naam van *kind*, *jong*, enz. niet verdiende, en hierom met dien anderen bestempeld werd. Dat *gedrocht* oorspronkelijk in der daad een wanschapen monster, eene wanstaltige misdragt, was, bewijst voorts deszelfs uitspruitsel *gedrochtelijk*, daar hetzelve voor *wan-*

ſchapen, *monſterachtig*, enz. wordt gebruikt: *Welk een gedrochtelijk ſtelſel!* Een *gedrochtelijk groot hoofd* is een hoofd, dat naar evenredigheid te groot is, zoo als dat van een wanſchepſel. *Gedrochten* noemt men voorts ook, behalve de vermelde dichterlijke ſchrikbeelden, monſterachtig groote en gevaarlijke dieren: *Een gedrocht van 40 voet lengte, bij de Natuurkenners den naam van* boa *voerende. De Noordſche ſchrijvers gewagen van zeeſlangen, als eindeloos groote gedrochten, die aan eilanden gelijken.*

Wat ſal ik van den loop der ſee verhaelen,
Van eb en vloed —— van meenig ſeegedrocht
In 't groote vocht? BRANDT.

Hier kunnen wij niet onopgemerkt laten, dat deze dichter aldaar evenmin op de verſchillende uitſpraak der *o* heeft gelet, als onze insgelijks boven zulke, voorheen tamelijk onverſchillige, maar thans gewigtige, kleinigheden verhevene tijdgenoot LOOTS, in de volgende vier regels van een en hetzelfde couplet:

En ſchudt met naar gehuil het bosch;
De lucht ſtort al haar plagen los ——
En wekt haar hoop al joltrend op;
Dan weder ſtijgt zijn woede in top.

Dichtregels, bij welker voorlezing een Waal zich even jammerlijk voor het gelach van anderen blootgeſteld vinden zou, als bij die der beide laatſte dichtregels van BRANDT; bij die van BILDERDIJKS

Dan hier op Sinon Vos
Werd uitgedonderd, die al vluchtend week in 't bosch;

en, om niet verder te gaan, bij die van HIGTS

Dus was 't, dat onze Vorst zelfs zijner vaadren lof
In raare wetenſchap der krijgskunde overtrof.

In dit laatste voorbeeld zou ons voorts het gebruik van *raar* voor *zeldzaam* niet heel dichterlijk schijnen, vonden wij niet bij DR. DECKER:

Is 't raer, als kunst en deugd in schilders 't zaam
vereenen,
Zoo heeft men hier wat raers. (het beeld van COLIJNS);

waar *wat raars* inmiddels niet zoo zeer aan *wat zeldzaams*, als aan *eene rarigheid*, beantwoordt, en hierom gepaster is, dan HIGTS *raare wetenschap*, en vooral dan *zeldene wetenschap*, of iets desgelijks, dat wij wel eens hebben aangetroffen. Het *naar* bij HIGT, onder anderen, in:

En laten elk een naar verlangen na ——
Doch in deez allernaarsten nacht
Zien we eindelijk het licht doorbreken,

vindt zijne wederga met name in:

Een tijd, zoo kommervol, zoo naar. VAN 'S GRAVENW.

De naerheit van de nacht, langduerigh zonder licht
Van sterren of van maen. VONDEL.

De Hoogleeraar SIMONS vereent *naar* met *akelig*:

De kreet, 't is brand! 't is brand! ontstelt de stad alom;
En 't akelig gelui der noodklok van den dom
Verdooft het naar gekerm van menschen en van dieren.

Het woord is, even als *noode*, aan *naauw* verwant, en eigenlijk evenveel als *na*, dat in *naë vrienden*, enz. ook bijvoegelijk is. *Naar* heeft als eerste afzonderlijke beteekenis die van *eng* ontvangen, en vervolgens eene aan die van *bang* grenzende, welke uit het *Taalkundig woordenboek* nog nader blijken kan, dan uit de aangevoerde voorbeelden. De nacht, nopens welken het daar gebezigd wordt, heet *hol* in BILDERDIJKS

Droevig — Als in holle nachten, Wen de noodstorm
blaast en giert.

en hoe algemeen zegt men niet: *in het holste van den nacht?*

Hoe men *akelig* bezigt, bewijzen voorts:

By 't akelig gekrysch der Frygiaansche fluit.
BILDERDIJK.

Hoor en beef bij 't aaklig tafereel. LOOSJES.

Op 't aaklig ledig ruim van 't eertijds scheeprijk nat,
HELMERS.

Verdrijf dit aaklig duister. FEITH.

Nopens de somberheid van eene digt beschaduwde plaats hebben wij het woord reeds door HOOFT gebruikt gezien. *Er heerscht eene akelige stilte*, laat zich ook zeggen en schrijven. Zulk eene stilte, somberheid, enz. persen nu den mensch zuchten af, waaruit het *Taalkundig woordenboek* de beteekenis van *akelig* afleidt; maar dezelve kan ook uit die van *kil* worden afgeleid, dat in het Vrisch *kel* luidt; zie WASSENBERGS *Idioticon*. De stilte en somberheid van een grootschen tempel, een heilig woud, enz. kunnen immers den mensch eene rilling aanjagen; uit hoofde van welke *akelig* zich meermalen op het gene *beschaduwd* is laat toepassen; offschoon dit laatste meestal slechts uit een aangenaam oogpunt beschouwd pleegt te worden, als zich door eene streelende koelte aanbevelende.

Beneveld en *bewolkt*, van lucht, uitzigten, enz. gebezigd, voeren steeds iets ongevalligs mede. DE DECKER gewaagt van *zuckelen en varen, door nacht, door nevelen*; en BILDERDIJK geeft aan *het rijk der doôn* den naam van *'t sombre nevelveld*. Tegen over de welgevallige schemering van den morgen staat de beklemmende, waaromtrent de Hoogleeraar LULOFS zong:

Toen

Toen d'avondschaduw op 't kerkhof nederzeeg,
En Hesperus met bleeken glans uit donkre wolken steeg;

In VONDELS *ruimte omgroeit met rijsgt' en rijs, als een schoutooneel besloten in de blaên, bij naere schemering*, heerscht soortgelijk een flaauw licht, als bij de avond- en morgenschemering. Zulk een licht verspreidde het lampje, waaromtrent BILDERDIJK schreef (*):

't Heeft niet vruchteloos geschemerd; want gy hebt het nagestaard.

Als *onze oogen schemeren*, of *het ons voor de oogen schemert*, worden wij slechts zulk een licht ontwaar. Het deswegens gebezigde werkw. schijnt aan het Gr. *σκια*, schaduw, verwant te zijn.

Naar mate de avondschemering verflaauwt, vangt er ten opzigte van het licht zulk een toestand aan, als in DE DECKERS *donkeren en droeven kerker*; en de nare nacht omhult zich met BILDERDIJKS

Donkre nevelstroomen van den bruin beschaduwden boog,

door hem elders *dompig zwart* genoemd, en welker benaming van *donker* overdragtiglijk menig onaangenaam denkbeeld aanduidt: *Donkere dagen, tijden, uitzigten, gelaatstrekken, gezegden*, enz. enz. Men zoekt het wortelwoord in een overoud *du*, dat zwart beteekend hebbe, en waaruit ook *duister* voortgesproten zij. Dit luidt in het Hoogd. *düster*, en zou, volgens ADELUNG, in tegenoverstelling van *dunkel* en *finster*, tot den lagen volksstijl behooren. Anderen ontkennen zulks, en gebruiken *düster*, zoo wel als *dunkel*, en genoegzaam in denzelfden zin. Ons *duister* heeft de beteekenis van het

(*) Aan *schemeren* soortgelijk eene kracht gevende als die van het *schimmern* der Duitschers, dat, nevens hun *flimmern*, aan ons *flikkeren* beantwoordt.

het Hoogd. *finster*, en duidt eene geheele afwezigheid van licht aan; terwijl *donker* eene ongelijke mindering van licht te kennen geeft, en het op een *donkeren* dag, in eene *donkere* kamer, enz. min of meer aan licht ontbreekt, maar nogtans niet *duister* is. Aan dit laatste woord staat *stikdonker*, enz. gelijk; en men vindt een zelfst. *duister* en *duisternis* aan den nacht verbonden, in:

Dees strek m' in duisternis der swarte nacht tot licht.
BRANDT.

Zijn fakkel heeft dien nacht de duisternis ontnomen.
FEITH.

Roeme een ander dan den luister
Van de zon in volle pracht;
Ik, ik houde 't met het duister,
Zing ter eere van de nacht. WISELIUS.

LICHTEND, SCHIJNEND, STRALEND, BLINKEND, GLINSTEREND, GLIMMEND, GLOEIJEND, GLOREND, LUISTERVOL, SCHITTEREND, VONKELEND, VLAMMEND, FLIKKEREND, FLONKEREND, TINTELEND.

Tegen over *het duister* staat *het licht*; van het bijvoegel. *licht*, dat met een thans in spelling van hetzelve onderscheiden *ligt*, in eene zamenstelling met *rood*, enz. welke het tegenovergestelde van *donker rood*, enz. is, genoegzaam ineen smelt. Eveneens nadert het zelfst. *licht*, Vries. *liucht*, Lat. *lux*, het zelfst. *lucht*. De wortel van het opgenoemde, het Lat. *levis*, enz. schijnt ons blootelijk in de vereeniging der letter *l* met verschillende klinkers te moeten worden gezocht; alswanneer het Lat. *lumen* en *luna* ook tot denzelven kunnen worden tehuis gebragt, en de *c* van het Lat. *lucere*, de *ch* van *liucht*, enz. evenmin een oor-

oorſpronkelijk beſtanddeel is, als de *ch* van het Hoogd. *nach*, *nicht*, enz. In allen gevalle komt van het bijvoegel. *licht* het werkw. *lichten*, duisternis verdrijven, met deszelfs deelw. en zamenſtellingen. Zelfſtandig gebruikt is *licht* het tegenovergeſtelde van *duisternis*, en de ſtof, welke deze verdrijft: *Het licht van den dag. Iets in het licht plaatſen.*

'k Spiegel in dit holle graf,
't Etherzuivre licht niet af. BILDERDIJK.

Hy zag een klare ſtar verdwynen,
Die hem verquikte met haer licht. POOT.

of een lichtverſpreidend vuur, of ligchaam, de van elders verlichte zijde van iets, enz. *Gaslicht. Het licht van den Gelderſchen hoek.*

Van 't rondt der maen met wiſſelbaere lichten;
Van 't gulde licht, dat alle licht doet ſwichten.
BRANDT.

Schijnen hebben wij reeds met *zien* tot eenen en denzelfden wortel gebragt; en het komt hier enkel in aanmerking, voor zoo veel het met dat andere woord overeenkomt; als men, bij voorbeeld, *de maan ziet helder* door *de maan ſchijnt helder* vervangt. Dan is *ſchijnen* een glans van zich afgeven, welks opvangen met de oogen door een bedrijvend *zien* wordt uitgedrukt. Die glans heet *ſchijnſel*, in:

Omgeven van den nacht,
Moet ik van uwe hemelpracht,
Alle gloed en ſchijnſel derven. BILDERDIJK.

en het vermelde *ſchijnen* wordt, met eene geringe verandering van beteekenis, door *uitſchijnen* vervangen, in:

Uw oude dapperheid heeft glansryk uitgeſchenen
Op 't veld van Waterloo. WILLEMS.

We-

Wederom anders wordt het in:

U eert het Noordt, in 't eeuwig ijs gelegen,
Ook dat gewest, daer 't licht der Sonn' eerst straelt.
BRANDT.

uitgedrukt; en nopens den afgegevenen glans is het:

Is geen vuur, geen lichtstraal meer,
Afgedaald uit hooger sfeer. BILDERDIJK.

Roeme een ander 't goud der stralen,
Die de God des daags ons schenkt. WISELIUS.

Dan baadt ge u in den gloed van gouden zonnestralen.
WARNSINCK.

Een ligchaam, dat glans afgeeft, wordt, even als de glans zelf, met een woord, waaraan *blank*, *blijde*, *blier*, enz. verwant schijnen te wezen, gezegd te *blinken*:

Haar luister blinkt alom, ja schittert ons in d'oogen.
SPANDAW.

Blinkend, schittrend, alverbazend,
Breekt het vlammend hemeloog
Door, *enz.* BILDERDIJK.

Dezelfde gebruikt, nopens een glansafgevend ligchaam, het woord *glinsteren*, in:

Sints toont geen Godheid meer het glinstrend aangezicht.

Een woord, dat evenzeer aan het oude onz. *glanzen* verwant is, als *schitteren* aan *schijnen*. De wortel is dezelfde *l*, waarover zoo even bij *licht* gehandeld is. Voor deze eene *g* zettende, vormde men eerst *glas* (waarover zie het *Taalkundig woordenboek*) en voorts het evenveel beteekenende *glans*:

Waar hij met haar den glans verbeidt,
Van 't eeuwig morgenrood. LULOFS.

Straalt

Straalt nog uw glans, o zon! op dit gewest? FEITH.

het onz. *glanzen* en *glinsteren*, met en benevens *glimmen*, dat die woorden wel eens vervangt:

Het gesleten ploegijzer in de vore glimme. VONDEL.

Een dolk glimt in zijn hand. D'HULSTER.

het daarvan komende *glimp:*

't Was toen een valsche glimp van vrijheid u verblindde. WILLEMS.

het Vriesche *gleum* en *glandig*, dat aan *gloeijend* gelijk staat (zie WASSENBERGS *Idioticon*); ons *gloeijen:*

Waarop het schitt'rend avondrood
Met purpren weerschijn gloeit. LULOFS.

gloed, niet slechts hetgene gloeit, maar ook de daad van gloeijen:

Ook blies het eerst zijn ademtogt
Dat kostbaar licht in gloed,
Dat alles, wat hij verder wrocht,
Zoo heerlijk prijken doet. TOLLENS.

Vergeefs by 's dichters avond, hoe zyn ochtend blinken mogt,
Hoe zyn middaghitte blaakte, schittering of gloed gezocht. BILDERDIJK.

gluren, GR. γλαυσσειν, en *gloren:*

Heeft het lampjen, dat ik torschte, licht niet helgenoeg gegloord? BILDERDIJK.

gloor, bij HOOFT, en *glorie*, Lat. *gloria*. Zonder *g* vormde zich, in overeenkomst met al het vermelde, het eigenlijk en oneigenlijk gebruikte *luister:*

Nu 't weer zijn loop verlengt,
En Gods gewrocht, voor ons geneigd,
Tot hooger luister brengt. TOLLENS.

Bij

Hij zij doorluchtig in den strijd,
En blijf de luister van zijn tijd!
VAN 'S GRAVENWEERT.

van waar *opluisteren*, *luistervol*, enz.

Thessaaljes jeugd verzwolg dien luisterrijken praal
Met de oogen, *enz.* BILDERDIJK. enz. enz.

Vol van *geschitter*, *schittering*, enz. is ook bijkans alle dichterlijk opstel:

Toen schitterde uwe deugd, o Nederlandsche vrouwen!
SPANDAW.

Geen lauwer schittert mij in de oogen. WARNSINCK.

Wij suffen en hij zweit den schitterenden degen.
VONDEL.

Uw zon, die d'aerde braet,
Het zilver hier vereert met schitterender glansſen.
POOT.

Het *flikkert* en *flonkert* er:

Hem lokt geen ydle flikkerpraal. BILDERDIJK.

o Eeuw van glans en roem, nog flonkert ge ons in de oogen. SPANDAW.

In duizent zaeken blinkt zyn wysheit met geflonker,
Gelyk een star in 't donker. POOT.

Het is geen flonkring van gesteent'
Die 't kronengoud zijn glans verleent. BILD.

Het *vlamt* en *vonkelt* en *tintelt* er:

Met zinnebeeld en spreuk in 't hard kristal gedreven
Met fonklend diamant. SPANDAW.

De starren tintlen in haar kracht. HIGT.

Geen

Geen vleiend lonken van de lust
—— Stoort zijn kalme hemelrust,
Door 't tintlen van oneedle vonken. BILDERDIJK.

Wat al tintelende lonkjes
Waakzame ijverzucht ontroofd! WISELIUS.

Hoe schokt ge een maagd de tintlende ingewanden!

bij BILDERDIJK, wordt, door het voorafgaande, dat ARIADNE, *van Naxos bruischend strand*, den trouwloozen THESEUS

Naoogt met de woede in 't blakende ingewand,

derwijze bepaald, dat wij daarbij aan geen *ketelen*, zoo als *tintelen* door KIL. omschreven wordt, te denken hebben. Het woord komt met *tintel*, Vries. *tonder*, Hoogd. *zunder*, enz. van *zunden*, Lat. *cendere*, dat in *accendere* bedr. wordt, maar buiten de zamenstelling onz. moet zijn geweest, en genoegzaam evenveel moet hebben beteekend, als *vonkelen*. Dit voortdurend werkw. van *vonken*, is inmiddels ver van in het Lat. zoo onwraakbaar eene maagschap te hebben, als *tintelen*, en vooral *vlammen*, dat zoo dikwijls wegens de oogen, enz. gebruikt wordt.

VERFRISSCHING, VERKWIKKING, LAFENIS, BAAT, HULP, HEUL, HEIL, NUT, VOORDEEL.

In het Hoogd. *frisch* vereenigen zich, met de beteekenissen van het onze, die van ons *versch*, dat men hierom voor eene bloote verzachting van *frisch* houdt, aan welke men metter tijd eenige der beteekenissen toewees, die dit woord oulings had. *Frisch* bleef die van koel en verfrisschend behouden, welke men in *frissche lucht*, en *frisch water*, in HIGTS *frissche beek bezoomd met bloemen*, enz. aantreft, en voorts die van, zoo als frisch water, ook tot verfrissching geschikt zijn;

dus onbedorven, onverflenst: *Is dat vleesch wel regt frisch? Het ooft zag er zoo frisch uit;* die van 't in voorkomen aan zulke dingen gelijken, zoo als HIGTS *frisfche krans van bloemen; een frisfche karel*, waarin de laatstgemelde beteekenis, die van gezondheid, kracht en hieraan verbondene aanzienlijke grootte, vereenigt, welke in *een frisfche ham* de heerfchende is. Hoe veel aanfpraak inmiddels ook zulk een ham, in het laatfte opzigt, en dat van onbedorvenheid, op den naam van *frisch* hebben moge, hij is niet meer *versch*, en in het Hoogd. niet *frisch*, in den zin van het laatfte woord, als hij gerookt of merkelijk zout is. Om dezelfde reden is een ftuk vleesch, hoe *frisch* anders ook, niet *versch*, als het reeds eenigen tijd geleden is, dat men het flagtte; en uit het denkbeeld van tijdsverloop na het flagten fproot metter tijd dat van alle tijdsverloop, na dat men den tegenwoordigen vorm aan dingen gaf, die men *versch* noemde, wanneer er ten hunnen opzigte geen zoodanig tijdsverloop had plaats gegrepen, zoo als *versch brood*, *verfche boter*, enz. Gevogelte, eijeren en water, zijn *versch*, als het kort geleden is, dat zij gedood, gelegd, en in de watervaten gedaan werden; wel te verftaan, als het water toen nog onbedorven en niet zout was; want *versch* en *zout* zijn evenzeer tegenftrijdigheden, als *versch* en *oudbakken*. *Ververfchen* is, bedr. min zout maken, door iets verschs vervangen, of zich iets even levendig herinneren, als toen het nog versch in het geheugen lag; onz. verfche levensmiddelen aanfchaffen: *Men ververscht thans veelal te Rio Janeiro. Zich ververfchen* is genoegzaam evenveel als *zich verfrisfchen;* en *verfrisfchen* over het algemeen is frisfcher, of op nieuw frisch, maken: *Schoonmaken verfrischt een huis.*

Van daar hij s' morgens brengt den dag,
Tot daar hij 's avonds, moê gereeden,
In Thetis fchoot verfrischt zijn leden. HIGT.

In

In dit laatste had *verfrischt* niet door *ververscht*, maar in tegendeel door *verkwikt*, kunnen worden vervangen, welks wortelwoord *kwik* eene bijzondere levendigheid aanduidt. Tot deze gaat iemand over, die van het weder, enz. gezegd wordt te *verkwikken*, en hij, die *zich verkwikt*, of wien iets *verkwikt*, dat menigerlei dingen plegen te doen:

De zon, die 't al verquikt, verquikt geenszins zyn hart. VONDEL.

De slaep verquik mij door sijn rust. BRANDT.

Wort met Indiaensche geuren
Opgeholpen en verquikt. VONDEL.

Tot verkwikking van een dorstigen behoort *laven*. Dit is, volgens ADELUNG, het bedrijvende van *leven*, en beduidt doen leven; maar ons schijnt die Duitsche Etymologie haast al te Metaphysisch, en veel eenvoudiger de onderstelling, dat *laven* aan het Lat. *lavare*, Gr. *λουειν*, verwant is, en eigenlijk wasschen, afspoelen, beteekent; zoo dat het eigenlijk tot een overvloedig stillen van den dorst behoore:

Soo moet de kuipe sien,
Die vriend en vreemdeling moet laven. HUYGENS.

Het is in VONDELS bekend *gespijst en gelaeft* het tegenovergestelde van *spijzigen*; en *lafenis* wordt in:

Zelfs d'ezel, die zich kreunt aan juk noch koorden,
Vindt laafenis aan haare frissche boorden. L. D. P. S.

ook tot dorst lesschen te huis gebragt, doch heeft in *lafenis der ziele* den zin van troost, enz. terwijl de *lafenis*, die men bij een geneesmiddel, enz. vindt, aan *baat*, *hulp*, enz. gelijk staat.

Baat, van waar *baten*, is niet slechts aan het

en *buit* verwant (*), maar ook aan *boete*, de daad van boeten, in *boete doen*, of eene opbrengst, waardoor iets wordt goed gemaakt; dat door *boeten* wordt uitgedrukt:

Nu Lantsheer, boet uw lust met ryen en hoveeren.
OUDAEN.

Geene eeuw, geen aenwas, had
Dien zwaeren val geboet, die schade kunnen keeren;

welke laatste woord VONDEL hier in den zin van verkeeren, goedmaken, bezigt. Hetgene tot zulk goedmaken diende, of de boete, kwam hem te baat, die ze ontving; zoo als de offers in den Israelitischen tabernakel en tempel, dat meestal zulke boeten voor begane misdrijven waren, als de Oosterlingen nog steeds in menigte plegen op te brengen. Zij baatten hem, wien zij werden opgebragt; en zulk een persoon kan men, wel is waar, bij *baten* in den derden naamval, maar *lust*, enz. bij *boeten* in den vierden schijnen te plaatsen; doch de Etymologie klimt boven den tijd der invoering van onderscheidenlijke dusgenoemde naamvallen. In allen gevalle is *baten* bevoordeelen:

Spanje, 't baat u niet; ik heb de schaê geboet.
HUYGENS.

Wat

(*) Zie *bladz.* 326. Bij het daar en hier opgemerkte voegen wij, dat het eerste gedeelte van *Batauwe* ook aan ons tot *baat*, *bet*, enz. scheen te behooren, tot dat wij door het *specimen inaug.* van den geleerden N. CARBASIUS, *de institutis juris publici et privati inter Batavos*, overgehaald werden, om aan te nemen, dat zij, die uit Catten- Chassen- of Hessenland naar de Batauwe verhuisden, den naam van *Batten* voerden.

Wat baat het ons, dat we in de hooge hemelsporen
Ontdekken, welk een licht verrijst of gaat verloren?
LOOTS.

en *baat*, voordeel, in *baat vinden*, en in *baatzucht* en *eigenbaat*, na genoeg even veel als *gewin*, bij DE DECKER, in:

Een zacht en zalig sterven,
Dat waere myn gewin. Och mogt ik dat verwerven!
Ja, zegt zyn erfgenaem, dat waer ook myn gewin!

Bij velerlei dingen vindt men niet slechts *baat*, maar ook *hulp*, dat aan *heul*, *heil* en *heel*, verwant is. *Hulp* verschaft met name een heelmeester, en voorts een geneesheer, tot welks bijstand aan kranken het werkw. *helpen* bijzonderlijk pleegt te worden te huis gebragt:

Geneeskunst, heilgodes, tot wie van 't steenend bed
Zoo menig bede rijst, op dat gij helpt en redt! LOOTS.

Nopens het verdere gebruik van *helpen* en *hulp*, en nopens derzelver maagschap in andere talen, raadplege men het *Taalkundig woordenboek*; waar daarentegen *heul* en *heulen* wederom min naauwkeurig behandeld zijn. *Heul zoekt men* wel eens bij kwakzalvers; maar *heul* bij hen, bij geneesheeren, bij eene artsenij, enz. *vinden*, is min gebruikelijk, en het woord heeft zich tot andere hulp beginnen te bepalen, en tot opbeuring en troost voor de ziel. *Heul* en *troost* vindt men veel bijeen; en HIGT vangt een Bruiloftsdicht bij wege van zang en tegenzang aan, met aan den ongehuwden staat toe te voegen:

Gij zijt ons heul, en heil en wensch!

Met iemand heulen is bij hem heul zoeken, en hem wederkeerig heul verschaffen:

Tegen eigen hart met de onderdrukkers heulen. BILD.

Eene *heul* is een hulpmiddel, om over een watertje

te geraken, een bruggetje. Daar hetzelve oudtijds veelal gebrekkig was, liep men bij deszelfs gebruik met rijtuig een gevaar, uit hoofde van hetwelke men elkanderen vasthield, omhelsde, enz. Zie HEEMSKERKS *Bataafsche Arkadia*. *Heil* is een ongekrenkte welstand, een heele, gave en ongeschondene, uit- en inwendige gelukstaat:

Waar wordt op aarde een heil, zoo groot, zoo rein, gevonden,
Als 't heil van man en vrouw, door huwlijksmin verbonden?
Ja! welgelukkig hij, enz. SPANDAW.

Van dit woord moet men een werkw. *heilen*, heil aanbrengen, gevormd hebben gehad, daar deszelfs oud deelw. *heiland* nog in gebruik is. Van *heil* komt voorts het reeds behandelde *heilig*, en *heilzaam*, dat heil aanbrengt, maar niet, die zulks doet.

Nuttig laat zich daarentegen wegens personen en zaken beide gebruiken: *Welk een nuttig man in de zamenleving! Allernuttigst was zijne uitvinding.* Wegens zaken alleen gebruikt men voorts het eenvoudige *nut:*

Hoe zij haar geest versiert met nutte kundigheden.
SPANDAW.

Van hier het zelfst. *nut: Ik zie daarin weinig nut:*

De deugd blinkt als ze blaekt, klinkt als ze word geslagen,
Word tot haer nut geploegt, wanneer ze word geplaegt.
DE DECKER.

Van hier *nutten*, onz. nut aanbrengen, Hoogd. *nützen*, en bedr. zoo als *nuttigen*, eten, of drinken, maar voorts ook anderzins ten zijnen nutte aan-

aanwenden, Hoogd. *nutzen*; alwaarom *nutbaar* zoo aan het Hoogd. *nützbar*, nut aanbrengend, als aan *nutzbar*, dat genut kan worden, beantwoordt:

Maer dat men by die lamp, die eer der(*) Hemellichten;
Hand reppe, zweete, 'poog wat nutbaers te verrichten!
DE DECKER.

Dat *genieten* aan *nutten* verwant is, meldt reeds het *Taalkundig woordenboek*.

Voordeel is het tegenovergestelde van *nadeel*, *achterdeel*, *interdeel*, dat naar het Hoogd. *hintertheil* gevormd is, waaruit men *achterdeel* ook schijnt te hebben ontleend, tot welks verzinning eene averegtsche Etymologie van *voordeel* aanleiding schijnt te hebben gegeven. Als men, namelijk, in dit woord, *voor* tot de plaats betrok, van welke het deel genomen werd, moest het tegenovergestelde *achterdeel* luiden; maar hiervan bediende men zich te minder, om dat het door eene onaangename dubbelzinnigheid gedrukt werd; en men gevoelde zekerlijk tevens vrij algemeen, dat *voor* in *voordeel* tot den tijd behoorde, waarop men het deel naar zich nam; alswanneer het tegenovergestelde door *nadeel* moest worden uitgedrukt. Ons althans schijnt het dus met de zaak gelegen te zijn. Onze hedendaagsche tafelgereedschappen en gebruiken zijn eerst voor twee of drie eeuwen uitgevonden. Voor dien tijd gebruikte men borden, noch vorken, en messen waren ook schaarsch. Als de spijs op tafel kwam, verscheen er een voorsnijder, bij de Romeinen veel-al

(*) In des dichters werken, *I. deel*, *bladz.* 153, staat hier zekerlijk ten onregte *de Hemellichten*; en *Wat* schijnt op dezelfde *bladz.* *Want* te moeten zijn, in:

Een grove wolle broeck, een kale mantellap,
Zyn meerendeels de vrucht des booms der wetenschap;
Wat kunst heeft thans geen heil van Vorstenbuil te hopen.

al CARPUS geheeten, en door den gastheer met *carpe, carpe!* (snijd voor, CARPUS!) aan het werk gezet. Zoo haast dit afgeloopen was, nam de aanzienlijkste gast het eerste een deel naar zich, en werd hij genoodigd om het beste te nemen. Het deel der volgende gasten was gevolgelijk van minder allooi; en, hoe beter en grooter het *voordeel* was, hoe slechter en kleiner het *nadeel* vallen moest. Bij onze voorouders had er ook iets desgelijks plaats; maar veelal was een iegelijk er zijn eigen CARPUS, dat op het *nadeel* den nadeeligsten invloed hebben moest. Veelal deed men zekerlijk aan hetzelve groote afbreuk, door een groot *voordeel* voor zich te nemen. Op zulk eene wijze bekwam, onzes erachtens, *voordeel* deszelfs tegenwoordige beteekenis, en *nadeel* de tegenovergestelde, welke niet slechts aan die van *afbreuk* paalt, maar ook aan die van *schade*, in het Vries. *schâde*, en hetzelfde als het Holl. *schaerde*, of *schaar*, waarmede *scheuren* vermaagschapt is, eene breuk aan het buitenste van beschadigd aardewerk, houtwerk, snijtuig, enz. waaraan *schande*, *schenden*, het Lat. *scindere*, ons *scheiden*, enz. ten naauwste verwant schijnen te wezen.

ACHTER, ACHTERLIJK, ACHTERLATEN, ACHTERSTELLEN, ACHTERSTAAN, ACHTERHALEN, ACHTERHOUDEND, ACHTERKOUSIG, ACHTERDOCHT, ACHTERDEUR, ER ACHTER SCHUILEN, ER ACHTER KOMEN.

Al betrekt men *voor*, in *voordeel*, ook nog zoo zeer tot den tijd, op welken het deel genomen werd, dan zou het tegenovergestelde van dat woord nogtans *achterdeel* kunnen luiden, bijaldien *achter* derwijze aan *na* beantwoordde (*), als het *Taalkundig woor-*

(*) Uit hoofde van zijnen, op *bladz.* 24 vermelden, oor-

woordenboek verzekert; maar, in het aldaar ten bewijze aangevoerde: *Ik kwam achter hem*, vinden wij geenen den minsten grond voor de gezegde onderstelling. Het laat zich wel in dezen of genen zamenhang door *ik kwam na hem* vervangen, om dat het eene tegelijk met het andere door een en denzelfden persoon, die alsdan *achterna komt*, kan worden gedaan; maar desniettegenstaande blijft het eene wezenlijk van het andere verschillen. Geenerhande verschil is er daarentegen in het Nederduitsch

tus-

oorsprong schijnt het zulks even goed te kunnen doen, als *voor* het tegenovergestelde van *na* kan zijn. Want er is eigenlijk tusschen *achter* en *van* geen onderscheid; en *na*, waaruit *van* gesproten is, verschilt zoo weinig van *vo*, waarschijnlijken wortel van *voor*, dat dit laatste aan *van* verwant kan worden geacht; zie *bladz.* 27. Ja wij hellen thans grootelijks over, om het gronddenkbeeld van *voor*, even als dat van *achter* en *van*, slechts in een afstand te zoeken, welken die woordjes tusschen het voorwerp, waarbij men ze voegt, en een ander voorwerp, plaatsen. Zulk een afstand wordt voorts ook door *giuds* en *ginder* aangeduid, en door het daarmede naauw vermaagtschapte *gene*, in: *aan gene zijde*, en als het woord tegenover *deze* staat. In *hetgene* is de aanduiding van afstand min zigtbaar, maar allerklaarblijkelijkst heerscht zij wederom in *heen*, *henen*, *hene*, Vries. *hinne*, als men *ik moet heen*, enz. zegt; en zij ligt buiten twijfel op den grond in *hinder*, dat eigenlijk aan *ginder* moet hebben gelijk gestaan, en vervolgens, even als het Hoogd. *hinter*, en *inter*, in *interdeel*, die beteekenis van *achter* verkreeg, waarover het *Taalkundig woordenboek* reeds handelt, en waaruit *hinderen* de kracht ontleende van terug houden, en beletten om met iets voort te gaan.

tusſchen de verbuiging der woorden, die door *achter* geregeerd worden, en, volgens het *Taalkundig woordenboek*, dan eens in den derden, en dan eens in den vierden naamval, zouden ſtaan. Hier wordt onze taal naar het Hoogd. gewrongen, waar de voorzetſels dan eens door *den*, maar dan eens wederom door *dem*, gevolgd worden. Wij, die deze verbuiging van het lidwoord niet hebben, kunnen ſlechts gezegd worden, hetzelve achter voorzetſels te knikken.

Zoo knikken wij nu ook de voorzetſels zelve in: *naar onderen*, *voren*, *achteren*, *van onderen*, *van voren*, *van achteren*; maar *te* gebruiken wij bij dezelve op verſchillende wijzen, *ten onder*, *te voren*, en *ten achteren*, ſchrijvende, welk laatſte in vorm aan *ten minſten*, enz. gelijk ſtaat, en zich meermalen door *achterlijk* laat vervangen. Dus zegt men: *Ik ben met mijnen arbeid ten achteren*, of *achterlijk*. Bij iemand *ten achteren zijn*, is *achterlijk* met de betaling van het verſchuldigde, maar bij *ten achteren geraken* kan die verwisſeling geene plaats vinden, dan met eene geheele verandering van de uitdrukking in die van *met de betaling*, *enz. achterlijk worden*. Van hem, met wien dit het geval is, zegt men ook, dat hij *achteruit gaat*, zoo als wederom een ander *achteruit leert*, enz. als zijne onkunde, enz. toeneemt.

Achterlaten zou, volgens het *Taalkundig woorwoordenboek*, behalve den zin van, als men heen gaat, achter zich laten blijven (waaromtrent men zich het opgemerkte, in de aanteekening op *bladz*. 292, zal herinneren) ook dien hebben van ſtervende nalaten; maar in der daad ſchijnt zulk een bezigen van het woord ons niet gebruikelijk, dan wanneer men den dood figuurlijk als een vertrek voorſtelt, en zegt: *O hoe weinig vermag men in het graf mede te nemen; al het overige moet men achterlaten! Bij zijn verſcheiden liet hij vijf onmondige weezen achter.*

Zij

Zij gaat
Gehoorzaam, doch bedroefd, dat zij u achterlaat.
SPANDAW.

Het voorzetfel heeft in dit alles de beteekenis van achter zich, gansch anders dan in *achterftellen*, dat hetgene, waarachter men, eigenlijk of oneigenlijk, iets ftelt, doorgaans bij zich heeft. Dingen, of perfonen, nopens welke er niet vermeld wordt, waarachter men ze ftelt, wordt men gezegd *achteraf te ftellen*, of *te zetten*; en nopens die perfonen, of dingen, zelve zegt men, dat zij *achteraf ftaan*. *Achterftaan* is het tegenovergeftelde van *voorgetrokken worden*: *Daar men zijnen broeder voortrok, ftond hij fteeds achter.*

Achterhalen is iemand, of iets, waarachter men is, halen, of bereiken, welke laatfte beteekenis *halen* dikwijls heeft. Eigenlijk is het in zijn hal, of hol, flepen, voorts naar zich trekken, zoo als iets, dat die zijde der balans, waaraan het hangt, nederwaarts, en de andere zijde, met het daaraan hangende, opwaarts haalt: *Ik geloof niet, dat zij nog honderd pond halen zal*; eene beteekenis, van welke *halen* tot diegene overgegaan is, die zij heeft, als men zegt, dat iemand *bij een ander*, *in ouderdom*, *enz. haalt*; en tot die van *het halen*, eene ziekte te boven komen, en *het voorgebergte halen*, hetzelve te boven zeilen. Naar zich wordt men nu ook iemand geacht te trekken, wien men nazeilende, narijdende, enz. bereikt. Hierom wordt men gezegd hem *in te halen*, of *te achterhalen*:

Zy meenen u in 't loopen te achterhalen. BILD.

Achterhoudend is het tegenovergeftelde van *openhartig*. Terwijl dit laatfte iemand aanduidt, die zijn hart gaarne open legt, beteekent het andere iemand, die overhelt, om zelfs voor zijnen besten vriend te verzwijgen, hetgene hij ongehinderd ver-

mag

mag, en uit hoofde van zijne betrekking behoort, mede te deelen: *Zulk eene achterhoudendheid stoot alle vriendschap terug.* Daarentegen noemt men iemand, wien BRANDTS *bleekmakend' argwaen dag en nacht knaegt*, *achterdochtig* en *achterkousig*, dat, offchoon *achterkosen* wel eens voor *achterklappen* gebruikt mag zijn, met *kwaadsprekend* niets gemeens heeft, maar hem aanduidt, die allerlei bejegeningen van achteren, achterna, of als dezelve voorbij zijn, kaauwt, zoo als ULYSSES hetgene AJAX hem, volgens VONDEL, te *kaauwen* gaf, een mensch vol achterdocht, dat de kwaadspreker uit hebbelijkheid niet kan zijn, aangezien het minste argwanige vermoeden, of ander nadenken, hem den mond zou sluiten.

De *achterdochtige* denkt van achteren na, over hetgene de *achterkousige* kaauwt; en meermalen heeft *achterdocht* eene goede beteekenis: *Wanneer zult gij eens wat meer achterdocht beginnen te krijgen; het is of gij nergens erg in hadt.* Doch meestal komt het woord in dien zin voor, welken het *Taalkundig woordenboek* aan hetzelve geeft:

Dat toch uw achterdocht geen quaê gedachten voede.
BRANDT.

Als jammer en ellende om 't hoofd des sterflings woedt,
Sluipt achterdocht zelfs in 't voortreffelijkst gemoed.
LOOSJES.

Waarheen? geweldenaar! beproef nog eens uw list,
Verdeel der Vorsten magt, wek achterdocht en twist!
SIMONS.

Achterdenken laat zich in de beide vermelde beteekenisfen als zelfst. naamw. ook gebruiken.

Bij de ongevallige karakters van den achterdochtigen, of achterkousigen, en den achterhoudenden, komt

komt, in de derde plaats, dat van hem, die steeds eene *achterdeur* openhoudt, zich met evenveel welke zaak niet verder inlaat, dan zoo, dat hij steeds vermoge terug te treden, en de ongelegenheden nog in tijds te ontwijken, die zulk eene zaak hem anders mogt kunnen berokkenen. Zulke menschen zijn, in den volsten nadruk, voorzigtig als de slangen. Wee den opregten, die zich door hen tot eenige onderneming laat aanmoedigen. Zij zelven blijven uit looze lafhartigheid steeds achter de schermen, en sluipen, zoo haast er hun aldaar ook iets kan schijnen te bedreigen, door hunne *achterdeur;* waarna zij zich somwijlen bij de zegevierenden met een onbeschaamd gelaat derwijze vertoonen, als of zij nimmer tot derzelver tegenpartij behoord hadden.

Nog vloekwaardiger is een vierde ras van menschen, die, volgens BRANDT,

Met schijnheiligheden
Vermomt, verwoedt verwoesten land en steden.

Deze verschijnen dadelijk op den voorgrond, maar met een masker van ongemeene deugd en godsdienstigheid, terwijl zij inmiddels de gevloektste middelen ter voorzetting van hunne ondernemingen beramen en bewerkstelligen, en niet slechts hunne vijanden het meest mogelijke leed berokkenen, maar ook hen, voor wier beschermers zij zich uitgeven, met al het hunne meedoogenloos opofferen, en regtstreeks het tegendeel van dat gene doen, waartoe elk zich ten opzigte van zijne onderhoorigen verpligt moet achten. Bij zulke schijnheiligen, en vele anderen, *schuilt er iets achter* de mom, waarmede zij hunne goddeloosheid aan het min doorziend oog onttrekken. Op die mom doelt inmiddels geen *er achter komen;* neen, maar op eene zaak zelve, welke van voren bedekt is, maar van achteren open ligt. Om te vernemen, hoe het daarmede regt gesteld

ſteld zij, poogt men daarachter te geraken. De gezegde ſpreekwijze is derhalve zoo veel, als het regte verſtand van eene ingewikkelde zaak erlangen.

NIEUWSGIERIG, WEETGIERIG, LEERGIERIG, LEERGRAAG, LEERZAAM, OPMERKZAAM, OPLETTEND.

BRANDT verwisſelt het *weetſuchtig brein* met

't Nieuwsgierig brein, dat meenig mensch verleidt,
Om 't hoog en diep van Gods geheim te weten.

en geeft dus aan *weetzucht*, of *weetgierigheid*, en *nieuwsgierigheid* beide den zin van eene zucht, om dingen te weten, welker begrip het menſchelijk vermogen te boven gaat. Beide vertoonen zich bij hem van eene kwade zijde, uit hoofde van het voorwerp, waarnaar zij zich bij hem rigten; en zoo hangt beider goede en kwade beteekenis ſteeds van derzelver voorwerp af. Verſtaat men door hetgene de *weetgierige* gaarne wist, en door het nieuws, waarnaar de *nieuwsgierige* begeerig is, allerlei dagelijks voorvallende beuzelingen, bij welke hij eigenlijk geen belang heeft, en tot welker navorſching hij uit gebrek aan nutte bezigheid, of aan ſmaak voor edeler voorwerpen van onderzoek, wordt gedreven, dan zijn *weet-* en *nieuwsgierigheid* beide laakbaar; hetgene zij buiten dat laatſte geval, en het andere door BRANDT vermelde, beide evenzeer niet zijn; voor zoo veel zij in geene te ſterke zucht ontaarden, om dingen te weten, welker kennis wel niet onnut, maar echter vrij onnoodig, en inmiddels niet, dan met verzuim van nuttere bezigheden, te verkrijgen is.

Want men denke niet, dat *nieuwsgierigheid* zich door zijn zamenſtel merkelijk van *weetgierig* onderſcheide. Al, wat wij niet weten, is immers, als wij het weetgierig navorſchen en leeren kennen,

voor ons iets *nieuws*, en dus zoodanig iets, als waarnaar de begeerte van den *nieuwsgierigen* zich uitſtrekt, zoo men haar naar zijne benaming afmeet. Dan verkeert zij geenszins enkel omtrent eene of andere ſoort van Courantennieuws, Staatnieuws, ſtad- en dorpnieuws, en wat er meer van dien aard is. VONDEL ſtrekt haar veel verder uit, daar hij, het hol van een ſchip bij uitſtek bezigtigenswaardig keurende, zingt:

Nieusgierigh loopt vrij heen doorſnuffelen, o zotten!
Te Napels en te Rome Italiaenſche grotten;

en bij HIGT zegt een zanger, zijn verlangen, dat alles naar hem luistere, betuigende:

Dat 't leeurikje om mij heen op ligte ſchachtjes drijft,
Of boven in de lucht nieusgierig hangen blijft.

CATS gebruikt het oude *nieusgier* in:

Dus blijft het nieusgier volk, in overgroot verlangen,
Ontrent den hoogen berg met al de ſinnen hangen.

Weetlust inmiddels, in welks laatſte gedeelte men niets van eene brandende en overmatige zucht en begeerte ontwaart, duidt ſteeds evenzeer iets onlaakbaars, ja prijsſelijks aan, als *leerzucht*, in:

Waar zich 't hart ooit voelt in leerzucht blaaken.
L. D. S. P.

in welk woord de begeerte, door hare ſtrekking, om te leeren, en daardoor wijzer te worden, evenzeer veredeld wordt, als in het *leergierig* van POOTS

Dus baten, o Justiniaen, uw bladen
't Leergierigh hart zelfs in zyn morgenſtont;

en het evenveel beteekenende *leergraag*, bij HIGT *lettergraag* (*), in:

Ween,

(*) In overeenkomst hiermede zingt POOT nopens *leerzucht*:

Ween, lettergraage jeugd! Ghy hebt een steun verloren.

Tot iets loffelijks behooren insgelijks de beide beteekenisfen, welke *leerzaam*, gefchikt tot leeren, van de verfchillende beteekenisfen van *leeren* ontleent. Dit werkwoord gaat, namelijk, van het razen, dat het *Taalkundig woordenboek* vermeldt, over tot een luid van buiten leeren, en vervolgens tot alle aanleeren van iets. Hiertoe gefchikt is *leerzaam: De jongeling is zeer gezeggelijk en, leerzaam en leergraag tevens.* Voorts heet anderen in iets onderwijzen met een Latinismus *hen hetzelve leeren;* en nu wordt hetgene gefchikt is, om iemand iets te leeren, *leerzaam* genoemd: *Een leerzaam gefprek, gefchrift, enz.*

En my een' voedfter toon van leerzaem tydverdryf.
DE DECKER.

Is zoodanig iets gefchikt, om iemand veel te leeren, dan heet het *leerrijk*, of *leeringrijk*, *leeringvol*, enz. van *leering*, dat niet zoo zeer de daad van leeren, of het leeren, uitdrukt, als wel iets, het gene men anderen leert: *Des Heilands leeringen en vermaningen;* ja hier en daar ook eene bijeenkomst tot onderwijs van jonge lieden in den Godsdienst; anders *collegie*, *catechifatie*, enz. *Leeraren* is als leeraar te voorfchijn komen en handelen: *Bij de hervorming begonnen verfcheidene ambachtslieden te leeraren.*

Aan *leerzaam* grenst *opmerkzaam*, gefchikt tot zulk een opmerken, als waarover er reeds gehandeld is (zie *bladz.* 242.). Die zulks is, leert uit al

o Wakkre deugt! o eedle letteryver;
Myn dicht geeft u den palm in eigendom.
Zoo groeit de lauwerboom
Voor deugt en letterylyt, der luien fchrik en fchroom.

al, wat hem voorkomt, en trekt dikwijls uit de grootste kleinigheden een uitnemend nut. Was NEWTON, bij het vallen van eenen appel in zijnen tuin, niet *opmerkzaam* geweest, nooit was welligt dat stelsel van middelpunt zoekende en middelpunt vliedende krachten te voorschijn gekomen, tot welks bestrijding men zich thans van menigen kant evenzeer vereenigt, als bijkans evenveel welk ander stelsel in onze dagen hevige bestrijders vindt. De uitvinding der verrekijkers was de vrucht der *opmerkzaamheid* van een brillenmaker op de gezegden van zijne met eenige glazen spelende kinderen; en wel minder, maar toch nooit te versmaden, is het nut, dat men vermag te oogsten, als men evenveel welk ding, waarmede men tot dus ver onbekend was, met eene genoegzame *opmerkzaamheid* verwaardigt, en zijne kundigheden met het daarbij opgemerkte vermeerdert; welk laatste men nopens den *opmerkzamen* stilzwijgend pleegt te onderstellen.

Oplettend, deelw. van *opletten*, komt van *letten*, bedr. in *iemand letten*, verletten, beletten, hinderen, deren, leed doen, enz. In dezen bedrijvenden zin schijnt het werkw. met *laten*, Eng. *let*, Vries. *litte*, overeen te komen, dat in: *Ik ging henen, maar liet er mijnen knecht*, evenveel, als doen vertoeven, kan schijnen te beteekenen. Klaarblijkelijk is het voorts aan *leed* verwant; en, daar de wortel van dit woord eene langzaam voortgaande beweging aanduidt, schijnt *letten* nevens *leiden* het bedrijvende van dien wortel te zijn, en oorspronkelijk langzaam doen voortgaan te hebben beteekend. In allen gevalle is *iets letten* ontwijfelbaar gebruikt geweest, voor iets als het ware ophouden, om het te beschouwen; het niet onopgemerkt laten voorbijgaan: *Let wel! Let, wat ik u zeggen zal.* Van hier schijnt een onz. *letten* denzelfden zin van acht geven, als het zamengestelde *opletten*, te hebben bekomen:

Draeght hierom goede sorgh, en wilt geduerigh letten,
Dat noyt u teere spruyt en trecke vreemde smetten.
CATS.

Myn ziel, die op uw wenken let. L. D. S. P.

Ten gevolge van welk alles *oplettend* aan *opmerkzaam* gelijk staat; uitgezonderd, dat men daaronder zoo zeer geen opgaderen en weg leggen van het opgemerkte pleegt te begrijpen, al heeft dit ook plaats:

Uw wysheid streelt oplettende gemoederen. L. D. S. P.

VERRIGTEN, UITRIGTEN, UITVOEREN, BEDRIJVEN, PLEGEN, DOEN, TOEDOEN, MEDEWERKEN, WERKEN, UITWERKEN, BEWERKEN, BEWERKSTELLIGEN.

Verrigten, ook *verregten*, of *verrechten*, heeft eigenlijk de kracht van doen, om regt te maken, in behoorlijke orde te brengen. Hierom wordt het voornamelijk wegens het doen van dingen gebezigd, die gedaan moeten worden, als ambtswerk, enz. *Hebt gij uwe zaken haast verrigt?*

Als wij, na volbragten pligt,
Hier verpoozend adem halen,
En ons dagwerk is verrigt. LOOTS.

Maer 't werck, dat sy verrecht,
Is groot en heerelyk, al schynt het kleen en slecht.
BRANDT.

Door d'onbezweken moed van menig ed'le vrouw,
Die wond'ren heeft verrigt. SPANDAW.

In dit laatste heeft inmiddels het woord reeds veel van een onbepaald *doen*, even als voorts ook *uitregten*, wanneer dit woord door goed of kwaad doen te wege brengen beteekent: *Wat hebt gij daar wederom uitgeregt? Zekerlijk niet veel goeds.*

De

De eigenlijkste beteekenis van *regten* blijft in dit laatste woord daarentegen ganschelijk in haar geheel, als hetzelve regtuit steken beteekent, en denkelijk ook, als het voor bedriegen genomen wordt, wanneer het aan het reeds behandelde *uitstrijken* schijnt te beantwoorden.

In den eerstgemelden zin verwisselt men *uitregten* meermalen met *uitvoeren*: *Hebt gij wel veel goeds uitgevoerd?* Dit kan eenig vermoeden baren, dat *uitregten*, even als *uitvoeren*, eigenlijk tot de ontwerpen en voornemens van den uitvoerder betrekkelijk zij, hetgene ten opzigte van dit laatste woord zeer zeker het geval is. Hij, die iets *uitvoert*, brengt daarbij eigenlijk niet het uitgevoerde, maar zijn ontwerp, ten uitvoer. Voorts voegen wij bij het reeds voorheen vermelde, dat men *uitvoeren* en *uitvoerig* bijzonderlijk in de schilderkunst bezigt, en een *uitvoerig* stuk aldaar zoodanig een is, waarvan de kleine onderdeelen even naauwkeurig, als de hoofdzaak, zijn uitgewerkt. Tot de *alleruitvoerigste* behooren de zoodanige, waarop men de gelaatstrekken van een groot aantal personen uit eene plegtige vergadering, enz. naar het leven afgebeeld vindt.

Gelijk als *verrigten* tot het doen van iets goeds overhelt, bezigt men daarentegen *bedrijven* menigmalen nopens iets, waarmede er misdreven wordt; en *bedrijf* heeft zeer dikwijls iets bij zich, waardoor het in een misdrijf veranderd wordt. Op zich zelf heeft *bedrijf* wel niet, zoo als het Lat. *facinus* meermalen, den zin van een slecht stuk; maar *bedreven* schijnt reeds vroegtijdig den zin van *misdreven* te hebben bekomen, daar het bij WESTERBAEN, in:

Hoewel wat isser doch aen so een man bedreven,
Wanneer hy sterft of niet, die nooit en wist van leven?

den zin van een *gelegen* heeft, waaraan het niet

kan hebben beginnen gelijk te ſtaan, dan om dat dit laatſte in dergelijke gezegden meermalen met *misdreven* verwisſeld werd. De reden van deze overhelling tot het kwade in *bedreven*, en *bedrijf*, ſchijnt in de beteekenis van het wortelwoord te moeten worden gezocht.

Dit woord *drijven* is onz. en bedr. tevens. Onz. duidt het eene zwakke beweging van iets op het water aan, van welke *drift* en *zeedrift* deze namen hebben, en welke men in *driftgoed* of *driftig goed* ook vindt; voorts dergelijk eene beweging in de lucht, van eene wolkendrift, en op de aarde, van eene veedrift. Bedr. duidt het werkwoord een verwekken van zulk eene beweging aan, een voortdrijven van eene veedrift, en al, wat even langzaam voortgaat; een aanvangen en voortzetten van eenig werk; waaromtrent hij, die hetzelve ſterk wil doen voortgaan, inzonderheid als de onderneming zelve, en des mans drift, min loffelijk worden geacht, een *drijver* heet. Langs dien weg heeft het werkw. in *nering drijven*, *een handwerk drijven*, enz. de beteekenis van het oefenen der gezegde bedrijven ontvangen; en *bedrijf* die van velerlei ſoort van werkzaamheid, en die van werkzaamheid in het algemeen: *De Franſche ruytery was van kleenen bedryve.* HOOFT.

Daer niemant ons bedryf en hadde kunnen weten.
CATS.

Een ſtem verhief zich uit het binnenst van mijn hart,
En doemde mijn bedrijf als ſnood en onrechtvaardig.
FDITH.

Soortgelijk eene algemeene beteekenis heeft bedrijven, in: *Bedrijvende 't meest metter handt.* HOOFT. maar bij denzelfden leest men: *Iet gedenkwaardighs bedryven*, en even bepaaldelijk komt het woord ook voor, in:

o Groote Jupiter! wat vreugd werd daar bedreven.
WESTERBAEN.

Aen 't uiterlijke goedt, in desen tijdt bedreven,
Kan d'innerlijke liefd' alleen sijn waerde geven.
Soo sij 't niet werkt, 't is niet. BRANDT.

Plegen, in den zin van bedrijven, verrigten, doen, is verwant aan *plegen*, gewoon zijn, *pligt*, eigenlijke gewoonte, en vervolgens hetgene, waartoe men gehouden is, *plegtig*, overeenkomstig met eene vaste gewoonte, enz. Voorts schijnt *ploegen*, (*) *pleiten*, enz. ook tot de maagschap van het eerstgemelde *plegen* te behooren. Tot nadere aanwijzing van deszelfs regte beteekenis diene:

Oock vrees ick, dat men my van d'een of d'ander kant
Betichten moght, dat ick wat dievery gepleeght heb.
WESTERBAEN.

Het quaet is altyds quaet, en niemant mag het plegen. BRANDT.

Het ouwlinx gepleeghde voordraagen van de daaden en zeeden der vermaarde mannen aan de naakomelingen. HOOFT. waar het *gepleegde voordragen* wel eigenlijk den zin heeft van het verrigte, gedane, maar zeer tot dien van het voordragen, dat men plagt te doen, overhelt, en dus eenigermate aanwijst, hoe *plegen* van deszelfs eerstgemelde beteekenis tot de tweede meer afgetrokkene kan zijn overgegaan; welke TEN KATE ten onregte op den voorgrond schijnt te hebben geplaatst; offchoon hij overigens hieromtrent allezins verdient te worden geraadpleegd.

Doen vertoont de werkzaamheid in het algemeen, welke het aanduidt, nergens sterker, dan in het Eng.

(*) Eigenlijk, zoo als het aan *ernstig*, enz. verwante Lat. *arare*, het land bewerken; voorts zulks met een bijzonder werktuig, *aratrum*, of *ploeg*, doen.

Eng. waar het allereenvoudigst *do* luidt, en voor andere werkwoorden wordt geplaatst, uit kracht van eene verlegenheid, in welke men zich bij de ontwikkeling der taal meermalen bevond, om ſtraks het regte werkwoord te vinden. Men opende den mond, om te kennen te geven, dat *men beminde.* Het eerſte, dat men uitte, was *I*, maar nu had men *love* zoo aanſtonds niet bij de hand, en wist men niet ſprekende te blijven, dan met in deszelfs plaats een woord te uiten, dat aan ons *ben werkzaam* beantwoordt; en onder het uitſpreken daarvan zocht men een middel, om de bijzondere werkzaamheid, waarop men het oog had, te kennen te geven, dat in dit geval het woord *love* was. Dus ontſtond de gewoonte van, in plaats van *I love*, ik bemin, *I do love* te zeggen, aan welke men ſteeds blijft vasthouden, zich voorts in duizend ſoortgelijke gevallen ook nog ſteeds van het gezegde *do* bedienende.

Inmiddels is werkzaamheid in het algemeen zulk een afgetrokken denkbeeld, als de oorſpronkelijke beteekenis van geenerlei werkwoord in geenerlei taal kan hebben uitgemaakt; en wij zoeken die van het Eng. *do*, ons *do-en*, of *da-en*, Vries. *dwa-en*, in eene drukking van ligteren aard, dan door *douwen*, of *duwen*, wordt aangeduid; in een aanraken, behandelen, verſchuiven, enz. met de vingers, welker Fr. Lat. en Gr. namen *doigt*, *digitus* en *δακτυλος*, even als ons *duim*, aan het vermelde werkw. verwant ſchijnen; en dus eene werking van ſoortgelijken aard als het reeds vermelde *πρασσειν* der Grieken, en hun *ποιειν*, te kennen geven; eene werking, die in *wegdoen* tot een wegduwen, in *indoen* tot een induwen, en in andere zamenſtellingen tot een anderzins gewijzigd behandelen met duim en vingers, overgaat.

Het woord is bij ons, even als in de vermelde Eng. ſpreekwijzen, onz. in: *Is hij weer doende? Hebt gij gedaan?* welk laatſte aan *afgedaan* gelijk-

lijk ftaat, en even als dit, in: *Ik heb mijn werk afgedaan*, bedr. wordt, als men zegt: *Hebt gij gedaan wat ik verzocht?* Lijdelijk is het in:

Voor dat het noenmael was gedaen. WESTERBAEN.

Menigerlei ander gebruik van *doen* vermeldt het *Taalkundig woordenboek*. Het wordt wegens een verwekken en tot ftand brengen van eene andere werkzaamheid, beweging, enz. gebruikt, in: *Zoo gij het niet doet, zal ik u het doen doen.*

De volken daagt ten ftrijd,
En 't Roomfche heir, neen 't ruigt der Gaulen doen verpletten. LOOTS.

Als 't helfche driemanfchap het dierbaarst bloed deed ftroomen.

In het enkele *doende zijn* bemerkt men eenige aanraking tusfchen dit woord en het onz. *handelen*, dat fomwijlen door *doende* zijn, zich met doen onledig houden, omfchreven worden kan, eigenlijk eene werkzaamheid met de handen aanduidt, en tot de Synonymen van het bijkans altijd bedr. *doen* zoo weinig behoort, dat wij over den Philofophifchen omflag verwonderd ftaan, waarmede EBERHARD *handelen* en *doen* toch wel van elkanderen heeft pogen te onderfcheiden.

Wij voegen hierbij nog flechts nopens *toedoen*, dat deszelfs eerfte gedeelte eigenlijk niet, zoo als wij in het *Taalkundig woordenboek* fchreven, tegenover *open* ftaat, maar tegenover *op*; zoo als wij hier, *bladz.* 15, reeds eenigermate hebben aangemerkt. *Toe*, en *tot*, en *te* oorfpronkelijk almede, ontleenen hunne kracht uit een drukken, door middel waarvan een ding tegen een ander aan gedrukt wordt, zoo dat er geene ruimte tusfchen beide open blijft. Die drukking is fomwijlen regtftandig gerigt, doch fomwijlen waterpas; en *toe* behoort, even als *op*, tot beide foorten van rigtingen, en wel tot de

laatste, als men *eene deur* gezegd wordt *toe* te *doen*. Iets tot iets *toedoen* is hetzelve daarbij voegen: *Ik weet er niets bij, of toe, te doen*. Onz. is *tot iets toedoen*, iets met bijvoegselen vergrooten, of in getal vermeerderen: *Indien yemant tot dese dingen toedoet*. STATENBIJBEL; waar *afdoen* straks even onz. is, in: *Ende indien yemant afdoet van de woorden des boecks deser prophetie*; en waar *toedoen* op eene zonderlinge wijze gebruikt wordt, in: *God sal over hem toedoen de plagen, die in dit boeck geschreven syn*. *Ergens toe iets doen* is daartoe, of daaraan, medewerken; alwaarom het zelfst. *toedoen* voor medewerking wordt gebruikt: *Buiten alle toedoen van eenigen sterveling, liep het juist zoo, als men wenschte*,

Door toedoen myner vaerten, DE DECKER.

Medewerken is eigenlijk, in gezelschap van iemand, ook zoo als hij werken. Hierdoor beveiligde KLYVOGG de zijnen tegen alle inkruipsel van luiheid; maar oneigenlijk duidt het woord evenveel welke ondersteuning van de pogingen van anderen aan: *Alles hangt daarvan af, of N, mede of tegen werkt*. Het eerste gedeelte luidt eigenlijk *mee*, en behoeft niet *med* geschreven te worden, als of de *d* van *mede* er uitgelaten ware. Zij is daarentegen een bijvoegsel tot *mee*. Het tweede gedeelte van *medewerken* hebben wij voormaals ten onregte van *werk* afgeleid, dat in tegendeel uit het werkwoord voortgesproten is. Dit laatste staat bedrijvend aan *wreken*, in den zin van heen en weder bewegen, gelijk, en is aan *wrikken*, enz. verwant. Het oefent zijne eigenlijkste onzijdige kracht in: *Het schip werkt*. Daaraan paalt de overdragtelijke beteekenis des woords in: *Het bier werkt*, enz.

De hoogste deught moet na het weten werken,
Dat 's wijsheit, enz. BRANDT.

Bedr. is *werken* eigenlijk door heen en weder bewe-

wegen, voorwaarts doen gaan: *Om een schip uit het gat te werken.* Voorts evenveel hoe ook voortbrengen:

Al wat God wrocht zal juichen tot zyn' eer L. D. S. P.

Uw gunst verdrijft den nacht der duisterheden,
De voedster van al d' onverlichte seden,
Van sond' en straf, en wat het donker werkt.
BRANDT.

Uitwerken heeft, behalve zijne andere beteekenissen, die van door werken te voorschijn brengen: *Na dat men de boomwortels uit den grond uitgewerkt heeft. Heeft het nog wel iets uitgewerkt?*

Want van beroyde heeren ——
Werdt so een heerlyck werck voor 't meesten uitgewracht. WESTERBAEN.

Bewerken is door werken tot stand brengen:

Mijne eerzucht straffen, en mijn' ondergang bewerken.
FEITH.

en door werken min of meer veranderen, en doorgaans verbeteren en verfraaijen: *Uitnemend weet hij het marmer te bewerken.* Eindelijk is *bewerkstelligen* tot dadelijkheid brengen: *Hoe goed het ontwerp ook zij, het zal te veel kosten, om bewerkstelligd te kunnen worden.* Dit wordt ook door *werkstellig maken* uitgedrukt, dat even als het andere met geen *in het werk stellen* verward moet worden.

IN HET WERK STELLEN, TE BAAT NEMEN, AANWENDEN, DOEN DIENEN, TE NUTTE MAKEN, BESTEDEN, BEZIGEN, GEBRUIKEN.

In het werk stellen verschilt niet alleen van het voorgemelde, maar ook van *te werk stellen.* Dit is aan het werk zetten, werkzaam doen zijn:

Op, op, en stelt het lijf te werck. CATS.

Het andere duidt aan, dat men iets ter bevordering van eenig werk, hetwelke reeds aan den gang is, doet werken of dienen. *Al de noodige omzigtigheid werd daarbij in het werk gesteld.* Andere dingen, over welke men niet zoo onmiddellijk zelf kan beschikken, *neemt* men daarentegen *te hulp*, of *te baat*, zoo als iemands raad, goede diensten, enz. *De galeijen namen de opkomende stilte te baat, om met kracht van riemen aan hare welbezeilde vervolgers te ontsnappen, en het Zwin te winnen.* Personen *neemt* men niet *te baat*, maar wel *te hulp*; en men *stelt* ze *te werk*, maar niet *in het werk*. Men *wendt* ze ook niet *aan*, maar enkel zaken, als kosten, tijd, vlijt, moeite, enz. *Na alle mogelijke pogingen te hebben aangewend. Onder aanwending van veel inspannings en nachtbrakens.*

Iets ergens toe *aanwenden* omschrijft men door hetzelve daartoe *doen dienen*, of *zich* van hetzelve daartoe *bedienen*; met dit onderscheid, dat men het laatste ook van personen gebruikt: *Van welke voerlieden bedient gij u?* Door hen, van wie *men zich bedient*, *wordt* men wederkeerig *bediend*, of *gediend*; maar zaken *bedienen* ons niet. *Zij dienen* (*) ons daar of daar toe; en, zijn zij van zulken aard, dat het onraadzaam is, ons van haar te be-

(*) TEN KATE acht dit woord aan *doen* verwant; en *ik deed* is in het Vrief. *ik die*, en *gedaan* is er *dien*. Gelijk als nu dit in *daan* overgegaan is, kunnen *onderdaan* en *onderdanig*, zoo als TEN KATE voorts aanmerkt, uit *onderdien* en *onderdienig* voortgesproten zijn; en *van doen hebben*, kan zoo veel zijn als *van dien hebben*, zoo *dien* evenzeer de beteekenis van noode ontvangen heeft, als *dienen* die van noodig hebben, in: *Ik dien het te doen.*

bedienen, dan *dienen* zij ons *niet*: *Varkensvleesch dient geene rozige lieden*. *Dienen* zij ons wezenlijk, dan kunnen wij ze ons *te nutte maken*: *Voortreffelijk maakte hij zich den wind te nutte, dien hij den vijand afgewonnen had*. Dat deze spreekwijze enkel wegens dingen, welker aanwending wezenlijk nut verschaft, gebezigd kan worden, is eene aanmerking van EBERHARD, nopens het Hoogd. *nutzen*. Men kan, zoo als hij er bijvoegt, niet zeggen, dat iemand het buskruid *nutzt*, of zich te nutte maakt, als hij het doorluchtige voorbeeld van den jongen WERTHER volgt; en begrijpt niet elk boerenkind dit ook reeds?

Nopens personen en zaken beide zegt men, dat zij *besteed worden*; van *besteden*, eigenlijk op eene stede, vaste plaats, stellen, zoo als hen, die men ergens in den kost, of in een dienst, besteedt, of die zulks ten aanzien van zich zelven doen:

Zyn wys bevel wilvaardig gadeslaan,
Met al hun hart zich aan zyn dienst besteden.
L. D. S. P.

Oulings ook ten huwelijke geven. Van zaken gesproken tot eenige bepaalde zaak doen dienen, of daaraan te koste leggen: *Waaraan hebt gij uw geld besteed? Een onweetenheit besteet in wellusten en omher slingeren.* HOOFT.

Hoe ik tot nog myn' tyt besteet heb en gesleten.
POOT.

Hieraen moet elck (hooft) *voor hooft een goeden vlyt besteden.* DE DECKER.

Op personen alleen past eigenlijk *bezigen*; van *bezig*, in eenen staat van werkzaamheid verkeerend: *Ik vond hem zeer bezig. Kinderen dient men steeds bezig te houden, zoo zij geen kwaad zullen doen.* Iemand *bezigen* is hem bezig maken, hem in een staat van werkzaamheid brengen. Hem *tot iets bezi-*

zigen is hem daaraan doen werken, of medewerken; maar nu zegt men ook overdragtelijk nopens zaken, dat men ze *bezigt*, als men zich er van bedient.

Gebruiken is evenveel, als *bruiken*, Hoogd. *brauchen*, Vrief. *broeke*, verwant aan *broek*, moerasſig land, het Eng. *brake*, dorenveld, *braak*, in *braak liggend land*, *breken*, Vrief. *brekke*, *ik brak*, *gebroken*, *brok*, *breuk*, en zekerlijk ook aan het Vrief. *briek*, gebroken, en hierdoor krom en ſcheef geworden. De bron der beteekenisſen van dit alles is het geluid van *brak*, *brek*, dat het breken van iets verwekt. Hieruit is het denkbeeld van breken voortgevloeid, dat men op geploegd land heeft toegepast. Als men zulk land onbezaaid liet liggen, erlangde het den naam van *braakland*; en, bleef het lang onbezaaid, dan was het mettertijd vol dorens en ſtruiken, dat met broekig land ook het geval was. Hij, die eenig land brak, of beploegde, bruikte het, en werd daarvan de bruiker; zoo als hij, die wederom ander land maaide, deszelfs *meijer* geheeten werd; welke naam vervolgens tot elk overging, die eene zekere hoeveelheid lands te beheeren kreeg, voor welke men, van *meijer*, Eng. *mayor*, Fr. *maire*, de benaming van *meijerij* ontleende.

Van *bruiken* was er een gemakkelijke overgang tot noodig hebben, Hoogd. *brauchen*; en het Hoogd. *gebrauchen*, Nederd. *gebruiken*, beteekent een zeer onbepaald aanwenden, bezigen, doen dienen, te nutte maken, nuttigen, enz. van perſonen en zaken beide: *Gemerkt zy als noch dezelfde taale, inſtellingen en zeden, gebruiken.* HOOFT. *De gene, die in deſe gelegenheyt* (van huwen) *raet plegen, hebben wel toe te ſien, wie en hoedanige ſy lieden hiertoe gebruyken, mitsgaders hoe verre haer raet aen te nemen is.* CATS.

Wel is zij wijs, die haren tyt gebruickt. VOND.

De daad van gebruiken heet *gebruik*:

Hoe

Hoe onbequaem die ſyn tot het gebruyck van't leven.
WESTERBAEN.

In gebruik zijn is gewoonlijk gebruikt worden:

Geen als verſchimmelt brood is by hem in gebruick.
DE DECKER.

en *gebruik* heeft de beteekenis van gewoonte bekomen; uit welke het van *bruikbaar* wel te onderſcheidene *gebruikelijk* die van gewoon ontleent.

DOORBRENGEN, VERTEREN, VERSPILLEN, VERSPELEN, VERKWANSELEN, VERKWISTEN, VERDOEN, VERBRASSEN, VERSLEMPEN, VERRIJDEN, VERROSSEN.

Verbruiken en *opbruiken* hebben den zin van door gebruiken wegnemen, en als doen verdwijnen, maar verſchillen nogtans zeer van *doorbrengen*. Vooreerst heeft dit laatſte niets van een doen verdwijnen, maar het beantwoordt daarentegen aan een *onder de menſchen brengen*, dat een doorbrenger dikwijls gezegd wordt ten aanzien van zijn goed te doen; ten tweede heeft *doorbrengen* veelal iets van op eene overdadige wijze verbruiken, ja dikwijls zoo dat men er geenerlei wezenlijk gebruik of genot van hebbe: *Wordt gelooft, in zeer weinigh maanden achthondert en tien tonnen ſchats doorgebraght te hebben.* HOOFT. In dezelfde beteekenis vindt men, ja, ook *den tijd nutloos doorbrengen*, in het *Taalkundig woordenboek*; maar men kan *zijnen tijd* immers ook *nuttig doorbrengen;* en het werkwoord heeft, ten aanzien van uren, dagen, weken, maanden, jaren, enz. gebezigd, geene goede noch kwade zijde, dan welke er door een bijwoord, enz. aan hetzelve gegeven wordt: *Hoe velen brengen niet hun ganſche leven in de prangendſte behoefte door.* Als men zegt, dat iemand *een leger*

door

door een naauwen bergpas brengt, behoort *door* evenmin tot het werkw. als in *eene draad door het oog eener naald brengen;* waaromtrent intusschen *ik kan er hem niet door brengen* min gebruikelijk, en *ik kan hem er niet door krijgen* de gewone kunstterm is:

Verteren hebben wij voorheen reeds tot een vermalen met de tanden te huis gebragt. Daar nu het dus vermalene uit het oog verdwijnt, is er aan het overdragtelijke *opteren* en *verteren* ook zoodanig iets verknocht, als aan *opbruiken* en *verbruiken*; maar hetgene men er bijvoegt geeft aan de woorden eerst eene goede en kwade zijde: *Onnut, ja in wezenlijke armoede, verteerde hij zijn gansche erfdeel buiten 's lands.*

Die veel verteert op kleyne winste,
En nimmermeer wil zyn de minste. CATS.

Men kan een graave goed verteeren. OUDAEN.

Daarentegen zoeken wij het gronddenkbeeld van *verspillen*, en *spillen*, thans niet meer in verdunnen, maar achten wij die woorden verwant aan *spelen*, ook *speulen*, Vrief. *spielje*, en aan *spoelen*, enz. Het *spilder*, dat bij KIL. dun beteekent, en het daarvan afgeleide *spilderbeen*, anders *spillebeen*, brengen wij thans tot *spil*, waarmede *spelde* en *spoele* ons vermaagschapt schijnen; het zij dit alles tot de vermelde werkw. behoore, het zij niet. *Spelen* duidt, onzes erachtens, eigenlijk eene vlugge beweging aan, zoo als die van de lucht, of den wind, welke ergens door *speelt*, en die van water, dat ergens door *spoelt*. Uit deze bron scheppen *spillen* en *verspillen*, de beteekenis van los, onbezonnen en als spelende, verkwisten: *Krachten spillen. Spil geene woorden meer.*

Tot schreien om myn geld, zoo vruchteloos verspilt.
DE DECKER.

Verspelen heeft somwijlen ook deze algemeene beteekenis: *Hij zal het goed zijner vrouw haast verspeeld hebben*; doch meer bijzonderlijk is iets *verspelen* het aan roekelooze ondernemingen wagen, en daarbij inschieten: *Ik zoek aan dien Actiehandel niet meer te verspelen.* Allereigenlijkst is *verspelen* met spelen verliezen: *Na alles verspeeld te hebben, bragt hij zich zelven om.*

Tot degene, die het hunne verspelen, brengt DE DECKER hen, die

Door een' yzre poort de vrucht huns zweets verklossen.

Bij denzelfden is het vervolgens:

Men zou veel dagen lang veel hongerigen spyzen,
Voor 't geen verquansselt word aen bloote snuistery,
Aan uitheemsch hofgeback, enz.

Hierbij denkt men ligt aan *versnoepen*, met even veel welk snoepen doorbrengen, en aan het *verkwakkelen* van HALMA en KIL. Zie het *Taalkundig woordenboek*, *Art. KWAKKELEN* en *KWAK* (*); waar men, *Art. KWANT*, evenveel licht aan *verkwanselen* bijgezet vindt, als, *Art. KWISTEN*, aan dat woord, en *verkwisten*, kwistig, overdadig en nutteloos doorbrengen: *Met vadzige overdaadt en quistende banketten.* HOOFT.

Te

(*) Van welk laatste woord het gebruik bij WESTERBAEN, in:

Een, die u verkoopt syn quacken met syn vet.

over *kwakzalver* eenig licht verspreidt, terwijl deszelfden herhaald gebruik van het werkw. *lappen*, dat wij op *bladz.* 337 vermeld hebben, ons *lapzalver* voor iemand doet houden, die in zijne zalven alles ondereen lapt.

Te veel in praal verquist
Legt dikmaal in het eind den ſleutel op de kist.
OUDAEN.

Wanneer ick overſla, wat magt van geld, wat ſommen,
Aen huisraet zyn verquist. DE DECKER.

Men vint er overal, die hare beste dagen
Verquisten in den wyn, in lust en ydelſpel. CATS.

In *verdoen* ſchijnt ons, even als in *wegdoen*, *van zich doen*, *zich ontdoen*, enz. de eigenlijke kracht van *doen* eenigzins door te ſtralen, en een duwen, of ander werken met de vingers en handen, gezien te worden: *Een kind verdoen.* Zoo als nu het tegenwoordige beſtaan van het verdane kind daarbij ophoudt, wordt dat van levenlooze dingen, die men verdoet, ook geacht een einde te nemen: *Inkomen en kapitaal verdoen.* Onder de middelen hiertoe vermeldt DE DECKER, nevens het *verkwanſelen* en *verkwisten*, dat reeds in aanmerking gekomen is, voorts ook nog

Op vier wielen 't geld verrollen en verhosſen;

terwijl het bij hem vervolgens is:

Wanneer de kooplien meer verhofſteên en verryden,
Verbrasſen en verkleên, dan tas of kas kan lyden.

Vereten, *verdrinken*, *verſlempen*, *verhoeren* en *verklongelen*, vindt men in het *Taalkundig woordenboek* ook vermeld, ja *verboeren*, enz., maar *verdomineren*, met domino, of heer, te ſpelen doorbrengen, of bij het doorgaans ellendige inkomen van een dominé inbrokken, en zoo verdoen, is intusſchen nog niet derwijze in de woordenboeken opgenomen, als de voorgemelde werkw. aldaar vóórkomen en opgehelderd worden.

GE-

GEBRUIK VAN, HERHALING VAN, VREES DER JODEN, OUDERMIN, MOEDERMIN, KINDERMIN, BROEDER-, ZUSTERLIEFDE, VADERZORG, ENZ.

In de naastvoorgaande noot deszelfden WESTERBAENS *herhaald gebruik van het werkw.* lappen, *enz.* schrijvende, herinnerden wij ons de verklaring, op *bladz.* 199 ter nedergesteld, dat wij over het bezigen van een tweeden naamval, of van het voorzetsel *van*, achter zelfst. naamw. nog nader dagten te handelen. Daaromtrent meenen wij nu hier te mogen vaststellen, dat alle naamw. die iets bedrijvends aan zich hebben, zoo als het vermelde *gebruik*, en het in de noot op *bladz.* 4 behandelde *herhaling*, eigenlijk enkel den bedrijvenden persoon (hetgene WESTERBAEN bij *gebruik* is) in den tweeden naamval nevens zich dulden, maar bij het voorwerp des bedrijfs zulk een *van* vereischen, als nopens het welke wij op de laatstgenoemde *bladz.* betuigden, dat hetzelve ons volstrektelijk achter *herhaling* scheen te moeten worden gebruikt, en *herhaling eener vorige verrigting* ons mishaagde. De tweede naamval duidt, onzes erachtens, eigenlijk hem aan, wiens hetgene is, dat door het woord, waarvan die naamval afhangt, wordt uitgedrukt: *Des Konings troon. Davids kroon, harp, psalmen* (ook wel eens *psalmen Davids*) anders *psalmen, harp, kroon, van David. Davids eerbiedige vrees voor*, of *van*, *God*, en *deszelfs*, of *zijn*, *vertrouwen op Hem.* In overeenkomst hiermede is het op *blad.* 198 aangevoerde: *Om de vreese der Joden* eigenlijk slechts tot eene vrees, welke de Joden ergens voor hadden, betrekkelijk; in plaats van tot eene, welke men voor de Joden had, en op welke de gezegde uitdrukking inmiddels ter plaatse, waar zij gebruikt wordt, evenzeer doelt, als soortgelijke, op menigvuldige andere plaatsen, even averegts gebezigd worden.

Zoo is nu voorts *iemands liefde* niet die een ander voor hem heeft, maar die hij voor een ander gevoelt; *iemands ouderliefde* niet die zijner ouderen voor hem, maar de zijne voor zijne ouderen:

Door liefde en oudermin mijn ziel gestaâg verkwikken.
IMMERZEEL.

Om dat die keus het hart van mijne moeder griefde,
Werd ik, door oudermin gedrongen, een Begijn.
LOOSJES.

die beide ook *moedermin*, of *moederliefde*, hadden kunnen schrijven, maar geen *moederlijke liefde*, zoo als SPANDAW bij herhaling, met name in:

Ja, groot en teder is de moederlijke liefde!

Dit laatste is de liefde van eene moeder voor haar kroost, en *broederlijke liefde* de liefde van een broeder jegens zusters en broeders; of jegens broeders alleen; in welk geval zij evenzeer *broederliefde* heeten kan, als liefde van een broeder jegens zijne zusters *zusterliefde*. Dezen laatsten naam voert ook de liefde van de eene zuster jegens de andere; en, bevat zij tevens een of meer broeders, dan heet zij *zusterlijke liefde*. Jegens broeders alleen verkeerende, wordt zij *broederliefde*, en *broedermin*, genoemd.

Kinderen dragen aan hunne ouders *kinderlijke liefde* toe, en aan hunnen vader in het bijzonder *vaderliefde*, maar aan vader noch moeder *kinderliefde*, of *kindermin*; en tot bevestiging daarvan baat, onzes erachtens, geen beroep op een dergelijk gebruik van *moedermin* en *moederliefde*; onder anderen bij eenen SPANDAW, op de *bladz.* waaruit wij het laatstaangehaalde van dien uitnemenden lofdichter ontleenden, en op de naastvoorgaande en volgende, waar hij door *moedermelk* en *moederhart*, ten aanzien der gezegde woorden, over staag gezet

gezet ſchijnt te zijn geworden, maar echter niet opgeleid, om *moederlijke zorg* in *moederzorg* te verkeeren, dat zich even als *Gods vaderzorg* gebruiken laat, om dat de daad, waaraan *zorg* beantwoordt, door het onzijd. werkw. *zorgen* wordt uitgedrukt. Kortom, de vermelde *kindermin* huisvest bij ouders jegens hunne kinders, gelijk als *burgerliefde* bij den burgervriend, *Godsdienstmin*, *lettermin*, *wijsgeerte*, *eergierigheid*, *geldzucht*, enz. bij hen die Godsdienst, letteren, wijsheid, eer, geld, enz. beminnen; en afwijkingen in dezen zijn evenzeer taalfeilen, als een ter omſchrijving van het woord *Synonymen* gebezigd *gelijk beteekenend*, dat *evenveel beteekenend*, of *van gelijke beteekenis*, had moeten zijn, maar alsdan nog den zin, waarin men *Synonyme* gebruikt, niet behoorlijk vermag uit te drukken.

ONDERWERP, VOORWERP, STOF, ZAAK, DING, SCHEPSEL, WEZEN.

Onderwerp is naar het Lat. *ſubjectum*, Hoogd. *ſubjekt*, Fr. *ſujèt*, gevormd, en duidt in de wijsgeerte al hetgene aan, dat met ontwikkeling van deszelfs eigenſchappen, of praedicaten, beſchreven wordt: *God is het onderwerp van een voornaam hoofddeel in elk zamenſtel van Godgeleerdheid.* In de gewone ſpraak is *onderwerp* al hetgene, waarover men ſprekende of ſchrijvende handelt: *Het onderhoud liep over den oorlog, tot dat ik het naar een ander onderwerp wendde.* Hier begint het woord aan *voorwerp* te grenzen, dat, even als het Fransch *objet*, naar het Lat. *objectum* gevormd is, welk laatſte men in het Hoogd. eerst door *gegenwurf*, vervolgens door *vorwurf*, en in de laatſte plaats door *gegenſtand*, heeft beginnen uit te drukken. Want *voorwerp* is het gene, waarnaar geſprekken, gedachten, gewaarwordingen, enz.

zich rigten. Dit wordt geacht, als derzelver doel, voor, of tegenover, dezelve te ſtaan: *Waardig voorwerp der algemeene hoogachting en bewondering. Maak niemand ten voorwerpe van bitſe ſpotternij. Hij was wederom het voorwerp*, namelijk, van jok en ſchimp.

Uit hoofde van die onderlinge aannadering van *voorwerp* en *onderwerp*, worden deze door den wijsgeer zorgvuldig onderſcheidene woorden, in de gemeene zamenleving, evenzeer met elkanderen verwisſeld, als ook het Fr. *ſujet* en *objet*, volgens de *Dictionnaire de l'Academie*; doch inmiddels min volſtrektelijk dan deze laatſte woorden, en enkel zoo, dat het eene de uiterſten des gebieds van het andere niet ligt bereiken zal. Het onderwerp, *over* hetwelke eene verhandeling, leerrede, enz. handelt, wordt niet met den naam van *voorwerp* beſtempeld, en het voorwerp, *naar*, of *op*, hetwelke er zich genegenheid, haat, enz. rigt, niet met dien van *onderwerp*. Ook dient dit woord niet, om, zoo als het Fr. *ſujet*, een mensch van zulk of zulk eene hoedanigheid aan te duiden, maar bezigt men enkel het aan *charmant objet* beantwoordende *bekoorlijk voorwerp*, en wordt *mauvais ſujet* door *ſlecht voorwerp* uitgedrukt.

Aan het *onderwerp* van eene rede, verhandeling, enz. laat de naam van *ſtof* zich geven, en deze bepaalt zich geenszins enkel zoo, als een Franſche Synonymiker ten opzigte van *matière* wil, tot hetgene, met behulp waarvan men een onderwerp beſchrijft, of deszelfs praedicaten ontwikkelt; en nog minder tot hetgene aan de ſtoffaadje van een ſchilderſtuk beantwoordt, als de beeldende vergelijkingen, de uitvoerige behandeling van kleine bijzonderheden, enz. in een dichtſtuk. Neen, maar eigenlijk omvat de *ſtof* van een gedicht, geſchrift, enz. al hetgene, waaruit zulk een gedicht, enz. is zamengeſteld; doch veelal duidt dat woord bijzonderlijk het *onderwerp* van iets aan: *Verbazend*

veel

veel hangt er voor den indruk eener leerrede af van derzelver stof. Welk eene heerlijke, rijke, gewigtige, stof voor een dichtstuk, enz. Zie voorts het *Taalkundig woordenboek*; waar het gebruik van *zaak* voor *onderwerp* almede is aangetoond, en voorts opgemerkt, dat *zaken* het tegenovergestelde van *woorden*, en *zakelijk* dat van *woordelijk* is.

Zakelijk wordt aldaar voorts omschreven, als zaken bevattende, en *zaakrijk* noemt men iets, dat vele zaken bevat. Hier is *zaak* geen algemeen onderwerp van eenig opstel, maar een afzonderlijk bestanddeel van deszelfs stof, dat geschikt en waardig is, om de aandacht naar zich te trekken: *Het gene men bij monde voordraagt, kan ligt te vol van zaken zijn, en hierdoor eene gestadig naar een nieuw voorwerp geleide aandacht te veel afmatten. Als men daarentegen met een grooten ommezwaai van woorden weinig of niets zegt, maakt zulk een armoede van zaken eene rede zeer vervelend en walgelijk.* Tegen over *vorm* staat *zaak* in; *Velen blijven aan den vorm hangen; naauwkeurigheid hierin boet bij hen het magere of gebrekkige der zaak*, of *zaken; in welke laatste oorspronkelijke schrijvers zich vaak derwijze verdiepen, dat zij op den vorm te weinig letten.* Tegen over *namen* staat hetzelfde *zaak*, in;

Reden! spel van 't zinvermogen,
Die, door 't uiterlijk bedrogen,
Namen steeds voor zaken neemt! BILDERDIJK. (*).

Of-

(*) Die het woord *zwenk* allerzonderlingst bezigt, daar hij welhaast voortgaat:

Zulk een reden zal beslissen
Van de Godgeheimenissen
Daar zy nooit een zwenk van zag!

Offchoon *zaak* en *ding* oulings beide tot regts- en twist-zaken en gedingen betrokken werden, behoort men die woorden wel te onderfcheiden. *Ding* is, wat ook deszelfs oorfprong zijn moge, de algemeenfte benaming van al, wat beftaat, gebeurt, gedaan, gezegd, gedacht wordt: *Er malen mij allerlei dingen door het hoofd. Wonderlijke dingen leveren onze dagen op. Toen alle wereldfche dingen den tegenwoordigen vorm erlangden. Zaken* zijn daarentegen, zoo als EBERHARD teregt aanmerkt, in den zin, welke aan den thans gebruikelijken van *dingen* paalt, *wezenlijk beftaande* dingen, en *gebeurende*: *Het beloop der wereldfche zaken. Er is een groot onderfcheid tusfchen de zaken, die het plantenrijk der oude wereld, en dat der nieuwe bevatten;* maar nopens de beftaande dingen elk in het bijzonder bezigt men *zaak* veelal niet. Geen menfchelijk wezen, geen dier, geen boom, geene ftar, enz. enz. laten zich met dien naam beftempelen; doch, het gene de mensch zich van een dier, een boom, enz. te nutte vermag te maken, kan *ding* en *zaak* beide genoemd worden; ja daarop past veelal de wenk, in het *Taalkundig woordenboek*, Art. *DING*, dat *zaak* aan den deftigen fchrijfftijl het beste voegt. *De wol der Merinos is voor Spanje eene zaak van veel gewigt. Eene der beste zaken, die Amerika opgeleverd heeft, is de koortsbast. Edele gefteenten en andere zaken van de grootfte waarde.*

De wezenlijk beftaande zaken, of dingen, vormen gezamentlijk *het gefchapene*, of *de fchepping*; van het reeds eenigzins behandelde *fcheppen*, waarmede men een Hebr. woord, dat *vormen* aanduidt, pleegt te verduitfchen, en waaraan het Eng. *fhape*, vorm, geftalte, en ons *wanfchapen*, wanftaltig, met het tegenovergeftelde *wel gefchapen*, verwant zijn; maar *fchepfel* past in geenen deele, zoo als wij in het *Taalkundig woordenboek* beweerden, op al het gefchapene, maar enkel op levendige dingen, uit de geestenwereld, de onze, enz.

Hy,

Hy, van al 't schepsel aangebeden,
Zend zyn bevelen naar beneden. L D.S.P.

Algoede, bron van heil en leven,
Uit wien wy schepslen zijn, in wie uw adem vloeit,
BILDERDIJK.

God, wiens wil alleen geschiedt,
Armer schepsel hebt gij niet. TOLLENS.

Op den Schepper van alles past haast evenmin, als de laatstvermelde benaming, ook die van *zaak* en *ding*. Hij behoort daarentegen wel degelijk tot de *wezens*; en heet *Wezen aller wezens*, *Hoogste*, of *Opperste*, *Wezen* en *Opperwezen*. De gezamentlijke *wezens* schijnen dezen naam van de zelfst. gebruikte onbepaalde wijze van het werkw. *wezen* te hebben ontleend, na dat men het kunstwoord *essentia* der toenmalige Wijsgeerte daarmede had beginnen te vertolken, en het kunstwoord *ens* nu ook vertolken wilde. Aan dit laatste beantwoordt althans *wezen* in: *Geestelijke*, *ligchamelijke*, *stoffelijke*, *geschapene wezens*. Het past intusschen, zoo als *schepsel*, op geene levenlooze dingen; en het wordt, zoo als *voorwerp*, dikwijls in eenen verachtelijken zin gebruikt: *Wat zijt gij toch voor een wezen?*

Gij riept, met een bezielend oog,
Verworpen wezens tot dien burgerstaat omhoog.
U danken duizenden, bij 't dierenras verzonken,
Het leven van den geest. LOOTS.

Men onderscheidt *de wezens* in *redelijke* en *redelooze*, of *dierlijke*; maar nopens dieren in het bijzonder laat *wezen* zich niet wel bezigen; en men gebruikt geen *hondelijk wezen*, voor dier, schepsel, of ding, van een hondenaard, zoo als *dierlijk wezen* voor ding van een dierlijken aard. Een dusgenoemd *zelfstandig*, of op zich zelf bestaand, *wezen*, wordt ook wel eens *zelfstandigheid* genoemd; over welk woord en *wezen* straks nog nader.

WEZEN, ZIJN, BESTAAN, BESTANDDEEL, ZELFSTANDIGHEID.

Tusſchen *een wezen*, en *het wezen* van een ding, is er een even groot onderſcheid, als tusſchen het Lat. *ens* en *esſentia*. Het laatſte *wezen* is eigenlijk de onbepaalde wijze van een werkw., dat een der oudſte, zoo niet het alleroudſte, van al onze werkwoorden is. Het luidt in het Vriesch *wêſe*, en wordt aldaar, zoo als bij ons, enkel in de gezegde wijze gebruikt, en in de tweede perſonen der gebiedende. Men bezigt voorts deszelfs deelw. *wêst*, of *geweest*. Het werkw. *aanwezen* vormt ſoortgelijk een zelfſt. naamw. als *afwezen*, *bijwezen*, *leedwezen*, de toeſtand van hem, wien iets gezegd wordt *leed* te *wezen*, enz. *Aanwezig*, *afwezig*, *wezenlijk*, enz. behooren voorts tot de overgeblevene uitſpruitſels van het werkw. *wezen*, met en benevens *ik was*, en *hij was*, dat de plaats van *ik waar* en *hij waar* pleegt te bekleeden.

Eigenlijk luidt, namelijk, het Imperf. Indic. van *wezen*, even als het Imperf. Subj. *ik ware*, *du warest*, *hij ware*, *wij waren*, *gij waret*, *zij waren*. Ja dat dusgenoemde Imperf. is in den grond zelf ook een Praeſ. van *waren*, Hoogd. *wahren*, aanhouden, in den voorgemelden zin, waarin dit woord aan *duren* paalt; en *ik ware dit*, of *dat*, is eigenlijk, ik houd aan te zijn, na het tijdſtip, waarop ik zeggen kon, *ik ben dit*, of *dat*. Het luidde oulings ook, *ik were*, en, zonder *w*, *ik ere*; waarvan de Latijnen (*), met verandering van de laatſte *e* in

(*) Die in hun *verus* de *w* behouden hebben, als men met TEN KATE dat woord uit den hier vermelden wortel afleidt.

in *a*, en spoortgelijk eene bijvoeging van eene *m*, als in hun uit *esom* gevormde Praes. *sum*, een Plusquam Praes. *eram* hebben gemaakt; uit welk laatste, en hunne Perf. vervolgens al hunne Plusquam Perf. Indic. zamengesteld zijn geworden. Dat *ik ware* en *hij ware* gebruikt men in het Hoogd. nog steeds, zoo als in het Vriesch het daaraan beantwoordende *ik wier* en *hij wier*; maar ten Zuiden van den Vliestroom wordt hetzelve meestal door een *was* vervangen, dat evenzeer van *wezen* gevormd is, als *las* van *lezen*.

Het Praes. van *ik was*, of *waar*, *du waarst*, enz. luidde oudtijds: *ik bin*, *du binst*, *hij bin*, *wij binne*, *gij bint*, *zij binne*; of, met verandering van de *i* in *e*, zoo, als WESTERBAEN het uitdrukt, in:

Dat sy hierin alleen de schrickelyckste bennen;

en *ik sy*, *du syst*, *hij sy*, *wij syn*, enz. dat het geheele Praes. Subj. ingenomen heeft, even als het Lat. *sim*, waarnaar *ausim*, *axim*, *duim*, *edim*, *faxim* en *velim* zich gevormd hebben, of *siem* van den vorm van *amem*. In de onbepaalde wijze gebruikt men, ten Zuiden van den Vliestroom, *syn*, of *zijn*, nevens *wezen*; en bij M. STOKE vindt men *had hi ghesyn* en *hi had ghewesen*, voor *geweest*; maar dit laatste heeft het veld behouden. In het Praes. Indicat. heeft het in *hij is* verkeerde *hy sy* de plaats van *hy bin*, of *ben*, geheel verdrongen; maar daarentegen heeft *ik bin*, of *ben*, de overhand bekomen; en van *wij benne*, *gij bent*, *zij benne*, en *wij zijn*, *gij zijt*, *zij zijn*, heeft het eene den schrijfstijl voor zich, en het andere de gemeene spraak. De wortel *bin* bestaat, zoo als de eerste helft van het voorzetsel *binnen*, uit *be* en *in*; van welk laatste de *n* evenmin tot den wortel behoort, als zij in het Eng. *be* gevonden wordt, of een wezenlijk bestanddeel van het Gr. *ειναι* is. Ja dit laatste woord, en het Hebr. *haiah*, of, naar de oorspronkelijke uitspraak der letter, waaruit de Gr. *ε*

gevormd is (*) *eie*, leeren ons den wortel van *be*, *ben*, of *bin*, en *sy*, blootelijk in de klinkers van deze woorden zoeken.

Zoo als nu de Infinit. *zijn* en *wezen* onderling gelijk staan, laten *het zijn* en *het wezen* zich ook wel eens met elkanderen verwisselen, en grijpt er tusschen *het aanzijn* en *aanwezen*, *afzijn* en *afwezen*, *bijzijn* en *bijwezen*, even zulk eene verwisseling plaats: *Zeer verlang ik naar uw bijzijn, of bijwezen. Toen het eerste zijn, of wezen, aan uwe ziel geschonken werd.* Inmiddels onderscheidt *het wezen* van iets zich daardoor van *het zijn*, dat het eerste meermalen, zoo als *essentia*, voor datgene genomen wordt, dat een ding juist doet zijn, wat het eigenlijk is: *Hoe onbekend is ons niet nog steeds het regte wezen der meeste dingen. Wezen* bekleedt ook de plaats van *gelaat*, om dat voornamelijk het gelaat den mensch voor het uiterlijke dat gene doet zijn, dat hij in onderscheiding van anderen is. enz. In de Godgeleerdheid staat *wezen* tegen over *persoon*:

De drievuldigheid (een weesen, drie persoonen)
In de beginselen van de Grammatica
So klaer was uitgedrukt. WESTERBAEN.

Voor zoo veel *wezen* en *zijn* onderling overeenkomen, doen zij zulks ook met *bestaan*: *Wanneer de wereld haar tegenwoordig bestaan het eerste ontvangen hebbe, is bij de Tijdrekenaars nog ver van uitgemaakt:*

Zoo zalig, vrouwen, is voor de aarde ook uw bestaan. SPANDAW.

Doch er komt bij die algemeene beteekenis van *zijn*, *wezen* en *bestaan*, voor dit laatste, even als voor

(*) Zie de *Acta litteraria societatis Trajectinae*, *Tom.* III, *pag.* 387.

voor het tweede, ook nog eene bijzondere. Iemand wordt *zoo of zoo van bestaan* gezegd te zijn; als wanneer het woord aan *karakter*, *geaardheid*, enz. beantwoord. De algemeene beteekenis heeft het laatste gedeelte van *zelfbestaan*, in:

Rampzalig hart; versmoor dien waan!
Ontken u zelv' het zelfbestaan;
Maar vloek uw aanzyn niet, in aardboôm beide
en hemel! BILDERDIJK.

Dat *zelfbestaan* is een *afzonderlijk* en *op zich zelven* (zoo dat men niet slechts eene *divinae particula aurae*, een ondeeltje van de algemeene ziel der wereld, zij) *bestaan*, in den zin van dit laatste woord, uit welken *bestanddeel* dien ontleent van een der wezenlijke deelen, waaruit iets bestaat; deelen, welke te zamen genomen, wijsgeerig gesproken, de *zelfstandigheid*, of *substantia*, van iets uitmaken, en nevens welke men in hetzelve attributen te beschouwen heeft, dat deszelfs praedicaten worden, wanneer men zich het ding, schepsel of wezen, als subject voorstelt, en wenscht te kennen, of te beschrijven. *De zelfstandigheid der granietbergen zou gekristalliseerd water zijn, en alle zand niets, dan daarvan afgespoelde bestanddeelen, waaruit verschillende inmengselen al de verschillende soorten van aarde vormen zouden.* Wat eene, van *de zelfstandigheid* der dingen wel te onderscheidene, *zelfstandigheid* beteekent, is aan het einde des vorigen artikels vermeld.

KIEMEN, SPRUITEN, OPGAAN, OPKOMEN, OP- EN ONTLUIKEN, WASSEN, GROEIJEN, OPSCHIETEN, UITDIJEN, TOENEMEN.

De zelfstandigheden van het plantenrijk komen veelal uit zaden voort, die, aan de aarde toevertrouwd, *kiemen*, of uitspruitsels schieten, nopens welker naam *kiem* het *Taalkundig woordenboek* uitne-

nemend opmerkt, dat dezelve aan *kaam*, *kam*, *keen* en *kim*, verwant is, en kleine oneffenheden aanduidt, die zich tandswijze nevens elkanderen verheffen, aan *kam* deszelfs beteekenis gegeven hebben, en *kim*, het uiterfte land dat zich aan den gezigteinder vertoont, als eenigzins getakt van voorkomen affchilderen. Van dat *kiem* heeft *kiemen* de gezegde beteekenis, als men het eigenlijkst bezigt. Oneigenlijk kan iemands *verftand* gezegd worden te *kiemen*, niet, zoo, als het *woordenboek* dit uitlegt, wanneer het aanvangt, maar wanneer het de eerfte uitfpruitfels van toekomende vruchten afgeeft; en er kan door een *kiemend hart* ook geen ander, dan dat zich ten gezegden einde begint te openen, worden aangeduid, daar TOLLENS nopens de vooruitzigten van ouders ten aanzien van hunne kinderen zingt:

Reeds ziet gij 't edel vuur in 't kiemend harte ftroomen.

SPANDAW gebruikt *ontkiemen* voor zich kiemende ontfluiten, en uitfpruitfels afgeven:

't Ontkiemt, en groent, en groeit, en bloeit, aan alle kanten.

Een zaadje kan voorts gezegd worden te *fpruiten*, in den zin van fpruiten afgeven, dien het werkw. alsdan van *fpruit* ontleent, dat zelf wederom van *fpruiten*, in den zin van uit de aarde, of eigenlijk uit een zaadje, een aardgewas, een boomwortel of ftam, voortkomen, fchijnt te moeten worden afgegeleid. De laatstgemelde beteekenis van *fpruiten* heerscht in: *d'Olijf fpruit uit eenen afgehouwen en als uit eenen dorren ftronck.* VONDEL.

De jonge klaver, die eerst uit het aardrijk fpruit.
HIGT.

Daaraan beantwoordt *uitfpruiten*, in: *Dat uit de aarde jonge planten uitfpruiten.* VAN DER PALM.

als

als ook *voortspruiten* en *ontspruiten*, in:

Dan spruit het brood, nog in den halm besloten,
Uit d'aarde voort, door milden daauw begoten.
L. D. S P.

Ja, uit haar zuivren schoot alleen
Ontwelt het eedle, ontspruit het goede. TOLLENS.

Nopens den oorsprong van alles te zamen raadplege men het *Taalkundig woordenboek.*

Het spruitende, of ontspruitende, halmpje wordt nu gezegd *op* te *gaan*: *Het ging terstond op, om dat het geen diepte van aerde en hadde* (*) STA-

(*) Of om dat de aardkorst, waarover in de Noot van *bladz.* 225 gehandeld is, er zeer dun was. Dan gaf de rots daaronder veel vocht op, dat den groei bevorderde; maar dit een en ander was van korten duur, om redenen, over welke wij hier niet mogen uitweiden. Wij merken nog slechts op, dat de wortel van *opgaan* het omgekeerde van het Lat. *ago* is. Dit laatste versterkt het leiden, dat door het Gr. *αγω* aangeduid wordt, tot een drijven, en beteekent voorts evenveel als het Gr. *πρασσειν*, en ons *doen*, *verrigten*; met soortgelijken overgang, als wij *bladz.* 400 in ons *doen* hebben opgemerkt. Veel meer in het donkere ligt de oorsprong van het Lat. *facere*, Gr. *ποιειν*, dat wij door *maken* uitdrukken; maar in het Gr. woord heerscht zekerlijk evenzeer eene drukking, als in het onze, dat aan het Gr. *μακρος*, en Lat. *macer* en *magnus*, naauw verwant, en evenzeer tot het drukken van eenen daaronder lang en dun wordenden leem- of deegklomp betrekkelijk is, als het Hebr. woord, van hetwelke wij, in den *Tractatus de Graecorum aliorumque populorum originibus, earumque*

STATENBIJBEL. Nog gebruikelijker is *opkomen*: *Na den regen kwam het gezaaide heerlijk op*; en uit den grond *uitschieten*:

Dan schiet voor 't vee de teedre grasscheut uit. L.D.S.P.

Tot de volgende verschijnselen behoort *opluiken*, waarover zie *bladz.* 14 en 15, en *ontluiken*:

Tot 's menschen dienst ontluikt dan 't geurig kruid.
L. D. S. P.

En roos en madeliefje ontluiken op haar treên.
SPANDAW.

Onder dit op- en ontluiken wordt de plant gezegd te *wassen*, Vries. *waachsje*, Hoogd. *wachsen*, bij OTTFRID. *wahsan*, Moesogoth. *wahsjan*, Angels. *waxan*, IJsl. *waxa*, Zweed. *vaxa*, enkel in het latere Frankduitsche *wassan*, met verandering van de *ch* in *s*, zoo als in ons *wassen*, dat, volgens TEN KATE, oulings zekerlijk ook *wachsen* heeft geluid, en aan *vaag*, groei verwekkende vettigheid in den grond (zie het *Taalkundig woordenboek*, *Art. VAAG*) en voorts ook aan *was*, Vries. *waachs*, KIL. *wachs*, Hoogd. ook *wachs*, Frankd. *wahs*, Eng. *waxe*, Angels. *weax*, *wex*, Zweed. *wax*, IJsl. *vax*, naauw verwant schijnt.

Wassen wordt in het *Taalkundig woordenboek* aan *vermenigvuldigen* gelijkgesteld, maar het voorbeeld: *Wasset ende menigfoudicht*, levert een slecht bewijs daarvoor op. Volgens EBERHARD is *wassen*, zoo als groeijende planten en dieren doen, met eenen even stadigen als ongemerkten voortgang in omvang toenemen. Dit doet ook het water, dat gezegd wordt te *wassen*. Nopens andere dingen, zoo

que anteriore termino Cataclysmo, *Act. litterar. societatis Trajectinae*, *Tom.* III, *pag.* 317. *Enakim*, *Inachus*, en *ανακ*, hebben afgeleid.

zoo als eene menigte, welke door gestadigen toeloop al grooter en grooter wordt, zegt men, dat zij *aanwast;* maar de maan *wast* (*); en, wat de boomen aangaat, *sommige wassen van zelf, zonder iemants hulp op ruime velden.* VONDEL. Dat zij en andere deelen van het plantenrijk zich wassende verheffen, en kinderen in grootte toenemen, wordt intusschen meestal door *opwassen* uitgedrukt: *Het kindeken wies op, ende wiert gesterkt in den geest.* STATENBIJBEL.

Al wat van zelf in het wilt opwast. VONDEL.

Frisch uit de kluiten wassen behoort eigenlijk tot het plantenrijk, maar wordt ook nopens menschen gebezigd; en *bewassen* is met plantgewas overtogen worden:

Zou 't oorlogsondier, wild en woest,
Met groven klauw en scherpe tanden,
Ontwortelen den rijken oest
Der dichtbewassen akkerlanden? HIGT.

Groeijen hebben wij SPANDAW zoo even bij *groenen* zien voegen. Dit doet ook DE DECKER, in:

Op 't goed, dat groent en groeit, als 't ligchaem dort en droogt.

Hiermede schijnt de laatstgenoemde te hebben willen aanduiden, dat die woorden, even als *dorren* en *droogen*, aan elkanderen verwant waren; en dit begreep TEN KATE insgelijks en allezins te regt

(*) Hierom kozen de WASSENAARS, toen de geslachtwapens het eerste in gebruik raakten, het sprekende wapen van drie halve manen; maar dit gebeurde zeer lang na dat zij reeds een naam gevoerd hadden, aan welken onze *Déscription de La Haye, pag.* 117, eenen gansch anderen oorsprong poogt te geven, dan het *Taalkundig woordenboek, Art. WASSEN.*

regt. Het IJsl. *grova*, en Eng. *grow*, dat door hem met *groeijen* vergeleken wordt, en evenveel beteekent, komt voorts ook met den wortel van het Lat. *cresco* overeen, en tot dit woordengeslacht behoort insgelijks het Fr. *gras*, geil vet, met en benevens het Vries. *gears*, en alle andere aan ons *gras* verwante woorden, en nog meer andere, waarover welhaast nader. Ons *groeijen* beteekent na genoeg evenveel als *wassen*: *Hier wil het koren daer de druif liever wassen; elders ooft en gras van zelf groeien.* VONDEL.

Het onkruid groeit, de distels blijven over;
En, kwijnen ze eens, zij rijzen weêr van 't veld. HIGT.

De maan, het vloedwater, en meer andere dingen, *groeijen* intusschen niet, maar *wassen*; doch des menschen hoofdhaar enz. *groeit*. Op geinundeerd land, enz. *groeit* het water aan. DE DECKER voegt aan een doorluchtig paar den wensch toe:

Een wederzydsche min doe staêg uw herten gloeien,
En, groeie deurgaens aan, zoo veel uw' jaren groeien;

offschoon een jaar steeds een jaar blijft, en niet *groeit*. Zoo als daarentegen de min, doet zulks ook de mildheid, in:

Hun mildheid schynt te groeien met hun jaaren;
De zegen vloeit hun afkomst in den schoot. L. D. S. P.

Ergens in groeijen heeft verschillende beteekenissen:

Hy scheen in 't quaet te groeien,
En dikwyls weeken lang in razend nat geweekt. POOT.

Zyn stamhuis zal op aarde bloeien,
In eer en magt en aanzien groeien. L. D. S. P.

Zijn leger groeide in tal, en overdekte 't veld,
Gelijk een breede stroom, die buiten de oevers zwelt.
SCHARP.

Na

Na *uitgeschoten* te zijn, *schieten* plantgewassen *op: Doe het nu tot kruyt opgeschoten was, ende vrucht voortbraght.* STATENBIJBEL. Nopens menschen gebruikt men hetzelfde woord, in: *Opgeschotene jongen. Hij is een heel end opgeschoten*, enz. Dit, voor den schrijfstijl min voegbare, ziet, even als het *opschieten* van planten, boomen, enz. op de lengte. Tot de breedte en dikte van een groeijend en ander ligchaam behoort daarentegen meestal *uitdijen*, van *dijen*, waarover zie *bladz.* 355. Overdragtelijk bezigt men het ook nopens den omvang van een boek, enz. *Ik vrees, dat het werk te veel uitdijen zal. Toenemen* past op al, wat langer, breeder en, even veel hoe ook, grooter wordt, of meer van iets bezit, dan te voren. Een jongen, en deszelfs krachten, verstand, bezadigheid, leerzaamheid, enz. *nemen toe;* en de jongen *neemt toe* in krachten, verstand, enz. als hij hiervan meer verkrijgt. *Toenemen* schijnt in dit alles een nemen tot of bij hetgene men heeft aan te duiden, en men schijnt die beteekenis in *afnemen* te hebben omgekeerd; zoo dat hierdoor juist hetgene eigenlijk onder *afgeven* opgesloten liggen zou beteekend werd, tot dat men het woord, aan *verminderen* gelijkgesteld, met het hulpw. *zijn*, in plaats van met *hebben*, begon te vervoegen.

GROEI, BLOEI, FLEUR, TIER, AANWAS, VERGROOTING, VERMEERDERING, VERMENIGVULDIGING.

In groei toenemen is eigenlijk in de daad van groeijen toenemen, sterker beginnen te groeijen. Zulks eenigen tijd geleden gedaan hebbende, moet men, ten gevolge daarvan, grooter geworden zijn; welk laatste door *in groei toegenomen hebben* wordt aangeduid. Hier schijnt *groei* aan *grootte* gelijk te staan, dat het echter in der daad niet doet. Het heeft meermalen *bloei* bij zich, zoo als wanneer men *op den groei en bloei* van des gastheers huis

 drinkt,

drinkt. Dan vereent het in zich allerlei welvaart en genoegens, onder het zinnebeeld van een boom, die in vollen groei en bloei ſtaat, dat reeds in den *eerſten Pſalm* zoodanig iets aanduidt, en bij HIGT voorkomt, in:

Hij groei en bloei, bewaard in 's Hemels zegen,
Gelijk een palm, bevochtigd van den regen!

Bij dezen dichter vindt men voorts:

Elk (elke) *boom,*
Die op zijn takken droeg een vlucht van nachtegalen,
Is van dat zangkoor thans ontbloot, en laat het hoofd
Neêrhangen als van groei en fleur beroofd.

Hier bezigt hij een woord, dat, van het Fr. *fleur*, Ital. *fiore*, Lat. *flos*, afkomſtig, inmiddels niet meer zoo, als deze woorden, voor *bloem*, Hoogd. *blume*, en *bloeſem*, *bloei* en *bloeiſel*, Hoogd. *blüthe*, gebruikt wordt (*), maar overdragtelijk voor *het bloeiende* des levens, gunſtige omſtandigheden, en daaraan verbondene lustigheid: *In de fleur van zijn leven. De plaats is niet meer zoo in fleur, als te voren. Er was aldaar weinig fleur onder de menſchen.* Beteekenissen, van welke de beide laatſte in *fleurig* heerſchen, en de beide eerſte in *bloeiend* en *bloei*, de daad van bloeien en tevens het bloeijende van iets:

Ach, heeft de Hemel u zoo Godlijk ſchoon geſchaapen,
Om in den eerſten bloei u weder weg te raapen? FEITH.

Inmiddels is dit woord, met al deszelfs uitſpruitſels, den wortel *bloeien*, en *blos*, het Lat. *florere*, *flos*, enz.

(*) Bij VONDEL vindt men een ſpoor van dat gebruik, in:

Wie roosen ſtroit voor 't zwyn, belust in ſtank te wroeten
Verquist dien eedlen fleur, enz.

enz. enz. denkelijk verwant aan het op *bladz.* 146 vermelde *blier*, en deszelfs wijd uitgeſtrekte maagſchap, waartoe wij met name het Lat. *blandus*, en ons *blond*, betrekken.

Tier ſchijnt ons eigenlijk een getierelier van vogelen aan te duiden, waaruit de beteekenis van allerlei, zelfs van een aan razen grenzend, getier zoo wel kan zijn voortgeſproten, als voorts die van allerlei woelige beweging uit de lustige van een zingend vogeltje; welks genoegelijkheid hierbij maakt, dat *in zijne tier zijn* en *tier hebben* een ſtaat van lustigheid aanduidt, van welke *tier* tot den zin van tierigen en weligen groei is overgegaan, waarin het werkw. *tieren* meermalen voorkomt:

Uw echtvriendin zal bloeien,
Gelyk een wynſtok tiert. L. D. S. P.

Een werkw. dat vervolgens bedr. doen groeien, kweeken, voortbrengen, heeft aangevangen te beteeken, en onz. wel gelukken; zie het *Taalkundig woordenboek.*

Hetzelfde water, waaromtrent men niet zoo zeer zegt dat het *wast*, als dat het *aangroeit*, wordt ook gezegd *aan* te *wasſen;* even als eene menigte, die door geſtagen toeloop ongevoelig vergroot wordt. Welke kracht oefent nu *aan* in deze werkwoorden, en in *aangroei* en *aanwas*, waardoor de daad van aanwasſen en aangroeien evenzeer beteekend wordt, als die van groeien en wasſen door *wasdom* en groei? Onzes erachtens heeft *aan* in de gezegde woorden veel van *toe*, in *toenemen*, en duiden zij ten gevolge daarvan een wasſen of groeien aan, waardoor iets vergroot wordt, en er bij deszelfs vorige grootte een toevoegſel komt, dat wel een dadelijk gevolg van alle wasſen is, maar door *aanwasſen* en *aanwas* opzettelijkst wordt aangeduid. Dit woord kan dus geacht worden, het gevolg van wasſen en groeien, meer dan de daad daarvan, aan

te duiden: *Alles bezweek voor den vreesselijken aanwas des waters.*

Die kracht van een bijvoegsel heeft *aan* al mede in *er aan wassen*, of *groeien: Als een schip gekoperd is*, *groeit er geen vuil aan*, en in honderd andere zamenvoegingen. Het oefent dezelve, als men er *wat* bijvoegt, in *aanloopen*, *aanstappen*, *aanwerken*, enz. *Loop wat aan*, *bid ik u!* kan immers door voeg wat bij uw loopen omschreven worden. Maar nu zegt men tot iemand, die nog niet in beweging is, *kom aan!* en *aanheffen* is beginnen te spreken, of te zingen, *aanlichten* en *aanbreken* beginnen te schijnen; *begin* plagt *aan* voor zich te hebben; en *van den beginne af aan*, *van stonden aan*, enz. zijn zeer gebruikelijk. Hier schijnt *aan* geen bijvoegsel tot het verrigte, of gebeurde, maar tot het gene gebeurt, of verrigt wordt, te beteekenen. *Aanvangen* is daarentegen eenvoudiglijk zoo veel, als *aanvatten*, *aanpakken*, waar *aan* beduidt, dat de verrigting zich op het voorwerp hecht; zoo als er in *aanzien*, enz. eene rigting naar hetzelve beteekend wordt, of *iemand aanzien* evenveel is, als naar iemand zien.

Hier naderen wij nu de eigenlijke kracht van *aan*, dat in den grond der zake met *naar* en *na* overeenkomt, ja slechts eene omzetting daarvan is, en evenzeer eene nadering tot iets te kennen geeft; alwaarom *anan* in het Angelf. aan *naderen* plagt gelijk te staan, en iemands *ahnen* in het Hoogd. deszelfs voorouders zijn, die in de verledene geslachten de naaste aan hem zijn, ja iemands *aanheer* en *aanvrouw* ook hier te lande deszelfs grootvader en grootmoeder plagten te wezen; waarin *aan* geene eersten, en geen begin of oorsprong, zoo als het *Taalkundig woordenboek* beweert, aanduidt, maar de beteekenis van het gezegde *ahnen* heeft. Hierbij voegen wij nog, dat het op *bladz.* 1 behandelde *and* een deelw. van een aan het vermelde Angelf. werkw. gelijk staand *anen* schijnt te zijn,

zijn, en zijne eigenlijke beteekenis van hetzelve te ontleenen.

Vergrooting komt van *groot*, Vrief. Eng. *great*, Hoogd. *grosz*, dat aan het Fr. *gros*, Eng. *grofs*, Lat. *crassus*, verwant is, en met het Fr. *gras*, Lat. *gramen*, ons *gras*, Vriesch *gears*, de verdere Noordfche woorden van die beteekenis, en *grof*, *groen*, *groei*, van eenen en denzelfden wortel fchijnt af te ftammen. Inmiddels is *vergrooting* de daad van vergrooten, grooter maken, en grooter, dan iets inderdaad is, voorftellen: *De Telescoop van* HERSCHELL *onderfcheidt zich door eene ontzaggelijke vergrooting der voorwerpen.* *De Oosterlingen fpreken en fchrijven veel met vergrooting. Bij wege van vergrooting. Vermeerdering*, de daad van vermeerderen, komt van *meer* en *mee*, dat, met het Lat. *magis*, aan het Lat. *magnus*, enz. verwant fchijnt te wezen, en zijne beteekenis van zulk eene uitdijing veroorzakende drukking te ontleenen, als wij op *bladz.* 423 befchreven hebben.

Iets, dat *vermeerderd wordt*, of *vermeerdert*, neemt bijzonderlijk in aantal toe, zoo als iets, dat *zich vergroot* of *vergroot wordt*, in omvang, lengte, enz. doch *vergrooten* wordt dikwijls door het andere woord vervangen, en dit bepaalt zich bij geene enkele vergrooting van getal, waaraan het wortelwoord zich ook in geenen deele bindt. Uit dit laatfte fpruit nu eindelijk ook *vermenigvuldiging*, de daad van *vermenigvuldigen*, menigvuldiger maken, of worden; van *menigvoud*, menige verdubbeling, en *menig*, in overeenkomst met deszelfs oorfprong, *meenig*, maar dikwijls zelfs *mennig*, eigenlijk meer dan een, doch minder, dan men door *veel* pleegt uit te drukken. Het beantwoordt aan het Lat. *plures*, Fr. *plusieurs*, doch wordt veelal met en nevens het zelfft. naamw. dat het bij zich heeft, verzamelbaar gebruikt; zoo als in *menig mensch*, dat door *menigeen* vervangen wordt; en in:

Groote korenſchuur,
Wie de nootdruft is bevolen
Van zoo menigh lant en rijck. VONDEL.

Het bedr. *vermenigvuldigen* wordt in de Rekenkunst door *multipliceren* vervangen. Het onz. beantwoordt aan het Fr. *se multiplier: Weest vruchtbaar en vermenigvuldigt. Plant overvloediglijk voort op aarde en vermenigvuldigt op dezelve.* VAN DER PALM.

ONDERSCHEID, VERSCHEIDENHEID, SCHEEL, VERSCHIL, ONEENIGHEID, VERDEELDHEID, TWEESPALT, TWIST, SCHEURING, KRAKEEL.

Van het eerſte dezer woorden hebben wij, op *bladz.* 21, het eerſte gedeelte reeds met *tusſchen* zien overeenkomen; en zulks doet het met name hier derwijze, dat *onderſcheid* zoo veel is, als *tusſchenheid*, iets, waardoor er eene ſcheiding tusſchen twee of meer dingen wordt gemaakt. Die ſcheiding maakt men tusſchen land en land met een ſcheidpaal, hiervan in het Geld. *ſcheed* geheeten, of met eene *ſloot*, welke het eene land van het andere afſluit (*); men ſcheidt voorts ook met eene *ſcheede*, Vrieſ.

(*) Deze wordt men gezegd te *ſchieten*, met een woord, dat van het reeds behandelde *ſchieten*, Vrieſ. *ſjutte*, merkelijk verſchilt, en oulings *ſchieën* ſchijnt te hebben geluid; daar de Schie, eene overoude vaart, die haren naam reeds in de middeleeuwen aan het naderhand *Ouwe-* en *Ouwerſchie* genoemde Schie gaf, denzelven zekerlijk als eene gegravene vaart van dat woord ontleent. Wat hiervan zij, het *ſchieten*, dat men nopens flooten gebruikt, komt zekerlijk overeen met het

Lat.

Vrief. *scheide.*, oorspronkelijk eene lap van een beestenvel, die men, zoo als TEN KATE aanmerkt, tusschen zijn lijf en zwaard plaatste, om van dit laatste geen letsel te hebben; met eene schutting, waarmede men iets beschiet, en zich zelven ook wel eens beschut; met een scheidmuur, enz. enz. Met zijne gedachten maakt men *onderscheid* tusschen allerlei dingen, door opmerking van derzelver verschillende hoedanigheden; en door deze worden zij zelve gezegd *zich* te *onderscheiden*. Dezelfde hoedanigheden worden voorts gezegd ze te *onderscheiden*, zoo wel als ook ze te *scheiden*, of van elkanderen te verwijderen:

't Is tegenheyt van aert dat dese dieren scheyt CATS.

Tot het maken van *onderscheid* met de gedachten behoort het werkwoord *onderscheiden*, in:

Wie geen gewettight ampt van misbruick onderscheit.
VONDEL.

Den geest der wijsheit, die de saeken onderscheide.
BRANDT.

De verschillende hoedanigheden, die de dingen *onderscheiden*, waardoor zij *zich onderscheiden*, enz. maken hen niet slechts *onderscheiden*, of *verschillend*, dat zich veelal met *onderscheiden* laat verwisselen, maar tevens *verscheiden*: *Ook waren de Koningen verscheiden van aardt; hy zacht en geneuchelyk, deez fel, hebzuchtigh, en zyns gelyk niet lyden konnende.* HOOFT. Van hier bij BRANDT *verscheidenheit der kerkbelijdenissen*, welke hij en WESTERBAEN aan *verschil* gelijk stellen, in:

Die

Lat. *scindo*, *scidi*, met het Fr. *scier*, met ons *scheiden*, dat, met aanneming van eene *n*, in het Hoogd. *schneiden*, en bij ons *snijden*, heet; met ons *schaden*, waarover. *bladz.* 386 gehandeld is, enz. enz.

Die geen verschil wilt lijden,
Die geen verscheidenheit kont dragen in uw sin.

Tusschen hem en haer in alles valt verschil,
En dees verscheydenheyt doet hem van veelen haeten.

Intusschen heeft *verscheidenheid* veelal de beteekenis van zulk eene aangename afwisseling van onderling verschillende dingen, als er door de gansche schepping henen heerscht: *Verscheidenheid vermaakt;* en het meerv. van *verscheiden* heeft in beteekenis aan *eenige, sommige, menige*, enz. beginnen te grenzen: *Verscheidene leden stemden voor de wet;* omdat getal en verscheidenheid onder de menschen in gelijke mate plegen toe te nemen.

De *sch*, hoe ook uitgesproken, verwekt een geblaas, dat verwijdering aanduidt, die in *schieten*, Vriesch *sjutte*, schichtig is, maar langzamer in *schelen*, van iets afwijken, als *schele* oogen van elkanderen, als de bast, die van een boom splijt, enz. uit welke beteekenis het laatste woord die gene, welke het *Taalkundig woordenboek* vermeldt, ontvangen heeft, en met name die van verschillen: *'t Scheelde luttel, of zy hadden den stadthouder afgemaakt.* HOOFT.

In d'artijkelen, die niet noodtsaeklijk sijn,
Of duister voor 't begrip, daer magh 't verstant verschelen,
Daer magh dan sulk verschil de kerken niet vordelen.
BRANDT.

Aan *scheel*, het schelende, in *de scheel deelen*, enz. stond oulings *gescheel* en *verscheel* gelijk, maar men verkiest hedendaags *geschil* en *verschil:*

De wijze Salomon, in 't midden, scheit, niet blint,
Het duistere geschil om 't levendige kint. VONDEL.

Als het oordeel steeckt door onderlingh verschil.
CATS.

Zoo gebruikt men ook veelal *verschillen* voor *verschee-*

schelen, en *schil* voor *schel*, de afsplijtende bast van een boom, de groene bast en binnendop van eene noot, en al; wat men ergens af *schilt*, of *doet schelen;* want deze laatste beteekenis heeft *schillen*. Van die van *schel* komt die van *schelp*, *schelf*, hol riet, Lat. *canna*, en hoop hooi, uit welken men eerst het binnenste pleegt te halen, en welken men dus uitholt. Dat *schaal*, enz. hiertoe ook behooren, loopt van zelf in het oog.

Het afwijken van iets in gevoelen, enz. dat door *verschil* wordt aangeduidt, verbreekt de onderlinge eenigheid, en verwekt *oneenigheid:*

Hij is die grondtsteen zelf; dat ons oneenigheit
Die nimmer werp' omver. BRANDT.

verdeeldheid en *tweespalt*, een spalten in tweeën, ja *twist*, dat ook aan *twee* verwant is, en voorts aan *tusschen*, Hoogd. *zwischen*, Eng. *between*, als in de ruimte, aan welker uiteinde er zich twee dingen bevinden; terwijl *tusschen* en *twee* beide evenzeer eene verdeeling in tweeën aanduiden, als het Lat. *duo*, *di* en *dis*. Maar genoeg hiervan voor een werk, dat geen volstrekt *Etymologicon* behoeft te worden (*). *Twist* helt meer tot dadelijkheid over, dan de andere voorgemelde woorden; en *twisten* is den *tweespalt*, enz. metterdaad betoonen, zoo met twistredenen, als ook anderzins:

Twist met myn twisters, Hemelheer! L.D.S.P.

Iemand iets betwisten is over het bezit daarvan met woorden, ja wapenen, tegen hem strijden: *Voet voor voet betwisten zij elkanderen den grond.*

Tot

(*) Tot vroegere of latere vervaardiging van een eigenlijk *Etymologicon* zal eene nabij zijnde nieuwe uitgave van *Gysbert Japiks* veel kunnen bijdragen, waarbij er een volledig, en op menig artikel Etymologisch, woordenboek der taal van dien bekenden Vrieschen dichter zal worden gevoegd.

Tot dadelijkheden, die uit *tweespalt*, enz. geboren worden, behoort voorts ook *scheuring*; van *scheuren*, Vrief. *schorre* (*); waaruit *schor*, Vrief. *schar*, eene door het water van ander land afgescheurde plek gronds, en voorts ook eene andere, daaraan gelijke, maar van lieverlede aangespoelde, kan zijn voortgesproten; terwijl *scheuren* zelf klanknabootsend schijnt te wezen. *Scheuring* nu, de daad van scheuren, is een uit twist en tweespalt ontstaand vaneen rukken van hetgene, in het Kerkelijke, of anderzins, een eenig ligchaam plagt te wezen:

't Sijn ketters, die, uit sucht tot dwaes' en ijdle saeken,
Uit boose moedtwil en met voordacht scheuring maeken.
BRANDT.

Hiertoe behoort voorts *krakeel*:

En vergeten aardsch krackeel,
Om een zaliger juweel. VONDEL.

De swakken braght de twist in sware mijmering;
Doch andren, los van aerdt, beschempten al't krakkeel,
Verwierpen Christus kerk, enz. BRANDT.

Het woord ontleent, zoo als *kijvaadje*, enz. zijne beteekenis van zijnen klank, en mag ons hier niet langer ophouden.

OVER-

(*) Hier heeft de *o* een klank, welke met geene der twee, *bladz.* 370, en in de *Voorrede*, *bladz.* XX, behandelde klanken dier letter overeenkomt, en op welke allezins past, hetgene de Heer BILDERDIJK, in deszelfs onlangs uitgegevene alle vindingrijkste Verhandelingen *van het Letterschrift*, *bladz.* 101, zoo wel ter snede heeft opgemerkt.

OVEREENKOMST, OVEREENSTEMMING, EENSTEMMIGHEID, EENMOEDIGHEID, EENSGEZINDHEID, EENPARIGHEID, EENIGHEID, EENDRAGT.

Nopens menige zaak, welke met eene andere *overeenkomt*, zegt men, dat zij *op een en hetzelfde uit*, of *neder*, *komt*, als die andere. Hieruit blijkt klaarlijk, dat *overeen komen* zoo veel is, als tot een gevoelen derwijze zamenkomen, dat men zich gelijkelijk over hetzelve uitstrekke, en het tot het zijne make:

Waer quamen alle doch in alles overeen? BRANDT.

Vervolgens hebben *overeen komen* en *overeenkomst* zich ook nopens andere dingen, dan gevoelens, laten gebruiken; immers is *hij komt daarin met hem overeen* zoo veel als, hij verschilt daarin niet van hem, en beantwoordt *overeenkomst* in gelaatstrekken, spraak, geneigdheden, aan genoegzame, doch geene volkomene, gelijkheid daarin. *Eene overeenkomst treffen* en *sluiten* is het nopens eenig punt, waaromtrent men min of meer verschilde, eens worden, en deswegens eene bevredigende afspraak maken, opstellen, ja teekenen.

Overeenstemmen is eene stem uitbrengen, waarbij men met iemand op een en hetzelfde nederkomt, en, overdragtelijk, eveneens gestemd zijn, van muzijkinstrumenten, of dezelfde denkwijze op zeker punt hebben, en bij monde of geschrifte uiten, als een of meer anderen. Hem, die dus overeenstemt, schrijft men *overeenstemming* met anderen toe; ja dit woord strekt zich figuurlijk genoegzaam tot al datgene uit, waaromtrent men *overeenkomt*. Daarentegen bepaalt zich *eenstemmigheid* tot onderlinge overeenkomst bij stemming, en in anderzins uitgebragte gevoelens:

Ieder dag bereidt,
Een feestdag voor hun hart, vol zoete eenstemmigheid.
SPANDAW.

Naar

Naar de eenstemmigheid van aller Parken oordeel.
HIGT.

Eene navolging van VIRGILIUS, bij wien het naar VONDELS vertaling is: *De schickgodinnen, die eenstemmigh de bestendigheid van het goddelijcke noodlot bestemden, zeiden, o spillen, spint ons zulcke eeuwen*; terwijl FEITH, even als de laatstgenoemde, *eenstemmig* bijwoordelijk gebruikt, in:

't Beste deel des volks, aan zijn belang getrouw,
Om 's vorsten wijze keus eenstemmig juichen zou.

Eenmoedig zijn zij, die met elkanderen in gemoed, of geneigdheid, overeenkomen; betoonen zij zulks, dan handelen zij *eenmoediglijk*: *Soo vergaderden sy hen t'samen, om tegen Josua ende tegen Israël te krygen, eenmoediglick.* STATENBIJBEL. en hunne gesteldheid heet *eenmoedigheid*, anders *eensgezindheid*:

Daer d' een des anders sin geduirig goedt kon keuren,
Daer d' eensgesintheit ook in alle stukken bleek.
BRANDT.

Maar eindlyk 't tydstip kwam van weêrzydsche eensgezindheid. BILDERDIJK.

waar *weêrzijdsche* de plaats van het hier te lange *onderlinge* bekleedt; ofschoon alle mogelijke *wederkeerigheid* reeds in *eensgezindheid* opgesloten ligt, en er ook bij *eenmoedigheid*, *eenstemmigheid*, *eenparigheid*, enz. geen *wederzijdsch* noodig is, noch voegt.

Eenparig ziet niet op gevoelens, maar op verrigtingen, waaraan men gelijkelijk medewerkt, als een paar ossen, die, te zamen voor den ploeg gespannen, denzelven gelijkelijk voorttrekken. *Eenparigheid van stemmen en harten* zegt men teregt; maar *eenparigheid van gevoelens* is een onding. Op hetgene er binnen in ons omgaat slaat daarentegen *eenigheid*, de gesteldheid van hen, die het onderling